PROCEEDING BOOK

AVRASYA 10. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TBİLİSİ-GÜRCİSTAN
2 - 5 MAYIS 2024

AVRASYA
10. ULUSLARARASI
SOSYAL BİLİMLER
KONGRESİ

AVRASYA

10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

MAY 2 - 5, 2024
TBILISI

ISBN : 978-625-6283-09-1

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

AVRASYA
10TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI

Edited By
Prof. Dr. Dody Hartando

CONGRESS ORGANIZING BOARD
Head of Conferences : Prof. Dr. Ali Bilgili
Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Naile Bilgili
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə
Organizing Committee Member: PROF. DR. BAŞAK HANEDAN
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi Solisworo
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dody Hartando
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Raihan Yusoph
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Ivaylo Staykov
Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. K. R. Padma
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Aynurə Əliyeva

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Conference–2024 ©

Issued: 30.05.2024
ISBN: 978-625-6283-09-1

CONFERENCE ID

AVRASYA
10TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
TURKEY – Norway – Malaysia – Pakistan - Republic of Ireland– Kuwait - United Kingdom, - Palestine - Latvia - SPAIN - Japan – Iran – Taiwan – Canada – India – Australia – Malta - Serbia & Montenegro - USA, - Oman – Singapore – Portugal - Seoul Korea – Jordan – Italy – Nigeria - Bahrain - Hungarian

PRESENTATION
Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
More than 50 % of paper are presented by participants from maintained countries.
43 papers from Turkey and 62 paper from other countries.

Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Ali BILGILI – Turkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Turkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Turkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Turkiye
Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU – Turkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBIGI – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Turkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Turkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Turkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Turkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Turkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Turkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Nihayet KOÇYİĞİT - Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Veteriner Fakültesi Dekanlığı
Klinik Öncesi Bilimler Bölümü
Farmakoloji ve Toksikoloji Anabilim Dalı

Sayı : E-41298163-051.01-1104230 05.10.2023

Konu : 31-14279 Prof. Dr. Ali Bilgili'nin
Uluslararası Kongrelerde Düzenleme ve
Bilim kurullarında yer alması hk.

VETERİNER FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : Veteriner Fakültesi Dekanlığı (Sekreterlik Bürosu)'nın 04.10.2023 tarihli ve E-21304664-051.01-1103011 sayılı yazısı.

Yükseköğretim Kurulu'nun 15.06.2023 tarihli oturumunda doçentlik başvuru şartları ile ilgili değişiklik önerileri kapsamında Sağlık Bilimleri Temel Alanı'nda gerçekleştirilecek olan madde 8'in Bilimsel Toplantı başlığı altındaki "b" bendinde "(Diğer uluslararası/ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde, kurum/tüzel kişilik/karar organı tarafından resmi olarak görevlendirilmiş üniversite/enstitü/bilimsel kurum/branş derneği akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur) ifadesi yer almaktadır. Bu kapsamda olmak üzere Anabilim Dalımız Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ali Bilgili'nin Academy Global Conferences & Publishing **(www.akademikongre.org)** tarafından önümüzdeki tarihlerde düzenlenecek olan aşağıda isimleri belirtilen uluslararası kongrelerde; kongre başkanı, kongre düzenleme ve bilim kurulu üyesi olarak görev yapması için izin yazısının verilebilmesi hususunda bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

1- Balkan Summit 9th International Congress of Applied Sciences, 6-8 October 2023, Edirne, Türkiye. (Head of Conference and Member of the Science and Advisory Board).

2- Karadeniz 14th Internateonal Conference on Applied Sciences, October 13-15, 2023, Batumi, Georgia. (Member of Organizing Committee and Member of the Science and Advisory Board).

3- Academy Global Far East Asia 2nd International Conference on Applied Sciences, October 13-15, 2023, Manila, Philippines. (Member of Organizing Committee and Member of the Scientific Committee).

4- AICSR 10th International Conference on Health, Engineering and Applied Sciences, 29 October 2023, Ankara, Türkiye. (Member of Organizing Committee and Member of the Science and Advisory Board).

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: 15BFAD50-1E30-42B0-89D3-86B929C292F2 Doğrulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/ankara-universitesi-ebys

Zübeyde Hanım Mahallesi Şehit Ömer Halisdemir Bulvarı No: 9/C 06070 Altındağ / ANKARA
Telefon No: 0312 317 03 15 / 434 Belge Geçer No: 0312 317 60 73
e-posta: - internet adresi: -
KEP Adresi : ankunvrek@ankuni.hs01.kep.tr

Bilgi için:Mehmet KİBAR
Bilgisayar İşletmeni
Telefon No:(312) 317 03 15-4434
E-Posta: mkibar@ankara.edu.tr

5- Akdeniz 10th International Conference on Applied Sciences, November 2-5, 2023, Girnea, Turkish Republic of Northern Cyprus. (Member of Organizing Committee and Member of the Science and Advisory Board).

6- International Congress of Health, Engineering and Applied Sciences, 10-12 november 2023, Muş, Türkiye.

7- 6th International Eurasian Conference on Biological and Chemical Sciences (EurasianBioChem 2023), 11-13 October 2023, Ankara, Turkey. (Member of the Scientific Committee).

8- ICAFVP 3rd International Conference on Agriculture, Food, Veterinary and Pharmacy Sciences, November 10-12, 2023, Beirut, Lebanon. (Head of Conference and Member of the Science and Advisory Board).

9- European Conferences 3rd International Health, Engineering and Applied Sciences Congress, 17-19 November 2023, Tirana, Albania. (Member of Organizing Committee and Member of the Science and Advisory Board).

10- Eurasia 9th International Applied Sciences Congress, 24-26 November 2023, Tbilisi, Georgia. (Head of Conference and Member of the Science and Advisory Board).

11- Anadolu 14th International Conference on Applied Sciences December 8-10, 2023, Gaziantep, Türkiye. (Member of Organizing Committee and Member of the Science and Advisory Board).

12- Selçuk 9th International Conference on Applied Sciences, December 15-17, 2023, Konya, Türkiye. (Member of Organizing Committee and Member of the Science and Advisory Board).

13- Ege 10th International Conference on Applied Sciences, December 22-24, 2023, Izmir, Türkiye. (Member of Organizing Committee and Member of the Science and Advisory Board).

14- Abant 2nd International Conference on Scientific Researches, December 28-30, 2023, Abant, Bolu, Türkiye. (Member of Organizing Committee and Member of the Science and Advisory Board).

Prof. Dr. Ayhan FİLAZİ
Anabilim Dalı Başkanı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: 15BFAD50-1E30-42B0-89D3-86B929C292F2 Doğrulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/ankara-universitesi-ebys

Zübeyde Hanım Mahallesi Şehit Ömer Halisdemir Bulvarı No: 9/C 06070 Altındağ / ANKARA
Telefon No: 0312 317 03 15 / 434 Belge Geçer No: 0312 317 60 73
e-posta: - internet adresi: -
KEP Adresi : ankunvrek@ankuni.hs01.kep.tr

Bilgi için:Mehmet KİBAR
Bilgisayar İşletmeni
Telefon No:(312) 317 03 15-4434
E-Posta: mkibar@ankara.edu.tr

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/81604584722?pwd=y2kFvDBw8AEhxbZ5eSknYVkdXt0yTt.1

Meeting ID: 816 0458 4722

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION MAY 2 - 5, 2024 TBILISI Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
3 Mayıs / May 3, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Öğretim Üyesi Turgay KARALİNÇ**	1	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CYNICISM AND COUNTERPRODUCTIVE WORK BEHAVIORS: A META-ANALYSIS STUDY	Doç.Dr, AYDIN ÇİVİLİDAĞ Doç. Dr. Şerife DURMAZ Yüksek Lisans Öğrenci, BERK USLU
		2	THE SHARING ECONOMY IN SUSTAINABLE SOCIAL LIFE	Lisans Öğrencisi, Berfin Özdem Dr. Öğr. Üyesi, Filiz Sivaslıoğlu
		3	THE USE OF CHATBOTS IN DIGITAL MARKETING	Lisans Öğrencisi, Rümeysa Özcan Dr. Öğr. Üyesi, Filiz Sivaslıoğlu
		4	THE EFFECT ON THE WORK PERFORMANCE OF THE ACCOUNTANT OF PROBLEMS ARISING FROM THE MAIN COMPONENTS OF THE CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANCY IN TURKEY	Prof. Dr. GÖKHAN ÖZER Yüksek Lisans Öğrencisi YAVUZ ARSLAN Arş. Gör. Dr. ABDULLAH KÜRŞAT MERTER
		5	KOBİLERDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK UYGULAMALARI: İNŞAAT SEKTÖRÜNDE BİR ÖRNEK OLAY	Yüksek Lisans Öğrencisi ECEM TURAN Prof. Dr. KETİ VENTURA
		6	ENTEGRE MEREC-TOPSIS YAKLAŞIMIYLA HAVALİMANI PERFORMANS ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi, UMUT AYDIN
		7	THE RELATIONSHIP BETWEEN SUSTAINABLE MANAGEMENT STRATEGIES AND FINANCIAL PERFORMANCE IN HEALTH CARE BUSINESSES	Dr. Öğretim Üyesi Turgay KARALİNÇ

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION MAY 2 - 5, 2024 TBILISI Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
3 Mayıs / May 3, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc.Prof.Dr. ZEYNEP ÖZKURT**	1	ŞİFRELEME ALGORİTMALARI VE KUANTUM HESAPLAMA UYGULAMALARI	Arş. Gör. İLYA KUŞ Prof. Dr. AYDIN ÇETİN
		2	GÖKKUŞAĞI KÜTLE ÇEKİM KURAMI ÇERÇEVESİNDE VAIDYA-EINSTEIN- SCHWARZSCHILD KARADELİ MODELİ İÇİN MOLLER ENERJİ MOMENTUM GÖSTERİMİ	Prof. Dr., MURAT KORUNUR Dr. Öğr. Üyesi, SİBEL KORUNUR
		3	UZAYSAL ÖZ-BENZER, YEREL DÖNEL SİMETRİK MODEL İÇİN RAİNBOW KÜTLEÇEKİM KURAMI ÇERÇEVESİNDE TELEPARALEL ENERJİ YOĞUNLUĞU	Prof. Dr., MURAT KORUNUR Dr. Öğr. Üyesi, SİBEL KORUNUR
		4	DETERMINING THE RANK OF A HOMOGENEOUS ELEMENT ON LEIBNIZ ALGEBRAS	Assoc.Prof.Dr. ZEYNEP ÖZKURT
		5	BASES OF FIXED POINT SUBALGEBRAS ON FREE NILPOTENT LEIBNIZ ALGEBRAS	Assoc.Prof.Dr. ZEYNEP ÖZKURT

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION MAY 2 - 5, 2024 TBILISI Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
3 Mayıs / May 3, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assoc. Prof. Dr. ÖZCAN ŞAHİN**	1	ANALYTICAL METHODS USED IN THE DETERMINATION OF BCM-7 IN MILK A1	Assoc. Prof. Dr. ÖZCAN ŞAHİN Assoc. Prof. Dr. İBRAHİM AYTEKİN
		2	THE IMPACT OF RHIZOBACTERIA ON THE AMINO ACID LEVELS IN SOME CITRUS ROOTSTOCKS GROWN IN SALINE SOILS	Assoc. Prof. Dr. Şeyma ARIKAN Research Assist. Merve KARAKOYUN Assoc. Prof. Dr. Muzaffer İPEK
		3	USE OF BODY CONDITION SCORE IN BREEDER SELECTION	Ayşe ŞEN Levend COŞKUNTUNA
		4	SOME MISTAKES MADE IN LAMB MANAGEMENT	Levend COŞKUNTUNA Ayşe ŞEN
		5	Pro-Oxidant Effect of Olea europaea L. Leaf Extract In Healthy Rats.	Sedat Baran DAĞ İpek TABAK Prof. Dr. Melahat DİRİCAN Prof. Dr. Sibel TAŞ

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION MAY 2 - 5, 2024 TBILISI Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
3 Mayıs / May 3, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assist. Prof. Dr., YÜKSEL ERASLAN**	1	TRANSFORMATÖRLERDEKİ FARKLI KADEME DEĞİŞTİRME ORANLARININ GÜÇ AKIŞI VE KAYIPLARA ETKİSİ	Arş. Gör. Dr. Enes KAYMAZ Doç. Dr. M. Kenan DÖŞOĞLU
		2	ÇBAG TABANLI RÜZGAR TÜRBİNİNDE MAKSİMUM GÜÇ NOKTASI TAKİBİ MODELLEMESİNİN GELİŞTİRİLMESİ	Doç. Dr. M. Kenan DÖŞOĞLU Muhammed ÖZDEMİR Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DURSUN,
		3	AERODYNAMIC INVESTIGATION AND VALIDATION OF A UAV WING USING CFD AND VORTEX LATTICE METHODS	Res. Assist., Veysel EROL Assist. Prof. Dr., Ahmet ŞUMNU Assist. Prof. Dr., Yüksel ERASLAN
		4	STABILITY ASSESSMENT OF UNMANNED AERIAL VEHICLE WITH TWIST-MORPHING WING	Assist. Prof. Dr., YÜKSEL ERASLAN Prof. Dr., TUĞRUL OKTAY
		5	DESIGN OF OPTIMAL PID CONTROLLER FOR LIQUID TANK SYSTEM USING PSO AND ABC ALGORITHMS	Şahin YILDIRIM Mehmet Safa BİNGÖL Sertaç SAVAŞ

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION MAY 2 - 5, 2024 TBILISI Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
3 Mayıs / May 3, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof. Dr. Yusuf Bayraktutan**	1	THE CHANGING ROLE OF THE STATE IN CHINA AFTER THE 2008 GLOBAL CRISIS AND THE COVID-19 CRISIS	Tuğba TONGUÇ, Prof. Dr. Ercan EREN,
		2	Foreign Trade Implications of Covid-19 Pandemic: The Case of BRIC and MIST	Prof. Dr. Yusuf Bayraktutan Elif İmzalı
		3	The Effect of Renewable Energy Consumption on Current Account: A Panel Data Analysis	Prof. Dr. Yusuf Bayraktutan Elif İmzalı
		4	TÜRKİYE'DE KRİZ DÖNEMLERİNDE OTOMOTİV SEKTÖRÜNÜN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi EMRE TURAN Doç. Dr. FERHAN SAYIN
		5	DEVLET BORÇLANMASININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi, İREM ERASA AKÇA Dr. Öğr. Üyesi, Özgür ALTUNTAŞ

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

3 Mayıs / May 3, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assis. Prof. Imelda Smit**	1	A CO-WRITING DEVELOPMENT APPROACHTO WIKIS: PEDAGOGICALISSUES AND IMPLICATIONS	Said Hadjerrouit
		2	EFFECT OF TEACHING GAMES FOR UNDERSTANDING APPROACH ON STUDENTS- COGNITIVE LEARNING OUTCOME	Malathi Balakrishnan, Shabeshan Rengasamy, Mohd Salleh Aman
		3	EFFECTIVENESS AND USABILITY EVALUATION OF 'LI2D' COURSEWARE	Zuraini Hanim Zaini, Wan Fatimah Wan Ahmad
		4	FACULTY STRESS AT HIGHER EDUCATION: A STUDY ON THE BUSINESS SCHOOLS OF PAKISTAN	Aqsa Akbar, Waheed Akhter
		5	VIRTUAL LEARNING PROCESS ENVIRONMENT: COHORT ANALYTICS FOR LEARNING AND LEARNING PROCESSES	Ayodeji Adesina, Derek Molloy
		6	INNOVATIVE TEACHING IN SYSTEMS ANALYSIS AND DESIGN - AN ACTION RESEARCH PROJECT	Assis. Prof. Imelda Smit
		7	MEDIA PEDAGOGY - THE MEDIUM IS THE MESSAGE	Syed Sultan Ahmed
		8	STUDENTS' ACCEPTANCE OF INCORPORATING EMERGING COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION IN KUWAIT	Bashaiar Alsanaa

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION MAY 2 - 5, 2024 TBILISI Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
3 Mayıs / May 3, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Dr. Aaron Nwabude**	1	PILOT STUDY ON THE IMPACT OF VLE ON MATHEMATICAL CONCEPTS ACQUISITION WITHIN SECONDARY EDUCATION IN ENGLAND	Dr. Aaron Nwabude
		2	THE DIRECT AND INDIRECT EFFECTS OF THE ACHIEVEMENT MOTIVATION ON NURTURING INTELLECTUAL GIFTEDNESS	Al-Shabatat, M. Ahmad, Abbas, M., Ismail, H. Nizam
		3	THE USING OF RASCH-MODEL IN VALIDATING THE ARABIC VERSION OF MULTIPLE INTELLIGENCE DEVELOPMENT ASSESSMENT SCALE (MIDAS)	Saher Ali Al-Sabbah, See Ching Mey, Ong Saw Lan
		4	MODALITY AND REDUNDANCY EFFECTS ON MUSIC THEORY LEARNING AMONG PUPILS OF DIFFERENT ANXIETY LEVELS	Soon Fook Fong, Aldalalah, M. Osamah
		5	PROMOTING COMPLEX SYSTEMS LEARNING THROUGH THE USE OF COMPUTER MODELING	Dr. Kamel Hashem, Assis. Prof. DR. David Mioduser
		6	E-LEARNING METHODOLOGY DEVELOPMENT USING MODELING	Assoc. Prof. Sarma Cakula, Dr. Maija Sedleniece
		7	VALIDATION OF BUILDING MAINTENANCE PERFORMANCE MODEL FOR MALAYSIAN UNIVERSITIES	AbdulLateef A. Olanrewaju, Mohd F. Khamidi, Dr.Arazi Idrus

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION MAY 2 - 5, 2024 TBILISI Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
3 Mayıs / May 3, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Nawsheen Bibi Jannnoo**	1	VIRTUAL LEARNING SETTINGS IN TRADITIONAL SPANISH UNIVERSITIES	Dr. Leire Urcola, Amaia Altuzarra
		2	OUTDOOR EDUCATION PROGRAM FOR ELEMENTARY SCHOOLS BASED ON WEB-GIS	Noriyoshi Hosoya, Dr. Lecture Kayoko Yamamoto
		3	REACTIVE FOCUS ON FORM THROUGH NEGOTIATION ON SPOKEN ERRORS: A CASE STUDY – DOES IT WORK FOR ALL LEARNERS?	Vahid Parvaresh, Zohre Kassaian, Saeed Ketabi, Masoud Saeedi
		4	EFFECTS OF INSTRUCTIONAL DESIGNS BASED ON COMPUTERS AMONG PUPILS WITH DIFFERENT LEVELS OF MUSIC INTELLIGENCE	Dr. Aldalalah, M. Osamah, Soon Fook Fong
		5	ANALYSIS OF MOTIVATION, ACHIEVEMENT, AND PUPIL-TEACHER INTERACTIONS IN ELEMENTARY SCHOOL BY INTEGRATING COMPUTER GAMES WITH MATHEMATICS INSTRUCTION	Kuo Hung Huang, Lecture Chong-Ji Ke
		6	PRELIMINARY INVESTIGATION OF A VIRTUAL LABORATORY FOR LEARNING BIOLOGY	Murniza Muhamad, Halimah Badioze Zaman, Azlina Ahmad
		7	SELF-STUDY OF MATHEMATICS FOR THE CPE EXAMINATION USING AN E-LEARNING TOOL	Sameerchand Pudaruth, Nawsheen Bibi Jannnoo

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

3 Mayıs / May 3, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assoc. Prof. Dr. Kumiko Aoki**	1	FROM I.A RICHARDS TO WEB 3.0: PREPARING OUR STUDENTS FOR TOMORROW'S WORLD	Karen Armstrong
		2	FROM I.A RICHARDS TO THE ERA OF WEB 3.0: EQUIPPING OUR STUDENTS FOR THE FUTURE	Dr .Rishi Ruttun
		3	THE EFFECTS OF VISUAL ELEMENTS AND COGNITIVE STYLES ON STUDENTS LEARNING IN HYPERMEDIA ENVIRONMENT	Norazah Mohd Suki, Norbayah Mohd Suki
		4	IMPACT OF VISUAL COMPONENTS AND COGNITIVE PREFERENCES ON STUDENT LEARNING IN A HYPERMEDIA SETTING	Subramaniam Chandran
		5	ARE LECTURERS READY FOR USAGE OF MOBILE TECHNOLOGY FOR TEACHING?	Dr. Stuart Palmer, Dale Holt
		6	ARE INSTRUCTORS PREPARED FOR THE UTILIZATION OF MOBILE TECHNOLOGY IN EDUCATION?	Fereshteh Afkari, Davood Bagheri
		7	BETWEEN POLICY OPTIONS AND TECHNOLOGY APPLICATIONS: MEASURING THE SUSTAINABLE IMPACTS ON DISTANCE LEARNING	Assoc. Prof. Dr. Kumiko Aoki
		8	NAVIGATING POLICY CHOICES AND TECHNOLOGICAL IMPLEMENTATIONS: ASSESSING THE SUSTAINABLE EFFECTS ON REMOTE EDUCATION	Muhammad Ridhuan Tony Lim Abdullah, Saedah Siraj

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

3 Mayıs / May 3, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**As Dr. Ken Stevens**	1	COOPERATIVE PROFESSIONAL EDUCATION FOR E-TEACHING IN NETWORKED SCHOOLS	Dr. Ken Stevens
		2	VIRTUALIZATION TECHNOLOGY AS A MEANS FOR TEACHING COMPUTER NETWORKS	Dalibor Dobrilovic, Borislav Odadžic
		3	"A PLEA FOR SCHOOL DIVERSITY": A PRACTICAL REACTION TO THE SUPREME COURT DECISION ON RACE AND AMERICAN SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Nathaniel Bryan
		4	A PROPOSED STRUCTURE FOR VISUALIZATION TO EDUCATE COMPUTER SCIENCE	Muhammed Yousoof, Mohd Sapiyan, Khaja Kamaluddin
		5	UTILIZING WEBLOG TO ENCOURAGE CRITICAL THINKING – AN INVESTIGATIVE STUDY	Huay Lit Woo, Qiyun Wang
		6	E/B-LEARNING ACTIVITIES AND HIGH SCHOOL TEACHING METHODS	Dr. Rui Antunes
		7	UTILIZING MULTIMEDIA IN COMPUTER-BASED LEARNING (CBL) A CASE STUDY: EDUCATING SCIENCE TO STUDENTS	Maryam Honarmand
		8	DEVELOPING THE PERSONAL, DISSOLVING THE POLITICAL	James Moir

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

3 Mayıs / May 3, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Assoc. Prof. Mikako Nishimuko**	1	DEVELOPMENT OF A SMART TUTOR USING A MULTIAGENT STRATEGY	Kamel Khoualdi, Radia Benghezal
		2	EMPLOYING VISUAL TECHNOLOGIES TO ENHANCE COMPUTER SCIENCE EDUCATION	Dr. Carol B. Collins, M. H. N Tabrizi
		3	EDULOGIC+ - KNOWLEDGE MANAGEMENT VIA DATA ANALYSIS IN EDUCATIONAL SETTINGS	Alok Sharma, Dr. Harvinder S. Saini, Raviteja Tiruvury
		4	APPLICATION OF VIRTUAL WORLDS IN EDUCATIONAL CONTEXT: RAMIFICATIONS FOR PRACTICE	Teresa Coffman, Mary Beth Klinger
		5	VIRTUAL OR VIRTUALLY U: ACADEMIC INSTITUTIONS IN SECOND LIFE	Nancy Jennings, Chris Collins
		6	THE IMPACT OF INSTRUCTIONAL IMMEDIACY ON COGNITION AND LEARNING IN ONLINE COURSES	Dr. Glenda A. Gunter
		7	FAITH-BASED ORGANIZATIONS' ROLE IN FOSTERING DEMOCRATIC PROCESSES: ATTAINING UNIVERSAL PRIMARY EDUCATION IN SIERRA LEONE	Assoc. Prof. Mikako Nishimuko
		8	ITALIANS - SOCIAL AND EMOTIONAL ISOLATION: FINDINGS FROM FIVE STUDIES	Vanda Lucia Zammuner
		9	APPROACHING CREATIVE THINKING SKILLS THROUGH PROBLEM-BASED LEARNING: TEACHING AND APPLICATION IN THE ENGINEERING CLASSROOM	Halizah Awang, Ishak Ramly

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

3 Mayıs / May 3, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	**Imola Katalin Kovács**	1	ENHANCING MATHEMATICS LEARNING ONLINE THROUGH OPEN EDUCATIONAL RESOURCES	Haohao Wang
		2	TOWARDS A MEANINGFUL REFORM IN GENERAL EDUCATION: INTEGRATING CORE CURRICULA WITH INSTITUTIONAL VALUES	Mahran Al-Ghayeb Nayef Jomaa Jomaa
		3	HARNESSING THE POWER OF BIG DATA IN EDUCATION: PRACTICAL APPLICATIONS AND IMPLICATIONS	Francis, A. JERO Edirin IKENGA
		4	EXPLORING FACEBOOK AS AN ALTERNATIVE LEARNING TOOL IN MALAYSIAN HIGHER EDUCATION: A STRUCTURAL EQUATION MODELING PERSPECTIVE	Imola Katalin Kovács
		5	LEVERAGING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY TO ENHANCE CHILDREN'S POTENTIAL IN SCIENCE: ADDRESSING CHALLENGES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN NIGERIA	Dr. Gabriella NAGY
		6	DEVELOPING A TRANSNATIONAL STUDENT SUCCESS FRAMEWORK FOR PRE-CLINICAL MEDICAL EDUCATION: AN ACTION RESEARCH INITIATIVE IN TRANSNATIONAL HIGHER EDUCATION	Ayesha Batool
		7	CASE STUDY: FACILITATING COLLABORATIVE TEAMWORK IN HIGHER EDUCATION	Dr. Farkhanda Iqbal
		8	EXAMINING TEACHER DISCOURSE IN LEARNER-CENTERED TEACHING PRACTICES	Assoc. Prof. Asif Anjum
		9	"EXPLORING ACCESS TO HIGHER EDUCATION: INSIGHTS FROM THE UNIVERSITY OF CALABAR PRE-DEGREE PROGRAM"	Eni I. Eni, James Okon, Ashang J. Ashang
		10	"FACILITATING COOPERATIVE LEARNING: PRINCIPLES OF MATHEMATICS INSTRUCTION FOR GRADUATE-LEVEL STUDENTS"	Abdulgaffar Muhammad Sunday Jones ANIEFOR

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Mayıs / May 4, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Sabit MENTEŞE**	1	PARTİ DİSİPLİNİ VE TÜRKİYE'DEKİ BAZI PARTİLERİN PARTİ DİSİPLİNİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	Hanife MÜDERRİSOĞLU Furkan ÇAPOĞLU
		2	NAMIK KEMALİN SİYASAL BİYOGRAFİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME	Hanife MÜDERRİSOĞLU Furkan ÇAPOĞLU
		3	DISASTER MANAGEMENT IN TURKEY AND AYDES	ÖZLEM BÖLÜKBAŞ
		4	BİT'LERİN KENTLERDE ULAŞTIRMA HİZMETLERİNİN SAĞLANMASINDAKİ ROLÜ VE BURULAŞ ÜZERİNE AMPRİK BİR UYGULAMA	Dr. Öğr. Üyesi MEHMET FATİH ASLANTAŞ Doç. Dr. TUNCER YILMAZ
		5	EXAMINING LOCAL GOVERNMENTS IN TERMS OF THE REASONS THAT MAKE THEM IMPORTANT AND THE VALUES THEY ARE BASED ON	Prof. Dr. Sabit MENTEŞE
		6	GÖÇ AKIMLARININ KAMU HARCAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Emsal CAN
		7	ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKASI: ÇIKARLARININ GELİŞİMİ VE GÜNCEL BOYUTLARI	Doktora Öğrencisi Sedanur ŞEYBAN
		8	APPROACH OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA TO THE ISRAEL-PALESTINE CONFLICT	Dr. Öğrencisi Tuğçe AKÇABAŞ
		9	RUSYA'NIN TÜRKİSTAN'I İŞGALİNDE İRAN FAKTÖRÜ	İSMAİL YURDAKURBAN

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION MAY 2 - 5, 2024 TBILISI Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
4 Mayıs / May 4, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Doç. Dr. Zeynep BAŞKAN TAKAOĞLU**	1	Dershane Eğitimi Gören Öğrencilerin Spora Karşı Tutumları ve Boş Zaman Yönetimlerinin İncelenmesi	Mutlu AKBULUT Mehmet AYDOĞDU Doç. Dr. Hulusi ALP
		2	Spor Bilimleri Fakültesinde Okuyan Öğrencilerin Sporcu Öz Yeterlikleri	Özge KÖSE Doç. Dr. Hulusi ALP
		3	8. Sınıflarda Küresel İklim Değişikliği Konusunun Öğretimine Okul Dışı Öğrenme Ortamının Etkisinin İncelenmesi	Fen Bilimleri Öğretmeni, Nevriye DEMİRCİ Prof.Dr.Güldem Dönel AKGÜL
		4	FEN BİLGİSİ EĞİTİMİNDE DİJİTAL VE GELENEKSEL OYUN KULLANIMININ ÖĞRENCİ TUTUMUNA ETKİSİ	Prof. Dr. Güldem DÖNEL AKGÜL Fen Bilgisi Öğretmeni, Ogün KAYA Fen Bilgisi Öğretmeni, Nevriye DEMİRCİ
		5	ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	Feyza Nur GÜVENÇ Prof. Dr. Mehmet GÜROL
		6	12. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN KELİME İLİŞKİLENDİRME TESTİ İLE NÜKLEER ENERJİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	Doç. Dr. Zeynep BAŞKAN TAKAOĞLU
		7	COMPARATIVE ANALYSIS OF THE 2013 PRESCHOOL EDUCATION PROGRAM AND THE 2024 PRESCHOOL EDUCATION PROGRAM	Assist. Prof. Dr. Ahmet UYAR
		8	UMBERTO ECO'NUN AÇIK YAPIT ADLI ESERİNİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİNDE TERİM ÇEVİRİLERİ	Prof. Dr. SÜNDÜZ ÖZTÜRK KASAR DİLARA DUYMAZ

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION MAY 2 - 5, 2024 TBILISI Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
4 Mayıs / May 4, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. İsmail ŞIK**	1	YAHUDİLERİN KUTSAL KİTAPLARINI TAHRİFİNİN MAHİYETİ VE KAPSAMI	Doç. Dr. Mustafa TUNÇER
		2	KUR'ÂN PERSPEKTİFİNDEN YAHUDİLERİN AHİDLERİNİ BOZMALARI	Doç. Dr. Mustafa TUNÇER
		3	DÎVÂNU LUGÂTİ'T-TÜRK'TE MİTOLOJİK UNSURLAR	Doç. Dr. Şahin BÜTÜNER
		4	Babanzade Ahmet Naim'de Milliyetçilik Düşüncesi	Mücahit KIRCALI Doç. Dr. Emine TAŞÇİ YILDIRIM
		5	TODAY'S SHIA'S APPROACH TO TEACHING KALAM IN THE EXAMPLE OF MASTER ALI RABBANI GULPAYGANI'S WORK NAMED "FIRAQ AND MAZAHIB KALAM"	Prof. Dr. İsmail ŞIK
		6	AN EXAMPLE OF COMPARATIVE THEOLOGY TEACHING IN OUR AGE: H. AUSTRYN WOLFSON AND THE WORK OF THEAL PHILOSOPHIES	Prof. Dr. İsmail ŞIK

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Mayıs / May 4, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. İmran UZUNASLAN**	1	YERLİ TURİSTİN KÜLTÜR TURLARINA BAKIŞININ TURİZM SOSYOLOJİSİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, BİHTER DÜK Prof. Dr. AHMET TALİMCİLER
		2	GEOGRAPHICAL INDICATIONS AND A TASTE IN TURKISH CULINARY CULTURE: BAFRA NOKULU	Yüksek lisans öğrencisi Tuğba DİNÇER ERGÜN, Prof. Dr. Cavit YAVUZ
		3	ALMANYA'DA YAŞAYAN 3. KUŞAK TÜRKİYE KÖKENLİ GÖÇMENLERİN AYRIMCILIĞA MARUZ KALIP KALMADIKLARI SORUNSALI	Esra Altan
		4	ERVİNG GOFFMAN'IN ÇALIŞMALARINDA GÖZLEMİN YERİ VE DRAMATURJİK YAKLAŞIM	Hüseyin Baysallı
		5	MADDE BAĞIMLILIĞI TEDAVİSİNDE SOSYAL HİZMET UYGULAMASI: AİLE MERKEZLİ YAKLAŞIMLAR	Dr. İmran UZUNASLAN
		6	ADULTHOOD AS THE LONGEST LIFE PERIOD AND ITS GENERAL CHARACTERISTICS	Dr. Fadime ŞIK
		7	WAYS TO GET RID OF SORRY (Yakub b. İshak el-Kindî)	Dr. Fadime ŞIK
		8	WORKER WELLBEING IN ALGORITHMIC MANAGEMENT SYSTEMS	Av. Begüm Erdoğan
		9	PANOPTİKON OLGUSU ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME	Başak Dülger

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Mayıs / May 4, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Doç. Dr. Ümit AYATA**	1	AFET VE YER SEÇİMİ KARARLARI	Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMUR
		2	İSLAM KENTLERİNİN MEKÂNSAL YAPISININ SOSYO-EKONOMİK YAŞAMA ETKİSİ	Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMUR
		3	MONITORING ROCKFALL SURFACE CHANGE ON THE SLOPES OF ZIR VALLEY (ANKARA) USING UNMANNED AERIAL VEHICLE-DERIVED MULTI-TEMPORAL POINT CLOUDS	Assoc. Prof. Dr., NURGUL YESILOGLU-GULTEKIN Dr., MEHMET DOGRULUK
		4	Application of Some Varnish Types on Lodgepole Pine (Pinus contorta) Wood	Doç. Dr. Ümit AYATA Prof. Dr. Bekir Cihad BAL
		5	Investigation of Some Surface Properties on Composite Materials Produced with Waste Glass Powder and Recycled Polypropylene	Prof. Dr. Bekir Cihad BAL Doç. Dr. Ümit AYATA
		6	Comparison of Some Surface Properties of Composite Material Produced with Recycled Polypropylene and Wood Flour	Prof. Dr. Bekir Cihad BAL Doç. Dr. Ümit AYATA
		7	Basralocus (Dicorynia guianensis Amshoff) Wood Bleaching Applications	Doç. Dr. Ümit AYATA Prof. Dr. Bekir Cihad BAL
		8	THE PERFORMANCE OF REACTIVE ADDITIVES IN HOT MIXED ASPHALT COATINGS AND LABORATORY EXPERIMENTS	Onur Sahin Muhammet Can ZEYTİN
		9	ANALYSIS OF THE DECISION PROCESS OF ON-SITE CONVERSION AND STANDARD RENOVATION WORKS	Onur Sahin Muhammet Can ZEYTİN

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Mayıs / May 4, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. MUTLU SÖNMEZ ÇELEBİ**	1	SÜLFONLU POLİMERLERİN HİDROJEN ÜRETİMİNDE KULLANILMASI	Doç. Dr. Levent SEMİZ
		2	STATIC ANALYSIS OF A TWO-LAYERED SEMI-INFINITE MEDIUM WITH POROSITY	Research Assistant, Yusuf Ziya YÜKSEL Prof. Dr., Şeref Doğuşcan AKBAŞ
		3	HARMONIC LOAD ANALYSIS OF A SEMI-INFINITE POROUS MEDIUM WITH RECTANGULAR CAVITY	Research Assistant, Yusuf Ziya YÜKSEL Prof. Dr., Şeref Doğuşcan AKBAŞ
		4	POROZİTENİN TABAKALI KOMPOZİT KİRİŞERİN TİTREŞİM DAVRANIŞINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Research Assistant, Yusuf Ziya YÜKSEL Prof. Dr., Şeref Doğuşcan AKBAŞ
		5	CONDUCTING POLYMER SUPPORTED METAL NANOPARTICLES FOR ELECTROCATALYTIC PURPOSES	Assoc. Prof. MUTLU SÖNMEZ ÇELEBİ
		6	BIOMECHANICAL ANALYSIS AND IMPLANT DESIGN FOR TREATING METATARSAL FRACTURES	Researcher Dilan DEMIR Assoc. Prof. Dr. Talip ÇELİK Assoc. Prof. Dr. Hamid ASADI DERESHGI
		7	On the Performance of Different Data Augmentation Schemes for Wireless Capsule Image Classification based on the EfficientNET Deep Learning Paradigm	Assoc. Prof. Dr. Muzaffer KANAAN Mohamed AL-SHAIKH
		8	ALLOY ELEVATOR BRAKE DESIGN THAT CAN BE USED IN ELEVATORS	MELTEM KÜBRA YILDIRIM Prof.Dr. İBRAHİM CAN
		9	KEY PARAMETETERS TO OPTIMIZE THE THERMAL CONDUCTIVITY OF GRAPHENE BASED NANOFLUID	Dr. Fatma OFLAZ,
		10	COMPARATIVE INVESTIGATION OF THE VISCOSITY OF GRAPHENE AND ITS DERIVATIVES NANOFLUIDS	Dr. Fatma OFLAZ,

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Mayıs / May 4, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Doç. Dr. Bülent IŞIK**	1	NURSING CARE OF A PATIENT WITH TUBERCULOUS SEREVASCULAR DISEASE AND HYPERTENSION ACCORDING TO KOLCABA COMFORT THEORY: A CASE REPORT	Seda YAĞMUR Prof. Dr. Şerife KARAGÖZOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Fatma TOK YILDIZ
		2	KOAH VE KRONİK BÖBREK YETMEZLİĞİ TANILARINA SAHİP KONJETİNAL KALP YETMEZLİĞİ OLAN BİREYİN MYRA ESTRİN LEVİN KORUMA MODELİNE GÖRE HEMŞİRELİK BAKIMI: OLGU SUNUMU	Sema YILDIZ Prof. Dr. Şerife KARAGÖZOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Fatma TOK YILDIZ
		3	THE ROLE OF GENETICS IN SKELETAL CLASS III ANOMALIES	Doktora Öğrencisi Diş Hekimi, DAMLA ÇARDAK Dr. Öğr. Üyesi, BERŞAN KARADEDE Ortodontist, RAFAEL ECIJA NAVARRO Doç. Dr. Beyza KARADEDE ÜNAL
		4	MULTIPL MİYELOMLU HASTANIN BETTY NEUMAN SİSTEM MODELİNE GÖRE HEMŞİRELİK BAKIMI: OLGU SUNUMU	Kübra KUZUCU Prof. Dr. Şerife KARAGÖZOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Fatma TOK YILDIZ
		5	Investigation of the Effects of Regular Exercise on Muscle Strength and Some Motoric Skills in Adolescents in the 12-14 Age Group	MSc. Ayşe Nur MORBEL KAYNAK Doç. Dr. Kenan ERDAĞI Doç. Dr. Bülent IŞIK
		6	Investigation of the Effects of Power Snatch and Clean & Jerk Weightlifting Trainings with Different Weight Loads on Heart Rate and Pupil Diameter Changes in Well-Trained Turkish Female Weightlifting Athletes	Doç. Dr. Bülent IŞIK Doç. Dr. Kenan ERDAĞI Dr. Öğr. Üyesi Usame Ömer OSMANOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Derviş DAŞDELEN

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Mayıs / May 4, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assis. Prof. Dr. Hooman Jafarabadi**	1	OPTIMAL CONTROL STRATEGIES FOR VELOCITY REGULATION OF PERMANENT-MAGNET SYNCHRONOUS MOTOR DRIVES	Dr. Roozbeh Molavi, Assis. Prof. Dr. Davood A. Khaburi
		2	NSGA-BASED OPTIMAL VOLTAGE/VAR MANAGEMENT IN DISTRIBUTION SYSTEM WITH SCATTERED GENERATION	P. N. Hrisheekesha, Jaydev Sharma
		3	HANDWRITING IDENTIFICATION USING CONJUGATE GRADIENT NEURAL NETWORKS SPECTRAL ANALYSIS OF SPEECH: A NOVEL TECHNIQUE	Assoc. Prof. Dr. Jamal Fathi Abu Hasna
		4	INVESTIGATION AND ENHANCEMENT OF FLASH EVAPORATION DESALINATION UTILIZING THE OCEAN THERMOCLINE AND RELEASED HEAT	Neeta Awasthy, J.P.Saini, D.S.Chauhan
		5	INTRODUCING AN IMAGE PROCESSING-BASED CONCEPT FOR OUTDOOR CHILDREN CARE	Ms. Sami Mutair, Dr. Yasuyuki Ikegami
		6	DEVICE DISCOVERY: A COMPONENT FOR NETWORK MANAGEMENT SYSTEM UTILIZING SIMPLE NETWORK MANAGEMENT PROTOCOL	Assis. Prof. Dr. Hooman Jafarabadi
		7	EXTRACTION OF THEMATIC ROLES USING SHALLOW PARSING	Garima Gupta, Daya Gupta
		8		

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Mayıs / May 4, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Prof. Dr. N. K. Fuloria,**	1	A CRITICAL ANALYSIS OF CHITOSAN UTILIZATION AS A NATURAL ANTIMICROBIAL	F. Nejati Hafdani, N. Sadeghinia
		2	EXPLORING THE NEUROGENIC CAPACITY OF CLITORIA TERNATEA AQUEOUS ROOT EXTRACT – IMPLICATIONS FOR ENHANCING COGNITIVE FUNCTIONS	Dr. Kiranmai S.Rai
		3	DEVELOPMENT AND ASSESSMENT OF VAGINAL SUPPOSITORIES INCORPORATING LACTOBACILLUS	Sanae Kaewnopparat, Nattha Kaewnopparat
		4	EXTRACTION OF B-SİTOSTEROL DİARABİNOSİDE FROM RHİZOMES OF ALPİNİA GALANGA	Prof. Dr. N. K. Fuloria, S. Fuloria
		5	APPLICATION OF DATA MINING CLASSIFICATION TECHNIQUES IN DRUG DESIGN	Mária Stachová, Dr. Lukáš Sobíšek
		6	PHARMACOKINETIC STUDY OF SALBUTAMOL SULPHATE-ETHYLCELLULOSE TABLETTED MICROCAPSULES: UTILIZING A CONVOLUTION APPROACH	Assis . Prof. Ghulam Murtaza, Kalsoom Farzana
		7	EVALUATING THE ANTIMICROBIAL PROPERTIES OF ETHANOL EXTRACTS FROM SELECTED THAI MEDICINAL PLANTS AGAINST CAMPYLOBACTER JEJUNI	Achara Dholvitayakhun, Nathanon Trachoo

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Mayıs / May 4, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Dr. Marco lee Hemmerling**	1	COLOR IMAGE EDGE DETECTION THROUGH PSEUDO-COMPLEMENT AND MATRIX OPERATIONS	T. N. Mouli , Janakiraman Chandra
		2	A NUMBER THEORETIC TRANSFORM APPROACH TO PUBLIC KEY CRYPTOSYSTEMS	Arumuganathan R. Porkodi
		3	EXPLORING A NOVEL CRITERION FOR CONFLICT IN BIFUZZY SETS THROUGH INTUITIONISTIC EVALUATION	Assoc. Prof. Dr. Imran Syibrah, Mohd Lazim
		4	HOW ANTS ORGANIZE TRAFFIC FLOW: INSIGHTS FROM EXCLUSION PROCESS ANALYSIS	Ali Benmohamed , Mohamed Lemouari
		5	STOCHASTIC RESONANCE IN NONLINEAR SIGNAL DETECTION: AMPLIFYING WEAK SIGNALS WITH NOISE	Youguofo Wang, Lenanmo Wu Yo
		6	MODELING DENGUE DISEASE DYNAMICS INCORPORATING VIRUS INCUBATION PERIOD IN MATHEMATICAL FRAMEWORK	Penabe. Pongsumpun
		7	STUDY ON THE VIABILITY OF EMBEDDED REAL-TIME SYSTEMS	YongXia, JIN
		8	EXPLORING COMPUTATIONAL GEOMETRY THROUGH TWO SPATIAL EXPERIMENTS	Dr. Marco lee Hemmerling

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Mayıs / May 4, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Assoc. Prof. Dr. Kenari Ganguly**	1	NONLINEAR REGULATION OF A CONTINUOUS BIOREACTOR UTILIZING A CELL POPULATION MODEL	Mahdi Sharifian, Mohammad Fanaei
		2	UTILIZATION OF FERRIC SULFIDE AND IRON POWDER FOR DIELDRIN CHEMICAL DECOMPOSITION	Junko Konar, Takeshi Kawabe Komai, Chihiro Inoune
		3	OXYGEN GAS EXPOSURE EFFECTS ON SULPHONIC ACID-DOPED POLYANILINE: SYNTHESIS AND FLUORESCENCE SPECTROSCOPY	S.F.S. Draman, R. Daik, A. Musa
		4	UTILIZING ACTIVATED CARBONS FOR ADSORPTIVE ELIMINATION OF TOXIC SULFUR COMPOUND VAPORS	Meenenda Goyal, Rashnam Dhawan
		5	HYDRODESULPHURIZATION KINETICS IN DIESEL: EXPLORING MASS TRANSFER DYNAMICS	Assoc. Prof. Dr. Kenari Ganguly
		6	THE IMPACT OF METHIONINE AND ACETATE LEVELS ON MYCOPHENOLIC ACID SYNTHESIS IN PENICILLIUM BERVICOMPACTUM MUCL 19011 UNDER SUBMERGED CONDITIONS	Ardestani Fatemi, Bahman Yakhchali, Manial Hosseyni, Gaffar Najafpour
		7	SIMULATING STRESS-TRIGGERED REGULATORY CASCADES USING ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS	Dr. Emee. Manioudaki, Panayiota Poiri
		8	ENHANCING LIPASE CATALYTIC PROPERTIES VIA IMMOBILIZATION IN HYBRID MATRICES	Cevinka Zarcula, Roberto Croitoru, Lee Corîci, Csunderlik Peter

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
MAY 2 - 5, 2024
TBILISI
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Mayıs / May 4, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	**Dr. Nor'Aini Yusof,**	1	THE HONG KONG LOW-FERTILITY DILEMMA: CAN MAINLANDERS' BIRTHS CONTRIBUTE TO REVITALIZING THE LOW-FERTILITY ISSUE?	Nancy Iri Dr. Ling Sze Leung
		2	AN AGENT-BASED APPROACH TO KNOWLEDGE MANAGEMENT AND E-LEARNING	Teodora Bakardjieva Galya Gercheva
		3	DOCTOR BRAIN DRAIN: CAUSES AND RAMIFICATIONS IN PAKISTAN	Muhammad Wajid Tahir Rubina Kauser Majid Ali Tahir
		4	EVOLVING FROM SEPARATISM TO COALITION: VARIATIONS IN LANGUAGE POLITICS AND LEADERSHIP PATTERNS IN THE DRAVIDIAN MOVEMENT	PHD Subramaniam Chandran
		5	A KNOWLEDGE MANAGEMENT MODEL FOR EFFECTIVELY MANAGING KNOWLEDGE AMONG INTERCONNECTED ORGANIZATIONS	Mahboubeh Molaei
		6	USERS' MOTIVATION AND SATISFACTION WITH INFORMATION SYSTEMS	Abbas Moshref Razavi, Rodina Ahmad
		7	THE IMPACTS OF HUMAN ACTIVITY ON THE HEALTH OF STREAM CITY IN YASUJ AREA	Jamalodin Alvani Fardin Boustani, Omid Tabiee, Masoud Hashemi
		8	EXTRACTING IMPLICIT KNOWLEDGE TO FORECAST POLITICAL RISK THROUGH A NOVEL FRAMEWORK UTILIZING BAYESIAN NETWORK	Assis. Prof. Dr. Siavash Asadi Ghajarloo
		9	THE ORGANIZATIONAL INNOVATIVENESS OF PUBLIC-LISTED HOUSING DEVELOPMENTS	Dr. Nor'Aini Yusof, Dr. Ismael Younis Abu-Jarad
		10	COMMUNITY INNOVATION IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: A CROSS-CASE STUDY	Tingan Tang, Kimmo Karhu, Matti Hamalainen

AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ArtAsya 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION MAY 2 - 5, 2024 TBILISI Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
4 Mayıs / May 4, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	**Dr. Sirinthrar Wandee**	1	ANALYSIS OF CLUSTER MECHANISM OF ANTI-GREENHOUSE EFFECT USING COMPUTER TECHNOLOGY	A. Galashev
		2	UTILIZATION OF NANOFILTERS FOR PROVIDING POTABLE WATER IN THE WATERSHED BASIN OF PERSIAN GULF AND OMAN SEA	Sara Zamani, Mojtaba Fazeli, Abdollah Rashidi Mehrabadi
		3	EVALUATION OF EIA REPORTS ADEQUACY: EVIDENCE FROM PAKISTAN – A CRITICAL REVIEW	Dr. Obaidullah Nadeem, Assis. Prof . Dr. Rizwan Hameed
		4	EXAMINATION OF GROUNDWATER QUALITY AND IDENTIFICATION OF POLLUTION SOURCES IN BAGHAN WATERSHED, IRAN	Abolfazl Moeini, Elahe Alizadeh Paeenafrakaty
		5	APPRAISAL OF POLLUTION REDUCTION	Prof. Dr. Katarzyna Strzała-Osuch
		6	DEVELOPMENT OF ESTIMATION METHOD FOR CREATING A HYDROGEN SOCIETY UTILIZING VARIOUS BIOMASS RESOURCES IN JAPAN – PROJECT ON COST REDUCTIONS IN BIOMASS TRANSPORT AND FEASIBILITY OF HYDROGEN STATION WITH BIOMASS	Masaki Tajima, Kenji Imou, Shinya Yokoyama
		7	IMPACT OF CELLULOLYTIC MICROBIAL ACTIVATOR ON DECOMPOSITION OF COMPOSTED RUBBER FACTORY WASTE	Dr. Thaniya Kaosol, Dr. Sirinthrar Wandee
		8	INVESTIGATION INTO ENERGY-EFFICIENT TEMPERATURE CONTROL	Mitsuyuki Kawakami, Kimihiro Yamanaka

ISBN : 978-625-6283-09-1

Contents

TÜRKİYE'DE MALİ MÜŞAVİRLİK MESLEĞİ ANA BİLEŞENLERİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLARIN MUHASEBECİNİN ÇALIŞMA PERFORMANSINA ETKİSİ 1

KOBİLERDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK UYGULAMALARI: İNŞAAT SEKTÖRÜNDE BİR ÖRNEK OLAY 20

YENİLENEBİLİR ENERJİ TÜKETİMİNİN CARİ DENGE ÜZERİNE ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ 49

COVID-19 PANDEMİSİNİN DIŞ TİCARETE ETKİSİ: BRIC VE MIST ÖRNEĞİ 61

TÜRKİYE'DE KRİZ DÖNEMLERİNDE OTOMOTİV SEKTÖRÜNÜN İNCELENMESİ* 74

BİT'LERİN KENTLERDE ULAŞTIRMA HİZMETLERİNİN SAĞLANMASINDAKİ ROLÜ VE BURULAŞ ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA 83

YEREL YÖNETİMLERİ ÖNEMLİ KILAN NEDENLER VE DAYANDIĞI DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ 95

ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKASI: ÇIKARLARININ GELİŞİMİ VE GÜNCEL BOYUTLARI 106

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN İSRAİL-FİLİSTİN ÇATIŞMALARINA YAKLAŞIMI 115

RUSYA'NIN TÜRKİSTAN'I İŞGALİNDE İRAN FAKTÖRÜ 122

DERSHANE EĞİTİMİ GÖREN ÖĞRENCİLERİN SPORA KARŞI TUTUMLARI VE BOŞ ZAMAN YÖNETİMLERİNİN İNCELENMESİ 130

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE OKUYAN ÖĞRENCİLERİN SPORCU ÖZ YETERLİKLERİ 149

12. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN KELİME İLİŞKİLENDİRME TESTİ KULLANILARAK NÜKLEER ENERJİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ 167

2013 OKUL ÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMI ile 2024 OKUL ÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMININ KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ 176

KUR'ÂN PERSPEKTİFİNDEN YAHUDİLERİN AHİDLERİNİ BOZMALARI 186

YAHUDİLERİN KUTSAL KİTAPLARINI TAHRİFİNİN MAHİYETİ VE KAPSAMI 193

DÎVÂNU LUGÂTİ'T-TÜRK'TE MİTOLOJİK UNSURLAR 200

ÜSTAD ALİ RABBANİ GULPAYGANİ VE "FIRAK VE MEZAHİBİ KELAMİ" ADLI ESERİ ÖRNEĞİNDE ŞİA'NIN MODERN DÖNEM KELAM ÖĞRETİMİNDE BİR YAKLAŞIMI 208

ÇAĞIMIZDA KARŞILAŞTIRMALI BİR TEOLOJİ ÖĞRETİMİ ÖRNEĞİ: 213

H. AUSTRYN WOLFSON VE KELAM FELSEFELERİ ESERİ 213

COĞRAFİ İŞARETLER VE TÜRK MUTFAK KÜLTÜRÜNDE BİR LEZZET: BAFRA NOKULU 218

EN UZUN YAŞAM DÖNEMİ OLARAK YETİŞKİNLİK VE GENEL ÖZELLİKLERİ 229

ÜZÜNTÜDEN KURTULMA YOLLARI (Yakub b. İshak el-Kindî) 235

AFET VE YER SEÇİMİ KARARLARI 241

İSLAM KENTLERİNİN MEKÂNSAL YAPISININ SOSYO-EKONOMİK YAŞAMA ETKİSİ 251

ISBN : 978-625-6283-09-1

TÜRKİYE'DE MALİ MÜŞAVİRLİK MESLEĞİ ANA BİLEŞENLERİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLARIN MUHASEBECİNİN ÇALIŞMA PERFORMANSINA ETKİSİ

Prof. Dr. GÖKHAN ÖZER
Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
- ORCID ID: 0000-0002-3255-998X
YAVUZ ARSLAN
Gebze Teknik Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı,
yavuzarslan2502@gmail.com - ORCID ID:0009-0004-0431-9585
Arş. Gör. Dr. ABDULLAH KÜRŞAT MERTER
Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
-ORCID ID: 0000-0001-6874-1890

ÖZET

Günümüzün sosyo-ekonomik yapısında, muhasebe mesleğinin önemi büyüktür. Muhasebeciler, yasalar ile muhasebe ilkeleri ve standartları çerçevesinde tarafsız ve güvenilir bilgi sağlama, yönetme ve denetleme görevlerini üstlenmektedirler. Türkiye'de, Tanzimat'tan 1989 yılına kadar muhasebe mesleği kimlik sorunları yaşamıştır ve bu sorunlar 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu'nun kabulü ile kamu yönetimi, mükellef, mesleki kuruluşlar ve meslek mensupları gibi ana bileşenler kaynaklı yeni sorunlara dönüşmüştür. Bu ana bileşenler çerçevesinde, zaman kısıtlamaları nedeniyle çoğunlukla resmi ve yasal işlemleri içeren mali müşavirlik mesleğinin iş performansı etkilenmektedir. Kamusal gelirler, kamu ve özel sektör denetimleri, işletmelerin verimliliği, bireysel, grupsal ve toplumsal çıkarlar gibi faktörler, mesleki iş performansını ve sorunların bir arada değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, mali müşavirlik mesleğinin bu ana bileşenlerle olan ilişkileri, sorunları ve bu sorunların mesleki performans üzerindeki etkileri araştırma konusu olmuştur. Araştırmada, mali müşavirlerin karşılaştığı sorunların iş performansları üzerindeki etkilerini inceleyen model ve hipotezler geliştirilmiştir. Bu model ve hipotezler, kamu yönetimi, mükellef, mesleki kuruluşlar ve meslek mensupları boyutlarındaki 42 soruluk bir mesleki sorunlar ölçeği ve 25 soruluk bir iş performansı ölçeği içeren anket çalışmasıyla test edilmiştir. 425 bağımsız mali müşavir üzerinde uygulanan anket verileri, AMOS istatistik programı ile güvenirlik analizi, model uyum iyilik indeksi, doğrulayıcı faktör, korelasyon ve regresyon analizleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, mali müşavirlik mesleğinin ana bileşenleri arasında pozitif yönde artan ilişkiler saptanmış; kamu yönetimi ve meslek mensuplarından kaynaklanan sorunların iş performansına pozitif etkileri, mükelleflerden kaynaklanan sorunların ise negatif etkileri olduğu ve mesleki kurumlardan kaynaklanan sorunların önemli bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Mesleği, Mali Müşavirlik, Mesleki İş Performansı, Mesleki Sorunlar.

THE EFFECT ON THE WORK PERFORMANCE OF THE ACCOUNTANT OF PROBLEMS ARISING FROM THE MAIN COMPONENTS OF THE CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANCY IN TURKEY

ABSTRACT

In today's socio-economic structure, the accounting profession has great importance. Accountants undertake the duties of providing, managing and auditing impartial and reliable information within the framework of laws and accounting principles and standards. In Turkey, the accounting profession experienced identity problems from the Tanzimat period until 1989, and these problems turned into new problems originating from the main components such as public administration, taxpayers, professional organizations and members of the profession with the adoption of the Law No. 3568 on Independent Accountants, Financial Consultants and Certified Public Accountants. Within the framework of these main components, the job performance of the financial consultancy profession, which mostly involves official and legal transactions, is affected due to time constraints. Factors such as public revenues, public and private sector audits, efficiency of enterprises, individual, group and social interests make it necessary to evaluate professional work performance and problems together. For this reason, the relationships of the financial consultancy profession with these main components, its problems and the effects of these problems on professional performance have been the subject of research. In the research, models and hypotheses were developed to examine the effects of the problems faced by financial advisors on their business performance. This model and hypotheses were tested with a survey study that included a 42-question occupational problems scale and a 25-question job performance scale in the dimensions of public administration, taxpayer, professional organizations and professionals. The survey data applied to 425 independent financial advisers were evaluated using reliability analysis, model fit goodness index, confirmatory factor, correlation and regression analyzes with the AMOS statistical program. According to the findings of the study, positive increasing relationships were detected between the main components of the financial consultancy profession; It has been determined that problems arising from public administration and professionals have positive effects on business performance, problems arising from taxpayers have negative effects, and problems arising from professional institutions do not have a significant effect.

Keywords: Accounting Profession, Financial Consultancy, Professional Job Performance, Professional Problems.

1. GİRİŞ

Muhasebe mesleği, günümüzün sosyal ve ekonomik hayatının önde gelen dinamik mesleklerinden biridir. Muhasebecilik Türkiye’de Tanzimat döneminden 1989 yılına kadar devam eden meslekleşme süreci yaşamıştır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

1989 yılı öncesinde kimlik sorunları yaşayan meslek, 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ile mesleki unvana kavuşması ile beraber kamu yönetimi, mükellef, mesleki kurum ve meslek mensubu ana bileşenleri tarafından belirlenen bir konuma gelmiştir.

Mali müşavirlik mesleği, söz konusu ana bileşenlerden kaynaklanan ve güncelliklerini koruyan çeşitli mesleki sorunlar yaşamaktadırlar. Bununla birlikte sorunlar içerisinde kalan meslek mensupları, farklı düzeylerde mesleki iş performansları sergilemektedirler.

Diğer yandan kamusal gelirlerin sağlıklı ve güvenilir toplanabilmesi, mali denetimlerde etkinliğin sağlanabilmesi, işletmelerin verimliğinin artırılabilmesi, kişi ve grupların çıkarlarının korunabilmesi ve toplumsal menfaatlerin sağlanabilmesinde muhasebecinin mesleki iş performansı önemlilik taşımaktadır. Bu nedenle mali müşavirlerin ana bileşenlerinden kaynaklanan sorunlar ile mesleki iş performansının bir arada değerlendirilmesi önemlilik arz etmektedir.

Bu amaçla meslek ana bileşenlerinden kaynaklanan sorunların kendi aralarında ve mesleki iş performansı ile ilişkisi, ilişkinin yönü ve derecesi çalışmamızda araştırma konusu yapılmıştır.

Çalışmanın Kamu, mükellef, meslek mensubu ve mesleki kurum boyutlarında belirlenen sorunların mesleki iş performansına etkilerine yönelik çalışma, benzeri bir çalışmanın yapılmaması nedeniyle literatüre katkı sağlayacağını kanaatindeyiz. Diğer yandan uygulayıcılar açısından bu çalışma, mesleki kurumların çözüm odaklı uygulama geliştirmelerinin ve kamu idarelerinin mesleğe kamusal odaklı yaklaşım sergilemelerinin mükellef ve meslek sorunlarının çözümüne katkı sağlayacağını göstermiştir.

2. KAVRAMLAR

Muhasebeci, iktisadi birimlerin varlık ve kaynaklarıyla ilgili anlamlı, güvenilir, değerlenebilir bilginin kaydedilmesi, raporlanması ve gerek işletme içi gerek işletme dışı ilgililere karşı kanuni, mesleki ve sosyal sorumluluk bilinciyle çalışan meslek mensubudur.

Muhasebe meslek mensubu, finansal işlemleri kaydeden ve raporlayan, bütçe ve muhasebe politikalarını yöneten, denetim ve finansal analiz yapabilen, vergi ve sigorta gibi resmi işleri yürüten Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavirler (YMM) unvanlarına sahip kişilerdir. Meslek mensuplarının yetki, çalışma usul ve esasları 3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ve bağlı yönetmeliklerle düzenlenmiştir.

SMMM; işletmelerin defterlerini tutan, mali tablolarını düzenleyen vergi ve sigorta bildirim beyannameleri ile diğer belgeleri düzenleyen, muhasebe sistemlerinin kurulmasında, muhasebe, finans ve mali konularda danışmalık yapan, denetim, tahkim ve bilirkişilik işlerinde **yetkili meslek mensubudur.**

YMM; defter tutma hariç diğer SMMM yaptığı diğer işler dahil olmak üzere, mali tablolarının ve beyannamelerinin mevzuat hükümleri, muhasebe prensipleri ile muhasebe standartlarına uygunluğunu ve hesapların denetim standartlarına göre incelediğini tasdik eden, vergi iade, indirim ve istisna raporu hazırlama **yetkilerine sahip meslek mensubudur.**

3. MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ÖNEMİ VE SORUMLULUĞU

ISBN : 978-625-6283-09-1

Muhasebe meslek mensupları, İktisadi ve finansal işlemlerin güvenilir bir şekilde ölçülmesi, kaydedilmesi, raporlanması ve denetlenebilir hale getirilmesinde önemli bir role sahiptirler. İşletmelerin mali yapısı, varlık ve kaynakları hakkında taraflara ve topluma güven duygusu verilmesine hizmet ederler. Kayıtlı ekonominin gelişmesi, ülkenin iktisadi kaynaklarının sağlıklı ölçülebilmesi, kamusal gelirlerin toplanması, mali politikaların uygulanması, denetim verimliliğinin artırılması, hukuki uyuşmazlıkların azaltılması, hile ve yolsuzlukların önlenmesi, işletmelerin kurumsallaşması, bireysel ve toplumsal menfaatleri korunması hususlarında muhasebecilerin çalışmaları ülke, birey ve işletme ekonomilerine önemli katkılar sunmaktadır.

Bu önemliliklerine binaen muhasebe meslek mensupları, kanuni, etik ve sosyal sorumluluklar taşımaktadırlar. Bu sorumluluklar kısaca şöyle ifade edilebilir:

- Hukuki sorumluluk: Mesleki iş sözleşmesinden doğan tazminat sorumluluğu,
- Mali sorumluluk: Vergi ve Sigorta ziyaı ve buna bağlı ceza ve gecikme faizlerinden mükelleflerle birlikte müşterek ve müteselsilen sorumluluk,
- Cezai sorumluluk: Görev suçlarında Türk Ceza Kanununun kamu görevlilerine ait hükümleri uyarınca cezalandırılma sorumluluğu,
- Mesleki sorumluluk: Topluma ve devlete, işletme sahip ve yöneticilerine ve meslektaşlarına karşı sorumluluk,
- Disiplin sorumluluğu: Uyarma, kınama, geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma, yeminli sıfatını kaldırma, meslekten çıkarma disiplin cezaları
- Etik sorumluluk: Dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve gerekli özen gösterme, mesleki davranış sorumluluğu,
- Sosyal sorumluluk: Çıkar gruplarına, topluma ve devlete karşı sorumluluk.

4. MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ YETKİ VE FONKSİYONLARI

Muhasebe meslek mensupları 3568 Sayılı Meslek Kanunu, 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve mesleğe atıf yapan diğer mevzuattan faaliyet konuları ile ilgili çalışma yetkilerini almaktadırlar. Bu yetkiler kaynaklanan işleri ise muhasebe yönetimi, denetim, danışmanlık ve tasdik fonksiyonları ile yerine getirmektedirler.

4.1. Muhasebe Yönetim Fonksiyonu

3568 sayılı Kanun'un 2/A-a maddesine göre ruhsat alan serbest muhasebeci mali müşavir meslek mensupları; genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve mevzuat hükümleri çerçevesinde, işletmelerin yevmiye, büyük defter ve envanter defteri gibi ticari defterlerinin kayıtlarını tutarak, gelir tablosu, bilanço gibi mali tablolarını çıkarmak, vergi ve sigorta gibi bildirim ve beyannameler ile diğer belgeleri düzenlemekle yetkilendirmiştir.

213 sayılı Vergi Usul Kanunun Mükerrer 227'nci maddesi ve buna göre düzenlenen tebliğlerle, mükelleflere vergi beyannamelerini meslek mensuplarına onaylatma ve imzalama mecburiyeti getirilmiştir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Diğer yandan 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 12'nci maddesine göre sigorta prim hizmet beyannamelerinin düzenlenmesi ve onaylanmasında muhasebe meslek mensuplarına yetki verilmiştir.

4.2. Danışmanlık Fonksiyonu

3568 sayılı Kanun'un 2/A-b maddesinde yer aldığı üzere serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavir meslek mensupları, işletmelere muhasebe bilgi sistemlerinin kurulması ve geliştirilmesi, işletme, muhasebe ve finans yönetimi ve mali mevzuat konularında danışmanlık hizmeti verebilmektedirler.

4.3. Denetim Fonksiyonu

Serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavirler 3568 sayılı Kanun'un 2/A-c maddesine göre mali denetim, inceleme, tahkim, bilirkişilik gibi faaliyetlerde bulunabilirler.

4.4. Tasdik Fonksiyonu

Meslek mensuplarından yalnızca yeminli mali müşavir meslek mensuplarına tanınan tasdik yetkisi, 3568 sayılı Kanun'un 2/B ve 12'nci maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre, yeminli mali müşavirler gerçek ve tüzel kişi işletmelerin beyannameleri ve mali tablolarının mevzuat, muhasebe ilke ve standartlarına uygun olduğunu ve hesapların denetim standartlarına göre incelediğini tasdik ederler.

5. MUHASEBE MESLEĞİNİN ANA BİLEŞENLERİ VE ANA BİLEŞENLERDEN KAYNAKLNAN SORUNLAR

5.1. Muhasebe Mesleğinin Ana Bileşenleri

3568 sayılı meslek yasasının gerekçesi, amaç, konu kapsamları ile bu Kanun'un dayanağı ile çıkarılan diğer yönetmelik, tebliğ, karar gibi düzenlemeler mali müşavirlik mesleğinin bileşenlerini tayin etmektedir. Bu nedenle yasal düzenlemeler ile çerçevesi belirlenen mali müşavirlik mesleğinin ana bileşenleri **3568 sayılı Kanun'un gerekçesi, amacı ve konusu esas alınarak** açıklanmaya çalışılacaktır.

- **Mali müşavirlik mesleğinde devletin ana bileşenlerden olmasının nedenleri şöyle ifade edilebilir:**
  - ✓ Kamusal denetimlerin özellikle vergi denetimlerinin etkinliğini ve verimliğini artırmak,
  - ✓ Türk vergi sisteminin gelişmesini sağlamak,
  - ✓ İşletmelerin faaliyetleri ile ilgili sonuçları ilgili mevzuata göre denetleyerek, gerçek durumu tespit edip resmi kurumlara sunmak,
  - ✓ İşletmelerin defter kayıtlarını tutarak, gelir tablosu, bilanço gibi mali tabloları ile birlikte vergi beyannameleri ile diğer belgelerini düzenlemek,
  - ✓ Yeminli mali müşavirlerce yapılan tasdik işlemleri.
- **Vergi mükelleflerinin mali müşavirlik mesleğinin ana bileşenlerinden olmasının nedenleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir:**
  - ✓ İşletme ve vergi uygulamalarında güvenin ve ahlâkın gelişmesini sağlayabilmek,
  - ✓ Vergisel uyuşmazlıkları en aza indirebilmek,

ISBN : 978-625-6283-09-1

- ✓ İşletme faaliyetlerinin sağlıklı ve güvenilir olmasını sağlayabilmek,
- ✓ Vergi mükelleflerine muhasebe yönetimi, denetim ve danışmalık alanlarında hizmetler sunabilmek,
- ✓ Tasdik işlemlerini yapabilmek.

➢ **Mali müşavirlik mesleğinde mesleki örgütünün ve meslek mensubu bileşenlerinin taraflardan olmasının nedenleri ise şunlardır:**

- ✓ İşletme ve vergi uygulamalarında güvenin ve ahlâkın gelişmesini sağlayabilmek,
- ✓ Yüksek mesleki standartları gerçekleştirmek.

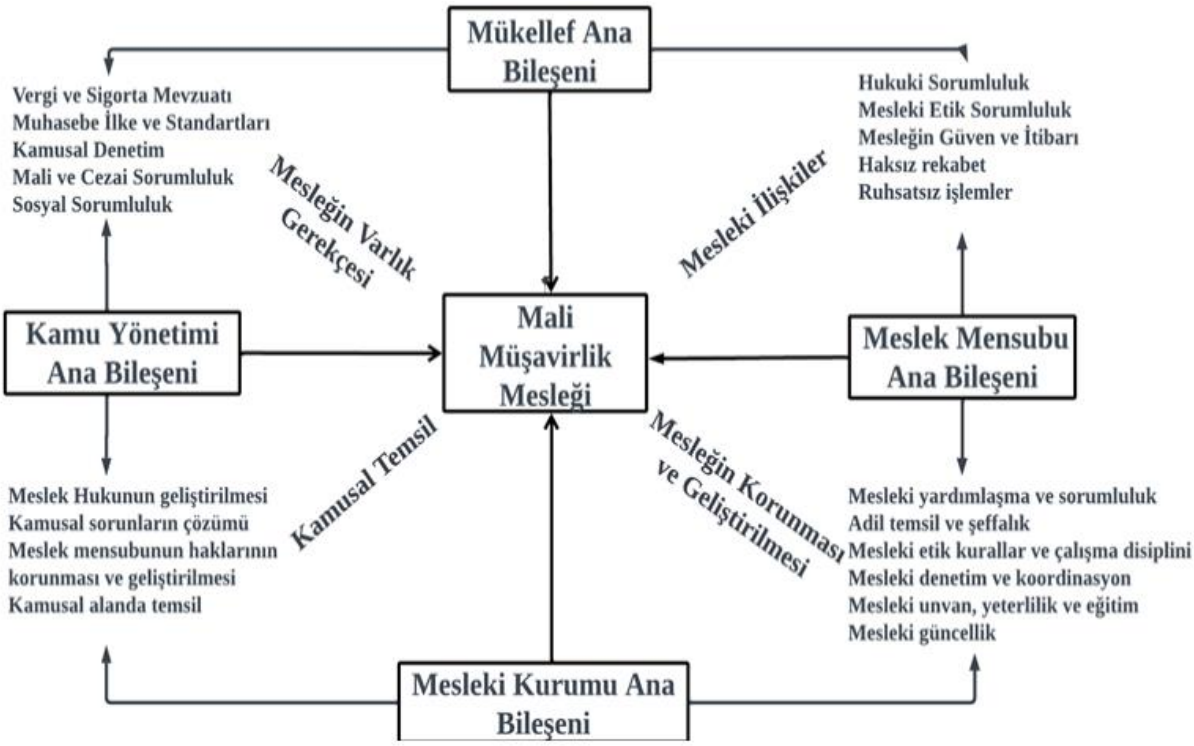

Şekil 5.1. Mali Müşavirlik Meslek Ana Bileşenleri ve İlişkileri

Şekil 5.1'de gösterildiği üzere; mali müşavirlik mesleğinin kamu yönetimi ve mükellef ana bileşenleri arasındaki konumu mesleğin varlık gerekçesini, kamu yönetimi ve mesleki kurum ana bileşenleri arasındaki konumu kamusal temsilini, mükellef ve meslek mensubu ana bileşenleri arasındaki konumu mesleki ilişkilerini ve mesleki kurum ve meslek mensubu ana bileşenleri arasındaki konumu mesleğin korunması ve geliştirilmesini etkilemektedir.

Mali müşavirlik mesleğinin ana bileşenlerini kamu yönetimi, mükellef, mesleki kurum ve meslek mensubu oluşturmaktadır. Bu ana bileşenler arasında yer aldığı konum itibariyle, mali müşavirlik mesleğinin bu faaliyet alanları belirlenmekte; yetki ve sorumlulukları ile karşılaşabileceği sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki şekilde özetlendiği gibi mesleğin kapsam ve derinlik yönünden;

➢ varlık gerekçesini vergi ve sigorta gibi mali mevzuat, muhasebe ilke ve standartları, kamusal denetim ve sosyal sorumluluk,

ISBN : 978-625-6283-09-1

- kamusal temsilini meslek hukukunun geliştirilmesi, kamusal sorunların çözümü, meslek mensubunun haklarının korunması ve geliştirilmesi,
- mesleki ilişkilerini hukuki sorumluluk, mesleki etik sorumluluk, mesleğin itibar ve güveni, haksız rekabet ve yetkili-ruhsatsız işlemler,
- mesleğin korunması ve geliştirilmesini mesleki yardımlaşma ve sorumluluk, adil temsil ve şeffaflık, etik kurallar ve çalışma disiplini, denetim ve koordinasyon, mesleki unvan, yeterlilik ve eğitim, mesleki güncellik ana bileşen ilişkilerini şekillendirmektedir.

5.2. Meslek Ana Bileşenlerinden Kaynaklanan Sorunlar

Literatürde muhasebe meslek mensuplarının sorunlarını araştırma konusu yapan anket niteliğinde çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar arasında şunlar bulunmaktadır:

Gökgöz ve Zeytin (2012)'nin, Bilecik ve Yalova'da faaliyette bulunan muhasebe meslek mensuplarının sorunlarını konu alan çalışması, muhasebe meslek mensuplarının kamu kurumlarıyla yaşadıkları sorunları araştırmak amacıyla Karcıoğlu ve Yazarkan (2011) tarafından Erzurum ve İzmir illerinde uygulanan çalışma, Erol ve Kurt (2021) tarafından İstanbul Başakşehir ve Bahçelievler ilçelerini kapsayan meslek mensuplarının mesleki sorunlarını tespit etmek amacıyla yapılan çalışma, Gaziantep'te çalışan serbest muhasebeci mali müşavirlerin işe dönük beklentileri ve tatminlerini tespit etmek amacıyla Ede ve Karahan (2020) tarafından uygulanan çalışma, Akgün (2018)'ün Türkiye faaliyette bulunan 3568 sayılı yasaya göre yetki almış meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunlarını ve meslek odalarından, işletme sahiplerinden, kamu kurumlarından beklentilerini araştırma konusu yaptığı çalışması, Durmuş ve Sekizsu (2017)'nun Malatya'da çalışan serbest muhasebeci mali müşavirlerin meslektaşları ve mükellefler ile ilişkilerini, mevzuat değişiklikleri karşısında yaşadıkları sorunları ve sosyalleşmelerini konu alan araştırması, muhasebe yetkinliği özelinde, meslek mensuplarının mükellefleri ile yaşadıkları sorunların belirlenmesi ve meslek mensuplarının bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini saptamak üzere, Yürekli ve Özdemir (2017)'in Denizli bölgesinde faaliyet gösteren meslek mensuplarına yönelik çalışması, Aydemir (2015) tarafından muhasebe meslek mensuplarının çalışma hayatında mükellefler, mevzuattaki değişimler, bürokratik işlemler vb. açıdan karşılaştıkları sorunları belirlenmeye yönelik olarak Türkiye'de faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları üzerinde yaptığı çalışma, Alagöz ve Ceran (2007)'nin muhasebe mesleğini icra eden meslek mensuplarının sorunlarını ve mesleki vizyonlarına ilişkin düşüncelerini saptamaya yönelik olarak Konya ilinde faaliyette bulunan meslek mensuplarını konu alan çalışmaları, Muş ve Ağrı illerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının devam eden ve güncel sorunları tespit etmek amacıyla Çelik ve Şendurur (2020)'un muhasebe meslek mensubuna yönelik uyguladıkları çalışması.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Yukarıda yer alan ortak ve benzer nitelikte sonuçlar taşıyan çalışmalara göre, muhasebe meslek mensuplarına ilişkin sorunlar, mükellef, kamu yönetimi (devlet), meslek mensubu ve mesleki kurum kaynaklı olacak şekilde sınıflandırılabilir.

6. MUHASEBECİNİN ÇALIŞMA PERFORMANSI

Mali müşavir meslek mensuplarının icra ettikleri işler; uzman bilgisi gerektiren ve bir dizi eylemi içeren, tarafları devlet, mükellef, meslek kurumu, meslek mensubu olması nedeniyle iletişimi ve tarafların desteğini gerektiren ve çalışma şartlarının sürekli değiştiği işleri kapsamaktadır. Bu nedenle muhasebecinin mesleki çalışma performansı; kurallara dayalı, bilgiyi, muhakemeyi, esnekliği ve mesleki ilişkiler etkenlerini içeren bir süreci ifade etmektedir.

Muhasebecilerin meslekleri gereği görev karmaşıklığı iş performanslarını olumsuz etkilerken (Abdolmohammadi ve Wright, 1987); veriye ulaşmadaki zorlukları, tecrübe ve bilgi yetersizlikleri, düşük motivasyon ve eksik hata yönetimi yaklaşımları iş performansında azalmaya neden olmaktadır (Uyar, 2018, s.145).

Muhasebecilerin iş performansını belirleyen faktörler arasında iş ortamı, iş nitelikleri ve kapsamı, kişisel bilgi ve gelişim ve ücret/yan haklar gibi değişkenler önemli etkiye sahiptir (Darayseh ve Chazi, 2015, s.59).

Muhasebecinin iş performansını belirleyen unsurlar arasında işin kalitesi, güvenilirlik, yetenek, işin son teslim tarihlerine uyma, teknik bilgi ve yetenekler, insiyatif alma ve öz motivasyon sergileme, dürüstlük ve doğruluk, problem çözme becerileri, olumlu tutum, sözlü iletişim becerileri, planlama ve organizasyon becerileri sırasıyla en yüksek derecelendirmeye sahip değişkenlerdir (Prawitt, Cottrell ve Stice, 1997, s.61-62).

Yukarıda yer alan açıklamalar ile birlikte Dordunu, Owusu ve Simpson (2020)'un muhasebecinin örgütsel bağlılık, iş memnuniyeti, mental yorgunluk, dindarlık ve manevi akıl değişkenlerinin işten ayrılma niyeti aracılığı ile iş performansı arasına etkisine dair çalışması, Camcı (2013)'nın bankacılık sektöründe çalışanların örgütsel bağlılıklarının iş performansı üzerindeki etkilerine ilişkin araştırması ve Sayın (2017)'ın okul ikliminin öğretmen performansı üzerindeki etkisi konulu çalışmalarında iş performansını ölçmek amacıyla kullanılan değişkenlerden yararlanılarak muhasebecinin mesleki iş performansını değerlendirmede kullanıldığımız faktörler belirlenmiştir.

7. ARAŞTIRMA METEDOLOJİSİ

7.1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Demir ve Anasız (2008)'a göre mükellef ve kamu sorunları, mesleki stresi pozitif yönde etkilerken, meslek odası sorunlarının ise mesleki stres üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Özmutaf ve Mizrahi (2017) çalışmasında iş yükü, rekabet ve sorumluluk, rol çatışması ve belirsizliği, mesleki yetersizlik değişkenlerinin mesleki stres üzerinde pozitif yönlü etkiye, iş performansı üzerinde ise negatif yönlü etkiye sahip olduklarını tespit etmiştir. Öztürk ve Şimşek 2017 yılında yaptıkları çalışmada tükenmişliğin iş performansını olumsuz yönde etkilediği sonucuna varmışlardır. Suvacı ve Seyirdici (2020) ise araştırmalarında iş yükü, haksız rekabet, meslek odalarının yetersizlikleri gibi unsurların mesleki motivasyon üzerinde negatif etkilerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Abdolmohammadi ve Wright (1987) çalışmasında,

ISBN : 978-625-6283-09-1

muhasebecinin görev karmaşıklığının iş performansını negatif yönde etkilediğini belirtmiştir. Darayseh ve Chazi (2015) iş ortamı, iş nitelikleri ve kapsamı, kişisel bilgi ve gelişim ile ücret geliri değişkenlerinin iş performansını olumlu etkilediğini tespit etmiştir. Dordunu, Owusu ve Simpson (2020) çalışmalarında muhasebecinin örgütsel bağlılık, iş memnuniyeti, dindarlık ve maneviyat değişkelerinin ile iş performansı değişkeni arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Bu kapsamda yukarıda yer alan teorik ve literatüre dair açıklamalar doğrultusunda, muhasebe meslek mensuplarının mesleki sorunlarının mesleki iş performanslarına etkisini araştırmak üzere, aşağıda yer alan araştırma modeli ile hipotezler kurulmuştur.

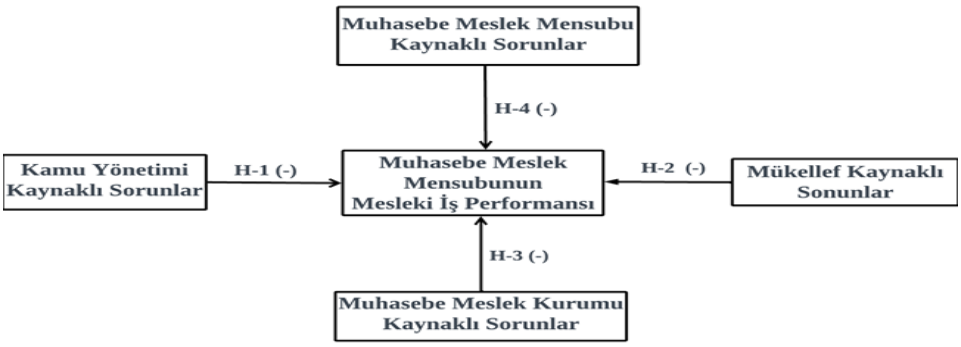

Şekil 7.1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Yukarıda yer alan araştırma modeline göre test edilen hipotezler şunlardır:

H-1: Kamusal yönetim boyutuna (KYB) ilişkin sorunlar mesleki iş performansını (MİP) olumsuz yönde etkiler.

H-2: Mükellef boyutuna (MB) ilişkin sorunlar mesleki iş performansını (MİP) olumsuz yönde etkiler.

H-3: Mesleki kurum boyutuna (MKB) ilişkin sorunlar mesleki iş performansını (MİP) olumsuz yönde etkiler.

H-4: Meslek mensubu boyutuna (MMB) ilişkin sorunlar mesleki iş performansını (MİP) olumsuz yönde etkiler.

7.2. Araştırmanın Örneklemi, Ölçekleri ve Yöntemi

Araştırma, 2023 yılında Türkiye'de bağımsız olarak çalışan serbest muhasebeci, serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavirleri konu alan ve Sekaran (1992)'ın % 5'lik hata payına sahip örneklem büyüklüğüne göre yeterli sayıda olan 425 adet anket üzerinde yapılmıştır.

Ankette kullanılan sorular "mesleki sorunlar" ve "mesleki iş performansı" ölçeklerinden oluşmaktadır. Mesleki sorunlar ölçeği de "kamu yönetimi", "mükellef", "mesleki kurum" ve "meslek mensubu" boyutlarına ayrılmıştır. Ölçeklerdeki soru maddeleri, 5'li Likert tipi (1:kesinlikle katılmıyorum - 5: kesinlikle katılıyorum) katılım düzeyleriyle ölçüme tabi tutulmuştur.

ISBN : 978-625-6283-09-1

AMOS istatistik programı kullanılarak anket verileri üzerinde doğrulayıcı faktör, korelasyon ve Regresyon analizleri yapılmıştır.

7.3. Analiz ve Bulgular

7.3.1. Faktör ve Güvenirlik Analizleri

Araştırma modeli çerçevesinde geliştirilen ölçek sorularını içeren anketin doğrulayıcı faktör analiz sonuçlarının yer aldığı aşağıdaki tabloda; ölçek ve ölçek boyutları, ölçek maddeleri, maddeler arası ilişkinin yönü, ölçek maddelerinin faktör yükleri, ölçek boyutlarına ilişkin Cronbach's Alpha değerlerine ait bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 7.3.1. Faktör Yükleri ve Güvenilirlik Değerleri

Ölçek ve Boyutlar		Madde	İlişki Yönü	Boyut	Faktör Yükleri	Cronbach's Alpha
		MİPB	<---	KYB	0,204	
		MİPB	<---	MKB	-0,132	
		MİPB	<---	MB	-0,214	
		MİPB	<---	MMB	0,372	
Mesleki Sorunlar Ölçeği-Kamu Yönetimi Boyutu	2- Yaygın, yoğun mali denetimlere ve gereksiz bürokratik işlemlere maruz kalıyorum.	KYB2	<---	KYB	0,587	0,856
	3- Vergi ve SGK gibi incelemelerde ve denetimlerde, mükelleflerim potansiyel suçlu gibi görülüyor ve kamu görevlilerinden gelen tehditkar tavırlar ile karşılaşıyorum.	KYB3	<---	KYB	0,537	
	4- Devlet kurumları beni bağımsız bir meslek mensubu olarak değil, kendi çalışanları gibi görüyor ve devlet kurumları yapması gerekli işlerin bir kısmını bana yaptırıyor.	KYB4	<---	KYB	0,601	
	5- Son gününden önce süre uzatımına gerek duyduğum; beyanname verme, bildirimde buluma gibi işlemlerin son gününün uzatılması uygulamasına, süre bitimine yakın saat ve dakikalarda sıklıkla maruz kalıyorum.	KYB5	<---	KYB	0,636	
	6- Borcun miktarına bakmadan ve mükelleflere haber vermeden uygulanan ipotek-icra işlemleri mükellef ile ilişkilerimi zorlaştırıyor.	KYB6	<---	KYB	0,664	
	7- Ba ve Bs bildirim hataları gibi devletin maddi kaybına yol açmayan hatalarda, ağır cezai yaptırımlarla karşılaşıyorum.	KYB7	<---	KYB	0,684	
	8- Kamu denetçilerinden yaptığı denetimlerle ilgili yeterli bilgi ve açıklama alamıyorum.	KYB8	<---	KYB	0,588	
	9- Vergi daireleri, SGK gibi kamu kuruluşlarında bir meslek mensubu	KYB9	<---	KYB	0,577	

ISBN : 978-625-6283-09-1

	olarak olumsuz bir önyargı ile karşılaşıyorum.					
	11- Mesleki yeterlilik ve sorumluluklarıma göre bir meslek mensubu olarak kazancımı düşük buluyorum.	KYB11	<---	KYB	0,545	
	12- Birlikte uygulanan, tekdüzen muhasebe sistemi ve uluslararası muhasebe standartları gibi, farklı muhasebe kurallarına göre kayıt ve raporlama yaparken zorluk ve karmaşıklık yaşıyorum.	KYB12	<---	KYB	0,524	
Mesleki Sorunlar Ölçeği-Mükellef Boyutu	1- Mükellefler tarafından az vergi ödetilmesi yönünde baskı görüyorum.	MB1	<---	MB	0,573	0,869
	2- Mükellefler defter kayıtlarının tutulmasının dışında diğer işleri ile de ilgilenmemi istiyor.	MB2	<---	MB	0,508	
	3- Mükelleflerden işleri ile ilgili bilgi ve belgeleri geç ve eksik elde ediyorum.	MB3	<---	MB	0,559	
	4- Mükelleflerden muhasebe ücretlerini zamanında veya hiç tahsil edemiyorum.	MB4	<---	MB	0,624	
	5- Mükellefler mali tablolarının gerçeği yansıtmayacak şekilde düzenlenmemi istiyor.	MB5	<---	MB	0,687	
	6- Mükelleflerle iletişim kurmakta zorlanıyorum.	MB6	<---	MB	0,746	
	7- Mükellefler kendilerine göre hesapladıklarının veya öngördüklerinin üzerinde, ortaya çıkan vergi ve sigorta gibi mali yükümlülüklerin ödenmesinden muhasebeci olarak beni sorumlu tutuyor.	MB7	<---	MB	0,728	
	8- Mükellefler muhasebeci seçiminde (mesleki bilgi ve yetkinlik, meslek ahlakı gibi.) kaliteyle ilgili objektif kriterleri dikkate almıyor.	MB8	<---	MB	0,505	
	9- Mükellefler mesleğimi sıradan muhasebe işi olarak görüyor; kıymet ve saygınlık yönünden kariyer meslek olarak takdir etmiyor. Mükellefler muhasebeciliği saygın bir meslek olarak görmüyor.	MB9	<---	MB	0,601	
	10-Mükellefler ile önyargı ve güven sorunu yaşıyorum.	MB10	<---	MB	0,648	
Mesleki Sorunlar Ölçeği-Mesleki	10- Meslek odası ve birliklerinin meslek mensupları arasında ayrımcılık yaptığını, adil ve tarafsız davranmadığını düşünüyorum.	MKB10	<---	MKB	0,61	0,869

ISBN : 978-625-6283-09-1

Kurum Boyutu	9- Meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerine dair yürürlükte olan mevzuatın güncellikten uzak ve zayıf içerikli olduğunu düşünüyorum.	MKB9	<---	MKB	0,507	
	8- Meslek odalarının haksız rekabeti önlemede, gerekli gayreti göstermediğini düşünüyorum.	MKB8	<---	MKB	0,784	
	7- Meslek odaları ve birliklerinin meslek mensuplarına yönelik denetim ve yaptırımlarını yeterli bulmuyorum.	MKB7	<---	MKB	0,7	
	6- Yaşadığım mesleki sorunları, meslek odaları ve birliklerinde çoğu kez dile getirmiş olmama rağmen şimdiye kadar herhangi bir iyileştirme görmedim.	MKB6	<---	MKB	0,721	
	5- Meslek odaları tarafından muhasebe, vergi ve SGK ile ilgili güncel uygulama ve gelişmeler hakkında yeterli eğitim, bildirim ve yayın desteği alamıyorum.	MKB5	<---	MKB	0,579	
	4- Meslek odası ve birliklerinden kalifiye personel temini konusunda destek alamıyorum.	MKB4	<---	MKB	0,536	
	3- Bir meslek mensubu olarak, meslek odaları ve TÜRMOB nezdinde adil ve şeffaf olarak temsil edilmiyorum.	MKB3	<---	MKB	0,729	
	2- Mesleki işlerin, ruhsatız muhasebe defteri tutma vb. yasadışı bir şekilde yapılmasını önlemek üzere, meslek odaları tarafından yeterli ve etkili mücadele yürütülmediğini düşünüyorum.	MKB2	<---	MKB	0,743	
Mesleki Sorunlar Ölçeği- Meslek Mensubu Boyutu	1- Meslek mensupları arasında yaygın bir şekilde, ücret tarifesinin altında defter tutuluyor.	MMB1	<---	MMB	0,669	0,883
	2- Resmi mesleki yeterlilik ve çalışma belgelerini , yetkin ve yeterli olmayan kişi veya kurumlara kiraya veren meslek mensupları yaygınlaşıyor.	MMB2	<---	MMB	0,678	
	3- Meslek mensupları mesleklerini icra ederken meslektaşlarına karşı haksız rekabet oluşturan davranışlarda bulunuyor.	MMB3	<---	MMB	0,784	
	4- Meslek mensuplarının bürolarında uzmanlaşma ve kurumsallaşma konusunda ciddi sıkıntılar bulunuyor.	MMB4	<---	MMB	0,668	
	5- Meslekte mesleki ahlak kurallarına uyulmuyor.	MMB5	<---	MMB	0,758	

ISBN : 978-625-6283-09-1

	6- Meslekle ilgili genel kabul görmüş muhasebe standartlarına uyulmuyor.	MMB6	<---	MMB	0,67	
	7- İş sahibi ile sözleşme yapabilmek için, iş sahibinin başka meslek mensubu ile daha önceden yapmış olduğu sözleşmesini fesih ettirmeye çalışan meslek mensupları bulunuyor.	MMB7	<---	MMB	0,661	
	8- Meslekte sahip olmadığı unvanı kullanarak haksız itibar sahibi olmaya çalışan kimseler bulunuyor.	MMB8	<---	MMB	0,582	
	9- Başka meslektaşı hakkında itibarı zedelemeye dönük yanıltıcı açıklama yapanlar oluyor.	MMB9	<---	MMB	0,641	
Mesleki İş Performansı Ölçeği	5- Meslek mensubu olarak mesleğin geleceğini gerçekten önemseyerek çalışıyorum.	MİPB5	<---	MİPB	0,561	0,925
	7- Çalışma süresince edindiğim deneyimleri mesleğimde etkin bir şekilde kullanıyorum.	MİPB7	<---	MİPB	0,7	
	8- Gerektiğinde mükelleflerim, çalışanlarım veya meslektaşlarımla birlikte karar alıyor ve uygulamaya koyuyorum.	MİPB8	<---	MİPB	0,586	
	9- İş ile arşivleme ve dokümantasyon süreç ve işlemlerini, son derece sistemli ve düzenli olarak uyguluyorum.	MİPB9	<---	MİPB	0,542	
	10- Çalışmalarımı plana dayalı bir şekilde yapıyorum.	MİPB10	<---	MİPB	0,599	
	12- Muhasebe mesleğinin ahlaki değerlerini mükelleflere, çalışanlarıma ve meslektaşlarıma yansıtmaya çalışıyorum.	MİPB12	<---	MİPB	0,688	
	13- Mükelleflere saygı duyuyor, onları endişelendirmek yerine, haklarını öğretip haklarını savunmalarına yardımcı oluyorum.	MİPB13	<---	MİPB	0,676	
	14- Mükelleflerin farklı ihtiyaçlarını dikkate alarak, mükellef merkezli stratejileri destekleyen teknolojiler ve iş süreçleri kullanıyorum.	MİPB14	<---	MİPB	0,564	
	15- Resmi, idari ve mesleki kuruluşların (TÜRMOB ve Odaların) düzenlemelerine bağlı kalıyorum.	MİPB15	<---	MİPB	0,616	
	16- Gerekli özeni göstererek işimi dikkatle ve optimum kalitede gerçekleştirmeye çalışıyorum.	MİPB16	<---	MİPB	0,828	
	17- Üstlendiğim görevimi, sonuçlarının iyi olması ve güven kazanmak için sürdürüyorum.	MİPB17	<---	MİPB	0,796	

ISBN : 978-625-6283-09-1

	18- İşimde çok katı davranıyor, işime çok değer veriyor ve sorunları çözüyorum.	MİPB18	<---	MİPB	0,564	
	19- Mükellef ve mükellef adaylarıyla ile saygılı bir şekilde iletişim kuruyor ve onların sorunlarını çözmeye çalışıyorum.	MİPB19	<---	MİPB	0,778	
	20- Mesleki bilgi birikimimi ve yeteneklerimi geliştirmeye çalışıyorum.	MİPB20	<---	MİPB	0,814	
	21- Hatalarımı kısa süre içinde kabul ediyorum.	MİPB21	<---	MİPB	0,62	
	23-Mesleki bilgilerimi başkalarına aktarmaya çalışıyorum.	MİPB23	<---	MİPB	0,577	
	25- İşle ilgili araç ve gereçlerimi dikkatli ve tasarruflu kullanıyor ve düzenli bir şekilde onların bakımını yapıyorum.	MİPB25	<---	MİPB	0,589	

Yukarıdaki tabloda yer aldığı üzere, faktör yükleri ölçek boyutlarına göre ayrışmış ve ilgili olduğu ölçek ve boyuta 0,50 üzerinde faktör yükleri ile yüklenmiştir. Faktör analizi sonucuna göre, mesleki sorunlar ölçeği kamu yönetimi boyutu faktöründe 11 değişkene ait faktör yükleri 0,524-0,684 değerleri arasında, mükellef boyutu faktöründe 10 değişkene ait faktör yükleri 0,505-0,687 değerleri arasında, mesleki kurum boyutu faktöründe 9 değişkene ait faktör yükleri 0,507-0,784 değerleri arasında ve meslek mensubu boyutu faktöründe 9 değişkene ait faktör yükleri 0,582-0,784 arasında değerler almıştır. Mesleki iş performansı faktöründe ise 17 değişkene ilişkin faktör yükleri 0,542-0,828 arasında gerçekleşmiştir.

Tabloda yer alan faktör yükü katsayılarına göre; mesleki sorunlar ölçeği kamu yönetimi boyutu faktörünün 0,204 düzeyinde pozitif yönde, mesleki kurum boyutu faktörünün 0,132 düzeyinde negatif yönde, mükellef boyutu faktörünün 0,214 düzeyinde negatif yönde ve meslek mensubu boyutu faktörünün 0,372 düzeyinde pozitif yönde mesleki iş performansını etkiledikleri görülmektedir.

Güvenirlik analizi yönünden mesleki sorunlar ölçeği kamu yönetimi boyutu (n=11, α=0,856), mükellef boyutu (n=10, α=0,869), mesleki kurum boyutu (n=10, α=0,869), meslek mensubu boyutu (n=9, α=0,883) ve mesleki iş performansı ölçeği (n=17, α=0,925)'ne ilişkin Cronbach alpha-α güvenirlik katsayıları % 80 üzerinde gerçekleşmiştir. Araştırma ölçeklerinin Cronbach alpha-α değerlerinin % 80 üzerinde (Bilgin, 2005, s.141-142) gerçekleşmesi, ölçeklerin yüksek güvenirliğe ve ölçek değişkenlerinin yüksek düzeyde içsel tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

7.3.2. Modelin Güvenilirlik ve Geçerlilik Ölçümü

Aşağıdaki tabloda model uyum iyilik indekslerine ilişkin mükemmel ve kabul edilebilir model uyum değerleri ile araştırma modelimizin uyum iyilik sonuçları verilmiştir.

Tablo 7.3.2. Model Uyum İyilik Kriterleri ve Sonuçları

Model Uyum İndeksleri	Mükemmel UyumÖlçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Kaynak	Modelin Uyum Sonuçları
CMIN (Ki-Kare) (χ^2)				2.461,90
DF (Serbestlik Derecesi)				1.404
CMIN/DF (Düzeltilmiş χ^2)	$0 \leq \chi 2$ /sd ≤ 2	$2 \leq \chi 2$ /sd ≤ 3	Kline (2011)	1,753
IFI (Artırımlı Uyum İyiliği İndeksi)	$0,95 \leq$ IFI$\leq 1,00$	$0,90 \leq$ IFI $\leq 0,95$	Baumgartner, H., Homburg, C. (1996)	0,901
CFI (Karşılaştırmalı Uyum İyiliği İndeksi)	$0,95 \leq$ CFI ≤ 1	$0,90 \leq$ CFI $\leq 0,95$	West et al. (2012), Fan et al. (1999)	0,90
RMSEA (Yaklaşım Hatasının Ortalama Kare Kökü)	00 $\leq$ RMSEA $\leq 0,05$	$0,05 \leq$ RMSEA $\leq 0,08$	Browne, Cudeck (1993)	0,042

Tablo 7.3.2'de yer alan model uyum iyilik indeks sonuçlarına göre, araştırma modelinin uyum iyilik ölçümleri olarak CMIN/DF mükemmel (1,753), IFI kabul edilebilir (0,901), CFI kabul edilebilir (0,90) ve RMSEA mükemmel (0,042) seviyede ölçülmüştür. Buna göre araştırma modeli; örnek verilere, model uyum iyilik indekslerine göre mükemmel veya kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdiği için kabul edilmiştir.

7.3.3. Korelasyon ve Regresyon Analizleri

Aşağıdaki tabloda, ana bileşen boyutları itibariyle muhasebe meslek sorunlarının aralarındaki ilişkileri gösteren korelasyon (r) değerleri verilmiştir.

Tablo 7.3.3.1. Muhasebe Mesleği Ana Bileşen Sorunlarına Ait İlişkiler Korelasyon Değerleri

Boyut	İlişki	Boyut	Tahmin (r)
Meslek Mensubu Boyutu	<-->	Mesleki Kurum Boyutu	0,727
Kamu Yönetimi Boyutu	<-->	Mükellef Boyutu	0,629
Kamu Yönetimi Boyutu	<-->	Mesleki Kurum Boyutu	0,447
Meslek Mensubu Boyutu	<-->	Mükellef Boyutu	0,43
Mesleki Kurum Boyutu	<-->	Mükellef Boyutu	0,387
Meslek Mensubu Boyutu	<-->	Kamu Yönetimi Boyutu	0,348

p<0,05

Tablo yer alan korelasyon analiz sonuçlarına göre p<0,05 anlamlılık düzeyi ve korelasyon ilişki seviyelerine (Akgül ve Çevik, 2005, s.359) göre, meslek mensubu kaynaklı sorunlar ile mesleki

ISBN : 978-625-6283-09-1

kurum kaynaklı sorunlar arasında (r=0,727) kuvvetinde pozitif yönde güçlü, kamu yönetimi kaynaklı sorunlar ile mükellef kaynaklı sorunlar arasında (r=0,629) kuvvetinde pozitif yönde güçlüye yakın, kamu yönetimi kaynaklı sorunlar ile mesleki kurum boyutundan kaynaklı sorunlar arasında (r=0,447) kuvvetinde pozitif yönde orta seviyede, meslek mensubu kaynaklı sorunlar ile mükellef kaynaklı sorunlar arasında (r=0,43) kuvvetinde pozitif yönde orta seviyede, meslek mensubu kaynaklı sorunlar ile mükellef kaynaklı sorunlar arasında (r=0,387) kuvvetinde pozitif yönde orta seviyeye yakın, meslek mensubu kaynaklı sorunlar ile kamu yönetimi kaynaklı sorunlar arasında (r=0,348) kuvvetinde pozitif yönde düşük seviyede bir ilişki olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlara göre, meslek mensubu kayaklı sorunlar ve mesleki kurum kaynaklı sorunların, mükellef kaynaklı sorunlar ve kamu yönetimi kaynaklı sorunların yüksek düzeyde birbirlerini yansıttığı söylenebilir.

Aşağıda yer alan regresyon analiz değerleri tablosunda ise bağımsız değişken olarak tanımlanan kamu yönetimi boyutu (KYB), mükellef boyutu (MB), mesleki kurum boyutu (MKB) ve meslek mensubu boyutu (MMB) ve bağımlı değişken olarak tanımlanan muhasebe mesleği iş performansı (MİP) değişkenleri, standardize edilmiş regresyon katsayıları ile bu değişkenler arası ikili ilişkiler için standart hata ve "p" anlamlılık değerleri sunulmuştur.

Tablo 7.3.3.2. Regresyon Analiz Değerleri

Değişkenler Arasındaki İlişkiler			Standardize Edilmiş Regresyon Katsayısı	Standard Hata	p
MİPB	<---	KYB	0,165	0,067	0,014
MİPB	<---	MKB	-0,091	0,063	0,146
MİPB	<---	MB	-0,174	0,067	0,009
MİPB	<---	MMB	0,417	0,105	***

*****p<0,001, p<0,05**

Yukarıdaki tabloda yer alan regresyon analizine göre; kamu yönetimi boyutundan kaynaklanan sorunların (0,165; p<0,05) düzeyi ve anlamlık seviyesinde ve meslek mensubu boyutundan kaynaklanan sorunların (0,417; p<0,05) düzeyi ve anlamlılık seviyesinde muhasebecinin mesleki iş performansını pozitif yönde etkilediği; mükellef boyutundan kaynaklanan sorunların muhasebecinin mesleki iş performansını (-0,174; p<0,05) düzeyinde ve anlamlılık seviyesinde negatif yönde etkilediği ve mesleki kurum kaynaklı sorunların muhasebecinin mesleki iş performansını (-0,091) düzeyinde negatif yönde etkilediği ancak bu etkinin p<0,05 seviyesinde anlamlı olmadığı sonuçlarına varılmıştır.

Bu sonuçlara göre; kamusal yönetim boyutuna (KYB) ilişkin sorunlar mesleki iş performansını (MİP) olumsuz yönde etkiler (**H-1)** hipotezi, 0,05 anlamlılık düzeyinde **reddedilmiştir.** Mükellef boyutuna (MB) ilişkin sorunlar mesleki iş performansını (MİP) olumsuz yönde etkiler **(H-2)** hipotezi, 0,05 anlamlılık düzeyinde **kabul** edilmiştir. Mesleki kurum boyutuna (MKB) ilişkin sorunlar mesleki iş performansını (MİP) olumsuz yönde etkiler (**H-3)** hipotezi, 0,05 anlamlılık düzeyinde **reddedilmiştir.** Meslek mensubu boyutuna (MMB) ilişkin sorunlar

ISBN : 978-625-6283-09-1

mesleki iş performansını (MİP) olumsuz yönde etkiler (**H-4)** hipotezi, 0,05 düzeyinde **anlamsız** bulunmuştur.

8. SONUÇ; DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Mükellef ve mesleki kurum kaynaklı sorunların muhasebecinin mesleki iş performansına etkisine ait bulgular, literatürde yaklaşık benzer nitelikteki çalışmaların bulguları ile örtüştüğü görülmüştür.

Bununla birlikte kamusal ve meslek mensubu kaynaklı sorunların muhasebecinin mesleki iş performansına etkisine ait bulguların, literatürde yaklaşık benzer nitelikteki çalışmaların bulguları ile örtüşmedikleri ortaya çıkmıştır.

Kamu kaynaklı sorunların muhasebecinin mesleki iş performansını artırdığı tespit edilmiştir**.** Muhasebe işlerinin resmi ve kanuni işlemleri kapsaması ve zaman kısıtı altında yapılma zorunluluğunun olması, meslek mensuplarının kamusal sorunlar ile baş edebilmek için mücadele etme gereklerinin varlığı ve bu mücadelenin de meslek mensuplarının kendilerini geliştirmelerine olanak sağlaması gibi nedenler kamusal sorunların muhasebecinin mesleki iş performansını artırmasına yol açtığı söylenebilir.

Benzer nitelikte meslek mensubu kaynaklı sorunların muhasebecinin mesleki iş performansını artırdığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre ücret olumsuzlukları, uzmanlaşma ve kurumsallaşmadan uzaklık, haksız rekabet koşulları karşısında meslek mensuplarının mücadele etmeleri, meslek ahlakı ve standartlarını benimseyen meslek mensuplarının mükellef ve meslek hukukunu gözetmeye çalışmaları, kaliteye, güvene, çözüm odaklı olmaya önem vermeleri muhasebecilerin mesleki iş performansını artırdığını göstermektedir.

Bunlara karşın mükellef kaynaklı sorunların muhasebecinin mesleki iş performansını düşürdüğü sonucuna varılmıştır. Buna göre mükellef kaynaklı sorunların mesleğin gelişiminde geriletici etkisinin olması, meslek mensubunun mükellef sorunlarının devamında, motivasyonunu düşürebilmesi, meslek mensubunun mükellef sorunları karşısında, hizmet sunumunu yavaşlatması veya sonlandırması gibi durumlar muhasebecilerin çalışma performansını olumsuz etkilemektedir.

Mesleki kurum sorunlarının ise muhasebecinin mesleki iş performansına etkisinin anlamsız düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ücret tarifesinin altında çalışma, mesleki uzmanlık ve kurumsallaşma, haksız rekabet ve mesleki ahlâk sorunları başta olmak üzere, meslek mensubu kaynaklı sorunların çözümünde birlik ve odalar gibi mesleki kurumların yetersiz oldukları, bu yetersizliğin meslek mensubu kaynaklı sorunların çözümünü zorlaştırdığı söylenebilir.

Ayrıca meslek mensubu kayaklı sorunların ve mesleki kurum kaynaklı sorunlar ile, mükellef kaynaklı sorunların ise kamu yönetimi kaynaklı sorunlar ile yüksek düzeyde ilişkili olduğu sonuçlarına varılabilir. Bu açıdan mesleki kurumların çözüm odaklı uygulamalarının meslek mensubu sorunlarının azalmasında; kamu idarelerinin mali müşavirlik mesleğine kamusal odaklı yaklaşımlarının ise mükellef sorunlarının dolayısıyla da meslek mensubu sorunlarının azalması yönünde etki edeceği göz önüne alınmalıdır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

KAYNAKÇA

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu

3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu

5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu

Abdolmohammadi, M. J.,& Wright, A. (1987). An examination of the effects of experience and task complexity and audit judgments. The Accounting Review, 3, 1–13.

Akgül, A., & Çevik, O. (2005). İstatistiksel analiz teknikleri–spss'te işletme yönetimi uygulamaları. Ankara, Emek Ofset Ltd.Şti.

Akgün, B. (2018). Türkiye'de muhasebe meslek mensuplarının sorunları ve çözüm önerileri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.

Alagöz, A., & Ceran, Y. (2007). Muhasebe meslek mensuplarının sorunları, meslek örgütünden beklentileri ile mesleki vizyon algılarını belirlemeye yönelik bir araştırma: Konya ili uygulaması. Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14, 291-312.

Aydemir, O. (2015). Muhasebe meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunlar ve beklentiler. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 67, 71-84.

Baumgartner, H., & Homburg, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: A review. International Journal of Research in Marketing, 13(2), 139-161.

Bilgin, N. (2005). Tarımsal kooperatiflerde güven duygusunun ortakların kooperatife bağlılıkları ve performans algılarına etkisi: Tariş'te bir uygulama, Yayınlanmamış doktora tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü (Gebze Teknik Üniversitesi), Gebze.

Browne, M.W., & Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. Sage Publications, Newbury Park, CA.

Camcı, V. (2013). Çalışanların örgüte bağlılıkları ile iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi: Bankacılık sektöründe bir uygulama. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çelik,Y., & Şendurur, U. (2020). Muhasebe meslek mensuplarının karşılaştığı sorunlar ve beklentileri: Muş ve Ağrı illeri örneği. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 13 (1), 25-50.

Darayseh, M., & Chazi, A. (2015). Accounting specifics and works environment, determinants of accountants' job performance. Corporate Ownership and Control Journal, 12 (4), 58-67.

Demir, M., & Anasız, İ. (2008). Muhasebecilik mesleğinde meslekî stres kaynakları ve uygulanan bireysel stratejiler üzerine bir araştırma. Verimlilik Dergisi, 3, 135-159.

Dordunu, W., Owusu, G. M. Y. O., & Simpson, S. N. Y. (2020). Turnover intentions and job performance of accountants: The role of religiosity and spiritual intelligence. Journal of Research in Emerging Markets, 2(1), 43-61.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Durmuş, A. F., & Sekizsu H. (2017). Muhasebe meslek mensuplarının mesleki değerlendirmeleri ve sorunlarının analizi: Malatya ili örneği. International Journal of Academic Value Studies, 3(16), 429-438.

Ede, Y., & Karahan, M. (2020). Serbest muhasebeci mali müşavirlik mensuplarının mesleki faaliyetlerinde karşılaştıkları sorunlar ve beklentileri: Gaziantep uygulaması. İzmir Yeminli Mali Müşavirler Odası Dergisi, 2 (2), 115-128.

Erol, M., & Kurt, T. (2021). Muhasebe meslek elemanlarının (SM, SMMM, YMM) mesleki faaliyetlerini yerine getirmede karşılaşılan sorunlar: İstanbul Başakşehir ve Bahçelievler ilçelerinde bir anket çalışması. Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi, 5(1), 18-34.

Gökgöz A., & Zeytin M. (2012). Muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerinde karşılaştıkları sorunlar ve beklentileri: Bilecik ve Yalova illeri uygulaması. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(1), 477-493.

Karcıoğlu R., & Yazarkan H. (2011). Muhasebe meslek mensuplarının faaliyetleri sırasında kamu kurumlarında karşılaştıkları sorunlara ilişkin ampirik bir araştırma. Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 36, 35-48.

Kline, R.B. (2011). Principles and practice of structural equation modeling. New York: The Guilford Press.

Özmutaf, N. M., & Mizrahi, R. (2017). SMMM ve diğer muhasebe çalışanları kapsamında, iş stresinin iş performansına etkisi: İzmir ilinde bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 8(18), 1-12.

Öztürk, M., & Şimşek, A. (2017). Erzurum'daki muhasebe meslek mensuplarının yaşadıkları sorunlar ve sorunların tükenmişlikleri üzerine etkisi. International Journal of Eurasia Social Sciences, 8(29), 851-876.

Prawitt, D. F., Cottrell, D. M., & Stice, J. D. (1997). Evaluating performance in professional accounting, The CPA Jounal, 67(6), 61-63.

Sayın, S. S. D. (2017). Okul iklimi ile öğretmen performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi, Yayınlanmış doktora tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Sekaran, U. (1992). Research methods for business: A skill-building approach. (2.Baskı). New York: John Wiley & Sons,Inc.

Suvacı, B., & Seyirdici, S. (2020). Mali müşavirlerin motivasyonunu etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Muğla örneği. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi, 47, 394-422.

Uyar, M. (2018). Muhasebede hata yönetimi ve iş performansı arasındaki ilişkinin görev karmaşıklığı bağlamında değerlendirilmesi. Muhasebe ve Denetime Bakış, (55), 141-160.

West, R. F., Meserve, R. J., & Stanovich, K. E. (2012). Cognitive sophistication does not attenuate the bias blind spot. Journal of Personality and Social Psychology, 103(3), 506–519.

ISBN : 978-625-6283-09-1

KOBİLERDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK UYGULAMALARI: İNŞAAT SEKTÖRÜNDE BİR ÖRNEK OLAY

Yüksek Lisans Öğrencisi Ecem TURAN

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı,

- ORCID ID: 0009-0009-2542-7215

Prof. Dr. Keti VENTURA

Ege Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü Üretim Yönetimi ve Pazarlama ABD,

-ORCID ID :0000-0002-6422-0518

ÖZET

Sürdürülebilirlik kavramı son yıllarda araştırmalara konu olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada zorlaşan koşullar sonucu ortaya çıkan sürdürülebilirlik kavramının; sosyal, çevresel ve ekonomik boyutları kapsaması gerekliliği, bu kavrama bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak literatüre ve iş yaşantısına baktığımızda, firmaların genel olarak sürdürülebilirliğe bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmadığı görülmektedir. Özellikle KOBİ'lerin, ekonominin en temel yapıtaşlarından biri olmalarına rağmen; sürdürülebilirlik alanındaki faaliyetlerinin bütüncül bir bakış açısından uzak olması çeşitli olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Örneğin, inşaat sektörü, yapım, yıkım ve kullanım süreçleri boyunca ortaya çıkardıkları zararlı emisyonlar neticesinde sürdürülebilir kalkınma serüveninde olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. İnşaat sektöründe çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik uygulamalarının benimsenmesi, gerek yaşadığımız çevreye gerekse sürdürülebilirlik yaklaşımlarına çok önemli katkılar sağlayacaktır. Ülkemizdeki KOBİ sayısının oldukça fazla oluşu ve inşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin bir çoğunun da KOBİ olduğu göz önünde bulundurulduğunda; sürdürülebilir kalkınmanın en önemli öncülerinden birinin de inşaat sektöründeki KOBİ'ler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle bu araştırmada; inşaat sektöründeki KOBİ'lerde sürdürülebilirliğe bakış açısının ve sürdürülebilirlik uygulamalarının neler olduğunu ortaya koymak amacıyla, bir inşaat firmasıyla nitel bir durum çalışması (vaka çalışması) gerçekleştirilmiştir. Söz konusu inşaat firmasının yetkilileriyle yapılan görüşmeler ile firmanın sürdürülebilirliğe bakış açısı ve sürdürülebilirlik uygulamaları değerlendirilmiştir. Tipik durum örneklemesi kullanılan çalışmada, betimsel analiz yöntemi kullanılarak bir kodlama anahtarı oluşturulmuş ve her görüşe ilişkin uygun ifadeler kodlanmıştır. Elde edilen bulgular yorumlanmış ve sektöre yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Çevresel Sürdürülebilirlik, Ekonomik Sürdürülebilirlik, Sosyal Sürdürülebilirlik, İnşaat Sektörü, Sürdürülebilir Bina.

ISBN : 978-625-6283-09-1

SUSTAINABILITY PRACTICES IN SMEs: A CASE STUDY IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY

ABSTRACT

The concept of sustainability has been the subject of research in recent years. The necessity for the sustainability concept, which emerged as a result of increasingly challenging conditions worldwide, to encompass social, environmental, and economic dimensions, necessitates a holistic approach to this concept. However, when we look at the literature and business life, it is possible to see that many companies do not approach sustainability with a holistic perspective. Especially SMEs, despite being one of the fundamental building blocks of the economy, are observed to be distant from a comprehensive perspective on sustainability in their activities. The limited research in this field also hinders the development of this area. On the other hand, the construction sector, due to the harmful emissions it produces during construction, demolition, and usage processes, creates negative impacts on the sustainability journey. Embracing environmental, social, and economic sustainability practices in the construction sector emerges as the situation where the most contribution to sustainability can be made. Considering the high number of SMEs in our country and the fact that many businesses operating in the construction sector are SMEs, it can be said that SMEs in the construction sector are the biggest flag bearers of sustainable development. Therefore, in this research, a qualitative case study was conducted with a construction company to reveal the perspective on sustainability and the practices of SMEs in the construction sector. The perspectives on sustainability and sustainability practices of the company were evaluated through deep interviews with the company's professionals. In the study where a typical case sampling method was used. A coding sheet was created using the descriptive analysis method and appropriate expressions regarding each opinion were coded. The findings were interpreted and recommendations for the sector were developed.

Key Words: Sustainability, Environmental Sustainability, Economic Sustainability, Social Sustainability, Sustainability Practices, SME (Small and Medium-sized Enterprises), Construction Sector, Sustainable Building.

GİRİŞ

Sürdürülebilirliğin son yıllarda öneminin artmasıyla beraber, bu alandaki tartışmalar da hız kazanmaya başlamıştır. Sürdürülebilirliğin çoğunlukla çevresel boyutu hem tüketiciler hem de firmalar için öne çıkmaktadır. İnsanların zihninde, sürdürülebilirlik dendiğinde ilk olarak çevreye duyarlı hareketlerde bulunmak anlamı canlanmaktadır. Ancak sürdürülebilirlik; sosyal, çevresel ve ekonomik boyutları ile ayrılmaz bir bütündür ve bu 3 boyutun birbiri ile dengeli ve koordineli şekilde planlanması ile sürdürülebilir kalkınma başarılabilmektedir.

Sürdürülebilirlik alanında dünya üzerinde pek çok örgüt ve devlet kapsamlı çalışmalar ortaya koymaktadır. Özellikle Birleşmiş Milletler üyesi ülkeler sürdürülebilirlik konusunda büyük atılımlar yapmakta ve bu alanı daha da geliştirmek için pek çok çaba sarf etmektedir. Özellikle

ISBN : 978-625-6283-09-1

2030 yılına kadar ulaşılması beklenen kalkınma hedefleri bu çabaların en büyüğünü ve kapsamlısını oluşturmaktadır.

KOBİ'ler tüm ülkelerde, işletmelerin büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadır. Ekonomik hayatta KOBİ'lerin yerinin bu denli önemli olması, sürdürülebilirlik için bu alanda çalışma yapmanın önemini ortaya koymaktadır. İnşaat sektörünün de sürdürülebilirlik çalışmalarına konu olacak pek çok süreci içermesi nedeniyle bu araştırmaya konu olmuştur. Bu çalışmada inşaat sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerde sürdürülebilirliğin ne şekilde anlaşılıp, uygulamalarda nasıl ortaya konulduğu araştırılacaktır.

1.SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI VE KAPSAMI

Sürdürülebilirlik, uzun yıllardır üzerine konuşulan; özellikle de son yıllarda hızla gelişen ve araştırmalara konu olan bir kavramdır. Literatürde her geçen gün önem kazanan bu kavramı tanımlamak önemlidir. Sürdürülebilirlik pek çok farklı şekilde tanımlanabilmektedir. Sürdürülebilirlik, temel olarak ekolojik sistemlerin görevlerini, süreçlerini ve üretkenliğini gelecekte de devam ettirebilme yetenekleridir (Chapin, Torn ve Tateno, 1996). Bir ürün, hizmet veya sürecin sürdürülebilir olarak nitelendirilebilmesi için öncelikle "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramı hakkında temel bir bakış açısının olması gerekmektedir (Weniger, Del Rosario, Backes ve Traverso, 2023). "Sürdürülebilir Kalkınma" terimi ilk kez, 1987 yılında yayınlanan Burthland Raporu'nda ortaya konmuştur. Bu raporda, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu sürdürülebilir kalkınmayı, "Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma hareketi" olarak tanımlamıştır (United Nations, 1987). Ürün, hizmet ve süreçlerin sürdürülebilir olarak nitelendirilebilmesi için, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamalarını tehlikeye atmadan mevcut ihtiyaçları karşılayan uygulamaları içermesi gerekmektedir. Varlıkların gelecek nesiller için korunmasına katkı sağlanması, sürdürülebilirliğin temelini oluşturmaktadır (Weniger vd., 2023).

Günümüzde, iklimsel sıkıntıların ortaya çıkması, kaynakların küresel ölçüde tükenmesi konusundaki tartışmalar yerini; bu dönüşümlerin geri dönülmez noktaya ulaştığı üzerine yapılan tartışmalara bırakmıştır. Her alanda bu değişimin hissedilmesi, ülkelerin, toplumların, işletmelerin sürdürülebilirliğe olan ilgisini arttırmış; bu alanda yeni ve kapsamlı stratejilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Yavuz, 2010). Yaşanan gelişmeler, sürdürülebilirliğe olan ilginin gönüllülük yerine bir zorunluluk olarak yaklaşılmasına neden olmuştur. Devletler, sürdürülebilirlikle ilgili politikalar ve stratejiler ortaya koymaya başlamıştır. Ülkeler tek başlarına uyguladıkları politikaların yanında, Birleşmiş Milletler üyesi olan ülkeler, 2030 sonuna kadar ulaşılması amaçlanan hedefleri içeren bir evrensel harekete de uyum sağlamaya çalışmaktadır. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, ülkeler için sürdürülebilirlik kavramına yeni ve farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu hedefler ülkelerin gelişimleri ve gelecek nesillerin korunması adına pek çok unsur içermektedir: Açlıkla mücadele, yoksullukla mücadele, sağlıklı ve kaliteli yaşam, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, temiz suya erişim ve sanitasyon, erişilebilir ve temiz enerji, insanlara uygun koşullarda iş ve ekonomik büyüme, sanayi, yenilikçilik ve altyapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar oluşturma, sorumlu üretim ve tüketim, iklim eylemi, sudaki yaşamı

ISBN : 978-625-6283-09-1

koruma, karadaki yaşamı koruma, barış, adaleti sağlama ve güçlü kurumlar, amaçlar için ortaklık oluşturma (Birleşmiş Milletler, 2024 https://turkiye.un.org/tr/sdgs). Küresel çaplı bu hareket sürdürülebilirlik kavramını ve kapsamını genişletmiş; sürdürülebilirliğin her boyutuyla ele alınmasını gerekli kılmıştır.

1.1.Sürdürülebilirlik Boyutları

1987 yılında sürdürülebilir kalkınma kavramının ilk kez ele alındığı Burthland Raporu'nda, kavramla ilgili tanımlamanın yanında çeşitli boyutlar da ortaya konmuştur. Tanımın çerçevesinde, sürdürülebilirlik kavramı 3 boyutuyla ele alınmaktadır: ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlar (United Nations, 1987). Günümüzde, sürdürülebilirlik denildiğinde akla ilk gelen çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarıdır. Ancak sürdürülebilir kalkınma planları, sürdürülebilirliği tüm boyutlarıyla ele aldığında uygulanabilir ve başarılı bir strateji olabilmektedir.

1.1.1.Ekonomik Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu; ekonomik sermayenin gelecek nesiller için korunmasını esas almaktadır (Weniger vd., 2023). Ekonomik yönden sürdürülebilirlik; sürekli olarak mal ve hizmet üretiminin yapılması, hükümetlerin yönetilebilir düzeyde dış borcunu koruyabilmesi, tarımsal ve endüstriyel üretime zarar veren büyük sektörel dalgalanmalardan kaçınabilmesidir. Burada ana amaç, en az miktarda kaynak kullanarak ve çevreye en az şekilde zarar vererek yüksek miktarda genel refah sağlamaktır. Çevresel zararın en az olduğu, gelecek nesillere aktarılacak ekonomik sermayenin üst düzeyde tutulduğu ekonomiler, sürdürülebilir ekonomilerdir (Gedik, 2020).

1.1.2.Çevresel Sürdürülebilirlik

Çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların en verimli ve olumlu şekilde kullanılması ve doğal yaşamın sürekli korunması için çevreye yönelik olan kötü etkilerin azaltılması olarak tanımlanmaktadır (Kroop, 2018). Bu boyut; çevrenin, kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını esas almaktadır. Sürdürülebilirliğin çevresel boyutu, sürdürülebilir kalkınmanın en önemli konu başlıklarındandır.

Çevre, işletmeler için önemli bir paydaştır; işletmelerin hissedarlarını, çalışanlarını, müşterilerini ve toplumu etkileyen önemli bir faktördür. İşletmelerin aktiviteleri; tüketicileri ve hükümetler olmak üzere çevreyi de oldukça farklı şekillerde etkilemektedir. İşletmelerin kararları ve faaliyetleri çevreyi olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilemektedir ve bu etkiler hissedarlar, çalışanlar, müşteriler ve toplum açısından büyük bir öneme sahip olmaktadır. Bu nedenle işletmelerin çevresel faktörleri dikkate alması ve sürdürülebilirlik konusunda üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmeleri gerekmektedir (Gedik, 2020).

1.1.3.Sosyal Sürdürülebilirlik

ISBN : 978-625-6283-09-1

Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu, Brundtland Raporu'nda (1987) kuşaklar arası ve kuşak içi adaletin takibi olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle, günümüzde ve gelecekte yaşayan insanların uzun vadeli olarak varlıklarını güvence altına almalarına olanak sağlamaktadır (United Nations, 1987). Sosyal sürdürülebilirlik en temel anlamıyla, toplumlar içerisinde olumlu koşullar yaratma ve bu koşullara ulaşma sürecidir. Bu boyut bazı ilkeleri içermektedir; gerekli hizmetlere erişim eşitliği, kuşaklar arası eşitliğin sağlanması, farklı kültürlere saygı gösteren ve değer veren ilişkiler kurulması, yurttaşların seçme ve seçilme hakkı, topluluk hissiyatı, toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için düzenli bir sistemin oluşturulması, toplumu savunan siyasi yapı ve sosyal sürdürülebilirliğin nesilden nesile geçebileceği sosyal bir sistemin varlığıdır (Morelli, 2011).

1.2. Sürdürülebilir Pazarlama

İçerisinde bulunulan yüzyıl, sürdürülebilirlik stratejilerinin geliştirilmesini ve uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu zorunluluk hali, sadece, sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik veya sosyal boyutu ile ilişkili değildir. Küresel çapta sürekli artan rekabet, özellikle dünya çapındaki firmaları, kaynaklarını verimli kullanmak için sürdürülebilir stratejiler üretmeye zorlamıştır (Thu ve Tho, 2023).

Sürdürülebilirliğin gerçekleştirilebilmesi için, firmaların sürdürülebilirliğe bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşıp, bu sürece örgütsel düzeyde bağlı kalması gerekmektedir. Örgüt içerisinde sürdürülebilirliğin benimsenmesi ve uygulanması sürecinde pazarlama bölümünün rolü oldukça büyüktür. Firmanın sürdürülebilirliğe olan bağlılığında pazarlama süreçleri etkilidir (Thu ve Tho, 2023). Bir firmanın pazarlama fonksiyonu, sürdürülebilirliğe bağlılığı konusunda kilit bir rol oynamaktadır. Bunun en temel nedeni, sürdürülebilir pazarlamanın; sosyal ve çevresel değerleri kurmak ve paydaşlara artan değer sunma noktasında aracı olmasıdır (Tollin ve Christensen, 2019).

Sürdürülebilir pazarlama kavramı için pek çok farklı tanım mevcuttur. Sürdürülebilir pazarlama, tüketici isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılarken; sosyal, ekonomik ve çevresel faktörleri göz önünde bulunduran ve kurumsal hedefleri karşılayan pazarlama kaynaklarını ve programlarını planlama, organize etme, uygulama ve kontrol etme sürecinin bütününü ifade etmektedir (Belz ve Peattie, 2012).

"*Sürdürülebilir pazarlama; tüketici ihtiyaçlarının karşılanması, işletmenin örgütsel amaçlarına ulaşmasını ve süreçlerin ekosistemle uyumlu olmasını sağlayacak şekilde ürünlerin planlanması, geliştirilmesi, kontrol edilmesi, fiyatlandırılması, tutundurulması ve dağıtılması faaliyetlerinin bütünüdür (Ayyıldız ve Genç, 2008)*."

Sürdürülebilir pazarlama taahhüdünün bazı kritik unsurları bulunmaktadır (Tollin ve Christensen, 2019):

- Bu taahhüt bir firmanın pazarlama stratejisinin merkezidir, gözle görülür ve derinlemesine bir unsurudur.
- Pazarlama karması boyunca kendisini göstermekte, öğrenme ve inovasyon süreçlerini benimsemektedir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

- Pazarlama sürecinde kurumsal sürdürülebilirliği uygulamak için ortaya konulan gelişmeler, firmanın diğer birimlerinden ve değer zincirini içeren konularından ve süreçlerinden bağımsız değildir.

Bir firmada bu unsurların bir araya gelmesi ile sürdürülebilir pazarlama uygulamaları daha etkin bir şekilde uygulanabilmektedir.

2.KOBİ KAVRAMI VE KAPSAMI

KOBİ kavramı uzun yıllardır hem literatürde hem de iş hayatında kendisine önemli yer edinmiş bir kavramdır. KOBİ'lerin alanda bu denli önemli bir yere sahip olmasının en önemli sebebi; tüm dünyada ekonominin en önemli yapıtaşlarından biri olmalarıdır. Ülkemizde ve dünyada ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmı KOBİ'ler tarafından yerine getirilmektedir. Ekonomiye sağlanan bu katma değer, KOBİ'lerin her ülke için vazgeçilemez birer unsur olmasını sağlamıştır.

Ekonominin vazgeçilmez unsuru olan KOBİ'lerin pek çok farklı tanımı bulunmaktadır. KOBİ tanımı farklı ülkelerde hatta aynı ülke ve bölge içerisinde bile farklı şekillerde yapılabilmektedir (Zengin ve Ağ, 2016). Bu farklı tanımlamaların sebebi işletme büyüklüğünü ölçerken hangi kriterlerin esas alınacağının göreceli bir özellik taşımasıdır (Oktay ve Güney, 2002). Bu kriterler; ciro, çalışan sayısı, kullanılan teknoloji, yönetim kalitesi, iş kolu, sanayileşme düzeyi, pazarın büyüklüğü gibi değişkenler olabilmektedir. Bu faktörlerin değerlendirilmesi ile işletmelerin büyüklüğü ölçülmekte ve KOBİ tanımlamaları yapılabilmektedir (Zengin ve Ağ, 2016). Yıllar içerisindeki küresel ve ulusal ekonomik büyüme veya küçülmeler de KOBİ tanımlamalarını değiştirebilmektedir.

Cressy ve Olofsson (1997), ilk KOBİ tanımlamalarından birisini yapmışlardır. Burada 250'den daha az kişiyi istihdam eden her işletme KOBİ olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama, Tek Kişilik İşletmeleri, Ortaklıkları ve Özel Limited Şirketleri içermektedir. Günümüze gelindiğinde ise bu tanımlama geçerliliğini kısmen de olsa korumaktadır. Farklı büyüklük ölçeklerinin eklenmesi, bu tanımlamanın kapsamını genişletmiştir. Ülkemizde ise yaşanan gelişmelere uygun olarak KOBİ tanımlamaları güncellenmektedir. 2023 yılında KOBİ tanımının yapıldığı mevcut yönetmelik kaldırılmıştır. Gelişmelere uygun olarak düzenlenen yeni yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik ile tanımda esas alınan ölçütler değiştirilmiştir. Yönetmeliğe göre, *"250 kişiden az çalışan istihdam eden, yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri 500 milyon lirayı aşmayan işletmeler KOBİ olarak tanımlanacaktır (Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2023)"* Bu güncel tanımlamayla birlikte KOBİ olarak sayılmak için gereken üst limit 250 milyon liradan 500 milyon liraya çıkarılmıştır (KOSGEB, 2023).

Günümüzde ülke ekonomilerinin kalkınmışlık düzeyleri oldukça farklıdır. Bu farklılık, KOBİ'lerin ülke ekonomileri için olan öneminde geçerli değildir. Çünkü günümüzde her ülke için KOBİ'ler; toplam işletmeler içerisindeki payları ve istahdama sağladıkları faydalar açısından her ekonominin temel yapıtaşını oluşturmaktadır (Kılıçlı ve Aygün, 2018). Ülkemiz için de KOBİ'lerin mevcut ekonomiye katkıları oldukça önemli bir boyuttadır. Ülkemizdeki işletmelerin %99,77'sinin KOBİ olduğu görülmektedir (Şahin ve Çankaya, 2018). Ülkemiz

ISBN : 978-625-6283-09-1

ekonomisinde bu denli büyük öneme sahip olan bu işletme türünün kendi sürdürülebilirliği ve çevresel, sosyal, ekonomik sürdürülebilirliğe olan etkisi, araştırmaya değer bir problemi ortaya çıkarmaktadır.

2.1. KOBİ'lerde Sürdürülebilirlik

KOBİ'lerin ülke ekonomisinde gün geçtikçe öneminin artması, sürdürülebilirlik kavramı ve KOBİ arasındaki ilişkinin de sorgulanmasına neden olmuştur. Ekonominin temel taşlarından olan bu işletme türü; gerek kendi fiziksel ve ekonomik varlığını sürdürmek gerekse de sürdürülebilirliğin boyutlarını (çevresel, sosyal, ekonomik) uygulayarak kendisine ve içerisinde bulunduğu topluma yararlı davranışlarda bulunmak yoluyla sürdürülebilirlik davranışları sergileyebilmektedir (Kılıçlı ve Aygün, 2018). Bu noktada KOBİ'lerde sürdürülebilirlik kavramına iki yönüyle yaklaşılmalıdır. İlk olarak firmanın kendi sürdürülebilirliği ele alındığında; bu kavram ilk başta sadece firmayı ilgilendiren bir durum olarak gözükmektedir. Elbette ki, firmanın ekonomik varlığını sürdürmesi, gelecek nesillere aktarımının sağlanması firmanın yararına gerçekleşecek bir durumdur. Bu sürdürülebilirliğin sağlanması için firma pek çok çaba harcamak durumundadır. Bu çabalar, firmanın içerisinde bulunduğu sosyal, çevresel ve ekonomik ortamın da yararına olması durumunda başarılı olabilmektedir. Örneğin; KOBİ'lerin tüketici, toplum ve inovasyon odaklı politika ve uygulamaları benimsemeleri, iflasların önüne geçecek ve ticari faaliyetleri de daha sürdürülebilir hale gelebilecektir (Belas, Çera, Dvorsky ve Cepel, 2020). KOBİ ve sürdürülebilirlik konusunda incelenmesi gereken ikinci yön ise; firmanın çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik boyutlarıdır. Burada firmaların ana amacı; ürün veya hizmetlerini üretip, bunların müşteriye ulaştırılması hatta ürün kullanımının son bulması safhasına kadar olan bu kapsamlı süreçte; çevreye, bulunulan sosyal ve ekonomik ortama en az zarar verecek şekilde hareket etmek ve duyarlı, yenilikçi davranışlar sergilemektir. KOBİ ve sürdürülebilirlik dendiğinde ortaya çıkan bu iki yön aslında birbirinden bağımsız değildir. Sürdürülebilir davranış ve sürdürülebilirlik uygulamaları benimseyen firmalar; hem kendi varlıklarının devamını garantilemekte hem de sürdürülebilirliğin tüm boyutlarına katkı sağlayarak, bu sorumluluklarını yerine getirmiş olmaktadır. Karşılıklı bu kazan-kazan ilişkisinden herhangi bir tarafı çıkarmak; küresel, çevresel, sosyal ve ekonomik ortama zarar verebilmektedir. İşletmeler açısından sürdürülebilirlik; ekonomik faaliyetler gerçekleşirken, çevresel ve sosyal yapılarla sağlıklı bir ilişki içerisinde olunmasını gerektirmektedir. Bu noktada KOBİ'ler tüm paydaşlarına karşı büyük bir sorumluluk içerisinde olmalıdır (Şahin ve Çankaya, 2018).

Sürdürülebilirlik yolculuğunda diğer işletmeler gibi KOBİ'lerin de önüne bazı engeller çıkabilmektedir. KOBİ'ler iş yönetimi, rekabet, talep tarafındaki belirsizlikler, nakit akışı sorunları, standartlaştırılmamış iş uygulamaları, beceri ve yetkinlik eksikliği, teknolojiye ayak uyduramama ve yüksek çalışan devir hızı sebebiyle büyük işletmelerden oldukça farklılık göstermektedirler. Bu nedenle KOBİ'ler çevresel ve sosyal performanstan ziyade ekonomik performansa daha fazla önem vermek durumunda kalmaktadır. Bu durum işletmenin sadece ekonomik sürdürülebilirliğe eğilip, diğer iki sürdürülebilirlik boyutlarına gereken çabayı göstermemesi ile sonuçlanabilmektedir (Dey vd., 2022). Sürdürülebilirlik kavramında esas olan, bütüncül anlayışlar ve uygulamalar olduğu için, tek bir boyuta eğilim gösterilmesi, diğer

ISBN : 978-625-6283-09-1

boyutların ihmal edilmesine ve dolayısıyla sürdürülebilirlik sürecinin bütüncül yapısının zarara uğramasına sebep olabilmektedir.

Sürdürülebilirlikteki engellerin yanı sıra, KOBİ'ler için pek çok fırsat da bulunmaktadır. KOBİ'ler büyük işletmelere göre daha küçük örgütsel yapılar oldukları için, dönüşüm ve değişimlere daha kolay uyum sağlayabilmektedirler. Bu küçük yapıları sayesinde büyük işletmelere göre çevre üzerinde daha az kötü etkiye sahiptirler. Ancak, KOBİ'ler küçük yapılar olmalarına rağmen, dünyadaki pek çok iş alanına hakim konumdadır (Jansson, Nilsson, Modig, Hed Vall, 2017). Bu nedenle KOBİ'lerin bir bütün olarak çevre üzerinde oldukça önemli bir etkisi bulunmaktadır. KOBİ'lerin bulundukları çevre ve sosyal ortama olan bağlılıkları; bu işletmelerin, büyük işletmelere oranla daha fazla sorumluluk hissetmelerine neden olmaktadır. Hissedilen bu sorumluluk, sürdürülebilirlik performansına da olumlu etkide bulunmaktadır (Dey vd., 2022).

2.2. KOBİ'lerde Sürdürülebilirliği Etkileyen Stratejik Yönelimler

Sürdürülebilirliğe makro açıdan bakıldığında, KOBİ'ler sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde bulunmaktadır (Jansson vd., 2017). Ancak sektörlere genel çerçeveden bakıldığında, sürdürülebilirlik taahhütlerinin büyük işletmelerde daha fazla uygulamaya ve teşviklere konu edildiği görülmektedir; KOBİ'ler ise sosyal ve çevresel ortamdaki avantajlarına rağmen bu konuda geride kalabilmektedir (Dey vd.,2022).

Hillary (2004), KOBİ'lerin sürdürülebilirliğinin geride kalmasının sebeplerini tespit etmiştir. Bunlar; yetersiz kaynak, sürdürülebilirlik uygulamalarının faydalarının anlaşılmaması, uygulama sorunlarının yanı sıra olumsuz tutumlar ve şirket kültürü gibi hususlardır. Tüm bu hususlara rağmen; KOBİ'lerin genel olarak daha büyük firmalarınkinden farklı koşullara ve yeterliliklere sahip olduğu ve bu farklılıkların KOBİ'lerin sürdürülebilirlikle ilişkisini düzenlediği belirtilmektedir (Hillary, 2004). Bu farklılıklar, stratejik yönelimler yoluyla avantaja dönüşmekte ve KOBİ'leri sürdürülebilirlikte ön plana çıkartmaktadır. KOBİ'lerin sürdürülebilirlik uygulamalarından ve teşviklerinden geri kalmaması için; örgüt kültürlerinde ve pazarlama uygulamalarında bazı yönelimlere sahip olması gerekmektedir (Belas, vd., 2020).

2.2.1. Pazar Yöneliminin Sürdürülebilirliğe Etkisi

Pazar yöneliminin sürdürülebilirliğe etkisi, birçok açıdan modern pazarlama teorisinin temellerinden birisidir (Jansson vd., 2017). Pazar yönelimi, baskın yönetimsel pazar kavramı olarak görülen pazarlama kavramının uygulanmasıdır. Pazar odaklılık olarak da bilinen bu strateji; bir örgütün, müşteri ihtiyaçlarına ve pazar koşullarına odaklanarak stratejilerini belirleme ve uygulama eğilimini ifade etmektedir (Kohli ve Jaworski, 1990). Müşteri memnuniyetini esas alan ve pazar payını arttırmaya yönelik çalışmaları içermektedir. Pazar odaklı bir firmanın, bazı karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Oakley (2012) yaptığı çalışmada bu özellikleri şu şekilde sıralamıştır: Pazar odaklı bir firma müşteri odaklı (şirketin amacı memnun müşteriler yaratmak ve kuruluşun müşteriyi ilk sıraya koymasının ifadesidir), tüm örgütün bir fonksiyonu olarak pazarlamayı koordine eden ve planlayan (örgütün

ISBN : 978-625-6283-09-1

pazarlamayı yalnızca pazarlama biriminin değil, tüm birimlerin bir fonksiyonu olarak yapılandırma derecesini ifade eder) ve dışarıya odaklı (şirketin ve süreçlerinin, dış ortamda pazar odaklı davranışların uygulanmasına ne ölçüde katkı sağladığını ifade eder) bir firmadır. Bu yönden bakıldığında sürdürülebilirliğe bağlılık, pazar odaklı firmalarda doğal olarak ortaya çıkan ve müşteriye odaklanmanın bir sonucudur (Jansson vd., 2017). Günümüzde tüketiciler ve diğer paydaşlar için çevresel, sosyal ve ekonomik kaygıların ön plana çıkması, pazar odaklı stratejilerin uygulanmasının sürdürülebilirliğe olan olumlu etkisini ön plana çıkarmaktadır.

2.2.2. Girişimcilik Yöneliminin Sürdürülebilirliğe Etkisi

Tüketiciler ve diğer paydaşların sürdürülebilirlik kaygıları, sürdürülebilir çabalarda önemli bir rol oynasa da kimi zaman sürdürülebilir çözümlerin ve alternatiflerin talep görmediği zamanlar da olmaktadır (Jansson, vd.,2017). Tüketiciler çoğu zaman sürdürülebilirlik sorunlarının neler olduğunu bilmeyebilmekte veya bu yönde bilgileri olsa bile sürdürülebilir çözümlere karşı talepleri oluşmamış olabilmektedir. Bu nedenle pazar odaklı firmaların sürdürülebilirliği gerçekleştirebilmesi için tüketicilerin katılımının olması gerekmektedir (Mengüç ve Ozanne, 2005). Böyle bir ortamda işletmelerin sürdürülebilirliğe olan bağlılığında girişimciliğin büyük etkisi bulunmaktadır. Girişimciliğin sahip olduğu üç temel bileşen bulunmaktadır. Bunlar yenilikçilik, proaktiflik ve risk almadır (Miller, 1983). Bu boyutların her birinin açık şekilde sürdürülebilirlik uygulamaları ile ilişkisi bulunmaktadır (Jansson, vd., 2017). Risk alan bir KOBİ, daha önce denenmemiş çevreye duyarlı projeler gerçekleştirebilmektedir. Yenilikçi bir firma, sürdürülebilirlik gibi yeni bir kavramda öncü olarak pazara yön verebilecektir. Yine aynı şekilde proaktif özellikteki bir işletme çağın gerisinde kalmamak ve gelişen teknolojilere ayak uydurmak için sürdürülebilirlik uygulamaları gerçekleştirebilecektir. Girişimcilik düzeyi yüksek olan KOBİ'lerin sürdürülebilirlik faaliyetleri de eş güdümlü olarak gelişmektedir (Mengüç ve Ozanne, 2002; Jansson vd., 2017).

2.2.3.Yönetim Değerlerinin Sürdürülebilirliğe Etkisi

KOBİ'ler, büyük firmalarla karşılaştırıldığında daha basit ve daha informal bir yönetim yapısına sahiptir. KOBİ'lerin küçük ve orta büyüklükte işletmeler olmaları, tüm yönetim süreçlerinin tek bir kişinin veya küçük bir grubun hakimiyetinde olması sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Sharma ve Sharma, 2011). Bu nedenle KOBİ yöneticilerinin sürdürülebilir faaliyetler üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Bunun nedeni yöneticinin çevresel ve sosyal değerlerinin, tutumlarının ve örgütün kültürüne aktardığı değer yargılarının, doğrudan şirketin sürdürülebilirlik faaliyetlerine etki etmesidir (Jansson, vd., 2017). Öte yandan KOBİ yöneticileri, sosyal ve çevresel alanlarına bağlılıkları dolayısıyla, içerisinde bulundukları çevreye karşı olumlu tutum içerisindedir. Bu olumlu tutum içerisinde etik kavramı karşımıza çıkmaktadır. Parry (2012) KOBİ'ler üzerinde yaptığı çalışmada, KOBİ yöneticilerinin kendi kişisel etik anlayışlarının, yöneticisi oldukları işletmeye yansıdığını belirtmiştir. Yöneticisinin etik anlayışa sahip olduğu işletmenin, çevre ve sosyal ortam dostu uygulamalar geliştirmede daha etkili olduğu ortaya konmuştur.

ISBN : 978-625-6283-09-1

2.2.4.Zorunlu Sürdürülebilirlik Uygulamalarının Sürdürülebilirliğe Etkisi

Sürdürülebilirlik uygulamaları temelde "Yukarıdan Aşağıya" ve "Aşağıdan Yukarıya" olarak iki yaklaşımla ele alınmaktadır. "Yukarıdan Aşağıya" yaklaşımında, politika yapıcılar sürdürülebilir üretim ve tüketimi arttırmak için gerekli olan politikaları düzenlemekle sorumlu olmaktadırlar. "Aşağıdan Yukarıya" yaklaşımında ise işletmeler sürdürülebilir üretim ve tüketim uygulamalarını kendileri başlatmaktadırlar (Gleim, McCullough, Sreen, Pant, 2023). Zorunlu sürdürülebilirlik uygulamalarından bahsedildiğinde, yukarıdan aşağıya yaklaşımının ele alınması gerekmektedir. İnsanoğlunun çevreye etkisinin araştırılmaya başlanmasıyla, politika yapıcıların bu yöndeki uygulamalara eğilimi de artmıştır. Bu yönde bir KOBİ'nin politika baskısı hissetmesi ve dolayısıyla geri dönüşüm ve çeşitli sürdürülebilirlik uygulamalarına zorlanması söz konusu olabilmektedir. Öte yandan, bu durum, KOBİ'ler üzerinde baskı yarattığı gibi; politikalar aracılığıyla gerçekleştirilen sürdürülebilirlik uygulamalarının, sürdürülebilirlikle olumlu bir ilişkisi de bulunmaktadır. Yukarıdan aşağıya sürdürülebilirlik politikaları KOBİ'lerin sürdürülebilirliğe bağlılığını arttırabilmektedir (Cassells ve Lewis, 2011).

2.3. KOBİ'lerde Sürdürülebilirlik Uygulamaları

KOBİ'lerin dünya üzerindeki işletmelerin %90'nını oluşturduğu bilinmektedir. Küresel kirlilik ve zarar oranına baktığımızda ise KOBİ'ler bu sorunun %70'inden sorumlu olarak görülmektedir (Bakos, Siu, Orengo ve Kasiri, 2020). KOBİ'lerin böylesine büyük bir dilimi kapsadığı bu alanda, gerçekleştirecekleri sürdürülebilirlik uygulamaları büyük önem taşımaktadır. KOBİ'lerin varlığını koruması için de sürdürülebilirlik uygulamaları oldukça önemlidir. ISO 14001, ISO 37101 gibi küresel alanda kabul edilmiş standartlara uyan KOBİ'ler, finansal sürdürülebilirliklerini de garantilemektedirler (Kumbalı, İncekara ve Sarıkaya, 2022).

Cowan vd. (2010), Amerikalı şirketlerin sürdürülebilirlik uygulamalarını inceledikleri araştırmalarında; bankacılık, medikal, petrol, gaz ve çeşitli hizmet kollarında faaliyet gösteren işletmelerin, sürdürülebilirlik uygulamalarının enerji yönetimine yöneldiğini tespit etmişlerdir. Firmalar, ana uygulamanın enerji yönetimi olmasının sebebi olarak, firma karlılığına sağladığı pozitif yönde etkiyi göstermişlerdir. Buradan da görüldüğü üzere firmalar, kendi karlılıklarını optimize edecek sürdürülebilirlik uygulamalarına daha çok eğilim göstermektedirler.

KOBİ'leri özellikle çevresel sürdürülebilirlik konusunda teşvik etmek adına pek çok uygulama yürürlüğe girmiştir. Bunlar Avrupa-Eko Yönetim ve Denetim Planı (EMAS), ISO 14000 Sertifikaları ve Yeşil Mutabakat olmaktadır (Kumbalı vd., 2022). 2019 yılında Avrupa Komisyonu tarafından ortaya konulan Yeşil Mutabakat ile kaynak verimliliği sağlanmış ekonomi ile; çağdaş, modern, gelecek nesilleri düşünen ve sürdürülebilir bir dünya oluşturulması amaçlanmaktadır. En belirgin hedeflerinden biri 2030 yılına kadar emisyonun %55 azaltılmasıdır. Ülkemizde de Yeşil Mutabakat bağlamında eylem planı ortaya konmuştur. Ticaret Bakanlığı tarafından oluşturulan eylem planı şu şekildedir:

ISBN : 978-625-6283-09-1

"Eylem Planında, AB'nin politika öncelikleri doğrultusunda, (1) sınırda karbon düzenlemeleri, (2) yeşil ve döngüsel bir ekonomi, (3) yeşil finansman, (4) temiz, ekonomik ve güvenli enerji arzı, (5) sürdürülebilir tarım, (6) sürdürülebilir akıllı ulaşım, (7) iklim değişikliği ile mücadele, (8) diplomasi ve (9) Bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri başlıkları altında belirlenen hedeflere ulaşılması amacıyla hayata geçirilecek 81 eyleme yer verilmektedir. Çalışma Grubu, Eylem Planı hedeflerinin gerçekleşmesini ve eylemlerin güncel gelişmelere uyumunu sağlamak üzere Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda faaliyetlerini sürdürmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021)."

KOBİ'lerin sürdürülebilirlik uygulamaları ülkeden ülkeye hatta bölgeden bölgeye değişmekle birlikte; bazı temel sürdürülebilirlik faaliyetlerinden bahsedilebilmektedir. Bunlardan ilki muhasebe ve finans alanındaki uygulamalardır. "Çevre Muhasebesi" kavramının ortaya çıkmasıyla, daha öncesinde analizlere dahil edilmeyen çevresel faktörler, muhasebe hesaplarına dahil edilmeye başlanmıştır. Burada örnek olarak çevresel riskler için oluşturulmuş sigorta maliyetleri, geri dönüşüm süreçleriyle ilgili maliyetlerin eklenmesi verilebilmektedir (Kumbalı vd., 2022).

İnsan kaynakları süreçlerinin sürdürülebilirliğini içeren uygulamalar da oldukça yaygındır. Burada insan kaynakları yönetimi sürecinde, personelin sürdürülebilirlikle ilgili eğitilmesi, sürdürülebilirlik konusunda yetkin bireylerin işe alınması, kültürel ve cinsiyet çeşitliliğin şirketin her biriminde sağlanması, herkesin eşit imkanlara sahip olması, performans yönetimlerinin sürdürülebilirlik esaslı gerçekleştirilmesi yer almaktadır. Ayrıca performans ve ödül yönetimi sistemlerinde sürdürülebilirliğe yönelik yeni kalemlerin eklenmesi de KOBİ'lerde uygulanan sürdürülebilirlik uygulamalarındandır (Alcaraz vd., 2019).

KOBİ'ler için sürdürülebilirliğin en çok kullanılabilir alanlarından biri pazarlama fonksiyonundadır. Bunun nedeni geçmişten günümüze kadar uzanan pazarlamanın 4P kavramı, tüm bileşenleri ile sürdürülebilirliğin ayrılmaz bir parçası olmasıdır. Pazarlamanın her fonksiyonunda sürdürülebilirlik uygulamaları yapılabilmektedir (Kumbalı vd., 2022). Bu nedenle ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma faaliyetlerindeki sürdürülebilirlik uygulamalarını ayrı ayrı incelemek oldukça önemlidir.

Ürün, sürdürülebilirlik uygulamalarının en çok kullanıldığı alanlardan biridir. "Yeşil Ürün İnovasyonu" olarak adlandırılan pek çok sürdürülebilir nitelikte ürün üretilip, piyasaya sunulmaktadır (Kumbalı vd., 2022). Ürünler çevre dostu ve sürdürülebilir nitelikler kazandıkça, üretiminde ve tüketiminde; atık oranları ve ortaya çıkardıkları kirlilik azalmakta, böylece üretim ve tüketim süreçleri temiz nitelik kazanmaktadır (Ottman, Stafford, ve Hartman, 2006). Elbette ki hiçbir ürünün çevreye sıfır etkisi bulunmamaktadır. Ancak ürünlerin sürdürülebilir içerikte ve yöntemlerle üretilmesi, standart versiyonlarının üretilmesine göre çevreye ve sosyal hayata daha az zarar vermektedir. KOBİ'lerin yeşil ürün inovasyonuna yönelmelerinde bazı politika yapıcılarının etkisi bulunmaktadır. Bunlar; 1987 yılında Montreal Protokolü'nde düzenlenmiş olan kloroflorokarbon azaltımını teşvik edici düzenleme, 1997 yılındaki Kyoto Protokolü'nde görüşülen karbondioksit salınımı azaltımı, 2006'dan bu yana yürürlükteki tehlikeli maddelerin ve atık elektronik ve elektrikli ekipman kullanımının kısıtlanmasına yönelik Avrupa Birliği şartnamaleri, 2015'te imzalanan küresel ısınmayı yavaşlatmak ve önlemek amaçlı imzalanan Paris Antlaşması'dır (Kumbalı vd. 2022).

ISBN : 978-625-6283-09-1

Sürdürülebilir ürünlerin fiyatları, üretim maliyetlerinin artması dolayısıyla diğer versiyonlarından daha yüksek olmaktadır. Özellikle sürdürülebilir kültüre ve düşüncelere yakın ve duyarlı ülkelerde, tüketiciler sürdürülebilir ürünlere fiyat primi ödemeye istekli olmaktadırlar. Çevreye ve sosyal hayata saygılı ürünler, yüksek fiyatlarına rağmen tüketiciler tarafından talep görmektedir. (Nekmahmud vd., 2022).

4P'de sürdürülebilirlik çerçevesinde incelenecek diğer konu ise dağıtım faaliyetleridir. Dağıtım faaliyetlerinin sürdürülebilirlik açısından incelenmesi oldukça önemlidir bunun nedeni, dünya üzerinde gerçekleşen emisyonların üçte birini dağıtım faaliyetleri ortaya çıkarmasıdır (Kumbalı vd., 2022). Dağıtım ağındaki taşıtlarda fosil yakıtların kullanımının oldukça yaygın olması bunun muhtemel nedenidir. KOBİ'lerde dağıtım alanında gerçekleştirilen sürdürülebilirlik faaliyetleri; yenilebilir enerjiye yönelmek (örneğin filolarda fosil yakıtlı araçlar yerine elektrikli araçlara geçilmesi), tedarik zincirleri elemanlarına mümkün oldukça yakın yerde konumlanma, atık yönetimi ve geri dönüşüm faaliyetlerine odaklanma, lojistik ağlarının tasarımında sürdürülebilir unsurlara yer verme olarak örneklendirilebilmektedir (Tang ve Zhou, 2012).

Sürdürülebilirlik açısından incelenecek son pazarlama karması elemanı tutundurmadır. Tutundurma faaliyetlerinde kullanılan sürdürülebilirlik faaliyetleri temelde ikiye ayrılmaktadır. İlki kullanılan ürün ve materyallerin sürdürülebilirliği, ikincisi ise tutundurma süreçlerinde sürdürülebilirlik mesajlarının verilmesidir (Kumbalı vd. 2022). Örneğin reklam faaliyetlerinde sürdürülebilirlik adına geri dönüştürülmüş materyaller kullanılabilir. Öte yandan firmalar ortaya koydukları sürdürülebilirlik faaliyetlerini tüketicilere tutundurma çalışmalarıyla duyurabilmekte ve tüketicilerinin zihinlerinde sürdürülebilir ve çevre dostu firma imajını yaratabilmektedirler (Belz ve Peattie, 2009).

3. İNŞAAT SEKTÖRÜNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

İnşaat sektörü, insanlığın göçebe hayattan yerleşik hayata geçişiyle ortaya çıkmış; yıllarca en popüler sektörlerden olmuş ve günümüzde de bu popülerliğini devam ettiren bir iş koludur. İnşaat sektörünün ülke ekonomilere sağladığı katma değer oldukça yüksektir. Bu yönüyle bu sektör, tüm iş kolları içerisinde kendisine önemli bir yer edinmiştir (Haganeder, 2020; Weniger vd., 2023).

Sürdürülebilirlik ile inşaat sektörü üzerine yapılan çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Bunun nedeni, inşaat sektörünün sağladığı katma değer kadar, içerisinde barındırdığı bazı handikapları da bulundurmasıdır. İnşaat sektörü ve beraberinde binaların işletilmesi, karbon dioksit emisyonlarının küresel olarak % 40'ından sorumlu olmaktadır (Hageneder, 2020). Bu oran oldukça yüksektir. Yıkım ve hafriyat süreçleri de eklendiğinde bu oranın tüm dünya üzerinde oldukça yüksek olduğunu söylemek mümkündür. İnşaat sektörü, faaliyetleri sonucu ortaya çıkardığı çevresel zararı azaltmak ve iklim değişikliğine katkı sağlayacak faaliyetlerini radikal şekilde azaltmak amacıyla yeşil imajını; sürdürülebilirlik performansını ve marka değerini iyileştiren uygulamalar yapılmalıdır (Kinnunen, Saunila, Ukko ve Rantanen, 2022).

İnşaat sektörü sürdürülebilirlik önemi ve kapsamı bakımından diğer sektörlerden farklılık göstermektedir (Hageneder, 2020; Kinnunen vd., 2022). Örneğin market ürünlerinin ve inşaat ürünlerinin sürdürülebilirliğine baktığımızda farklı sonuçlar ile karşılaşabilmektedir. Bu durum

ISBN : 978-625-6283-09-1

hem üretici hem de tüketici açısından farklılık göstermektedir. Weniger vd. (2023), yaptıkları araştırmada tüketicilerin, bir ürünü satın alırken sürdürülebilirliğini dikkate alma düzeylerini, market ve bina ürünleri arasında karşılaştırma yaparak incelemişlerdir. Yazarlar, tüketicilerin satın alma kararı verirken bina ürünlerinin sürdürülebilirliğinin, gıda ürünlerinin sürdürülebilirliğinden daha fazla öneme sahip olduğu ortaya koymuşlardır. Bina ürünleri satın alırken, sürdürülebilirliğine daha fazla önem verilmesinin bazı belirgin sebepleri bulunmaktadır. Özellikle genç nesil tüketiciler, bina kullanım sürelerinin uzun olacağını varsaydıkları için, satın alacakları binanın sürdürülebilir özellik taşımasına önem vermektedirler (Kinnunen vd., 2022; Weniger vd., 2023). Öte yandan, içerisinde yaşanılan binaların, sürdürülebilir özellikler taşıması, binayı kullanan bireyler için uzun dönemli birçok fayda sağlamaktadır. Örneğin, iyi yalıtım malzemeleri kullanılarak inşa edilen yapılarda, kullanım ömrü süresince ısıtma ve soğutma işlemleri daha az maliyetle gerçekleştirilmekte; bu da yakıt tasarrufu sağlayarak hem tüketici için hem de çevre için sürdürülebilir çözümler sunmuş olmaktadır. Bu bakış açısıyla inşaat sektörünün; hem sektörel bazda rekabet gücünü arttırmak hem de sosyal, ekonomik ve çevresel hayata saygılı davranışlar sergileyebilmesi için, sürdürülebilirlik davranış ve uygulamalarını benimseyip, tüm iş süreçlerine bunu entegre etmesi oldukça önemlidir.

3.1. Türkiye'de İnşaat Sektöründeki KOBİ'lerde Sürdürülebilirlik Uygulamaları

İnşaat sektöründeki sürdürülebilirlik faaliyetleri, büyük şirketler ve KOBİ'ler arasında farklılık göstermektedir. Büyük şirketler, ellerinde bulunan daha fazla kaynak ve mali güç sayesinde KOBİ'lerden daha gelişmiş sürdürülebilirlik uygulamaları gerçekleştirebilmektedirler. Bu noktada KOBİ'ler güçsüz konumda gibi gözükebilmektedir. Ancak KOBİ'lerin sosyal ve çevresel hayata entegrasyonlarının daha çabuk ve kolay olması ayrıca; sayıca ekonomik sürdürülebilirliğin büyük çoğunluğuna sahip olmaları, KOBİ'leri sürdürülebilirlik uygulamaları yapmaya teşvik etmektedir (Kinnunen vd., 2022).

3.1.1. Sürdürülebilir Yapılar ve Yeşil Binalar

Sürdürülebilirlik kavramıyla birlikte, inşaat sektöründe yapıların yapımıyla ilgili bazı kavramlar ve yapı türleri ortaya çıkmıştır. Bu kavramlardan en önemlilerinden biri yeşil bina kavramıdır. Yeşil binalar bulunduğu sosyal ve doğal çevreye uyumlu, yapımında ve kullanımında atık oranının en az olduğu, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanan, bulunduğu yerin iklim koşullarına göre karakteristik özellik gösteren, enerji kullanımında verimlilik sağlayan sürdürülebilir binalardır (Güzelkokan ve Gelişen, 2019). Yeşil binalar, yapım aşamasından kullanım ömrünü tamamlaması ve ardından kullanım ömrünün bitmesiyle geri dönüşüm sürecine girebilecek parçalarının geri dönüşüme girmesi sürecinin bütününü kapsamaktadır.

Sürdürülebilir binalar, yeşil binaları da kapsayan daha geniş kapsamlı yapı türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Karademir ve Dağ, 2021). Sürdürülebilir binalarda ek olarak uzun

ISBN : 978-625-6283-09-1

ömürlü olma, esnekliğe sahip olma, deprem ve sel vb. doğal afetlerden en az şekilde olumsuz etkilenme ve şehir bölge planlamalarına uygunluk özellikleri de bulunmaktadır. (Yılmaz, 2012).

3.1.2.Diğer Sürdürülebilirlik Uygulamaları

İnşaat sektöründeki KOBİ'ler inşaat süreçlerinin ve şantiye alanlarının dışındaki süreçlerde de sürdürülebilirlik faaliyetleri ortaya koyabilmektedirler. Türkiye'deki KOBİ'lerde gerçekleştirilen sürdürülebilirlik faaliyetlerini incelediğimizde özellikle çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik uygulamaları dikkat çekmektedir. Kumbalı vd., (2022) yaptıkları çalışmada Türkiye'deki en yaygın sürdürülebilirlik uygulamalarını ortaya koymuşlardır:

- Çevresel Sürdürülebilirlik Uygulamaları: Kullanılan ürünlerin geri dönüştürülmesi veya yeniden kullanılması, doğal kaynakların tüketimini veya doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılması (örnek olarak su tasarrufu verilebilir), enerji tasarrufunun sağlanması, sürdürülebilir enerji kaynaklarına geçilmesi, sürdürülebilir ürün ve hizmetlerin üretilmesi.

- Sosyal Sürdürülebilirlik Uygulamaları: Çalışanlarının çalışma koşullarını iyileştirilmesi, işyerinde çeşitliliğin ve eşitliğin teşvik edilmesi, işletmenin toplum üzerindeki etkisinin yükseltilmesi, çalışanların yönetime katılmasının sağlanması.

4.İNŞAAT SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN KOBİLERDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK UYGULAMALARI: BİR İNŞAAT FİRMASI ÖRNEĞİ

Türkiye'de inşaat sektörü sürdürülebilirlik uygulamalarının uygulanmaya başlandığı sektörlerden birisidir. Bu sektörde sürdürülebilirlik uygulamaları kimi zaman firmanın kendisi tarafından başlatılmakta kimi zaman da politika yapıcıların yönlendirici uygulamaları ile gerçekleştirilmektedir. Sektörde sertifikasyon uygulamaları da sürdürülebilirlik açısından yönlendirici olmaktadır (Karademir ve Dağ, 2021).

İnşaat sektöründe sürdürülebilirlik uygulamaları, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğe etki ettiği kadar ekonomik sürdürülebilirliğe de etki etmektedir. Burada nihai tüketici kilit rolde olmaktadır. İnşaat sektöründeki tüketiciler, firmanın paydaşları olarak artan sürdürülebilir kalkınmada benzersiz bir rol oynamaktadır. Öte yandan, bir binanın sahibinin inşaat projesi sırasında verdiği kararlar sadece anlık inşaat sürecini etkilemekle kalmamakla, aynı zamanda enerji ve kaynak tüketimini, kullanım aşaması ve atılma süreci boyunca büyük ölçüde etkilemektedir (Weniger vd., 2023). Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma yolculuğunda inşaat sektöründeki üretici ve tüketicilerin davranış ve uygulamalarının incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda bu bölümde bir inşaat firmasının sürdürülebilirlik uygulamaları üzerine yapılan nitel araştırma bulgu ve sonuçlarına yer verilecektir.

4.1.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Sürdürülebilirlik; önemi gün geçtikçe artan, ülkeler ve politika yapıcılar tarafından benimsenmesi zorunlu hale gelmiş, çağımızın en önemli konularından biri olarak

ISBN : 978-625-6283-09-1

görülmektedir. Bu nedenle çoğu sektörde, bu yönde gelişmeler ve uygulamalar yapılmaya başlanmıştır. Son yıllarda literatürde de kendisine yer bulan sürdürülebilirlik kavramı; özellikle bazı sektörler için ayrı bir öneme sahiptir. Bunlardan biri de inşaat sektörüdür. İnşaat endüstrisi küresel sera gazı emisyonlarına ve ham madde tüketimine büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır; ancak bu sektörde sürdürülebilir çözümler ve uygulamalar geniş çapta benimsenmemektedir (Weniger vd., 2013). Türkiye ve Avrupa geneline bakıldığında, inşaat sektöründe faaliyet gösteren pek çok firmanın KOBİ olduğu görülmektedir. Bu nedenle inşaat sektöründeki sürdürülebilirlik faaliyetleri, KOBİ yapılanmaları ve kültürü içerisinde kendisine yer bulabilecektir. Özellikle küçük ve orta ölçekteki aile işletmeleri; bulundukları çevreye olan bağlılıkları ve şirketlerinin nesilden nesile devamlılığının esas alınmasından dolayı sürdürülebilirlik faaliyetlerini benimsemeye ve uygulamaya daha fazla eğilim göstermektedir (Pérez, Polo, Carrasco ve Fierro, 2018). İnşaat sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'ler; çevre dostu çözümleri düzenli olarak pazarladığında ve sosyal, ekonomik, çevresel sürdürülebilirlik pazarlama unsurlarına ve operasyonlara daha fazla yatırım yaptığında sürdürülebilirlik performansları artmaktadır (Kinnunen ve diğerleri, 2022). Bu durum hem sektörün sürdürülebilirlik performansını arttırmakta hem de şirketin devamlılığına katkı sağlamaktadır. Bunlara yönelik olarak bu araştırmanın amacı; sürdürülebilirlik için büyük önem arz eden, sürdürülebilir kalkınmaya önemli katkısı olan inşaat sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin; sürdürülebilirliğe bakış açısını, sürdürülebilir pazarlama faaliyetlerini ve sürdürülebilirlik boyutlarının uygulanma yöntemlerini ortaya koymaktır. Ayrıca literatürde ülkemiz özelinde bu alanda bir boşluk olmasından dolayı, literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

4.2. ARAŞTIRMANIN KISITLARI

Bu araştırma; İzmir ve Aydın ilinde faaliyet gösteren bir inşaat firmasında gerçekleştirilmiştir. Bölgenin sadece İzmir ve Aydın ilini kapsaması, çalışmanın tek bir KOBİ ile gerçekleştirilmesi bu araştırmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Ayrıca firma temsilcileri ile yapılan görüşmenin gizlilik ilkesi içerisinde gerçekleştirilmiş olması bu araştırmanın bir diğer kısıtlılığını oluşturmaktadır.

4.3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmada kullanılan araştırma modeli, araştırma yöntemi, veri toplama, araştırma soruları ve örneklem seçimi aşağıda sunulmuştur.

4.3.1. Araştırma Yöntemi ve Veri Toplama

Keşifsel bir araştırma olarak tasarlanan bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Bu tekniğin seçilmesinin nedeni inşaat sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin sürdürülebilirliğe bakış açısını anlamak, sürdürülebilirlik uygulamalarının neler olduğunu öğrenmek ve detaylı şekilde analiz edilmesini sağlamaktır. Araştırma verileri, İzmir ve Aydın ilinde faaliyet gösteren, KOBİ statüsündeki bir inşaat firmasından toplanmıştır. 2000 yılında kurulan firma, 2007 yılına kadar;

ISBN : 978-625-6283-09-1

ahşap ve laminat parke olmak üzere ev dekorasyonu alanında faaliyet göstermiştir. 2007 yılında faaliyet alanını genişletmiş ve hem dekorasyon hem de inşaat sektöründe faaliyetlerini gerçekleştirmeye başlamıştır.

Derinlemesine görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş ve hazırlanan sorular iki firma yöneticisine ve bir inşaat teknikerine yönlendirilmiştir. Görüşmeler için, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmede araştırmacı tarafından açık uçlu sorular belirli plan ve sistematik olarak karşı tarafa yöneltilmektedir. Görüşme boyunca görüşmecilerin sorulara içtenlikle cevap vermesi, değerlendirmesi ve yorumlaması amaçlanmaktadır. Bu sayede araştırma sonucunda zengin ve çeşitli veriler toplanabilmektedir (Uslu ve Demir, 2023). Her üç görüşme de 60-70 dakika boyunca sürmüştür.

4.3.2. Araştırma Soruları

1- KOBİ'lerdeki sürdürülebilirlik algısı nedir? Sürdürülebilirliğe 3 boyutuyla beraber bütüncül bir yaklaşım mevcut mudur?

2- KOBİ yöneticilerinin kişisel sürdürülebilirlik düşüncüleri nelerdir ve bu düşünceleri kurum kültürlerine yansımakta mıdır?

3- KOBİ'lerdeki temel sürdürülebilirlik uygulamaları nelerdir?

4- Politika yapıcıların ve devletin zorunlu sürdürülebilirlik uygulamalarının KOBİ'ler üzerindeki etkileri nelerdir?

5- KOBİ'lerde sürdürülebilirlik uygulamalarının müşteriye aktarılmasında hangi araçlar kullanılmaktadır?

4.3.3. Araştırma Modeli

Bu çalışmada araştırma modeli olarak örnek olay (durum) çalışması tercih edilmiştir. Örnek olay (durum) çalışmasında; araştırmaya konu olan olgu, kendi gerçek yaşam döngüsü etrafında incelenmektedir. Bu araştırma yöntemi, sınırları net olmayan ve içeriğin kapsamının kesin olarak belirlenemediği durumlarda kullanılan, birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu gözlemlere dayalı bir yöntemdir (Yin, 1984; Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu bağlamda sözü edilen inşaat firması, örnek olay olarak incelenmiştir. Firma özelinde sürdürülebilirlik algısı ve sürdürülebilirlik uygulamaları detaylı şekilde incelenmiştir. Çalışmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini arttırmak için görüşmelerden elde edilen veriler detaylı şekilde incelenmiş ve araştırma sonuçlarına nasıl ulaşıldığı detaylıca açıklanmıştır. Araştırma sonuçlarının analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda, görüşülen kişilerin cevaplarından doğrudan alıntılara yer verilerek, araştırma sonuçları yorumlanmıştır. Görüşme notları, görüşme yapılan kişilere verilerek yanlışsız ve eksiksiz olduğu doğrulanmıştır.

4.3.4. Araştırmanın Örneklemi

ISBN : 978-625-6283-09-1

Araştırmanın örneklemi seçilirken kullanılan örneklem seçim yöntemi, amaçlı örnekleme yöntemidir. Nitel araştırmalar için daha uygun olan amaçlı örneklem yönteminde, kaynakların en etkili şekilde kullanılması için, bilgi bakımından zengin vakaların belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu örneklem seçiminde araştırma konusu hakkında bilgili ve tecrübeli bireyler seçilmektedir (Yağar ve Dökme, 2018). Bu araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örneklemesi yöntemi tercih edilmiştir. Burada amaç; yeni bir uygulamanın veya yeniliğin gösteriminde, uygulamanın yapıldığı veya yeniliğin gerçekleştirildiği bir dizi olay, durum, kişi ve grup içinden en tipik bir veya birkaçının belirlenerek örneklem olarak seçilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırma konusu doğrultusunda inşaat sektöründe faaliyet gösteren bir KOBİ örnek olarak seçilmiştir.

4.4. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ

Araştırmada kullanılan derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler literatür kısmında belirttiğimiz konular ile entegreli olacak şekilde değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularının analizinde "betimsel analiz yöntemi" uygulanmıştır. Görüşmeler sonucu elde ettiğimiz inşaat sektöründeki KOBİ'lerin sürdürülebilirlik uygulamaları ile ilgili bilgiler alt başlıklar altında incelenmiştir. Çalışma kapsamında bir kodlama anahtarı oluşturulmuştur. Bu kodlama anahtarında "ekonomik", "sosyal", "çevresel", "yeşil mutabakat" gibi çeşitli anahtar kodlar yer almaktadır. Araştırma verilerinin kayıtlı olduğu dokümanların tümü okunarak, görüşme kodlama anahtarında her görüşe ilişkin uygun ifadeler kodlanmıştır.

4.4.1.KOBİ'lerdeki Sürdürülebilirlik Kavramına Bakış Açısı ve Sürdürülebilirlik Boyutlarının Değerlendirilmesi

Sürdürülebilirlik, en temel anlamda; ekolojik, sosyolojik ve ekonomik sistemlerin görevlerini, süreçlerini ve üretkenliğini gelecekte de devam ettirebilme yetenekleridir (Chapin, Torn ve Tateno, 1996). KOBİ'ler ürettikleri ürünlerde, ortaya koydukları hizmetlerde ve üretim süreçlerinde; çevreye, sosyal ortama ve ekonomik hayata en az hasar verecek uygulamalar gerçekleştirerek ve bulundukları çevreye, sosyal ortama ve ekonomiye katkı sağlayacak uygulamalar gerçekleştirerek sürdürülebilir işletme olabilmektedirler. Aşağıda firma yöneticisinin sürdürülebilirliğe yönelik yaptığı kişisel tanımlamasına yer verilmiştir (kişisel görüşme, 2023):

"... bence sürdürülebilirlik; doğaya karşı saygılı davranışlarda bulunmaktır. Gelecek nesillere daha yaşanabilir bir gelecek bırakmaktır. Şirketimizin sürdürülebilirliğinden bahsedersek de bu; şirketimizin nesilden nesile sağlıklı şekilde aktarılmasıdır, ekonomik ve ticari itibar ile birlikte..."

"... sürdürülebilirlik; kalite, tasarruf ve çevre dostu malzeme kullanmaktır..."

KOBİ'ler, bulundukları sosyal ve doğal çevre ile yakından ilişkili olmaları, büyük şirketlere göre hareket esnekliklerinin daha fazla olması, çevrelerine duydukları bağlılık ve sorumluluk duyguları ile sürdürülebilirlik uygulamaları için oldukça elverişli bir alt yapıya sahiplerdir (Dey vd., 2022). Sürdürülebilirlik, KOBİ'ler için bulundukları çevreye olan bağlılıkları ile doğru

ISBN : 978-625-6283-09-1

orantılı olarak gerçekleşmektedir. Aşağıda firma yöneticisinin bu konu hakkında ifadeleri yer almaktadır (kişisel görüşme, 2023):

"... bizim şirketimizin var olabilmesi için; önce bulunduğumuz ortamın var olması gerekir. Şirketimizi konumlandırdığımız çevre yoksa, biz de yokuz demektir. Bu yüzden bulunduğumuz çevreye saygılı işler yapmalıyız; ben işimi yaparım, gerisi beni ilgilendirmez diye düşünmemek gerekir..."

"... bizi var eden bulunduğumuz ortamdır. Yaptığımız işler doğrudan çevre ve insanla ilgili olduğu için, bizim doğaya ve insana karşı saygılı olmamız lazım..."

KOBİ'lerin sürdürülebilirliğe olan yatkınlıkları içerisinde bulundukları sosyal, çevresel ve ekonomik ortamdan beslenmektedir. Ancak uygulamalara bakıldığında özellikle Türkiye'de sürdürülebilirliğe karşı bütüncül bir bakış açısı bulunmamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için sürdürülebilirliğin 3 boyutunun da uygulamalara entegre edilmesi önem arz etmektedir. Türkiye'de sürdürülebilirliğin çevresel ve ekonomik boyutlarına odaklanılırken, sosyal boyutu göz ardı edilebilmektedir. Göz ardı edilen sosyal boyut; sosyal kaynakların korunmasını, kültürel çeşitliliği korunmasını ve insan kaynağına yönelik olumlu davranışlar sergilenmesini içermektedir (Kumbalı vd., 2022). Yapılan görüşmelerde, firmanın sürdürülebilirliğin çevresel ve ekonomik boyutlarını tanımlayabildiğini ancak sosyal sürdürülebilirliği, sürdürülebilirliğin boyutu olarak tanımlamadığı görülmüştür. Bu yönüyle elde ettiğimiz veri, Kumbalı vd., (2022) yaptıkları çalışmalarındaki sürdürülebilirlik boyutlarına dair bulguyu desteklemektedir. Aşağıda firma yöneticisinin çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik tanımlamaları bulunmaktadır (kişisel görüşme, 2023):

"... çevresel sürdürülebilirlik; insana ve doğaya saygılı davranışlarda bulunmaktır... gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmaktır..."

"... ekonomik sürdürülebilirlik, şirketlerin sürekli istihdam ve üretim, ekonomiye katma değer sağlamasıyla ülke ekonomisine katkılarda bulunmasıdır... ekonomik sürdürülebilirlik günümüz ortamında zor bir hal aldı hele pandemi döneminde işler iyice zorlaştı, bu koşullardan sonra ayakta kalabilen şirketler ekonomisi güçlü şirketlerdir... para akışının sürdürülebilir olduğu firmalar ayakta kalır bu yüzden ekonomik sürdürülebilirlik çok önemli..."

Yapılan görüşmelerde, kavram olarak sosyal sürdürülebilirliğin, sürdürülebilirliğin boyutu olarak sayılmadığı görülmektedir. Ancak sürdürülebilirlik uygulamaları ile ilgili veriler toplanırken, aslında sosyal sürdürülebilirlik uygulamalarının da yapıldığını ancak bu uygulamaların sosyal sürdürülebilirlik olarak ele alınmadığı saptanmıştır (kişisel görüşme, 2023):

"... insan kaynağı bir işletme için çok önemlidir. Personeliniz ile gün gelir ailenizden daha fazla vakit geçirirsiniz. Bu nedenle çalışma ortamında aile gibi olmak ve ortak amaçlar için hep birlikte çalışmak en güzel şey..."

"... çalışma ortamında adalet ve dürüstlük en temel unsur... bizde herhangi bir çalışanımızla ilgili bir problem olduğunda, masa etrafında şirketin tüm üyeleri toplanıp sorunu hep birlikte çözeriz... bu masada herkesin eşit söz hakkı vardır, problem çözülmeden masadan kalkmayız..."

ISBN : 978-625-6283-09-1

"... müşteri memnuniyeti esastır. Özellikle inşaat ve dekorasyon sektöründe müşteri memnuniyeti oluşmazsa, firmalar hem ekstra maliyetlerle hem de kötü itibarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle üretimden kullanımına kadar her detayın çok iyi planlanması lazım..."

Sosyal sürdürülebilirliğin insan kaynağına önem verilmesi, eşit hak ve özgürlükler, sosyal kaynakların korunması olduğu bilinmektedir (Kumbalı vd., 2022). Bu yönleriyle görüşülen firmanın sosyal sürdürülebilirlik uygulamalarını gerçekleştirdiğini ancak bunu sosyal sürdürülebilirlik olarak adlandırmadığı görülmektedir. Weniger vd. (2023)'nin bulguları da bu veriyi destekler niteliktedir. Firmalar sosyal sürdürülebilirlik uygulamalarını ortaya koymakta ancak sosyal sürdürülebilirlik boyutunda nitelendirmekte eksik kalmaktadırlar. Bu nedenle firmalarda sürdürülebilirliğe yönelik bütüncül bir bakış açısının oluşması engellenmektedir.

4.4.2. Sürdürülebilirlik Uygulamaları

İnşaat sektöründe sürdürülebilirlik uygulamalarını ikiye ayırmak mümkündür. İlki yerleşik ofisi bulunan firmaların ofislerindeki sürdürülebilirlik uygulamaları, ikinci ise bina inşa edilirken, bina kullanılırken ve binanın kullanım ömrünün bitmesiyle geri dönüşüm sürecine girebilecek malzemelerinin ayrıştırılması sürecidir (Akbaş ve Çalışkan, 2023). Bu çalışmada ilgili KOBİ'nin ofis içerisindeki ve inşaat projelerindeki uygulamaları çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik boyutları kapsamında değerlendirilmektedir.

4.4.2.1.Çevresel Sürdürülebilirlik Uygulamaları

Yapılan görüşmelerde ofisteki çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarının; tasarrufa yönelik olduğu tespit edilmiştir. Elektrik tasarrufu için fotoselli lamba sisteminin ofisin her bölümünde bulunduğu, atık yönetiminde de; cam atıkların diğer atıklardan farklı yerde biriktirildiği tespit edilmiştir. Depo kısmında kullanılan forkliftin elektrikli tercih edilmesi dikkat çeken diğer bir unsur olmuştur. Firma yöneticisinin bu konudaki ifadesi aşağıda verilmiştir (kişisel görüşme, 2023):

"... daha önce kullandığımız iki forklift de mazot ile çalışıyordu. Bu bize çok maliyetli gelmeye başladı. Çünkü forklift aracı bizim elimiz ayağımız gibi. Gün içerisinde tüm malzemeleri onunla taşıyoruz. Daha sonrasında bunları elektrikli versiyonları ile değiştirdik. Bu sayede daha az tüketim yapmaya başladık, kullanımı daha pratik oldu. Hem çevre hem de maliyetlerimiz için avantaj sağladık..."

İnşaat projeleri, yapım ve kullanım aşamaları boyunca küresel ölçekte ortaya çıkan emisyonların %40'ından sorumludur (Hageneder, 2020). Böylesine büyük bir oran inşaat projelerinde sürdürülebilirlik uygulamalarının yapılmasını gerekli kılmaktadır. İnşaat projelerinde gerçekleşen sürdürülebilirlik uygulamalarına bakıldığında bunları bazı temel başlıklar altında toplamak mümkündür (Yılmaz, 2012):

- Yenilemez kaynakların en az ölçüde kullanılması,
- Su, ısı, arazi ve malzeme tüketiminde tasarruf ve verimlilik,

ISBN : 978-625-6283-09-1

- Katı-sıvı atık yönetimi,
- İç hava kalitesinin sağlanması,
- Aydınlatma verimliliği,
- Bina ve elemanlarının uzun ömürlülüğünü sağlama,
- Deprem, sel, fırtına vb. doğal afet koşullarına dayanıklı ve güvenli binalar tasarlamaktır.

Bu başlıklar özelinde yapılan görüşmede firmanın inşaat projelerinde ortaya koyduğu çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarının ana başlıklarının; ısı-elektrik verimliliği ve geri dönüşüm olduğu görülmüştür. Yapılan görüşmeler sonucunda edinilen bulgular; Yılmaz'ın (2012) çalışmasındaki inşaat projelerindeki çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarına dair bulgularını desteklemektedir. Bu başlıklar altında firmanın inşaat teknikerinin inşaat projelerinde ortaya koydukları ısı ve ses yalıtımına yönelik ifadeleri aşağıda verilmiştir (kişisel görüşme, 2023):

"… kolon ve kirişlerin olduğu yerlere mantolama yapıldı. Bu sayede ısı ve ses yalıtımı tüm binalarda üst seviyede… duvarlara mantolama yapmıyoruz çünkü duvar elemanı olarak gazbeton kullanıyoruz. Gazbeton kendi başına zaten ısı ve ses yalıtımında oldukça iyi sonuç veren bir malzeme… gazbeton kullanınca duvarlara ekstra bir ısı yalıtımı malzemesi koymaya gerek duyulmuyor…"

"… çatılarda ısı yalıtımlı kiremit kullanıldı. Bu kiremit diğer kiremitlerden farklıdır. Özel olarak Erzincan'daki bir üretici firmadan tedarik ettik. Maliyeti normal kiremite göre fazla ancak kullanım süresince üst düzey bir ısı yalıtımı sağlıyor… çatı arasına serilen cam yünü ve ipek kumaşla birlikte iyi çalışıyor…"

"… doğramalar çiftcam gazlı ısıcam. Normalde inşaatlarda ısıcam kullanılması yeterli kabul edilir. Ancak gazlı ısıcamlar, içerisinde sürekli bir gaz dolaşımı sağladığı için içerden dışarıya, dışardan içeriye çok daha az geçirgenlik sağlar…"

"… daire içlerinde ısınma unsuru olarak yerden ısıtma sistemi tercih edildi… yerden ısıtma sistemi içerisinin daha çabuk ısınıp, daha geç soğumasını sağlıyor... 32 denz köpük döşemesi ile ses yalıtımı da sağlanıyor…"

Geri dönüşüm uygulamaları çevresel sürdürülebilirlik içerisindeki en önemli ve en çok uygulanan uygulamalardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Enerjinin ve yenilenemeyen kaynakların küresel ölçekte hızla tükenmesi, kaynakların kullanımında yeni uygulamaların karşımıza çıkmasına sebep olmuştur. Çevresel sürdürülebilirlik boyutunda karşılaşılan; azaltma, yeniden kullanım ve geri dönüşüm felsefesi uygulamalarda kendisine yeterli düzeyde yer bulduğunda çevresel sürdürülebilirliğe büyük katkılar sağlayabilmektedir (Umut, Topuz ve Velioğlu, 2015). Firma geri dönüşüm uygulamaları üzerine çalıştıklarını ancak henüz yeterli seviyede olmadıklarını belirtmektedir. Bu konuda firma yöneticisinin ifadeleri aşağıda verilmiştir (kişisel görüşme, 2023):

"… çatıdan gelen yağmur sularını, 40 tonluk beton tankın içinde biriktiriyoruz. Bu suyu peyzajı sulamak için kullanıyoruz. Bu bize hem yağmur sularının değerlendirilmesine fırsat sağlıyor. Hem de su tüketiminin azalmasına yarıyor… ancak sadece bu uygulama yetersiz, daha fazla böyle geri dönüşüm uygulamaları yapmamız gerekiyor…"

ISBN : 978-625-6283-09-1

4.4.2.2.Sosyal Sürdürülebilirlik Uygulamaları

Sosyal sürdürülebilirlik uygulamaları toplum içerisinde olumlu koşullar yaratma ve bu koşullara ulaşma sürecini temsil etmektedir. Bu boyut kapsamında; kuşaklar arası eşitliğin sağlanması ve sosyal sürdürülebilirliğin devam edebileceği sosyal bir sistemin elde edilmesi bulunmaktadır (Morelli, 2011). Görüşülen KOBİ'de çalışanların eşit hak ve özgürlüklere sahip olması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, ekonomik istikrarın ve katma değerin sürekliliği; sosyal sürdürülebilirlik kapsamında Morelli'nin (2011) çalışmasındaki sosyal sürdürülebilirlik kapsamını destekler niteliktedir.

İnşaat projelerinde sosyal sürdürülebilirlik uygulamaları; güvenlik unsurları, insan sağlık ve huzuruna yönelik unsurlar olarak nitelendirilebilmektedir (Yılmaz, 2012). Ülkemizin deprem bölgesinde olması ve son dönemlerde yaşanan kötü tecrübeler bina güvenliği konusunu ön plana çıkarmaktadır. Bina güvenliği konusu hem çevresel hem de sosyal sürdürülebilirlik kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bu konuda firma yöneticisi en hassas noktalarının depreme dayanıklı binalar yapmak olduğunu belirtmiştir. Yönetmeliklere uymanın gerekliliğini ve hatta yönetmeliklerin üstünde uygulamaların yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu yönde firma yöneticisinin ifadeleri aşağıda belirtilmiştir (kişisel görüşme, 2023):

"... inşaat projemizde her bina 3 taraf perde betonla çevrili. Radye temel, binayı dayanıklı yapan en temel unsurlardan biri. Biz bu radye temeli daha dayanıklı yapmak için, etrafını özel bir teknikle kanallar ile çevirdik. Bu sayede temel sadece depremden değil, nem ve rutubetten de korunuyor. Kimse konuşmaz ama rutubet alan evlerin depreme dayanımı çok düşer..."

"... gazbeton, diğer duvar elemanlarına göre hafif bir malzeme. Gazbeton tercih ettik çünkü binaya olan yükü çok azaltıyor. Bu da daha dayanıklı bina sağlıyor..."

"... biz standardın dışında 18'lik yavlı demir kullandık. Yönetmelikteki standart 16'lık demirdir. Ancak 18'lik demir betona çok daha iyi tutunum sağlar..."

Güvenlik denildiğinde sadece binanın depreme dayanıklı olmasının yeterli olmadığı bilinen bir gerçektir. Güvenli bina yangına, sele ve dışarıdan gelen hane halkı dışı unsurlara karşı da güvenli olması, sosyal sürdürülebilirlik için oldukça önemli konu başlıklarıdır (Yılmaz ve Gürdal, 2006). Bu konu hakkında firma inşaat teknikerinin ifadeleri aşağıda verilmiştir (kişisel görüşme, 2023):

"... elektrik tesisatındaki sigortalarda kaçak akım rölesi mevcut, bu yangın çıkarma riskini sıfıra yakın hale getiriyor... sıvı altlarındaki elektrik kabloları sektörde bu alanda öncü bir firmanın... bu kablolar yanmaz özellikte. Bu sayede binada elektrik kaçağı kaynaklı yangın olma olasılığı yok denecek kadar az..."

Binalarda sosyal sürdürülebilirlik unsurlarından en temeli, binanın içerisinde yaşayan kişilerin huzurlu, güvenli ve sağlıklı şekilde binalarda yaşamasıdır (Weniger vd., 2023; Yılmaz, 2012). Binanın hane halkı dışı unsurlara karşı korunması sosyal sürdürülebilirliğin önemli bir parçasıdır. Bu konuda firma inşaat teknikerinin ifadeleri aşağıda verilmiştir (kişisel görüşme, *2023):*

ISBN : 978-625-6283-09-1

"... çevre güvenliği için son teknoloji atlamalı, kablosuz kamera sistemi takıldı. Kamera sistemlerindeki en büyük sıkıntı, hırsızlık olaylarında kabloların kesilmesidir. O nedenle kablosuz kamera sistemi tercih ettik..."

"... çelik kapılar hırsızlık olaylarında yeterli olmamaya başladı. O nedenle çelik kapılara yeni güvenlik önlemleri getirildi. Yeni nesil bu teknolojiye sahip kapılarda, anahtarınız içeride kaldığında kapıyı herhangi bir yöntemle kart vs. açmanız mümkün değil. Çilingir çağırmanız gerekli. Bu sayede hırsızlığa karşı da güvenli..."

Yapılan görüşmelerde bina içerisindeki yaşam unsurlarının pek çoğunun sağlığa zararlı olabileceği belirtilmiştir. Bu nedenle üretici firmaların ve bina satın alan tüketicilerin özellikle yer döşemelerinin kalitesine ve sertifikalarına dikkat etmesinin gerekliliğinin altı çizilmiştir. Özellikle yerden ısıtma sistemli evlerin parkelerinin kanserojen madde ve boya içermemesi gerekmektedir. Bu konuda firma inşaat teknikerinin ifadeleri şu şekildedir (kişisel görüşme, 2023):

"... kullandığımız parke daha yeni, kanserojen madde içermediğine dair bir belge aldı. Ayrıca bu parke; ISO 14001, ISO 9001 Formaldehit Emisyonu sertifikasına sahip..."

4.4.2.3.Ekonomik Sürdürülebilirlik Uygulamaları

Gedik (2020) çalışmasında, ekonomik sürdürülebilirliği; sürekli olarak mal ve hizmet üretiminin sağlanması kapsamında değerlendirmiştir. Görüşülen KOBİ'de elde ettiğimiz bulgular, bu çalışmayı desteklemektedir. Kullanılan forkliftlerin mazotlu modellerden, elektrikli versiyonlarla değiştirilmesi, tasarrufa yönelik bir uygulama olduğu için, ekonomik sürdürülebilirlik kapsamında da değerlendirilebilmektedir. Ayrıca görüşmeler sırasındaki "sürekli istihdam" ve "sürekli üretim" vurgusu, firmanın ekonomik sürdürülebilirlik kapsamında uygulamalar yapmak için sürekli bir çaba içerisinde olduğunu göstermektedir.

4.4.3. Sürdürülebilirliği Etkileyen Stratejik Yönelimler

KOBİ'ler büyük işletmelerden daha az kaynak ve tecrübeye sahip olmaları sebebiyle sürdürülebilirlik uygulamalarında dezavantajlı durumda olabilmektedirler. Ancak benimsedikleri stratejik yönelimler aracılığıyla sürdürülebilirlikte ön plana çıkabilmektedirler. KOBİ'lerin sürdürülebilirlik uygulamalarından ve teşviklerinden geri kalmamaları için politika yapıcılar tarafından ortaya konulan zorunlu uygulamaları benimsemeleri, yönetim değerlerinde sürdürülebilirliği ön plana çıkarmaları, girişimcilik potansiyeline sahip olmaları ve pazar odaklı bir anlayışa sahip olmaları gerekmektedir (Belas, vd., 2020).

KOBİ'ler büyük şirketlere göre daha küçük örgütsel yapılar olması sebebiyle yöneticilerinin kişisel özelliklerinden daha fazla etkilenme potansiyeline sahiplerdir. Firma yöneticisinin sürdürülebilirlik algısı aslında temelde şirketin kurumsal sürdürülebilirlik algısını da yansıtmaktadır (Jansson, vd., 2017). Bu konu hakkında yaptığımız görüşmede firma yöneticisinin fikirleri aşağıda verilmiştir (kişisel görüşme, 2023):

ISBN : 978-625-6283-09-1

"... şirket içerisinde aile gibi olduğumuz için her birimizin fikirleri kurum kültürümüze yansır. Ben kişisel hayatımda da, su, enerji vb. tasarrufuna önem veren biriyim. Çünkü kaynaklarımız çok kısıtlı. Bu şahsi fikirlerimin, kurum kültürüne de yansıdığını düşünüyorum..."

Görüşmenin zorunlu sürdürülebilirlik uygulamalarından bahsedilen kısımlarına gelindiğinde, ülkemizde henüz KOBİ'lerin zorunlu şekilde yapmaları gereken sürdürülebilirlik uygulamalarının eksikliği ifade edilmiştir (kişisel görüşme, 2023):

"... büyük şirketler için zorunlu sürdürülebilirlik raporlaması uygulamasının geleceğini duymuştum, ancak bizim için henüz bu zorunluluk yok..."

"... bizim için yönetmeliklerde yazan ısı, su, elektrik gibi unsurların bina kullanımı sırasında tasarrufuna yönelik bazı maddeler oluyor. Ancak ben o maddelerin yeterli düzeyde olmadığını düşünüyorum... bazı uygulamalar müteahhitin insiyatifine kalıyor... maalesef konuştuğumuz unsurlar maliyetleri arttıran uygulamalar. Örneğin yalıtımlı çatı kiremiti diğer kiremitlere göre çok daha pahalı, aynı şekilde gazbeton da öyle. Çoğu firma bu maliyetlere katlanmak istemiyor ya da katlanacak bir mali yapıda olmuyor..."

Sürdürülebilirlik uygulamalarının müşteri tarafından anlaşılması ve talep edilmesi için bu uygulamaların tüketicilere doğru ve etkili şekilde anlatılması gerekmektedir. Literatürde, sürdürülebilirlik uygulamalarının tüketicilere uygun şekilde anlatılmasının gerekliliği önem arz etmektedir (Thu ve Tho, 2023; Tollin ve Christensen, 2019). Sürdürülebilir pazarlama yoluyla, ürünlerin, hizmetlerin sürdürülebilirliğinin tüketiciye anlatılması gerekmektedir. Aksi halde tüketici sürdürülebilir ürün ve hizmetlerin bilincinde olmayacağı için standart versiyonları tercih etmeye devam etmektedir. Tüketicinin sürdürülebilir ürün ve hizmetleri tercih etmesi ve fiyat primi ödemeye istekli olması için, bu faaliyetlerin pazarlama fonksiyonuyla birleştirilmesi gerekmektedir (Nekmahmud vd., 2022). Yapılan görüşmelerde sürdürülebilirlik uygulamalarının müşteriye, kataloglar yoluyla ve satış personeli tarafından yüz yüze iletişimle aktarıldığını, sosyal medyadan da yararlandıklarını ancak henüz yeterli bir sosyal medya pazarlaması yapamadıklarını ifade etmişlerdir.

4.4.4. Sürdürülebilir Kalkınma Planı ve Yeşil Mutabakat

2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve Yeşil Mutabakat son yılların en büyük sürdürülebilir kalkınma politikaları olarak görülemektedir. Ancak bu politikaların KOBİ'ler tarafından benimsenip uygulanmasında bazı sorunlarla karşılaşılabilmektedir. Kumbalı vd., (2022) yaptıkları araştırmalarında sürdürülebilirliğin KOBİ'ler tarafından uygulanmasının önünde bazı engellerin bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu engelleri şu şekilde ifade etmek mümkündür (Kumbalı vd.,2022):

- Yöneticilerin yeterince destek vermemesi, örgütsel katılık ve klasik iş modelleri,

- Fazla enerji tüketimi, pazarın belirsiz oluşu, elektronik atıklar, yüksek emisyon riski, şirketler arasında düzenli bir iletişimin ve bağlantının kurulamayışı,

- Dijitalleşme eksikliği gibi teknolojik gelişmelerde geride kalma, teknoloji alanında proaktif davranış sergileyememe,

ISBN : 978-625-6283-09-1

- Finansal geri dönüşteki belirsizliğin yüksek olması, şirket içi finansal kaynakların ve paydaşların desteğinin azlığı,

- Sendikaların ve yatırımcıların disiplin edici davranış ve baskı eksikliği, müşterilerin bu konudaki bilgi eksikliği ve gereken özeni vermemeleri, bu husustaki sosyal kaygının ülkemizde yetersiz oluşu, yasal düzenlemelerin eksikliği, sosyal örgütlerin bu konudaki çalışmalarının yeterli düzeyde olmaması.

Yapılan görüşmede ülkemizde henüz sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin anlaşılıp benimsenmesinde eksiklik bulunduğu ortaya konulmuştur. Yaptırımların yeterli düzeyde olmadığı ve ayrıca; yaptırımların güçlü olması durumunda ise firmaların bu kriz ortamında artacak maliyetlerle baş edemeyebileceği ifade edilmiştir. Bu konudaki görüşme yapılan firma yöneticisinin ifadeleri aşağıda verilmiştir (kişisel görüşme, 2023):

"... ülkemizde bu aşamada ticaret yapabilmek ve varlığını devam ettirebilmek oldukça zor... sürdürülebilir kalkınma hedeflerini ve yeşil mutabakatı biliyorum ancak henüz bunları konuşan ve uygulamaya geçiren esnaf arkadaşımız yok gibi... belki önümüzdeki yıllar içerisinde gerekli politikalar ile bu durum değişir. Ama günümüz şartlarında zor gözüküyor... belki çok büyük uygulamalar yerine herkes kendi farkındalığını oluşturarak katkısını sunabilir. Herkes kendi önünü süpürse, her yer tertemiz olur neticede (gülüşme)..."

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sürdürülebilirlik son yılların en çok konuşulan konularından birisi haline gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ortaya konmasıyla tüm ülkeleri harekete geçiren sürdürülebilirlik kavramının, anlaşılması ve bütüncül şekilde ortaya konması büyük önem arz etmektedir. Bunun nedeni, Dünya'nın gün geçtikçe kaynaklarını kaybetmeye başlaması, gelecek kaygılarını beraberinde getirmesidir. Gelecek nesillere daha yaşanabilir bir gelecek bırakmak için sürdürülebilirliğin tüm boyutlarıyla ele alınıp, her ülke, her sektör, her insan tarafından anlaşılıp, kültür haline gelmesi gerekmektedir. Burada KOBİ'lere büyük görevler düşmektedir. Gerek ekonomik hayattaki paylarının çok büyük olmasıyla gerekse de sosyal ve çevresel ortamlarına duydukları bağlılıkla sürdürülebilir kalkınmanın öncüleri olabileceklerdir. Öte yandan inşaat sektörü, sektörün yaptığı işin doğası gereği; çevreyi, sosyal hayatı ve ekonomiyi büyük ölçüde etkileyen unsurlar içermektedir. Bu unsurlar sürdürülebilirliği çoğu zaman olumsuz etkileyen özellikler taşıyabilmektedir. Ancak doğru ve uygun şekilde planlanmış uygulamalar ile daha yaşanası ve sürdürülebilir niteliklere uyan binalar yapılması mümkündür. Bu amaçla, derinlemesine görüşme tekniğiyle yapılan bu araştırmada ilk olarak sürdürülebilirliğin inşaat sektöründeki KOBİ'lerde ne anlam taşıdığını ve boyutlarının ne kadar anlaşıldığı analiz edilmiştir. Sürdürülebilirliğe yönelik bir algının sektörde var olduğunu ancak çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliğin kavramsal olarak anlaşıldığını; sosyal sürdürülebilirliğin ise sürdürülebilirliğin boyutu olarak algılanmadığı tespit edilmiştir. Sosyal sürdürülebilirliğin boyut olarak algılanmamasının, onun gerçekleşmediği anlamına gelmediğini söylemek mümkündür. Firmaların söz konusu kavramı sosyal sürdürülebilirlik olarak adlandırmadıkları ancak pek çok sosyal sürdürülebilirlik uygulamasını gerçekleştirdikleri

ISBN : 978-625-6283-09-1

görülmüştür. Kumbalı vd., (2022) gerçekleştirdikleri çalışmalarındaki bulgular bu yönüyle desteklenmektedir.

KOBİ'lerin bulundukları sosyal ve doğal ortama bağlılıklarının, sürdürülebilirliğe olumlu şekilde etki ettiği ortaya konmuştur. KOBİ'ler kendi firmalarının sürdürülebilirliğini ve bulundukları ortamın devamlılığını sağlamak için sürdürülebilirlik uygulamaları gerçekleştirmektedirler (Kılıçlı ve Aygün, 2018).

İnşaat sektöründeki KOBİ'lerde sürdürülebilirlik uygulamalarının ısı ve ses yalıtımı, bina ve insan güvenliği ve geri dönüşümde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Özellikle ısı yalıtımı, enerji ve kaynak verimliliğinde büyük önem arz etmektedir. Görüşülen firmada da bu alanda pek çok iyi uygulama yapıldığı görülmüştür. Yılmaz'ın (2012) çalışması bu anlamda desteklenmiştir. Öte yandan, bina güvenliği özellikle ülkemizde hayati öneme sahiptir. Acı sonuçlarla karşılaşmamak için en tepeden en aşağıya kadar hiçbir kuralın atlanmaması ile doğal afetlere dayanıklı binalar inşa etmek sürdürülebilirliğin her üç boyutu için de oldukça büyük katkılar sağlamaktadır. Yönetmeliklere uyma zorunluluğu binaların daha sağlam inşa edilmesini sağlamaktadır. Yönetmeliklere ek olarak, firmaların kendi insiyatifleriyle ortaya koyacakları uygulamalarla daha sürdürülebilir ve güvenli binalar yapmak mümkündür.

Dey vd., (2022) yaptıkları çalışmalarında; KOBİ'lerin iş yönetimi, rekabet, talep tarafındaki belirsizlikler, nakit akışı sorunları, standartlaştırılmamış iş uygulamaları, beceri ve yetkinlik eksikliği, teknolojiye ayak uyduramama ve yüksek çalışan devir hızı sebebiyle; çevresel ve sosyal sürdürülebilirlikten çok ekonomik sürdürülebilirliğe daha fazla önem vermek durumunda kaldıklarını ortaya koymuşlardır. Bu araştırmada Dey vd. (2022) araştırmasının aksine; KOBİ'lerde sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarının da gerçekleştirilebildiği ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra özellikle inşaat sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lere sürdürülebilirlik uygulamaları alanında bazı iyileştirilmelerin yapılması, teşviklerin arttırılması, eğitimlerin verilmesi ve sürdürülebilirlik algısının bütüncül şekilde oluşturulması; sürdürülebilir kalkınmayı hızlandıracak, ülkemizi gelecek nesillere daha yaşanabilir şekilde bırakmamızı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

[1] Alagöz, B. (2007). Çevre Sorunları, Teknoloji ve Değişen Öncelikler. 38. ICANAS, 10. (ss. 43-52). Erişim Adresi: https://www.ayk.gov.tr/

[2] Arcagök U., *Sürdürülebilirlik Analizi İle Kurumların Sürdürülebilirliğinin Modellenmesi ve Yeni Bir Sürdürülebilirlik İndeksinin Geliştirilmesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.

[3] Ayyıldız, H. and Genç, K. Y. (2008). Çevreye Duyarlı Pazarlama: Üniversite Öğrencilerinin Çevreye Duyarlı Pazarlama Uygulamaları ile İlgili Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(2), 505-527. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisosbil/issue/2822/38092 (Erişim Tarihi: 10.11.2023)

[4] Bakos, J., Siu, M., Orengo, A. and Kasiri, N. (2020). An Analysis of Environmental Sustainability in Small & medium-sized Enterprises: Patterns and Trends. Business

ISBN : 978-625-6283-09-1

Strategy and the Environment, 29(3), 1285-1296. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/bse.2433 (Erişim Tarihi: 5.11.2023).

[5] Baykal, Ö. Ü. E., *Sürdürülebilir Aile İşletmeleri*, Ankara, Gazi Yayınevi 2019.

[6] Belas, J., Çera, G., Dvorský, and Čepel, M. (2021). Corporate Social Responsibility And Sustainability Issues of Small-And Medium-Sized Enterprises. Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 28(2), 721-730. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/csr.2083 (Erişim Tarihi: 18.11.2023).

[7] Belz, F.M. and Peattie, K., *Sustainability Marketing: A Global Perspective*. Glasgow, Hoboken, Wiley ve Sons, 2009.

[8] Birleşmiş Milletler Türkiye (2023, Ekim) Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları. Erişim Adresi: https://turkiye.un.org/tr/sdgs

[9] Cassells, S. and Lewis, K. (2011). SMEs and Environmental Responsibility: Do Actions Reflect Attitudes?. Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 18(3), 186-199. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/csr.269 (Erişim Tarihi: 5.11.2023).

[10] Chapin III, F. S., Torn, M. S. & Tateno, M. (1996). Principles of Ecosystem Sustainability. The American Naturalist, 148(6), 1016-1037. https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.1086/285969 (Erişim Tarihi: 12.11.2023)

[11] Cowan, D. M., Dopart, P., Ferracini, T., Sahmel, J., Merryman, K., Gaffney, S. and Paustenbach, D. J. (2010). A Cross-sectional Analysis of Reported Corporate Environmental Sustainability Practices. Regulatory Toxicology and Pharmacology, 58(3), 524-538. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0273230010001571 (Erişim Tarihi: 12.11.2023).

[12] Cressy, R. and Olofsson, C. European SME Financing: An Overview. Small Business Economics, April, 9, 2, 1997.

[13] Curado, C. and Mota, A. (2021). A Systematic Literature Review on Sustainability in Family Firms. Sustainability, 13(7), 3824. https://www.mdpi.com/2071-1050/13/7/3824 (Erişim Tarihi: 1.11.2023).

[14] Dey, P. K., Malesios, C., De, D., Budhwar, P., Chowdhury, S. and Cheffi, W. (2022). Circular Economy To Enhance Sustainability Of Small and Medium Sized Enterprises. In Supply Chain Sustainability in Small and Medium Sized Enterprises, 29(5) ,10-45. https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9781003018551 (Erişim Tarihi: 3.11.2023).

[15] Dinçkol Akyol D., *Kurumsal Sürdürülebilirlik Anlayışı ve Uygulamaları: Türkiye'nin En Değerli Markalarının Sürdürülebilirlik Raporlarının İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi (Tez no: 799739).

[16] Ekim İbiş, F. Z. ve İpek, A. (2020). Sürdürülebilir Aile İşletmesi Modeli: Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma. Muhasebe Enstitüsü Dergisi, (62), 51-62.

ISBN : 978-625-6283-09-1

https://dergipark.org.tr/en/pub/meder/issue/53628/673687 (Erişim Tarihi: 3.11.2023).

[17] Gedik, Y. (2020). Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 3(3),* 196-215. https://dergipark.org.tr/en/pub/ijephss/issue/54205/722850 (Erişim Tarihi: 20.10.2023).

[18] Gleim, M. R., McCullough, H., Sreen, N. and Pant, L. G. (2023). Is Doing Right All that Matters in Sustainability Marketing? The Role of Fit in Sustainable Marketing Strategies. Journal of Retailing and Consumer Services, 70, 103124. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S096969892200217X (Erişim Tarihi: 22.10.2023).

[19] Güzelkokar, O. ve Gelişen, G. (2019). Mevcut Yapıların Sürdürülebilir Yeşil Binalara Dönüştürülmesi. Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi, 2(2), 76–90. https://dergipark.org.tr/en/pub/ucbad/issue/47445/558483 (Erişim Tarihi: 25.11.2023).

[20] Hageneder, C. (2020, 28 Ocak). Buildings and Construction: A Sleeping Giant for Climate [Blog Yazısı]. Erişim Adresi: https://www.iisd.org/articles/buildings-construction-sleeping-giant-climate.

[21] Hillary, R. (2004). Environmental management systems and the smaller enterprise. Journal of cleaner production, 12(6), 561-569. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652603001549 (Erişim Tarihi: 12.11.2023)

[22] Jansson, J., Nilsson, J., Modig, F. and Hed Vall, G. (2017). Commitment To Sustainability In Small And Medium-sized Enterprises: The Influence of Strategic Orientations and Management Values. Business Strategy and the Environment, 26(1), 69-83.

[23] Karademir, A. Ç. and Dağ A. (2021). Sürdürülebilirlik Uygulaması Olarak Yeşil Bina ve LEED Sertifikasyonu Üzerine Türkiye'de İnşaat Sektöründe Bir Çalışma. Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi, 7(1), 63-83.

[24] Kılıçlı, Y. and Aygün, M. (2018). KOBİ'lerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri: Van Organize Sanayi Bölgesi Üzerine Bir İnceleme. Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, *1(1),* 135-152.

[25] Kinnunen, J., Saunila, M., Ukko, J. and Rantanen, H. (2022). Strategic Sustainability in The Construction Industry: Impacts on Sustainability Performance and Brand. Journal of Cleaner Production, 368, 133063.

[26] Kohli, A. K. and Jaworski, B. J. (1990). Market Orientation: The Construct, Research Propositions and Managerial Implications. Journal of Marketing, 54(2), 1-18.

[27] KOSGEB. (2022, Mart). KOBİ Tanımı Güncellendi. Erişim Adresi: https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/8173/kobi-tanimi-guncellendi

[28] Kropp, A. (2018). *Grundlagen Der Nachhaltigen Entwicklung: Handlungsmöglichkeiten und strategien zur umsetzung*. Wiesbaden: Springer-Gabler.

ISBN : 978-625-6283-09-1

[29] Kumbali, H. Ç., İncekara, M. and Sarikaya, M. (2022). KOBİ'lerde Çevresel ve Sosyal Sürdürülebilirlik: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(26), 789-823.

[30] López-Pérez, M. E., Melero-Polo, I., Vázquez-Carrasco, R. and Cambra-Fierro, J. (2018). Sustainability And Business Outcomes In The Context Of SMEs: Comparing Family Firms vs. Non-family firms. Sustainability, 10(11), 4080.

[31] Menguc, B. and Ozanne, L. K. (2005). Challenges of the "Green Imperative": A Natural Resource-based Approach to the Environmental Orientation–Business Performance Relationship. Journal of Business Research, 58(4), 430-438.

[32] Miller, D. (1983). The Correlates of Entrepreneurship In Three Types of Firms. Management Science, 29(7), 770-791.

[33] Morelli, J. (2011). Environmental Sustainability: A Definition For Environmental Professionals. Journal of Environmental Sustainability, 1(1), 2.

[34] Nekmahmud, M., Naz, F., Ramkissoon, H. and Fekete-Farkas, M. (2022). Transforming Consumers' İntention To Purchase Green Products: Role Of Social Media. *Technological Forecasting and Social Change, 185,* 122067.

[35] Oakley, J. L. (2012). Bridging The Gap Between Employees and Customers. Journal of Marketing Management, 28(9-10), 1094-1113.

[36] Oktay, E. and Güney A. (2002, Ocak). Türkiye'de KOBİ'lerin Finansman Sorunu ve Çözüm Önerileri. 21.Yüzyılda Kobi'ler: Sorunlar, Fırsatlar Ve Çözüm Önerileri Sempozyumu, Doğu Akdeniz Üniversitesi, K.K.T.C

[37] Ottman, J., Stafford, E. R. and Hartman, C. L. (2006). Avoiding Green Marketing Myopia: Ways to Improve Consumer Appeal for Environmentally Preferable Products. Environment Science and Policy for Sustainable Development, 48(5), 22-36.

[38] Parry, S. (2012). Going Green: The Evolution Of Micro-business Environmental Practices. Business Ethics: A European Review, 21(2), 220-237.

[39] Pero, M., Moretto, A., Bottani, E. and Bigliardi, B. (2017). Environmental Collaboration For Sustainability In The Construction Industry: An Exploratory Study In Italy. Sustainability, 9(1), 125.

[40] Sharma, P. and Sharma, S. (2011). Drivers Of Proactive Environmental Strategy In Family Firms. Business Ethics Quarterly, 21(2), 309-334.

[41] Şahin, Z. and Çankaya, F. (2018). KOBİ'lerde Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Türkiye Örneği. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(4), 117-132.

[42] Tang, C. S. and Zhou, S. (2012). Research Advances in Environmentally and Socially Sustainable Operations. European Journal of Operational Research, 223, 585-594.

[43] Thu, N. N. and Tho, N. D. (2023). Chief Marketing Officers' Future Focus and Firms' Sustainability Marketing Commitment. Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics, 35(1), 214-230.

[44] Tollin, K. and Christensen, L.B. (2019). Sustainability Marketing Commitment: Empirical İnsights About It's Drivers At The Corporate and Functional Level Of Marketing. Journal of Business Ethics, 156(4), 1165-1185.

ISBN : 978-625-6283-09-1

[45] Trufil, G. and Hunter, K. (2006, Kasım). *Development Of A Sustainability Framework To Promote Business Competitiveness In Construction SMEs*. In Symposium On Sustainability And Value Through Construction Procurement, Salford, United Kingdom.

[46] Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2023, Mayıs). KOBİ Tanımı Güncellendi. Erişim Adresi: https://www.sanayi.gov.tr/medya/haber/kobi-tanimi-guncellendi4

[47] Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2023). Yeşil Mutabakat Eylem Planı ve Çalışma Grubu, Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı web sitesinden erişildi: https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat

[48] Türkiye'deki işletmelerin yüzde 95'i Aile işletmesi (2017, 4 Ekim). Erişim adresi: https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiyedeki-isletmelerin-yuzde-95i-aile-sirketi-40599291. Erişim tarihi: 1.11.2023

[49] Umut, A. G. M. Ö., Topuz, Y. and Velioğlu, M. N. (2015). Çöpten Geri Dönüşüme Giden Yolda Sürdürülebilir Tüketiciler. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), 263-288.

[50] United Nations (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Oxford University Press: Oxford, UK, 1987.

[51] Uslu, F. and Demir, E. (2023). Nitel Bir Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 40(1), 289-299.

[52] Weniger, A., Del Rosario, P., Backes, J. G. and Traverso, M. (2023). Consumer Behavior And Sustainability In The Construction Industry-Relevance of Sustainability-Related Criteria in Purchasing Decision. Buildings, 13(3), 638.

[53] Yağar, F. and Dökme, S. (2018). Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik ve Güvenirlik. Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(3), 1-9.

[54] Yavuz, V. A. (2010). Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(14), 63-86.

[55] Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1999.

[56] Yılmaz, B., *Türkiye İçin Sürdürülebilir Bina Performans Kriterleri Ve Bütünleşik Tasarım Yönetim Modeli Oluşturulması,* Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2012.

[57] YIN, R.K., *Case Study Research (Design And Methods),* Sage Publication, California, 2002.

[58] Zengin, Y. and Alırıza, A. Ğ. (2016). Kobilerdeki Başarıyı Etkileyen Finansman Sorunu Neden Mi Sonuç Mu? Literatür Taraması Sonucu Bir Değerlendirme. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (54), 227-241.

ISBN : 978-625-6283-09-1

YENİLENEBİLİR ENERJİ TÜKETİMİNİN CARİ DENGE ÜZERİNE ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ*

Prof. Dr. Yusuf Bayraktutan
Kocaeli Üniversitesi SBF İktisat Bölümü İzmit-Kocaeli
ORCID: 0000-0002-4453 -3701
Elif İmzalı
Kocaeli Üniversitesi SBE İzmit-Kocaeli
ORCID: 0009-0004-4783-9644

ÖZET

Fosil enerji kaynakları bakımından yoksun olan ülkeler enerjide dışa bağımlıdır. Cari açıklarının büyük bir bölümünü enerji ithalatı oluşturmaktadır. Hem yüksek/yükselen enerji fiyatlarından hem olası enerji krizleri ile enerji arz güvenliği riskinden, hem de fosil yakıtlarla bağlantılı çevresel sorunlardan korunmak ve sürdürülebilir büyüme/kalkınma için fosil kaynaklara bağımlılıktan kurtulmak gerekir. Yenilenebilir enerji, alternatif olarak ortaya çıkmaktadır.

Yenilenebilir enerji tüketiminin cari dengeye etkisini saptamayı amaçlayan bu çalışmada, AB ve IEA üyesi olan 12 ülkenin 2000-2022 dönemi verileriyle panel veri analizi yapılmıştır. Cari denge, yenilenebilir enerji kaynakları tüketimi, GSYH, enerji açığı ve Brent ham petrol fiyatları değişken olarak kullanılmıştır. Bulgulardan hareketle yenilenebilir enerji kaynakları tüketiminin cari açığı azaltıcı etki yaptığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cari açık, Enerjide dışa bağımlılık, Yenilenebilir enerji.

ABSTRACT

The Effect of Renewable Energy Consumption on Current Account: A Panel Data Analysis

Countries that lack fossil energy resources are dependent on foreign sources of energy. A large part of the current account deficit consists of energy imports. It is necessary to get rid of dependency in order to be protected from high/rising energy prices, security risks of supply resulting from possible energy crisis, and make economic growth/development sustainable. Renewable energy emerges as an alternative.

In this study, aiming to determine the influence of renewable energy consumption on current accounts, panel data analysis was conducted making use of the data of 12 member countries of EU and IEA, for the period of 2000 – 2022. Current account balance, consumption of renewable energy, GDP, energy deficit and Brent crude oil prices were used as variables. Based on the empirical findings, it was concluded that the consumption of renewable energy resources has a reducing effect on the current account deficit.

Key words: Current account deficit, External dependency in energy, Renewable energy.

* Bu çalışma, birinci yazar danışmanlığında ikinci yazar tarafından hazırlanan tezden türetilmiştir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

GİRİŞ

Üretim ve tüketim faaliyetleri, teknolojinin kullanımı ve günlük hayatın işleyişi için enerjiye ihtiyaç vardır. Sanayileşmenin, büyüme ve kalkınmayla bağlantılı olması daha fazla enerjiye daha düşük maliyetlerle, güvenli bir şekilde ve kesintisiz olarak erişimi gerekli kılmaktadır.

Her ülkenin sahip olduğu imkanlara ve ihtiyaçlarına göre farklı enerji politikaları olsa da tarafı oldukları uluslararası yapılanmalar da bu politikaları etkiler. Genel olarak enerji politikaları belirlenirken, enerjinin sürekli ve güvenli, üretim ve tüketim bağlamında temiz ve çevreci olması, düşük maliyetle ve zamanında sağlanması göz önünde bulundurulmalıdır. Bu koşullara uygun olarak ve 195 ülkenin kabul ettiği Paris İklim Anlaşmasıyla birlikte yenilenebilir enerji kaynakları daha fazla ön plana çıkmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları, kendini yenileyebilen ve bu sayede tükenmeyen, temiz ve sürdürülebilir şekilde kullanılan; aynı zamanda enerjide dışa bağımlılığı azaltan kaynaklardır.

Bu çalışmada, yenilenebilir enerji kaynaklarının, fosil enerji kaynaklarını ikame ederek cari açığı azaltıcı etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Cari açık ve enerji ithalatıyla ilişkisi açıklandıktan sonra literatürdeki çalışmalar değerlendirilmekte; kurgulanan model, Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) ve Avrupa Birliği (AB) üyeleri arasından seçilmiş 12 ülkenin verileri ile analiz edilmekte; bulgular ve Türkiye'nin cari açık sorunu için çıkarımlar paylaşılmaktadır.

1. CARİ AÇIK VE BELİRLEYİCİLERİ

Ülkede yerleşiklerin belli bir dönemde, genelde bir yıl içinde gerçekleştirilen iktisadi işlemler sonucu elde edilen döviz gelir ve harcamaları, ödemeler bilançosunda gösterilir (Bayraktutan, 2022: 327-329). Cari işlemler hesabı ödemeler bilançosunun ana bileşenlerinden biridir. Bu kategoride, alım satımı yapılan mal ve hizmetler ile transferler izlenmektedir. Mal ticareti ve hizmetler dengesi yanında uluslararası gelir dengesi ve cari transferler hesabı olarak dört alt hesap içermektedir.

Yurt dışından elde edilen döviz gelirlerine kıyasla daha fazla miktarda yurt dışına ödeme yapılırsa cari açık, aksine yurt dışına yapılan döviz ödemesine göre yurt içine daha fazla döviz girişi sağlandığında cari fazla vardır. Alacak ve borç kısımlarının eşit olması durumunda cari işlemler hesabı dengededir. Ulusal tasarrufları ve borçları temsil etmesiyle hükümetin, halkın ve şirketlerin zaman içinde uyguladıkları politikaların bir sonucudur (Sachs, 1981: 212).

İktisadi büyüme, hammadde ve yatırım mallarına olan talebi çoğaltarak cari açığı arttırıcı etki yapar (Bayraktutan ve Demirtaş, 2011: 12). Genellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen cari açık, GSYH içinde payını artırmaya başladıkça, ülkelerin dışa bağımlılığını arttırmakta ve dış dünyada yaşanan sorunlardan/krizlerden etkilenilmesine yol açmaktadır (Aka, 2020: 1571). Böylece iktisadi performans zayıflamakta ve ülke kırılgan olmaktadır.

Cari açığa birçok faktör sebep olabilmektedir. Döviz kuru, dış ticaret hadleri, para ve maliye politikası unsurlarına ilaveten, tasarruf yetersizliği, faiz oranları, iktisadi büyüme, yatırımlar, bütçe açıkları, enerji ve ara malda dışa bağımlı olma gibi sebepler, cari işlemler hesabının açık verme nedenleri arasındadır (Özmen, 2019: 28).

ISBN : 978-625-6283-09-1

2. CARİ AÇIK VE ENERJİ İLİŞKİSİ

İktisadi, siyasi ve sosyal açıdan da önemli bir faktör olan enerji, yalnızca bir ara mal değil, emek ve sermayeyi de tamamlayıcı bir girdidir (Gökce ve Demirtaş, 2018: 641). Her sektörün önemli bir girdisi olduğu için varlığı ve yetersizliği önemli etkilere sebep olur (Bhattacharyya, 2011: 1).

Üretim artışı, nüfusun artması, kentleşme gibi sebeplerle enerji talebi artar. Enerjide dışa bağımlı ülkeler için küresel enerji fiyatları büyük problemler yaratmaktadır. Mikroekonomik açıdan enerji fiyatları ve ithalatı arttıkça, girdi olan enerjinin maliyeti, makroekonomik açıdan ise büyüme, cari açık ve enflasyon etkilenmektedir (Acaravcı ve Yıldız, 2018: 138).

Özellikle büyüme ve kalkınma hedefleyen gelişmekte olan ülkelerde rastlanan yüksek enerji talebi, ciddi cari açıklarla karşı karşıya bırakabilir (Uysal, Yılmaz ve Taş, 2015: 64). Enerji talebi fiyat artışlarına karşı esnek değildir. Bu nedenle enerji açığını gidermek için yüksek fiyattan yapılan enerji ithalatı cari işlemler dengesini bozar. İthalat artarken ülkeye aynı oranda döviz girmemesi cari açığa sebep olur.

Enerji ile cari açık arasında ilişki 1970'lerde yaşanan petroldeki ani fiyat artışlarıyla kendisini göstermiştir. Petrol fiyatlarının artması, petrol ihracatçısı ülkelerin yüksek miktarda döviz geliri elde etmesini sağlamıştır. Enerji ithal eden ülkelerde ise cari açık sorununa sebep olmuştur. Finansman için başvurulan dış borçlanma farklı sorunları beraberinde getirmiştir (Uysal, 2016: 53).

Türkiye, cari açık sorunu yaşayan ülkeler arasındadır. Büyüme için ihtiyacı olan ara malda ve özellikle enerjide dışa bağımlıdır. İhracatı aşan ithalat cari açığın temel nedenidir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2021'de %83 iken, 2022'de %69,8'e gerilemiştir. Grafik-1'de gösterilen son 22 yılın verilerinde Türkiye sadece iki kere cari fazla verebilmiştir: 2001 ve 2019'da azalan ithalat, zayıflayan büyüme performansı eşliğinde cari fazla oluşabilmiştir. 2019'da Brent petrol fiyatlarının bir önceki yıla göre düşük olması da avantaj sağlamıştır. 2011 yılında yüksek cari açığın oluşumunda da dış ticaret açığının artması etkili olmuştur.

Grafik-1: Türkiye Cari İşlemler Dengesi (2000-2022)

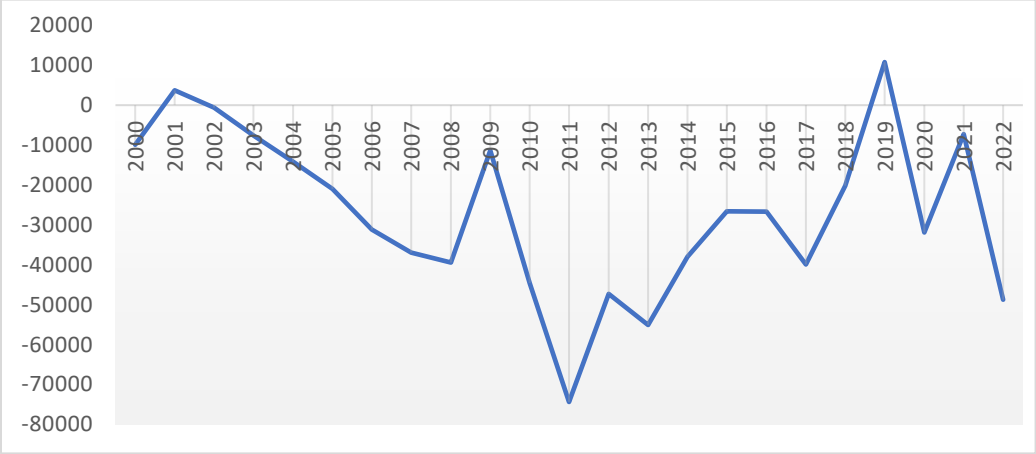

Kaynak: EVDS, 2023.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Türkiye'nin dış ticaret dengesinde en büyük etkiyi enerji ve parasal olmayan altın yapmaktadır. Enerji ve parasal olmayan altın hariç ihracatın ithalatı karşılama oranı %98,8 olmaktadır (TÜİK, 2023). Grafik-2'de Türkiye'nin ham petrol ve doğal gazda dışa bağımlılık oranları görülmektedir. Bu oran, petrolde %85-95 bandında; doğal gazda %95'in üzerindedir.

Enerjide dışa bağımlılığı ve küresel fiyat artışlarının olumsuz etkisini azaltmak üzere termik ve hidroelektrik santrallere yatırımların yapıldığı Türkiye, yenilenebilir kaynaklardan enerji üretiminde Avrupa'da 5. ve dünyada 12. ülke konumundadır. Enerjide kurulu gücünün %54'ünü yenilenebilir enerji kaynakları oluşturmaktadır (T. C. Dış İşleri Bakanlığı).

Grafik-2: Türkiye'nin Ham Petrol ve Doğal Gaz Bağımlılık Oranı

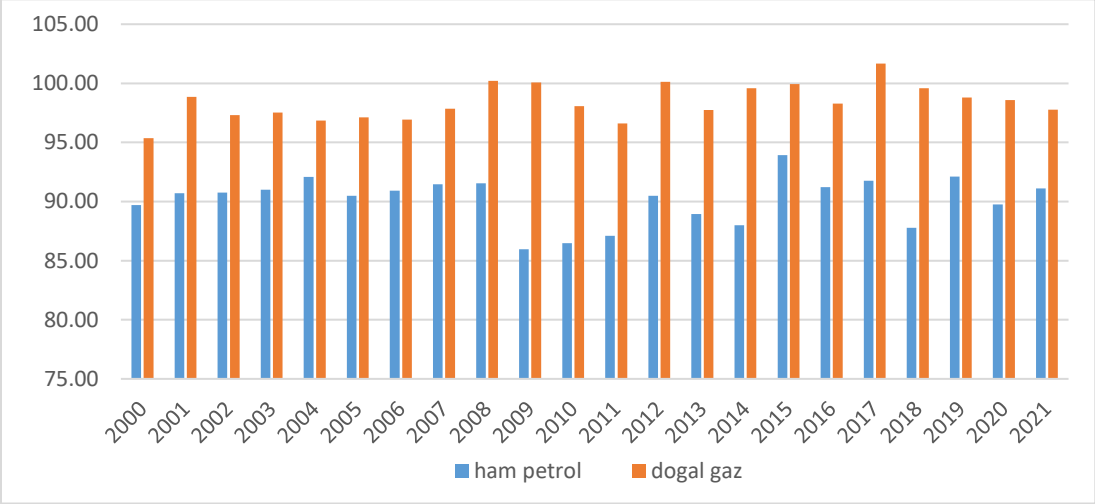

Kaynak: Eurostat, 2023.

Yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılarak fosil enerjiye olan bağımlılık azaltılmaya çalışılmaktadır. Ancak yerli imkanlar talebe yeterli gelmemektedir. Ayrıca kur artışları yanında küresel petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki dalgalanmalar dış ticaret dengesine yansımaktadır.

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde cari denge ile ilgili çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Cari dengenin nedenleri için genellikle enerji tüketimi, enerji ithalatı, petrol fiyatları, döviz kuru, büyüme, dış ticaret açığı değişkenleri incelenmiştir. Granger Nedensellik Analizi yaygın olarak tercih edilmiştir. Türkiye, OECD, G20 ve farklı ülke grupları için analizler yapılmıştır. Ancak bunların çoğunda yenilenebilir enerji ile iktisadi büyüme arasındaki etkileşim üzerinde durulmuştur; cari denge ve yenilenebilir enerji arasındaki ilişkiyi inceleyen fazla çalışma bulunmamaktadır.

Aksöz (2014), Türkiye'nin 2003Q1-2013Q4 dönemi enerji ithalatı ve cari açık verilerine, önce Johansen eş-bütünleme testi ve Engle-Granger analizi uygulamıştır. Enerji ithalatı, cari açık, GSYH ve reel efektif döviz kuru değişkenleri kullanılmıştır. Bulgulara göre büyümedeki düşüş enerji ithalatını düşürmektedir. Nedensellik ilişkileri bağlamında, %1 anlamlılık düzeyinde enerji ithalatının cari açığın Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Huntington (2015), 1984-2009 dönemi için 91 ülkenin ham petrol ticareti ile cari hesabı arasındaki ilişkiyi panel veri analizini kullanarak test etmiştir. Çalışma yaşındaki nüfusa bağımlılık oranı, hükümet bütçe dengesi, ithalat ve ihracatın toplamı olarak ekonomik açıklık, kişi başına GSYH ve net petrol ihracatı dengesi modeli oluşturmuştur. Net petrol ihracatı cari

ISBN : 978-625-6283-09-1

fazlayı açıklamış; ancak net enerji ithalatı cari açık üzerinde etkili olmamıştır. Yüksek petrol ithalatı daha zengin ülkeler için cari açığa neden olmaktadır.

Jebli ve Youssef (2015), 69 ülkenin 1980-2010 arası dönemde reel GSYH ile yenilenebilir ve fosil kaynaklardan enerji tüketiminin uluslararası ticarete etkisini araştırmıştır. Granger nedensellik testinin kısa dönem sonucuna göre, GSYH ile ticaret arasında çift yönlü, yenilenemez enerji tüketimi ve ticaret arasında da çift yönlü etkileşim vardır. Yenilenebilir enerji tüketiminden ticarete tek yönlü nedensellik ve uzun dönemde ise çift yönlü nedensellik saptanmıştır. Uzun dönemde yenilenebilir ve fosil enerji tüketimi ve dış ticaretin büyüme üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

Yurdakul ve Cevher (2015), Türkiye için cari açığı etkileyen makro kümeler arasındaki nedenselliği araştırmıştır. Cari açığın GSYH'ye oranı, büyüme oranı, reel efektif döviz kuru, doğrudan yabancı sermaye yatırımı, dışa açıklık ve enerji ithalatı değişken olarak alınmıştır. 2003:1-2014:2 dönemi için 3 aylık veriler kullanılarak koşullu ve kısmi Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Cari açık üzerinde en fazla etkiye reel efektif kur sahipken sırasıyla büyüme ve enerji ithalatı döviz kurunu takip etmektedir.

Cengiz (2017), Türkiye verileri ve en küçük kareler yöntemiyle yaptığı analiz için iki farklı model kurmuştur. İlk modelde, 1980-2010 yılları arası enerji net ithalatı, enerji tüketimi, petrol fiyatları ve reel kur ilişkisini sınamıştır. İkinci modelde ise, 2003Q1-2016Q4 dönemi için cari işlemler dengesi, net enerji ithalatı, GSYH ve reel kurdan oluşan değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Birinci modelin sonucunda enerji ithalatının dolar cinsi değerinin yıllık yüzdelik değişiminin, Türkiye'nin toplam enerji tüketimi ve dünya petrol fiyatlarının yıllık yüzdelik değişimleri ile aynı yönde olduğu tespit edilmiştir. Enerji ithalatının maliyetinin azalması enerji ithalatının artmasına sebep olmaktadır. İkinci modelin bulguları ise Türkiye'nin enerji bağımlılığının yapısal olduğunu göstermektedir. Enerji ithalatının, enerji tüketimi ve petrol fiyatları ile benzer yönlü, reel kur ile ters yönlü bir ilişkisi vardır. GSYH, enerji ithalatı ve cari açık uzun dönemde bir ilişki içerisindedir.

Eşmen (2017), alternatif enerji kaynaklarının cari açık üzerindeki etkisini göstermeyi amaçlamıştır. Türkiye'nin 1980-2015 arası GSYH, cari denge, ham petrol fiyatı, reel efektif döviz kuru ve yenilenebilir enerji üretiminin toplam enerji üretimi içindeki payı değişken olarak seçilmiştir. İlk olarak eş-bütünleşme analizi uygulanmış ve tüm değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna varılmıştır. Granger nedensellik testi sonucunda ise reel efektif döviz kuru ve GSYH'nin cari açığın Granger nedeni olduğu bulunmuştur. Fakat yenilenebilir enerji üretimi ile cari açık arasında bir ilişki saptanmamıştır.

Özaytürk ve Alper (2017), Türkiye-AB ticaretinin % 90'ını gerçekleştiren 11 ülkenin 2000-2013 yıllarına ait verileriyle petrol ithalatının cari açık üzerine etkisini açıklamayı amaçlamıştır. Ham petrol ithalatı, GSYH, enflasyon oranı ve finansal gelişmişlik düzeyi verileri ve En Uygun Genelleştirilmiş En Küçük Kareler yöntemiyle bir panel veri analizi yapılmıştır. GSYH oranında, finansal gelişmişlik düzeyinde ve ham petrol fiyatlarında yaşanacak bir artışın cari açığı artırıcı yönde etki yapacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Türkoğlu (2018), OECD ülkeleri üzerinden cari açık, enerji tüketimi ve döviz kuru arasındaki ilişki 1985-2015 dönemi yıllık verilerini kullanılarak panel veri analizi ile test etmiştir. Pedroni ve Kao eş-bütünleşme analizi bulgularından, değişkenler arasında uzun

ISBN : 978-625-6283-09-1

dönemle bir ilişki saptanmıştır. Panel Granger nedensellik testi sonucunda ise, cari açığın milli gelire oranından enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Gökce ve Demirtaş (2018), panel veri analizi kullanarak, Malta dışında kalan 27 AB ülkesi ve Türkiye için yenilenebilir enerji tüketiminin cari denge üzerine etkisini açıklamayı amaçlamıştır. Cari dengenin GSYH içindeki payı, toplam enerji tüketiminin yüzdesi olarak yenilenebilir enerji kaynakları tüketimi, GSYH'nin yıllık büyüme hızı, reel efektif döviz kuru, tasarrufların GSYH'ye oranı ve enerji tüketiminin yüzdesi olarak enerji ithalatı değişkenleri kullanılmıştır. Bulgular yenilenebilir enerji tüketimindeki artışın cari denge üzerinde pozitif etkisi olduğunu göstermektedir.

Yirmibeş (2019), enerji ithalatının büyüme ve cari açık üzerindeki etkisini incelemek üzere, 2000-2017 yılları arası enerji ithalatı, cari işlemler ve milli gelir verilerini kullanarak panel veri analizi uygulamıştır. Enerji ithalatının büyümeyi artırdığı ancak cari açığı da büyüttüğü sonucuna ulaşmıştır.

Uçak (2019), Brezilya, Hindistan ve Türkiye'nin 1990-2017 dönemi için cari denge/GSYH, toplam elektrik üretiminde yenilenebilir enerjiden elektrik üretiminin payı ve toplam enerji kullanımında enerji ithalatının payı değişkenleri ile zaman serisi analizi yapmıştır. Elde edilen bulgulara göre, kısa dönemde Brezilya dışında, yenilenebilir enerjinin cari dengede istatiksel olarak anlamlı bir katkısı yoktur. Enerji ithalatında artış cari dengeyi olumsuz etkilemektedir. Granger nedensellik analizi sonucuna göre, Türkiye'de enerji ithalatından cari dengeye tek yönlü nedensellik vardır.

Gülbahar (2019), enerjide dışa bağımlılık ile cari açık arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmak üzere, 1977:01-2018:12 dönemi verilerini kullanmıştır. Modelde cari açık bağımsız; enerji tüketimi ile GSYH bağımlı değişkenlerdir. Johansen Eş bütünleşme, Etki tepki analizi ve Granger Nedensellik testleri uygulanmıştır. Granger nedensellik testi sonucuna göre cari açıktan enerji tüketimine tek yönlü nedensellik varken cari açık ile büyüme arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Karademir (2020), cari açık ve enerji ithalatı arasındaki ilişkiyi açıklamak için net enerji ithalatı, cari açık, gayri safi yurtiçi hâsıla ve ham petrol ithalatı değişkenlerini kullanarak 1998:1-2019:3 dönemine ait veriler ile Toda-Yamamoto nedensellik analizi yapmıştır. Cari açık ile net enerji ithalatı arasında çift yönlü ilişki bulunmuştur. Ham petrol ithalatından cari açığa ve net enerji ithalatına tek yönlü ilişki; GSYH'den ham petrol ithalatına tek yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Özetle, mevcut literatür yenilenebilir enerji tüketiminin cari denge etkisi bakımından zayıf iken enerji üretim ve tüketimi ile cari denge ilişkileri bakımından örneklem, dönem ve yönteme bağlı olarak değişen bulgular olduğu görülmektedir.

4. MODEL, ANALİZ VE BULGULAR

Bu çalışmada, seçilmiş ülkelerin 2000-2022 dönemine ait verileriyle yenilenebilir enerji kaynaklarının cari açık üzerindeki etkisini analiz etmek üzere, Eşitlik-4.1'de ifade edilen model kullanılacaktır:

$$CD_i = \beta_0 + \beta_1 YEK + \beta_2 EA_i + \beta_3 GSYH_i + \beta_4 BRE_i + u_i \qquad (4.1)$$

Bağımlı değişken olarak cari dengenin GSYH içerisindeki payı (CD), bağımsız değişken olarak toplam enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir enerji kaynaklarının yüzdesi (YEK) ek

ISBN : 978-625-6283-09-1

olarak; literatür incelemesinde cari açığı etkilediği belirtilen gayri safi yurtiçi hasılanın yıllık artışı (GSYH), Brent ham petrol fiyatları (BRE) ve toplam üretimin toplam tüketimi karşılama yüzdesi olarak enerji açığı (EA) modele dahil edilmiştir. GSYH ve cari denge verileri IMF World Economic Outlook Database, Brent petrol fiyatları BP ve enerji ile ilgili veriler Eurostat'tan elde edilmiştir.

Örneklem için, AB ve IEA üyesi, fosil yakıt bakımından dışa bağımlı, cari açık veren şu 12 ülke seçilmiştir: Türkiye, İtalya, İspanya, Yunanistan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Portekiz, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovakya Cumhuriyeti ve Macaristan.

Tercih edilen yöntem olan Panel Regresyon Analizi için Stata 17 paket programı kullanılmıştır.

Tablo-1: Değişkenlere ait özet istatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
CD	276	3.372196	4.551788	-20.767	7.658
YEK	276	10.75297	5.917439	.781732	27.34707
EA	276	64.93128	40.10459	15.30302	200.7981
GSYH	276	2.430029	4.252253	-14.839	11.972
BRENT	276	65.46043	28.04778	24.44	111.67

Tablo-1'de göründüğü üzere her bir değişken için 276 gözlem sayısı vardır. 12 ülke için cari dengenin GSYH içindeki ortalama yıllık değişimi % -3 ve GSYH'nin ortalama yıllık büyümesi % 2'dir. Yenilenebilir enerji kaynakları tüketimi toplam tüketimin ortalama % 10'unu oluşturmaktadır. Üretilen enerji ise toplam tüketimin ortalama olarak % 64'ünü karşılayabilmektedir. Ortalama Brent petrol fiyatları varil başına 65.46 Amerikan dolarıdır.

Panel veri analizlerinde zamana bağlı olarak birime özel ya da dünya çapında şoklar ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle ilk olarak modele ait yapısal kırılma tarihi olup olmadığı belirlenecektir. Modelde 2008 Küresel Ekonomik Krizi, aynı yıllarda gerçekleşen Avrupa Borç Krizi, 2016 ve 2020'deki Brexit referandumu ve 2020 Covid-19 pandemisine ait kırılmalar olacağı düşünülmüştür.

Yapısal kırılmaların sayısını ve tarihlerini öğrenmek için Ditzen, Karavias, Westerlund'un (2021) supremum Wald testi kullanılmıştır. Test sonucuna göre 2009 yılında kırılma tahmin edilmiştir. Modele hem sabit hem eğim için 2009 öncesi 0, sonrası 1 olacak şekilde kukla değişkenler eklenmiştir. Sabitte kırılma yokken eğimde kırılma tespit edilmiştir ve modele eklenmiştir:

$$CD_i = \beta_0+\beta_1 YEK+\beta_2 EA_i+\beta_3 GSYH_i+\beta_4 BRE_i+\beta_5 DGSYH+u_i \qquad (4.2)$$

Modelin tahmincileri hakkında karar vermek için F Testi, LR Testi ve LM Testi uygulanmıştır. Tablo-2'de gösterilen F Testi, LR Testi ve LM Testi sonuçlarına göre, modelde hem birim hem zaman etkisi mevcuttur. İki yönlü bir modeldir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Modelin sabit etkiye mi tesadüfi etkiye mi sahip olduğunun tespiti için literatürde yaygın olarak Hausman Testi kullanılsa da hatalar heteroskedastik olduğunda ve gruplar arası korelasyon olduğunda daha etkin sonuç veren Mundlak Testi tercih edilmiştir. Test sonucu kritik değer 0,05'ten küçük olduğu için "tesadüfi etkiler vardır" hipotezi reddedilmiş; modelde zamanla değişmeyen gözlemlenemeyen regresörlerle ilişkinin olduğu ve sabit modelin geçerliliği kabul edilmiştir (Pinzon, 2015).

Tablo-2: Birim ve Zaman Etkilerin Varlığı ve Model Seçimi

Testler	Birim ve Zaman Etki	Birim Etki	Zaman Etki
F Testi	8.38 (0.000)	11.21 (0.000)	5.86 (0.000)
LM Testi	-	68.53 (0.000)	35.27 (0.000)
LR Testi	89.81 (0.000)	51.47 (0.000)	35.03 (0.000)
Mundlak Test	Prob> chi2 = 0.0475		

Sonuç olarak, iki yönlü sabit etkiler modeli olarak kurulan modelin son hali Eşitlik-4.3'te yer almaktadır:

$$CD_{it} = \beta_0+\beta_1 YEK_{it}+\beta_2 EA_{it}+\beta_3 GSYH_{it}+\beta_4 BRE_{it}+\beta_5 DGSYH_{it}+\mu_i+\lambda_t+u_{it} \qquad (4.3)$$

Analize geçmeden önce temel varsayımlardan sapmaların varlığı sınanmıştır. Birimlere göre değişen varyansın olup olmadığını belirlemek üzere, değiştirilmiş Wald testi uygulanması için kurulan temel hipotez "H_0: Varyanslar, birimlere göre eşit varyanslıdır" ve alternatif hipotez "H_1: Varyanslar, birimlere göre değişen varyanslıdır" şeklinde olmuştur. Tablo-3'teki heteroskedasite test sonucuna göre H_0 temel hipotezi reddedilmekte ve modelde değişen varyans sorunu olduğu kabul edilmektedir.

Tablo-3: Temel Varsayımların Testleri

Heteroskedasite	**Değiştirilmiş Wald Testi**: 100.04 (0.000)
Otokorelasyon	**Sapması Düzeltilmiş LM Testi:** Birinci Mertebe: 7.66 (0.000) İkinci Mertebe: 5.61 (0.000)
Birimler Arası Korelasyon	**Breusch-Pagan LM Testi:** 249.110 (0.000)
Normal Dağılım	**Jarque-Bera Testi:** 3.948 (0.1389) **D'Agostino, Belanger ve D'Agostino Testi:** Çarpıklık: 0.0581 Basıklık: 0.4115 Prob>chi2: 4.29 (0.117)
Spesifikasyon	**Debenedictis-Giles ResetS1 Test:** 1.154 (0.3170) **Debenedictis-Giles ResetS2 Test:** 1.649 (0.1626) **Debenedictis-Giles ResetS3 Test:** 1.207 (0.3034)

ISBN : 978-625-6283-09-1

T>N olduğu için modelde otokorelasyon testi için sapması düzeltilmiş LM testi kullanılmıştır. Birinci ve ikinci mertebeden otokorelasyon sınanmıştır. H_0 hipotezi, "birinci mertebeden otokorelasyon yoktur"; H_1 hipotezi ise, "birinci mertebeden otokorelasyon vardır" olarak kurulmuştur. Aynı hipotezler, ikinci mertebeden otokorelasyonun sınanması için de oluşturulmuştur. H_0 hipotezi reddedilerek, modelde birinci ve ikinci dereceden otokorelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Panel veri analizinin temel varsayımlarından biri hata terimlerinin birimlere göre bağımsız olmasıdır (Tatoğlu, 2021: 257). Sırasıyla temel hipotez ve alternatif hipotez, "H_0: Birimler arası korelasyon yoktur" ve "H_1: Birimler arası korelasyon vardır" şeklinde kurulmuştur. T>N için uygun olan Breusch-Pagan LM Testi bulgularıyla, H_0 reddedilmiş ve H_1 kabul edilerek birimler arasında korelasyon olduğu sonucuna varılmıştır.

Hata terimlerinin normal dağılımı için Jarque-Bera Testi ile D'Agostino, Belanger ve D'Agostino Testi uygulanmıştır. H_0 hipotezi, çarpıklık için H_0: S=0 ve basıklık için K=3 olarak kurulmaktadır. H_0 reddedilememektedir; hata terimleri normal dağılmaktadır.

DeBenedictis-Giles ResetS Testine göre modelde spesifikasyon hatası yoktur. Modelde heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunları tespit edilmiştir. Bu sorunlara karşı dirençli olan Driscoll-Kraay tahmincisi ile model tahmin edilecektir. Model tahmin edilirken yıl kuklaları ve eğimdeki kırılma (DGSYH) için kukla eklenmiştir. Tabloyu kısaltmak amacıyla kukla değişkenlere Tablo-4'te yer verilmemiştir.

Tablo-4'te sunulan bulgulara göre, model 0.63 R^2 değeri ve F istatistiğine göre anlamlıdır. Yenilenebilir enerji kaynakları tüketiminin, tüketim içindeki payında bir birimlik artış cari dengeyi pozitif yönde etkileyecek ve 0.21 birimlik artışa neden olacaktır. Bu oransal artış cari açığı azaltmada etkili olacaktır**.**

Tablo-4: Modelin Tahmini

Bağımlı Değişken: CD	Katsayı	Standart Hata	T- İstatistiği	Olasılık
YEK	0.2135091	0.09081	2.35	0.028
EA	0.0422117	0.0150343	2.81	0.010
GSYH	-0.4341679	0.0781752	-5.55	0.000
BRE	0.0115973	0.0065005	1.78	0.088
Sabit Katsayı (β_0)	-8.479516	0.8164545	10.39	0.000
Gözlem Sayısı	276			
Maks. Gecikme Sayısı	2			
F İstatistiği	770.93	Prob > F: 0.000		
R^2	0.6355			

Üretimin tüketimi karşılama oranında (EA) meydana gelecek bir birimlik artış cari dengeyi 0.042 birim artıracaktır. Bu sonuca göre ülkelerin enerji kaynaklarının ve üretiminin artması tüketimin karşılanma oranını artıracak ve dışardan enerji alımını azaltarak cari açığı giderici etkide bulunacaktır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

BRE ile ilgili bulgu,pozitif ama % 95 güven aralığında anlamsızdır. Oysa teorik olarak Brent petrol fiyatlarındaki yükselişin cari dengeye negatif etki yapması beklenmektedir. Nitekim Huntigton (2015), petrol fiyatlarındaki artışın ihracatçı ülkeler için cari açığı giderici etki yaptığını saptamıştır.

Son olarak GSYH'nin yıllık büyümesindeki bir birimlik artış, cari dengede 0.434 birimlik bir azalışa neden olacaktır. GSMH artışını sağlayacak ilave üretim için ara malı ve enerjiye ihtiyaç duyulacak; bu da cari dengeye olumsuz etki yapacaktır.

SONUÇ

Üretim ve tüketim süreçlerinin temel girdisi olarak enerjiye erişimin sağlıklı çevrede yaşamı destekleyecek şekilde sağlanması, uluslararası gelişmelere bağlı olarak fiyat artışları söz konusu olduğunda enerjide dışa bağımlı ülkeler için cari denge ve fiyat istikrarını olumsuz etkileme riski taşıyan fosil kaynaklar yerine yenilenebilir kaynaklara yönelmeyi gerekli kılmaktadır. Mevcut haliyle literatürde daha çok büyüme sonuçları analiz edilen yenilenebilir enerji kullanımının cari denge sonuçlarına odaklanmak ve konuyu enerjide dışa bağımlı AB üyesi ülkeler ve Türkiye için güncel veriler ve uygun metodoloji ile ele almak, bu çalışmanın amacı ve özgün değerini oluşturmaktadır.

Fosil enerji kaynağı bakımından yetersizliğin doğal sonucu olarak enerji ithalatı Türkiye'de kronik cari açık sorununun temel sebeplerindendir. Bu yüzden %70 civarındaki dışa bağımlılığı azaltmak için yeni rezervler aranmakta ve yenilenebilir enerji yatırımları yapılmaktadır. Coğrafi konumun avantajları ve geliştirilen strateji ile yenilenebilir enerjide güçlü olan Türkiye için cari açığı azaltıcı etkilerin yakın gelecekte elde edilmesi beklenmektedir.

Bu çalışmada yenilenebilir enerji kaynaklarının cari açık üzerine olan etkisi için panel veri regresyon analizi yapılmıştır. Yenilenebilir enerji yatırımlarının daha çok ön plana çıktığı 2000-2022 dönemine ait 12 Avrupa ülkesi verileriyle yapılan analiz sonucunda yenilenebilir kaynaklardan enerji tüketiminin cari açığı azaltıcı etki yapacağı sonucuna varılmıştır. Bu bulgu, Gökçe ve Demirtaş (2018) ile Yirmibeş (2019) tarafından ulaşılan sonuçlarla uyumludur.

Üretimin tüketimi karşılama oranı arttıkça yenilenebilir enerjinin cari dengeye katkısı da artacaktır. Türkiye ve enerjide dışa bağımlı ülkeler, enerji ithalatının da etkilediği cari açık sorununu çözmek için bir yandan enerji tasarrufu ve verimliliğini artırıcı çalışmalar yanında yurt içinde ve uluslararası iyi ilişkilerle geliştirilen münhasır ekonomik alanlarda fosil kaynak rezervi bulma ve kullanıma hazır hale getirmeye; bir yandan da yenilenebilir kaynakları geliştirmeye yönelmelidir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve tüketimdeki payının yükseltilmesine yönelik teşvik mekanizması etkin olarak kullanılmalı, gerekli mekanik unsurların yurt-içi üretimi, ilgili teknolojilere odaklı araştırma-geliştirme faaliyetleri desteklenerek Paris Anlaşması sonrası temiz enerjiye artan ilgiye karşı ulusal konum ve rekabet kabiliyeti güçlendirilmelidir. Böylece karbon sıfır ve yeşil mutabakat gibi düzenlemelerin olası etkileri de yönetilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

Acaravcı, Ali ve Tuba Yıldız (2018). "Türkiye'nin Enerji Bağımlılığı", Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 4 (2): 137-152.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Aka, Kemal (2020). "Cari Açığı Belirleyen Faktörler: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir Uygulama", Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(5):1571–1583.

Aksöz, Hande (2014). "Türkiye'de Enerji İthalatı ile Cari Açık Arasındaki İlişkinin Analizi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Bayraktutan, Yusuf, Metehan Yılgör, and Sefer Uçak (2011). "Renewable Electricity Generation and Economic Growth: Panel-Data Analysis for OECD Members", International Research Journal of Finance and Economics, 66(May): 59-66.

Bayraktutan, Yusuf ve Işıl Demirtaş (2011). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22: 1-28.

Bayraktutan, Yusuf, İ. Arslan, G. Sayar Özkan, and F. S. Çevik (2012). "Industrial Sector Energy Consumption in Turkey- The Relatıonship Between Economic Growth (1970-2010)", Journal of Economics and International Finance, 4 (2): 30-35.

Bayraktutan, Yusuf (2022). Uluslararası İktisat, İstanbul: Umuttepe Y.

Bhattacharyya, Subhes C. (2011). Energy Economics, Concepts, Issues, Markets and Governance, London: Springer.

Cengiz, Emir Kaan (2017). "Türkiye'nin Enerji Kaynakları, Enerji Politikası ve Cari Açık-Enerji İthalatı İlişkisi", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Esen, Ömer ve Metin Bayrak (2015). "Enerji Açığının Belirleyicilerinin Teorik Perspektiften İncelenmesi", 3(1): 45-61.

Gökce, Cem ve Gökhan Demirtaş (2018). "Cari Denge Açısından Yenilenebilir Enerjinin Rolü: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye İçin Panel Veri Analizi", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 25(3): 641-654.

Gülbahar, Merve (2019). "Enerji İthalat Bağımlılığı ve Cari Açık Arasındaki Nedensellik İlişkisi 1977:01-2018:12 Türkiye Uygulaması", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İstanbul.

Huntington, Hillard G. (2015). "Crude Oil Trade and Current Account Deficits", Energy Economics, 50: 70–79.

Jebli, Mehdi Ben and Slim Ben Youssef (2015). "Output, Renewable and Non-Renewable Energy Consumption and International Trade: Evidence From A Panel of 69 Countries", Renewable Energy, 83: 799-808.

Karademir, Cihat (2020). "Cari Açık ve Enerji İthalatı İlişkisi ve Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları", Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Özaytürk, Gürçem ve Ali Eren Alper (2017). "Petrol İthalatının Cari Açık Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz", Ankara SBF Dergisi, 72(3): 513-524.

Özmen, Mehmet Fatih (2019). "Cari Açık-Bütçe Açığı- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.

Pinzon, Enrique (2015). Fixed Effects or Random Effects: The Mundlak Approach, https://blog.stata.com/2015/10/29/fixed-effects-or-random-effects-the-mundlak-approach/ / 10.03.2024.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Sachs, Jeffrey D. (1981). "Fischer The Current Account and Macroeconomic Adjustment in the 1970s", Brookings Papers on Economic Activity, 1: 201-282.

Tatoğlu, Ferda (2021). Panel Veri Ekonometrisi, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık

T. C. Dışişleri Bakanlığı (2024). Türkiye'nin Uluslararası Enerji Stratejisi, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa / 10.03.2024

TÜİK (2023). "Dış Ticaret İstatistikleri", https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2022-49633 / 31.03.2023

Türkoğlu, Semih (2018). "Enerji Tüketimi – Cari Açık – Döviz Kuru İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz", Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.

Uysal, Doğan, Kubilay Çağrı Yılmaz ve Taner Taş (2015). "Enerji İthalatı ve Cari Açık İlişkisi: Türkiye Örneği", Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1): 63-78.

Uysal, Soner (2016). "Cari Açıkların Sürdürülebilirliğine İlişkin Yeni Bir Yaklaşım: Cari Açık Risk Endeksi Uygulaması", Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

Yirmibeş, Selçuk (2019). "Türkiye'nin Enerji İthalatının Cari Açık Ve Ekonomik Büyüme İle Olan İlişkisi", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Yurdakul, Funda and Erdogan Cevher (2015). "Determinants of Current Account Deficit in Turkey: The Conditional and Partial Granger Causality Approach", Procedia Economics and Finance, 26: 92-100.

ISBN : 978-625-6283-09-1

COVID-19 PANDEMİSİNİN DIŞ TİCARETE ETKİSİ: BRIC VE MIST ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Yusuf Bayraktutan
Kocaeli Üniversitesi SBF İktisat Bölümü İzmit-Kocaeli
ORCID: 0000-0002-4453 -3701

Elif İmzalı
Kocaeli Üniversitesi SBE İzmit-Kocaeli
ORCID: 0009-0004-4783-9644

ÖZET

2019 sonlarında Çin'de ortaya çıkan Covid-19, hızla yayılmış ve durum, Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir. 2020 başlarından itibaren pandemi kaynaklı insani kayıplara, iktisadi etkiler eşlik etmiştir. Tedbirler nedeniyle dış ticarette belirgin gerileme yaşanmıştır.

Bu çalışmada yükselen piyasa ekonomileri olarak BRIC ve MIST ülkeleri üzerinden pandeminin dış ticarete etkisinin tartışılması amaçlanmaktadır. Seçilen ülkelerin pandemi sürecindeki iktisadi görünümü açıklandıktan sonra pandeminin etkisinin az olduğu 2019 yılı, zirve yaptığı 2020 ve yansımalarının sürdüğü 2021 yılı verileri karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılmıştır. Karşılaştırma, sağlık sistemlerinin yetersiz kaldığını ve dış ticarette daralma olduğunu; buna bağlı olarak üretim ve tüketim süreçlerinin olumsuz etkilendiğini göstermiştir. Ele alınan ülkelerde büyüme oranı negatif seyrederken tarım sektörünün nispeten az; yakıt ve maden sektörünün en çok etkilenen sektörler olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Dış ticaret, BRIC, MIST.

ABSTRACT

Foreign Trade Implications of Covid-19 Pandemic:
The Case of BRIC and MIST

The so called Covid-19 was a coronavirus based disease emerged in China at the end of 2019, and soon was declared as pandemic by the World Health Organisation. The pandemic resulted in deadly effects and high rates of human loses globally beginning in the early 2020, also affected international trade, which slowed down due to the measures taken by the governments all over the world in order to prevent human loses.

This study aims to explain the impact of the pandemic on foreign trade in BRIC and MIST countries where imports and exports have been considerably stressed. Firstly, the economic situation of the countries during the pandemic process is stated. Then, a comparative evaluation was done using the data of 2019-2021 period. The impact of the pandemic was relatively low during the first year. The data of 2020 when the pandemic was at its peak, and that of 2021 when its effects continued indicate that the health systems of the countries were inadequate, there was a decrease in foreign trade, and therefore production and consumption processes were negatively affected. As a result, there was a shrinkage in the economies of the countries in concern. Although the agricultural sector was nearly not affected, the fuel and mining were the sectors that affected the most.

Key words: Covid-19, Foreign trade, BRIC, MIST.

ISBN : 978-625-6283-09-1

GİRİŞ

Covid-19, Çin'in Wuhan Eyaleti'nde 2019 Aralık ayında solunum yolu belirtileri gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020'de tanımlanan bir virüstür (Sağlık Bakanlığı, 2020). Deniz ürünleri ve hayvan pazarında tespit edilen salgın, SAR-CoV-2 virüsü ile yayılmış; özellikle 60 yaş üstü bireyler ve kronik rahatsızlıkları olanlar ile sağlık çalışanları risk altında olmuştur.

Tarih boyunca örnekleri görülen salgınlar, sadece insan ve toplum sağlığını değil, aynı zamanda yaşam tarzlarını ve iktisadi düzen ve işleyişi de etkilemiştir. Bu çalışmada, Covid-19 pandemisinin dünyadaki genel seyri özetlendikten sonra uygulanan politikaların dış ticarete yansıması, BRIC ve MIST ülkeleri üzerinden tartışılmaktadır.

1. COVID-19 PANDEMİSİNİN DÜNYADA SEYRİ

Hızla bulaşan ve yayılan Covid-19, 30 Ocak 2020'de "küresel acil durum" ve pandemi olarak ilan edilmiş, hastalığı ağır geçirenlerin ve ölenlerin sayısının artmasına neden olmuştur. Ülkelerin sağlık altyapısının yetersiz kalması, belirsizlikler ve geleceğe ilişkin öngörülemezlik, hükümetleri tedbirler almak zorunda bırakmıştır. Bazı ülkeler yurt içi ve yurt dışı seyahatler ile yabancıların ülkeye girişini kısıtlamış; sokağa çıkma yasakları uygulamıştır. Bütün bu ve benzeri sağlık kaygılı tedbirler üretim ve ticareti etkilemiştir.

2020 yılının sonlarına doğru aşı çalışmalarının olumlu sonuçlarının duyurulması ve 2021 yılının başlarında da risk grubundaki 65 yaş üstü ve sağlık çalışanlarının aşılanmaya başlanmasıyla ekonomiler toparlanma eğilimine girmiş; üçüncü yılın sonunda, virüsün etkisini kaybetmesiyle kısıtlamaların gevşetilmesi ve iktisaden toparlanma süreci gözlenmiştir.

Tablo-1'de Mart 2023 itibariyle farklı ülke gruplarının vaka-ölüm sayısı ile 100 kişi başına düşen aşı dozu gösterilmektedir. Dünyada 700 milyondan fazla vaka ve 6 milyondan fazla ölüm kaydedilmiştir. Nüfusun ve ticaretin yoğun, dolayısıyla insan akımının da fazla olduğu Avrupa, Batı-Pasifik ve Amerika kıtasında vaka sayıları yüksek seyretmiştir.

Tablo-1: Covid-19 Verileri

Bölge ve Gruplar	Toplam Vaka	Toplam Ölüm	Aşı Dozu (100 Kişi Başına)
Avrupa	274.631.712	2.201.204	183,14
Amerika	190.933.060	2.936.859	205,31
Batı-Pasifik	201.769.109	407.519	237,11
Güney Doğu-Asya	60.777.224	803.925	163,95
Orta Doğu	23.276.221	349.752	120,31
Afrika	9.509.465	175.313	51,02
Yüksek Gelirli Ülkeler	418.115.351	2.834.033	226,59
Üst-Orta Gelir Grubu	256.911.693	2.951.225	203,33
Alt-Orta Gelir Grubu	82.239.749	1.039.869	143,06
Düşük Gelir Grubu	1.996.541	44.798	41,63
Dünya	760.897.555	6.874.585	169,77

Kaynak: WHO, 2023.

Kendi aşılarını geliştirebilen ve gelişen aşıları ithal edebilecek güce sahip yüksek ve üst-orta gelir grubunda yer alan ülkelerde aşılanma oranı yüksektir. Aşıya erişim, düşük gelir grubu ülkeleri için yetersiz olmuştur. Bu yüzden başta Afrika kıtasında bulunan ülkeler gelmek üzere

ISBN : 978-625-6283-09-1

düşük gelir grubunda aşılanma oranı düşük gerçekleşmiştir. Özellikle aşıların çift dozda daha etkili olması ve zaman geçtikçe etkilerinin azalmasına karşın ek dozlar uygulanması da aşıya ulaşımı zorlaştırmış ve maliyetini artırmıştır.

2. PANDEMİNİN GENEL İKTİSADİ ETKİLERİ

Salgın hem arz hem talep kanalından dünya ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Kısıtlamalar küresel tedarik zincirinin aksamasını; hizmet ve imalat sektörleri başta olmak üzere üretim kayıplarını beraberinde getirdi. Finansal dengesi bozulan firmaların ücretsiz izin ve işçi çıkarımı, giderek işsizliğin artmasına neden oldu. Ayrıca çevrimiçi eğitime geçilmesi, çocuklu çalışanları evde kalmaya zorladı. Bu da işgücü arzını etkiledi. Sokağa çıkış kısıtlamaları hane halkının tüketim harcamalarını azalttı. Bu ve benzeri gelişmeler, hammadde, ürün ve hizmet talebinin azalmasıyla sonuçlandı (Ateş, 2021: 618).

Arz ve talepte yaşanan sorunlar nedeniyle dünyada faiz oranları düşürülmüş, kredi destekleri verilmiş, vergi ödemeleri ertelenmiş ve gelir destekleri gibi birçok kolaylık sağlanmaya çalışılmıştır. Bireysel ve toplumsal koşullara yönelik tedbirler ile pandeminin iktisadi yansımalarını yönetmek üzere yapılan düzenlemeler iktisadi değişkenleri ve dış ticareti etkilemiştir (Bayraktutan ve Solmaz, 2022: 101, 16-108).

Virüsün yayılmasını engellemek için alınan resmi tedbirler dışında insanlar da toplumsal alanlarda bulunmaya, kafe, restoran, otel, konser, sinema ve spor karşılaşmalarına karşı mesafeli davranmışlardır. Tüketimi azaltacak olan bu durum, negatif talep şokuna neden olmuştur (Bayraktutan ve Solmaz, 2021: 19). Sokağa çıkma yasakları ve üretimin yavaşlaması bireylerde gıda ve temizlik ürünlerine ulaşmada endişe ve stoklamaya yol açmıştır. Pandemi kısıtları, eğitim ve finans gibi alanlarda çevrimiçi faaliyetleri zorunlu kılarken e-ticaret uygulamalarını yaygınlaştırmıştır.

Sanayi, uluslararası ticaret, yurt içi ticaret, hava yolu, ulaşım, lojistik, eğitim, turizm, spor ve eğlence sektörleri olumsuz etkilenirken, medikal ürünler, temizlik malzemeleri ve maske üretimi yapan sektörler başta olmak üzere, e-ticaret, gıda, film ve dizi platformlarıyla haberleşme sektörlerinin salgın sürecinde olumlu etkilendiği gözlenmiştir (Ateş, 2021: 618).

2019 yılında, ABD ile Çin arasındaki anlaşmazlıkların artması ve petrol fiyatlarında düşüş yaşanması gibi sebeplerden dünya ticaretinde bir belirsizliğin oluşmasına ilaveten 2020 yılı ilk çeyreğinde pandeminin etkisini göstermesi dünya ekonomisinin 2020 yılında %3,1 küçülmesine neden olmuştur. İlk birkaç ay panikleyen dünya, zamanla hastalığı tanıyarak önlemler geliştirmiş; mesafe, maske ve hijyen kurallarıyla sürecin yönetilmesi amaçlanmıştır.

3. BRIC VE MIST ÜLKELERİNDE PANDEMİNİN İKTİSADİ YANSIMALARI

BRIC ve MIST, nüfus ve iktisadi büyüklük bakımından benzer, jeopolitik açıdan önemli konumda bulunan, orta gelirli ve küresel ekonomide etkisi olan ülkeleri temsil eder: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Meksika, Endonezya, Güney Afrika[1] ve Türkiye.

Pandemi BRIC ülkelerinden biri olan Çin'de başlamıştır. BRIC hükümetleri ekonomilerini canlandırmak için genişleyici maliye ve para politikaları uygulasa da her ülke, farklı iktisadi nitelik ve yaklaşımları nedeniyle pandemiden farklı etkilenmiştir. BRIC ülkeleri

[1] MIST içinde S harfi ile Güney Kore ifade edilmiş olsa da, bu ülke yüksek gelir grubunda yer aldığı için diğer ülkelerle benzer gelir düzeyi nedeniyle bazen BRICS içinde anılan Güney Afrika, bu çalışma için tercih edilmiştir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

halk sağlığı için iş birliği yapmaya ve ortak politika geliştirmeye gayret etmektedir (Puppim de Oliveira et al, 2021: 248).

Çin vaka görülen şehirlerinde zorunlu kapanma uygulamış, sıfır vaka politikası benimsemiştir. 2022'nin sonuna kadar devam eden bu politika halk tepkilerinin de etkisiyle son bulmuştur. Kendi aşısını geliştiren ve kullanan Çin, nüfusunun kalabalık olması sebebiyle tam aşılanmayı sağlayamamıştır. 2020'nin ilk çeyreğinde iktisaden daralan Çin, uyguladığı politikalarla toparlanabilen ve pandeminin ilk yılında büyüyen nadir ülkelerden biri olmuştur.

Brezilya, virüsten en çok etkilenen Latin Amerika ülkelerinden biridir. İlk olarak Brezilya'da tespit edilen, virüsün hızla bulaşan ve ağır seyreden "gamma varyantı", vakaların artmasında etkili olmuştur. Brezilya'nın halk sağlığı sisteminin ihmal edilmesi, talebi karşılamak için kamu fonu alsa da yetersiz kalması sistemi iyi işleyemez hale getirmiştir. Eski ve yetersiz ekipman ile ilaca sahip olduğu için artan vakalara cevap vermede zorlanan sistem, özellikle sosyal güvencesi olmayan yoksul halkı olumsuz etkilemiştir. 2019 yılından 2021 yılına aşırı yoksulların oranı %9 artmış; stagflasyon riski oluşmuş ve şokun kalıcılığı işgücü piyasası ve imalat sektörünün tekrar düzenlenmesini gerektirmiştir (Sott, Bender, and Baum, 2022: 6-9).

Dweck et. al. (2022: 278), Brezilya'da, hükümetin salgınla ilgili konulara zamanında müdahale etmemesi nedeniyle var olan istikrarsızlığın pandemi koşullarında daha da arttığına ve gelecek iş beklentisinin olumsuz etkilendiğine; yurt-içi üretimin gerilediği ve vergi tahsilatında büyük sorunlar oluştuğuna işaret etmektedir.

Rusya, ilk dalgada Çin ile sınırını kapatarak virüsün ülkeye girmesini engelleyebilmiş ama Avrupa ülkeleri ile turizmi kesemediği için ikinci dalgada virüs ülkede yayılmıştır (Golunov, and Smirnova, 2021: 80). Omicron varyantında vakaların pik yaptığı Rusya'da Ukrayna ile savaşa girilmesiyle pandemi arka planda kalmıştır. Kendi aşısını üreten Rusya başka aşı kullanmamış; aşıya güven oluşmadığı için halkının yarısını dahi aşılayamamıştır (Loseva, 2022: 3).

Rusya, diğer büyük enerji üreticisi ülkeler gibi, pandemi sürecinde iktisadi faaliyetlerde küresel daralmaya bağlı olarak petrol ve gaz talebinin azalması ve fiyatlarının düşmesinden olumsuz etkilenmiştir (Connolly, Hanson and Bradshaw, 2020: 526).

Dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi olan Hindistan, önlemler geliştirse de sağlık sistemi gelişmiş bölgelerinde bile önlemler yeterli olmamış; nüfusun çoğunluğunun bulunduğu kırsal kesim için sağlık hizmetine erişim sınırlı kalmış (Aneja, and Ahuja, 2020: 4) ve Covid-19'dan en çok etkilenen üçüncü ülke olmuştur. Pandemi öncesinde artan işsizlik, eşitsizlik, yetersiz beslenme ve iktisadi yavaşlama içerisinde olan Hindistan 1990'da ticaretin serbestleşmesinden beri son otuz yılın en düşük iktisadi verileriyle karşılaşmıştır (Kumar, et all, 2020: 310). Hükümet, gıda güvenliğinden başlayarak sağlık hizmetlerine yönelik yatırımları artırmaya yönelmiş ve vergi programları ile sektörleri desteklemeye çalışmıştır.

Meksika'da vakaların artmasıyla birlikte, diğer ülkelerde de olduğu gibi kapanma tedbirleri uygulanmış; test sayısının yetersiz olduğu ve şeffaf bir sürecin işlemediği koşullarda, ekonomiyi yeniden hareketlendirme baskısıyla hükümet kuralları gevşetince Temmuz 2020'de ülke hem vaka hem ölüm sayısında dünyada ilk sırayı almıştır (Ibarra-Nava et al., 2020: 17). Bu süreçte halka herhangi bir gelir desteği uygulanmamış ve hükümetin desteği zayıf kalmıştır (Hoehn-Velasco et al., 2022: 768).

ISBN : 978-625-6283-09-1

Endonezya hükümeti, komşu ülkeleri Singapur ve Malezya'nın kapanma uygulamasına rağmen gelişmekte olan ülkelerde yaşanan iktisadi sıkıntıları sebep göstererek kapanma uygulamayarak, Güneydoğu Asya'nın en yüksek ölüm oranına sahip ülkesi olmuştur (Olivia, Gibson, and Nasrudin, 2020: 148). İşsizlik ve yoksulluk oranı artmış, satın alma gücü düşmüştür.

Ana ticaret ortağı pandemiden en çok etkilenen ülkelerden ABD ve Çin olan Güney Afrika da tam kapanma uygulayan ülkelerdendir. Hükümet, sağlık sistemine ek kaynaklar sağlamak ve pandemi nedeniyle etkilenen kişi ve şirketlerin zararını en aza indirmek için GSYİH'sinin %10'unu kapsayan kredi desteğine başvurmuştur (Burger, and Calitz, 2021: 3). İlk olarak belediyelere, işsizlere ve zor durumdaki hanelere belirli bir miktar gelir tahsis edilmiş; ayrılan kaynağın geri kalanı, kredi garantileri, vergi indirimi ve doğrudan destek yoluyla KOBİ'lere yönelik olmuştur. Mali teşvik paketi, diğer gelişmekte olan ve hatta gelişmiş bazı ülkelerin Covid-19 harcamalarından daha fazladır (Bhorat et all, 2020: 16). Kamu borcu neredeyse GSYİH'nin %80'ine ulaşmıştır. Düşük ücretli kesim yüksek ücretli kesime göre pandemiden 4 kat daha fazla iş kaybına uğramıştır.

Türkiye'de ilk vaka Mart 2020'de açıklanmış ve belli yaş gruplarına sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. İktisadi faaliyetler üzerindeki olumsuz etkileri asgari düzeyde tutmak ve insanların birbiriyle olan etkileşimini azaltmak üzere tam kapanmalar için genellikle hafta sonları ve resmi tatiller tercih edilmiştir. Salgının nispeten azaldığı dönemlerde kısıtlamalar gevşetilse de virüsün etkisinin arttığı dönemlerde kısıtlamalara geri dönülmüştür. Tarım ve hayvancılık, marketler ve fırınlar başta olmak üzere belli sektörlerde çalışanlar izin belgesiyle sokağa çıkma kısıtlamalarından muaf tutulmuştur. Covid-19'un etkilerini azaltmak için finansman desteği uygulanması büyümeyi desteklese de, makro-finansal koşulların bozulması ve politika faizinin düşürülmesine paralel olarak ulusal paranın değer kaybetmesiyle enflasyonist bir sürece girilmiştir.

Tablo-2: BRIC ve MIST Ülkelerinde Covid-19

Ülke ve Gruplar	Toplam Vaka	Toplam Ölüm	Aşı Dozu (100 Kişi Başına)	Nüfus (Milyon)
Brezilya	37.076.053	699.276	236,29	214,3
Rusya	22.363.740	396.378	126,5	143,4
Hindistan	44.688.367	530.775	159,79	1,408
Çin	99.109.603	120.227	235,52	1,412
Meksika	7.470.553	333.100	174,56	126,7
Endonezya	6.737.606	160.934	162,44	273,8
Güney Afrika	4.072.533	102.595	65,27	59,89
Türkiye	17.004.677	101.419	165,63	84,78

Kaynak: WHO, 2023.

Tablo-2'de BRIC ve MIST ülkelerinin Mart 2023 itibariyle toplam vaka, ölüm sayısı ve aşılama oranı gösterilmektedir. Çin ve Hindistan dünyanın en kalabalık nüfusları olsalar da ölüm sayıları Brezilya'dan düşük kalmıştır. Meksika'da vaka sayısının görece az olmasına rağmen çok fazla can kaybı olmuştur. Güney Afrika'da sağlık altyapısının yetersiz olması

ISBN : 978-625-6283-09-1

sebebiyle aşıların etkili ve dengeli kullanılamaması ve aşıya karşı güvensizlik oluşması sonucu aşılama düşük düzeyde kalmıştır.

BRIC ve MIST ülkelerinin bazı iktisadi göstergeleri Tablo-3'te yer almaktadır. Çin ve Türkiye'de büyüme oranları çok yüksek olmasa da pozitif alanda kalmış; diğer ülkelerde pandeminin etkisiyle küçülme gerçekleşmiştir. Virüsle yaşamanın öğrenilmesiyle iktisadi faaliyetlerin yavaş yavaş normale dönmesi üzerine 2021'de bu ülkelerde yeniden büyüme sağlanmıştır.

Tablo-3: BRIC VE MIST Ülkelerinin İktisadi Görünümü (%)

Ülkeler	Büyüme				Enflasyon			İşsizlik		
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Brezilya	1.2	-3.9	4.6	2.8	3.7	3.2	8.3	12.1	13.9	13.3
Rusya	2.2	-2.7	4.7	-3.4	4.5	3.4	6.7	4.5	5.6	4.7
Hindistan	3.7	-6.6	8.7	6.8	3.7	6.6	5.1	6.5	10.2	7.7
Çin	6	2.2	8.1	3.2	2.9	2.4	1	4.6	5	4.6
Meksika	-0.2	-8.1	4.8	2.1	3.6	3.4	5.7	3.5	4.4	4.1
Endonezya	5	-2.1	3.7	5.3	3	1.9	1.6	3.8	4.3	3.8
Güney Afrika	0.3	-6.3	4.9	2	4.1	3.2	4.6	25.5	24.3	28.8
Türkiye	0.8	1.9	11.4	5	15.2	12.3	19.6	13.7	13.1	12

Kaynak: IMF Datamapper, 2023, World Bank, 2023.

Ülkelerin temel makro iktisadi değişkenlerinin pandemi koşullarındaki seyri değerlendirildiğinde çoğu ülkenin istihdamda sorun yaşadığı açıkça görülmektedir. İşlerin durması zorunlu olarak işletmelerde küçülmeye sebep olmuştur. Ancak Türkiye'deki gibi bu süreçte işten çıkarmanın kısıtlanması ve teşvikler verilmesine benzer politikalarla çalışanlar korunmaya çalışılmıştır. Tablo-3'e göre, BRIC ve MIST ülkeleri arasında pandemide işsizlik oranı en çok artan, kayıt dışı istihdamın da yüksek olduğu Hindistan olmuştur. Nüfusunun 40 milyonunun çalışma çağında olmasına rağmen sadece 15 milyonuna istihdam sağlayabilen Güney Afrika'da ise pandemiden sonra işsizlik %28,8 düzeyine yükselmiştir.

Enflasyon oranları bağlamında ise arz ve talebin kısıtlanması fiyatlara yansımıştır. Ancak etki, ülkelerin pandemi öncesi içinde bulundukları koşullara göre farklılaşmıştır. BRIC ve MIST ülkeleri içinde pandemiyle birlikte en fazla fiyat artışı Türkiye'de gerçekleşmiştir.

4. BRIC VE MIST ÜLKELERİNDE PANDEMİNİN DIŞ TİCARETE YANSIMASI

İhracatta %15,1 pay ile dünya birincisi, ithalatta %11,8 pay ile dünya ikincisi ve 124 ülkenin en büyük ticaret ortağı olan (Deniz, 2016: 70, İMMİB, 2021) Çin'den dünyaya yayılan virüsün, küresel ticareti etkilememesi beklenemezdi. Kısa zamanda Avrupa ve ABD gibi büyük ekonomilerde pandeminin dış ticarette etkisi net olarak gözlenmiştir. Salgının ilk olarak dünya üretiminin çoğunun gerçekleştiği ve hammadde ihracının yapıldığı Çin ile ilişkili ülkelerde görülmesi, hammaddeye ulaşamayan ülkelerde üretim kaybı yaşanmasına yol açmıştır (Çütçü, 2021: 4). Özellikle çevrimiçi çalışmanın mümkün olmadığı sektörlerde veya ülkelerde üretim ve ihracat kayıpları yaşanmıştır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

İnsanların sağlık malzemeleri ve gıdaya yönelmesi arz yetersizliğini; işsizlik oranlarının artması ve oluşan gelir kaybı tüketimin azalmasını beraberinde getirirken ve tüketimde azalmalar ithalatı olumsuz etkiledi.

Dünya mal ve hizmet ticaretinde, 2019 yılıyla kıyaslandığında 2020 yılında %12 azalış gerçekleşti (WTO, 2021: 11). Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansının (UNCTAD) Şubat 2022'de yayınladığı "Küresel Ticaret Raporunda" küresel ticarette %13'lük bir artış saptandı. Uluslararası ticaret 2021 yılında keskin bir şekilde toparlansa da Covid-19 pandemisinin tek bir yılda ticaret yapısında neden olduğu değişiklikler, normalde 4-5 yılda görülen değişikliklere benzer büyüklükte olmuştur (OECD, 2022: 1). Küçük ekonomiler ve ülkelerde iyileşme büyük ekonomilere göre zayıf kalmıştır. Küçük ekonomilerin mal ihracatı seviyeleri, salgın öncesi seviyelerin ortalama olarak %25 altındadır (UNCTAD, 2021).

Tablo-4: 2019'a Göre Mal Ticaretinde Değişiklikler (%)

		2020				2021			
		1Ç	2Ç	3Ç	4Ç	1Ç	2Ç	3Ç	4Ç
Gelişmiş Ülkeler	İhracat	-7	-21	-4	5	6	15	14	19
	İthalat	-5	-24	-8	3	6	13	10	25
Gelişen Ülkeler	İhracat	-11	-21	-7	6	7	18	21	35
	İthalat	-14	-18	-1	8	8	20	26	28

Kaynak: UNCTAD, 2022: 2, UNCTAD, 2022: 5.

Tablo-4'de 2019 yılı mal ticareti ile 2020 ve 2021 yılları kıyaslanmaktadır. Pandeminin başı olan 2020'nin ilk üç çeyreğinde 2019'un ilk üç çeyreğine göre ticarette küçülme yaşandı. 2020'nin son çeyreğinden itibaren mal ticaretinde toparlanma başlamıştır. Covid-19'un getirdiği aksaklıklar, bazı sektörlerin uluslararası ticaretini daha fazla etkilemiştir.

2020'deki düşük ekonomik aktivite, enerji ürünlerine olan talebin azalmasına neden oldu ve enerji ticaretini azalttı. Karayolu taşıtları ve ulaşım sektörlerinde de sert düşüşler gözlendi. 2020 boyunca, hazır giyim sektöründe de belirgin azalışlar oldu. Bunların yanı sıra ev-ofis ekipmanları, tıbbi testler, ilaç ve kişisel koruyucu ekipman üretimi dahil olmak üzere pandemiye duyarlı sektörlerin ticareti arttı (UNCTAD, 2021: 5).

Çin ilk zamanlar ana ticaret ortaklarıyla ticaretinde düşüş yaşamış; 2020'nin ikinci yarısında toparlanmaya başlamıştır (Fang, Ou, and Yao, 2022: 2). Çin'in avantajı elektromekanik endüstrisinde ihracatçı konumudur. Çünkü yüksek teknoloji ürünleri salgından diğer ihraç kolları kadar etkilenmedi. Şubat 2019 ihracatına göre Şubat 2020'de ihracatı %60 daralan Çin'in, Şubat 2021'de bir önceki yılın aynı ayına göre ihracatı %154,7 büyüdü (Fang, Ou, and Yao, 2022: 11). Tablo-5'te yer alan Çin'in ihracat rakamları incelendiğinde pandemiye rağmen ihracatın seviyesini koruyabildiği görülmektedir.

Tablo-5: Toplam Mal İhracatı (Milyon $)

Ülke	2019	2020	2021
Brezilya	221.127	209.180	280.815
Rusya	419.721	333.374	493.820
Hindistan	324.340	276.410	395.425
Çin	2.499.457	2.589.952	3.363.835

ISBN : 978-625-6283-09-1

Meksika	460.604	417.171	494.765
Endonezya	167.683	163.306	229.850
Güney Afrika	90.016	85.834	123.572
Türkiye	180.833	169.638	225.218
Dünya	19.014.239	17.648.397	22.328.088

Kaynak: WTO, 2023.

BRIC ve MIST ülkelerinin Tablo-5'teki toplam ihracat rakamları değerlendirildiğinde pandeminin ilk yılı olan 2020'de, 2019'a göre ihracatın düştüğü görülmektedir. Özellikle petrol fiyatlarının düşmesiyle Rusya'nın, başlıca ticaret ortakları olan Rusya, ABD ve Çin'in yaptığı ithalattaki düşüş nedeniyle Hindistan'ın (Sahoo, and Ashwani, 2020:1173) ve Meksika'nın yıllık ihracatı, diğer ülkelere göre daha fazla düşmüştür.

Pandemi öncesinde rekabetçi kur politikası uygulayan Türkiye'de, Türk lirasının değer kaybetmesi ihracatın artmasına yönelik bir beklenti oluşturmuştu. Ama pandeminin etkisini göstermesi ihracatta ve ithalatta bazı önlemler alınmasını zorunlu hale getirdi. Genellikle medikal ürünler ve tarıma yönelik tedbirler ticareti kısıtlayıcı yönde oldu. Ticaret pazarlarındaki kapanma ve durgunluk, ihracatı olumsuz etkiledi.

Tarım, Covid-19'dan diğer sektörlere göre daha az etkilenmiştir. Gıda krizi oluşmaması için tarım ticaretini kısıtlayıcı önlemler alınmamıştır. Tarım ihracatı verilerinin yer aldığı Tablo-6 incelendiğinde 2019'a göre bir azalış olmadığı, 2021 yılında ise ihracat artışı yaşandığı görülmektedir. Zorunlu kapanmanın uzun süre uygulanması ve nüfusunun kalabalık olması Çin'in tarım sektörü ihracatını azaltmıştır.

Tablo-6: Seçili Ülkelerde Toplam Tarım Sektörü İhracatı (Milyon $)

Ülkeler	2019	2020	2021
Brezilya	89.086	93.237	111.086
Rusya	33.722	36.464	43.804
Hindistan	37.371	38.872	50.490
Çin	81.681	78.177	88526
Meksika	38.238	39.788	46.712
Endonezya	43.192	46.858	65.099
Güney Afrika	11.285	11.814	14.257
Türkiye	20.284	21.253	25.953

Kaynak: WTO, 2023.

Önemli döviz geliri kaynaklarından biri safari ve avcılık olan Güney Afrika'da, tarım sektörü içinde kabul edilen yaban hayatı çiftçiliği, gelir ve istihdam açısından pandemiden en çok etkilenen sektörlerden biri oldu. Telafi ya da ikame amacıyla sığır ve ekin çiftçiliğine yönelmeler gerçekleşti. Nispeten düşük gelirli bölgelerde bulunan bu çiftliklerin kapanması ya da küçülmeye gitmesi, yoksul halkın ve vahşi yaşam ile biyolojik çeşitliliğin olumsuz etkilenmesine yol açtı (Merwe, Saayman, and Jacobs, 2021: 10).

BRIC ve MIST ülkelerinde maden sektörü ihracat verileri Tablo-7'de yer almaktadır. Çalışmaların ve çalışanların kısıtlanması maden üretimini aksatmıştır Üretimin düşmesi

ISBN : 978-625-6283-09-1

2020'de yakıt ve maden ürünlerinin ihracatını azaltmıştır. 2021'de 2019 seviyelerinin de üzerinde ihracat gerçekleşmesi sektörün toparlandığını göstermektedir.

2020'nin ilk dört ayında petrol tüketimindeki düşüş, Suudi Arabistan ve Rusya'nın anlaşmazlıklar yaşaması petrol fiyatlarını son 17 yılın en düşük seviyesine getirmiştir (Ali, et all, 2022: 345). Toparlanan petrol fiyatları enflasyonist bir baskı oluşturmuş ve petrol fiyatları tarihinin en yüksek seviyelerini görmüştür.

Tablo-7: Seçili Ülkelerde Yakıt ve Maden Ürünleri İhracatı (Milyon $)

Ülkeler	2019	2020	2021
Brezilya	61.605	58.658	93.874
Rusya	248.032	171.033	248.868
Hindistan	55.978	40.591	75.455
Çin	78.357	60.493	87.871
Meksika	34.752	27.913	39.733
Endonezya	43.238	34.597	60.796
Güney Afrika	33.592	33.635	56.379
Türkiye	14.854	11.409	19.472

Kaynak: WTO, 2023.

Tablo-8'de imalat sanayi ihracatı gösterilmektedir. Pandemi ülkelerin imalat sanayilerine olumsuz yansımıştır. Özellikle sanayi sektörünün bu kadar etkilenmesinin sebebi, ithal girdinin yoğun kullanılması ve büyük oranda ithalatın gerçekleştirildiği Çin'de üretiminin daralmasıdır. Çin'in imalat sanayi ihracatı daralsa da 2019 seviyelerinin altına inmemiştir. Çin dünyanın en büyük imalat ürünü ihracatçısıdır (West and Lansang, 2018: 5). Türkiye dışındaki BRIC ve MIST ülkelerinde Çin hem ihracat hem de ithalatta ticaret ortağı olarak ilk sıralarda; Türkiye'nin ise ithalat yaptığı ülkeler arasında ilk beşte yer almaktadır.

Tablo-8: Seçili Ülkelerde İmalat Sanayi İhracatı (Milyon $)

Ülkeler	2019	2020	2021
Brezilya	66.400	52.064	70.168
Rusya	83.455	71.435	108.929
Hindistan	229.445	195.416	268.509
Çin	2.320.973	2.421.701	3.145.158
Meksika	368.436	330.262	378.577
Endonezya	77.622	76.070	103.953
Güney Afrika	39.407	32.716	44.132
Türkiye	140.945	131.700	172.976

Kaynak: WTO, 2023.

Üretimin durması ve ülkeler arası planlanan ticaretin yavaşlaması ara mala ulaşımı engellemiş; konteyner ve gemi arzının azalması navlun fiyatlarını yükseltmiştir. Kargo taşımacılığının yolcu seferleriyle bir yapıldığı uçuşların iptali ve karayolu taşımacılığında ise

ISBN : 978-625-6283-09-1

sınır geçişlerinde negatif test sonucu istenmesi, kamyonları kullanacak şoför bulunamaması ihracatın düşmesine sebep olmuştur.

İthalata bağlı ihracat yapısına sahip ülkeler için ithalatı tıkanması ihracatı da etkilemektedir. Dış ticarette önemli paya sahip olan ülkelerin tedarik zincirinin pandemi sürecinden etkilenmesi ithalat ve ihracatı doğrudan etkilemiştir. Özellikle ara malda ithalata bağımlı olan BRIC ve MIST ülkelerinin ithalatının düşmesi üretimlerini azaltmıştır. İthalatta sağlık ekipmanlarına öncelik tanınması diğer sektörlerin ihtiyacı olan malların ithalatının geride kalmasına sebep olmuştur.

İhracatta olduğu gibi ithalatta da önemli yeri olan Çin, Tablo-9'a göre pandemide 2019 ile başa baş ithalat gerçekleştirmiştir. Pandemi kısıtlamalarının en ağır olduğu Çin, üretime devam etmiş ve ticaretinin devamlılığını sağlayabilmiştir.

Tablo-9: Seçili Ülkelerde Toplam Mal İthalatı (Milyon $)

Ülkeler	2019	2020	2021
Brezilya	193162	166336	234690
Rusya	253876	239641	303994
Hindistan	486059	373202	572909
Çin	2078386	2065964	2688634
Meksika	467118	393278	522455
Endonezya	171276	141622	196041
Güney Afrika	107539	84063	113988
Türkiye	210345	219517	271426

Kaynak: WTO, 2023.

Türkiye pandeminin etkili olduğu 2020 yılında vakaların görülmeye başlamasıyla yılın ikinci çeyreğinde tüm sektörlerde olumsuz etkilenmiştir. Vakaların arttığı dönemlerde uygulanan kısıtlamalara bağlı olarak inişli çıkışlı bir performans oluşmuştur (Bayraktutan, and Solmaz, 2022: 110). Türkiye'nin ihracat malları büyük oranda ithal hammadde ve yarı mamul mallara ihtiyaç duymaktadır. Tablo-9'da sunulan verilere göre Türkiye, Çin'e benzer şekilde 2019'a yakın ithalat gerçekleştirdi. Bu Türkiye'nin pandeminin etkilerini diğer ülkelere göre daha önce atlatabildiğini göstermektedir.

SONUÇ

Tarih boyunca dramatik can ve mal kayıplarına yol açan salgınlar yaşanmıştır. Bilim ve teknolojiye dayalı uygarlığın XXI. yüzyılda ulaştığı aşamada bile salgınların, tarihsel örnekleri aşacak şekilde iktisadi sosyal etkiler yapabileceği Covid-19 ile görülmüştür. Hastane, yatak, doktor ve hemşire sayısı yanında genel sağlık güvencesi ve sisteminin yetersiz olması, sağlık hizmetlerine ulaşılamaması gibi nedenler dünyada can kayıplarını artırmıştır. Sağlık sistemlerinin çaresizliği, ülkelerin sağlık sistem ve politikalarını, büyük salgın veya olaylara ani müdahale yapacak şekilde planlaması gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Nüfus yoğunluklarına göre sağlık donanımı ve personel hazır olmalı; düşük gelirlilerin korunmasına yönelik ek destekler sağlanmalıdır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Dünya genelinde Covid-19 pandemisi, ülkeleri sadece sağlık bakımından değil, iktisadi bakımdan da etkilemiştir. Uluslararası ticari ilişkiler pandemi sürecinde kesintiye uğramıştır. İstihdam kayıpları, çalışma ve üretimin durdurulması, ara mal temininde tıkanma, tedarik zincirinde kırılma ve lojistikte aksamalar, dış ticaret ile ona bağlı üretim ve tüketim süreçlerini olumsuz etkilemiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin ihracatındaki azalma küresel talebin azalmasına, ithalatındaki azalma ise finansman sorunları, pandemi ve döviz kuru gibi nedenlere bağlanabilir (Pelit ve Irmak, 2022: 93). Her ülke pandemiden farklı etkilenmiş ve bu yönde kendine uygun politikalar uygulamıştır.

Veriler, pandemi sürecinde dış ticarette daralmayı ortaya koymaktadır. Tarım sektöründe büyük bir olumsuzlukla karşılaşmayan ülkeler en çok yakıt ve maden sektöründe ticaret azalması yaşamıştır. Daralmaya rağmen Çin toplam ihracat ve ithalatta 2019 seviyesinin gerisine inmemiştir. Küresel şoklar ve olası lojistik-tedarik sorunları karşısında, ülkelerin çoğu için ticaret ortaklığında ilk sıralarda olan Çin'e alternatif yeni ve yakın ticaret ortaklıkları geliştirilmeli; ara malların ülke içinde üretimine imkan verecek yatırımlar yapılmalıdır. Bu doğrultuda yapısal dönüşüm, kurumsal gelişim ve istikrarlı politika duruşuna ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Ali, Syed Riaz Mahmood et al. (2022). "The Impacts of Covid-19 Crisis On Spillovers Between The Oil and Stock Markets: Evidence from the Largest Oil Importers And Exporters", Economic Analysis and Policy 73: 345-372.

Aneja, Ranjan and Vaishali Ahuja (2020). "An Assessment of Socioeconomic Impact of Covid-19 Pandemic in India", Journal of Public Affairs, 21(2): 1-7.

Ateş, Erdem (2021), "Kovid-19 Salgınının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi: Bir Yapısal Kırılma Analizi", İzmir İktisat Dergisi 36(3): 617-627.

Bayraktutan, Yusuf ve Ali Rıza Solmaz (2021), "Türkiye'de Kovid-19 Salgını: İktisadi Önlemler Ve Kısa Dönem Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", içinde A. Çevik (ed.). Kovid-19 Sürecinde Türkiye'de Sosyal Politika, Orion Kitapevi, Ankara, 17-47.

Bayraktutan, Yusuf, and A. R. Solmaz (2022). "Covid-19 Policy Measures and Reflections on the Turkish Economy and Foreign Trade", in Pego, Ana (ed.), Digital Innovation and Networking in Post-COVID-19 Organizations. Penn.(USA): IGI Global, pp: 95-115.

Burger, Philippe and Estian Calitz (2021). "Covid-19, Economic Growth And South African Fiscal Policy", South African Journal of Economics, 89(1): 3-24.

Bhorat, Haroon et al. (2020). "The Economics of Covid-19 in South Africa: Early Impressions", Development Policy Research Unit Working Paper 202004, University of Cape Town.

Connolly, Richard, Philip Hanson and Michael Bradshaw (2020). "It's Deja vu All Over Again: Covid-19, The Global Energy Market, and The Russian Economy", Eurasian Geography and Economics, 61 (4-5): 511-531.

Çütçü, İbrahim (2021), "Pandemi Sonrası Dünya ve Türkiye'de Dış Ticaret", Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi, 5(12): 1-21.

Deniz, Yıldırım (2016), "Çin'in Ekonomik Dinamizminin Dış Politikaya Yansımaları", Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 2(2): 64-80.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Dweck, Esther, et all (2022). "Covid-19 and the Brazilian Manufacturing Sector: Roads To Reindustrialization Within Societal Purposes", Structural Change and Ecoomic Dynamics, 61: 278-293.

Fang, Jing, Jinghua Ou, and Shujie Yao (2022). "On Covid-19 Pandemic and China's Foreign Trade", The World Economy, 1-27.

Golunov, Serghei and Vera Smirnova (2021). "Russian Border Controls in Times of the COVID-19 Pandemic: Social, Political, and Economic Implications", Problems of PostCommunism, 69 (1): 71-82.

Hoehn-Velasco, Lauren et al. (2022). "The Impact of the Covid-19 Recession on Mexican Households: Evidence from Employment and Time Use for Men, Women, and Children", Rev Econ Household, 20: 763–797.

Ibarra-Nava, Ismael et al. (2020). "Mexico and the Covid-19 Response", Disaster Med Public Health Prep., 14(4): 17-18.

İMMİB (2021), Çin'e İhracat Fırsatları, https://immib.org.tr/files/kio/gorseller/%C3%87in'e%20%C4%B0hracat%20F%C4%B1rsatlar%C4%B1.pdf / 21.03.2023.

Kumar, M. Sandeep, et all. (2020). "Social Economic Impact of Covid-19 Outbreak in India", International Journal of Pervasive Computing and Communications, 16(4): 309–319.

Loseva, Polina (2022). "Preoccupied With The War, Russia Skipped One Wave of Covid and Ignored Another", The BMJ, 379: 1-3, https://www.bmj.com/content/379/bmj.o2825 / 17.03.2023.

OECD (2022). "International Trade during the Covid-19 Pandemic: Big Shifts and Uncertainty", https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1129_1129345-casormobh7&title=International-trade-during-the-COVID-19-pandemic / 21.03.2023.

Olivia, Susan, John Gibson and Rus'an Nasrudin (2020). "Indonesia in the Time of Covid-19", Bulletin of Indonesian Economic Studies, 56(2): 143-174.

Pelit, İrem ve Esma Irmak (2022), "Covid-19'un Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi", Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi 8 (1): 79-97.

Puppim de Oliveira et al. (2021). "The Role Of İntergovernmental Relations In Response to a Wicked Problem: An Analysis Of The COVID-19 Crisis İn The BRICS Countries", Brazilian Journal of Public Administration, 55(1): 243-260.

West, Darrell W. and Christian Lansang (2018). "Global Manufacturing Scorcard: How the US Compares to 18 Other Nations", Brookings Report, https://www.brookings.edu/research/global-manufacturing-scorecard-how-the-us-compares-to-18-other-nations/ / 22.03.2022.

WTO (2021). "World Trade Statistical Review 2021", https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2021_e/wts21_toc_e.htm/ 21.03.2023.

WTO (2023). https://stats.wto.org/ /23.03.2023.

Sahoo, Pravakar and Ashwani (2020). "Covid-19 and Indian Economy: Impact on Growth, Manufacturing, Trade and MSME Sector", Global Business Review, 21(5): 1159-1183.

Sott, Michele Kremer, Mariluza Sott Bender, and Kamila da Silva Baum (2022). "Covid-19 Outbreak In Brazil: Health, Social, Political and Economic Implications", Inernational Journal of Health Services, 52(4): 1-13.

ISBN : 978-625-6283-09-1

T. C. Sağlık Bakanlığı (2020). Covid-19 Nedir? https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html / 14.03.2023.

UNCTAD (2022). https://unctad.org/publication/global-trade-update-february-2022 / 21.03.2023.

UNCTAD (2021). https://unctad.org/news/international-trade-back-not-all/ 21.03.2023.

UNCTAD (2022), "Key Statistics and Trends in International Trade 2021: The Effects of the Covid-19 Pandemic on International Trade", https://unctad.org/publication/key-statistics-and-trends-international-trade-2021 / 21.03.2023.

ISBN : 978-625-6283-09-1

TÜRKİYE'DE KRİZ DÖNEMLERİNDE OTOMOTİV SEKTÖRÜNÜN İNCELENMESİ*

Yüksek Lisans Öğrencisi EMRE TURAN

İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı,

, ORCID ID: 0009-0002-6569-5766

Doç. Dr. FERHAN SAYIN

İzmir Demokrasi Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü İktisat Teorisi Ana Bilim Dalı,

, ORCID ID: 0000-0003-1209-7113

ÖZET

Otomotiv sektörü, tüm dünya ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de ana ve yan sanayi kolları ile pek çok farklı sektörün gelişmesine katkı sağladığı için lokomotif sektör konumundadır. Gelişen teknoloji ile birlikte dijital ve yeşil dönüşüm anlayışının benimsenmesi; yıllarca fosil yakıtla çalışan araçların üretimi esasına dayalı sektörde, artık elektrik ve hidrojen gibi fosile nazaran daha temiz enerji kaynakları kullanılabilmektedir. İnovasyon temelli alternatif üretim biçimlerindeki gelişmelerle otomotiv sektörünün hem gelişmiş hem de Türkiye gibi gelişen ekonomilerdeki önemi gittikçe artmaktadır. Türkiye'de otomotiv sektörünün yüksek vergi oranları, ayrıca kamu gelirleri açısından da önemli bir yere sahiptir. Sektörün diğer sektörler ile olan ilişkisi, vergi çeşitliliğine de sebep olmaktadır. Ülke ekonomilerinde oldukça önemli bir yere sahip olan bu sektörde, ortaya çıkan krizlerin maliyeti de oldukça yıpratıcı olmaktadır. Bu öneminden dolayı çalışmada; Türkiye ekonomisinde yaşanan kriz dönemlerinde, Türk otomotiv sektöründe faaliyet gösteren firmalara ait göstergelerin, krize ilişkin öncü bir eğilim sergileyip sergilemediğinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla Sinyal Yaklaşımı kapsamında oluşturulan Finansal Baskı Endeksi'ne göre belirlenen kriz dönemlerinde, Türkiye'de faaliyet gösteren firma verileri incelenmektedir. Elde edilen bulgular, olası kriz dönemlerinin erken tespiti sayesinde firmaların darboğazlara olan dayanıklılığını arttırabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Otomotiv Sektörü, Sinyal Yaklaşımı.

* Bu çalışma; İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Programı'nda devam etmekte olan "Türk Otomotiv Sektöründe Sinyal Yaklaşımı ile Kriz Tahmini" başlıklı lisansüstü tezinden üretilmiştir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

GİRİŞ

Otomotiv sektörü, dünya ekonomileri için hayati öneme sahip temel sektörlerden biridir. Tarım, sanayi ve hizmet sektörleri genellikle ekonomik gelişmenin ana itici güçleri olarak kabul edilirken, otomotiv sektörünün bu kadar merkezi bir rol oynamadığı izlenimi oluşabilmektedir. Ancak otomotiv sektörü, aslında ekonomiye çok yönlü katkılarda bulunur ve diğer pek çok sektörün gelişimine olanak sağlamaktadır (Nur ve Çalbörü, 2023: 36). Böylesine kilit sektörelerde oluşabilecek darboğazların Erken Uyar Sistemleri yoluyla öngörülmesi, krizin maliyetini azaltabilmek bağlamında önem taşımaktadır. Bu öneminden dolayı çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren Ford Otosan, Honda, Hyundai, Karsan, MAN Türkiye, Mercedes Benz, Otokar, Renault, Temsa, Tofaş, Toyota, Türk Traktör, Anadolu Isuzu, Hattat Traktör firmalarına ait üretim düzeylerinin Küresel Kriz sonrası dönemde, ülkedeki finansal baskı endeksi odağında, kriz dönemlerine ilişkin sınaması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'de otomotiv sektörünün kapsamı, ekonomideki yeri, gelişimi ve sorunlarına ilişkin bilgilendirmelerden sonra sektörün kriz incelemesi yapılmaktadır.

1. Otomotiv Sektörünün Tanımı

Otomotiv sektörünü tanımlamak için farklı perspektifler bulunmaktadır. Her ülkenin ve bölgenin farklı bir odak noktası olduğundan, evrensel bir tanım bulunmamaktadır. Ancak genel olarak otomotiv sektörü, bir ülkenin kara taşımacılığı ihtiyaçlarını karşılamak için motorlu araçlar tasarlayan, geliştiren ve pazarlayan bir sektördür (Korkmaz Aras, 2021: 3).

Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın 2020 Otomotiv Sektörü Raporu'na göre, otomotiv sektörü, karayolu taşıt araçlarının üretimiyle ilgilenen ve bu araçların parçalarını imal eden bir sanayi dalı olarak tanımlanmaktadır. Bu sektör, birçok sanayileşmiş ülke için ekonominin itici gücü olarak kabul edilir; çünkü diğer endüstriler ve ekonomik sektörlerle yakından ilişkilidir.

Otomotiv sektörü, ana ve yan sanayi olmak üzere iki ana bileşenden oluşur. Ana sanayi, motorlu taşıtların üretimini içerirken; yan sanayi, ana sanayiye girdi sağlayan parça ve sistemlerin üretimini içerir. Yan sanayi, motor ve parçalar, aktarma organları, fren sistemleri, hidrolik ve pnömatik sistemler, süspansiyon parçaları, güvenlik unsurları, lastikler, şasi parçaları, elektrik donanımı, aydınlatma sistemleri ve daha fazlasını içerir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2020: 9)

2. Otomotiv Sektörünün Ekonomi İçerisindeki Yeri

Otomotiv sektörü, günümüzde hızla gelişen teknoloji ve bilgi çağında ekonomik açıdan hayati bir rol oynamaktadır. Sürekli ilerleyen teknolojiyle birlikte otomotiv sektörü, pek çok inovasyonu tetikleyerek diğer sektörlere de öncülük etmiştir. Fosil yakıtlı araçlardan hibrit ve tamamen elektrikli araçlara doğru olan bu evrim, bilgi çağında üretilen yeni teknolojilerin otomotiv sektöründe yarattığı inovasyonlarla mümkün olmuştur.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Otomotiv sektörü, geniş bir ekonomik ekosisteme yayılan iş ve istihdam olanakları sunmaktadır. Bu sektör, birçok yan sanayi koluna girdi sağlayarak pek çok sektörde talep oluşturur. Otomotiv sanayisine girdi sağlayan sektörler arasında tekstil, demir-çelik, lastik vb. bulunmaktadır. Bu iş birliği hem bu sektörlerin verimliliğini artırır hem de istihdamı destekler (Korkmaz, 2021: 4).

Otomotiv sektörü, pazarlama süreçlerinden servis hizmetlerine kadar pek çok alanda iş birliği yapar. Reklam ve pazarlama sektörü ile yakın ilişki içinde çalışırken, sigorta ve servis gibi alanlarda da ortak faaliyetler yürütür. Bu iş birlikleri, sektörlerin kademeli olarak gelişmesine ve ortak inovasyonlara öncülük etmesine olanak sağlar.

Teknolojik ilerleme, otomotiv sektörünün diğer sektörlerle olan ilişkisini güçlendirir. Bu sektör, savunma sanayi gibi diğer alanlara girdi sağlayarak iş birliği yapar. Otomotiv sektörü, ekonomik sistem içindeki diğer sektörleri etkiler ve gelişimlerine katkıda bulunurken, yeni istihdam alanları yaratır.

Otomotiv sektörü, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli bir ekonomik yapı oluşturur. Hem yerel üretime ve istihdama katkıda bulunur hem de ihracat yoluyla ekonomiye döviz girdisi sağlar. Otomotiv sektöründeki ihracatın geçmişi uzun bir geçmişe dayanır ve yatırımların artmasıyla birlikte sürekli büyümektedir (Başkol, 2011: 69; Gülçiçek, 2013: 4).

3. Türkiye'de Otomotiv Sektörünün Gelişimi

Türkiye'de otomotiv sektörünün gelişimi, 1960'lı yıllardan itibaren büyük bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde, sektörün hem ana sanayi hem de yan sanayi kollarının gelişimini destekleyen politikalar benimsenmiştir. Bu politikalar üretim, pazarlama ve tedarik süreçlerini desteklemiş ve sektörün ülkede büyümesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır (Başbuğ ve Evlimoğlu, 2020: 135).

Türkiye'nin otomotiv sektöründeki gelişimi, Koç Ticaret Şirketi'nin 1950'lerde Ford Motor Company ile yaptığı iş birliği sayesinde önemli bir dönemeç yaşamıştır. Bu iş birliği, Otosan'ın 1959'da Ford lisansı ile kurulmasıyla doruğa ulaşmış ve sektörün Türkiye'de gelişimine zemin hazırlamıştır. 1960'lı yıllarda, Tofaş ve Oyak-Renault gibi otomotiv fabrikalarının kurulmasıyla birlikte üretimde büyük bir artış yaşanmış ve sektörün daha da ileriye taşınmasına olanak sağlanmıştır (Polat, 2020: 507-508).

Montajdan imalata hızlı bir geçişle birlikte üretimde büyük artışlar yaşanmıştır. Örneğin, 1963 yılında 11.112 adet olan üretim miktarı, 1967'de 27.236'ya yükselmiştir. Bu dönemdeki hızlı gelişmeler, sektörde kapasite kullanım oranlarının artmasına ve üretimde yeni bir dönemeç yaşanmasına neden olmuştur (Şah, 2007: 45).

1968-1972 yılları arasında 2. Kalkınma Planı döneminde üretim hacmi sürekli olarak artmıştır. Bu dönemde üretim miktarı, 1972 yılında 71.897'ye yükselmiştir. 1970'li yıllarda otomobil aksam ve parçalarına yönelik üretimde yapılan iyileştirmeler, üretim miktarlarının artmasına ve sektörün hızla gelişmesine katkı sağlamıştır (Yılmaz vd., 2017: 690).

1973 yılında ise Dünya'yı etkileyen Petrol Krizi, sektörü de olumsuz etkilemiştir. Bu krize rağmen, Türkiye'nin diğer ülkelere kıyasla üretiminin az olması ve pazarın doymamış olması,

ISBN : 978-625-6283-09-1

sektörün krizden daha az etkilenmesini sağlamıştır. Bunun sonucunda, 1973-1977 yılları arasında "Altın Dönem" olarak adlandırılan bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde üretim miktarları önemli ölçüde artmış ve sektörde büyük bir yükseliş yaşanmıştır. Ancak, beklenmeyen gelişmelerle birlikte, 1977-1980 döneminde üretimde bir düşüş yaşanmıştır. Üretim miktarları bu dönemde 86.963'e kadar düşmüştür. Bu dönemde üretim maliyetlerinin artması ve talebin yetersiz kalması sektördeki düşüşü tetiklemiştir (Polat, 2020: 509).

1980'li yıllara kadar, Türkiye'deki otomotiv sektörü iç pazara odaklı bir üretim stratejisi izlemiş ve ithalata dayalı politikaları benimsemiştir. Bu dönemde dış rekabetten uzak durulmuş ve sektör, ölçek ekonomilerinden ve kalite-maliyet avantajlarından yeterince faydalanamamıştır. Bu durum, sektörün düşük teknoloji kullanmasına ve uluslararası arenada geri kalmasına yol açmıştır. Ancak, 1980'lerin sonlarına doğru liberal politikaların benimsenmesiyle birlikte Türkiye'deki otomotiv sektörü dışa açılmış, modern teknolojiler kullanılarak ekonomik üretim gerçekleştirilmiş ve uluslararası rekabet gücü kazanmak için çeşitli uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bu dönemde, yabancı yatırımların teşvik edilmesiyle sektörde yeni teknolojilerin benimsenmesi ve üretimin artması sağlanmıştır. Bu da Türk otomotiv sektörünün küresel üretim ve dağıtım ağlarına entegrasyonunu sağlamış ve uluslararası rekabette yer edinmesini kolaylaştırmıştır (Elmas, 2011: 25-26).

1990'lı yıllara gelindiğinde, Türkiye'deki otomotiv sektörü büyük bir ivme kazanmıştır. Özellikle 1992-2020 döneminde yüksek ihracat oranlarına sahip olan sektör, sürekli bir büyüme trendi göstermiştir. 1996 yılında Gümrük Birliği'ne katılmasıyla birlikte, Türkiye'deki otomotiv sektörü uluslararası teknik standartlara uyum sağlamış, kalite artışı göstermiş ve yeni modeller üretmeye başlamıştır. 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krize rağmen sektördeki ihracat oranlarında belirgin bir azalma görülmemiştir (Başbuğ ve Evlimoğlu, 2020: 135-136). Ancak, 2008 krizi otomotiv sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Her iki kriz döneminde de otomotiv sektöründeki ihracatın farklı tepkiler vermesinin temel nedeni, 2001 krizinin Türkiye'ye özgü olması ve 2008 krizinin küresel bir boyuta sahip olmasıdır. Küresel krizin ardından iç talebe dayalı üretim ve ihracatta artış yaşanmıştır (Guluzade, 2019: 541; Nur ve Çalbörü, 2023: 40).

2001-2010 döneminde Türkiye'deki otomotiv sektörü üretim ve ihracat merkezi haline gelmiştir (Özdamar ve Albeni, 2011: 196). Özellikle 2000 ve 2001 krizleri sonrasında döviz kurlarındaki artış, yerli otomobil üretimini teşvik etmiş ve sektörde rekabet gücü yüksek ürünlerin üretilmesine olanak sağlamıştır. Bu dönemde, yeni teknolojilere odaklanılarak iç ve dış piyasada rekabet gücü artırılmıştır (Yılmaz, 2016: 47).

2015 yılından itibaren Türkiye, tamamen yerli ve milli bir otomobil üretme hedefi doğrultusunda önemli adımlar atmıştır. Bu hedefin gerçekleştirilmesi amacıyla, 2018 yılında Türkiye'nin Otomobil Girişim Grubu (TOGG) kurulmuş ve çalışmalar başlatılmıştır (Karagöz, 2021: 129-130). TOGG'un en dikkat çekici özelliği, yüzde yüz elektrik enerjisiyle çalışan araçlar üretmeyi amaçlamasıdır. 2022 yılında, ilk TOGG seri üretim hattı devreye alınmış ve araçlar dünya çapında tanıtılmıştır. Bu girişimin hedefi, 2030 yılına kadar 1 milyon aracın teslim edilerek elektrikli araç pazarında öncü konuma gelmektir (https://www.togg.com.tr/, 2023).

ISBN : 978-625-6283-09-1

4. Otomotiv Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Sorunları

Türkiye'deki otomotiv sektörü, ekonomiye önemli katkılarda bulunmasına rağmen, çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Bu sorunlar arasında, ana sanayi ile yan sanayi arasındaki iş birliğindeki eksiklikler, ithalatın artması ve yüksek vergi oranları önemli yer almaktadır.

Öncelikle, ana sanayi ile yan sanayi arasındaki iş birliği ve koordinasyon eksiklikleri sektörün verimliliğini etkilemektedir. Ürün geliştirme ve maliyet düşürme politikalarının yetersizliği, ithalatın artmasıyla birlikte daha da belirgin hale gelmiştir. Bu durum, yerli ürünlerin rekabet gücünü azaltmış ve sektörün iç pazardaki konumunu zayıflatmıştır (Avcu, 2016: 19). Ayrıca, yüksek vergi oranları sektörün büyümesini engelleyen bir diğer faktördür. Vergi yüklerinin artması, istihdamın azalmasına ve iç talebin daralmasına neden olmaktadır. Gelir vergisi, Özel Tüketim Vergisi ve Katma Değer Vergisi gibi vergilerin yüksek olması, sektörün ekonomiye katkısını olumsuz yönde etkilemektedir (Görener ve Görener, 2008:1226, Korkmaz, 2021:5). Bunların yanı sıra, yan sanayideki maliyet artışları da sektörü olumsuz etkilemektedir. Yüksek maliyetler, ana sanayi şirketlerini daha düşük kalitedeki girdilere yönlendirmekte ve sektörde kalite sorunlarına yol açmaktadır.

Tüm bu zorluklara rağmen, otomotiv sektörü Türkiye ekonomisi için hala önemli bir oyuncu olmaya devam etmektedir. Ancak, bu sorunların çözülmesi ve sektörün rekabet gücünün artırılması için etkili politika önlemleri alınması gerekmektedir.

Otomotiv sektörü, sürekli bir değişim ve gelişim sürecindedir. Günümüzde, otomobil üretimi giderek artmakta ve daha karmaşık hale gelmektedir. Bu durum, sektördeki hareketliliği arttırırken, ürünlerin ve insanların küresel düzeyde daha kolay hareket etmesini sağlamaktadır. Gelecekte otomotiv sektörünün gelişimine açık olduğu aşikardır. Mikro pazarlar ve yeni mobilite trendleri, sektördeki büyümeyi şekillendirecek önemli faktörler arasındadır. Özellikle araç paylaşımı ve otonom sürüş özelliklerine dayalı gelişmeler, gelecekte sektörde büyük bir ivme kazanabilir. Gelişmekte olan ülkelerde bireysel otomobil sahipliği hala önemli olsa da gelişmiş ülkelerde araç paylaşımı sistemlerine geçiş hızla artmaktadır. Bu durum, araç mülkiyetinin öneminin azalmasına yol açabilir. Araç paylaşımı sistemleri, daha uygun maliyetli, ortak kullanıma uygun ve bakım maliyetleri daha düşük araçların tercih edilmesine neden olabilir. Otonom sürüş sistemlerinin yükselişi, sektörde yeni bir dönemi başlatmıştır. Gelecekte, bu sistemlere yeni özelliklerin eklenmesi beklenmektedir. Ayrıca, mobil bilgilerin araçlara entegre edilmesi, sürücülerin daha verimli ve üretken olmalarını sağlayabilir. Elektrikli araçların yükselişi de sektörün geleceğini şekillendirecek önemli bir faktördür. İçten yanmalı motorlu araç üreticileri, elektrikli araçların artan popülaritesiyle birlikte üretim süreçlerini gözden geçirmekte ve yenilemektedir. Bu dönüşüm, otomobil üreticilerinin organizasyonel yapılarını yeniden şekillendirmesini gerektirecektir.

5. Türkiye Ekonomisindeki Kriz Dönemlerinin Otomotiv Sektörüne Yansıması

ISBN : 978-625-6283-09-1

Ekonomik krizlerin önceden belirlenmesi amacıyla Kaminsky, Lizondo ve Reinhart (KLR) (1998) tarafından geliştirilen Sinyal Yaklaşımı (Signal Aproach), finansal verilerdeki belirli göstergeleri analiz ederek olası kriz belirtilerini ve gelecekteki potansiyel kriz dönemlerini tahmin etmeye çalışır. Temel prensibi, finansal piyasalardaki belirli değişkenlerin bir araya getirilmesiyle bir kriz sinyal endeksi oluşturmaktır. Geçmiş kriz dönemlerinin incelenmesi ve bu dönemlerdeki belirleyici faktörlerin tespit edilmesi, kriz sinyallerinin tanımlanmasına yardımcı olur. Örneğin, artan borçlanma oranları, hisse senedi fiyatlarında düşüşler veya bankacılık sektöründeki likidite sorunları gibi faktörler, potansiyel kriz sinyalleri olarak kabul edilebilir ve bu yaklaşımın izlenmesi gereken alanlardır.

Kriz tahmini sinyal yaklaşımı, risk yönetimi ve politika oluşturma süreçlerinde önemli bir rol oynar. Erken uyarı sistemlerinin ve önleyici politikaların geliştirilmesinde kullanılabilir. Ancak, kriz tahmini her zaman doğru olmayabilir ve karmaşık değişkenlerin etkileşimi nedeniyle bazen yanıltıcı olabilir. Bu nedenle, kriz tahmini sinyal yaklaşımı genellikle diğer analitik yöntemlerle birlikte kullanılır.

Çalışmada, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi aracılığıyla elde edilen, 2007-2022 dönemindeki yıllık ABD Doları alış kurları, taşıt kredi faiz oranı ve TCMB'nin ABD Doları cinsinden döviz varlıkları verileri kullanılarak söz konusu dönemde Türkiye'de otomotiv sektörünün kriz dönemleri sınaması Sinyal Yaklaşımı vasıtasıyla araştırılmaktadır. Finansal piyasalarda yaşanan baskının derecesini ölçmek için oluşturulan ve (1) numaralı eşitlikte gösterilen Finansal Baskı Endeksi'nin (FBE), (2) numaralı eşitlikte belirtilen kriterlere göre eşik değeri aşma durumu incelenmektedir (Sayın ve Karakayalı, 2010: 34).

FBE=Döviz kuru yüzde değişimi+Faiz oranı yüzde değişimi-Döviz rezervi yüzde değişimi (1)

μ, FBE'nin ortalaması ve σ de standart sapması olmak üzere;

FBE $\geq \mu + 1.5\,\sigma$ iken finansal kriz olduğu;

FBE $< \mu + 1.5\,\sigma$ ise finansal kriz olmadığı kabul edilir. (2)

Türkiye'de 2007-2022 döneminde otomotiv sektörü için söz konusu veriler kullanılarak hesaplanan FBE'nin seyri Grafik 1'de sunulmaktadır. FBE'nin eşik değerini aştığı 2017 ve 2021 yılları, Türkiye otomotiv sektörü deneyimini yansıtmaktadır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Grafik 1. 2007-2022 Döneminde Türkiye'deki Krizlerin Otomotiv Sektörü Açısından Sinyal Yaklaşımı ile Değerlendirilmesi

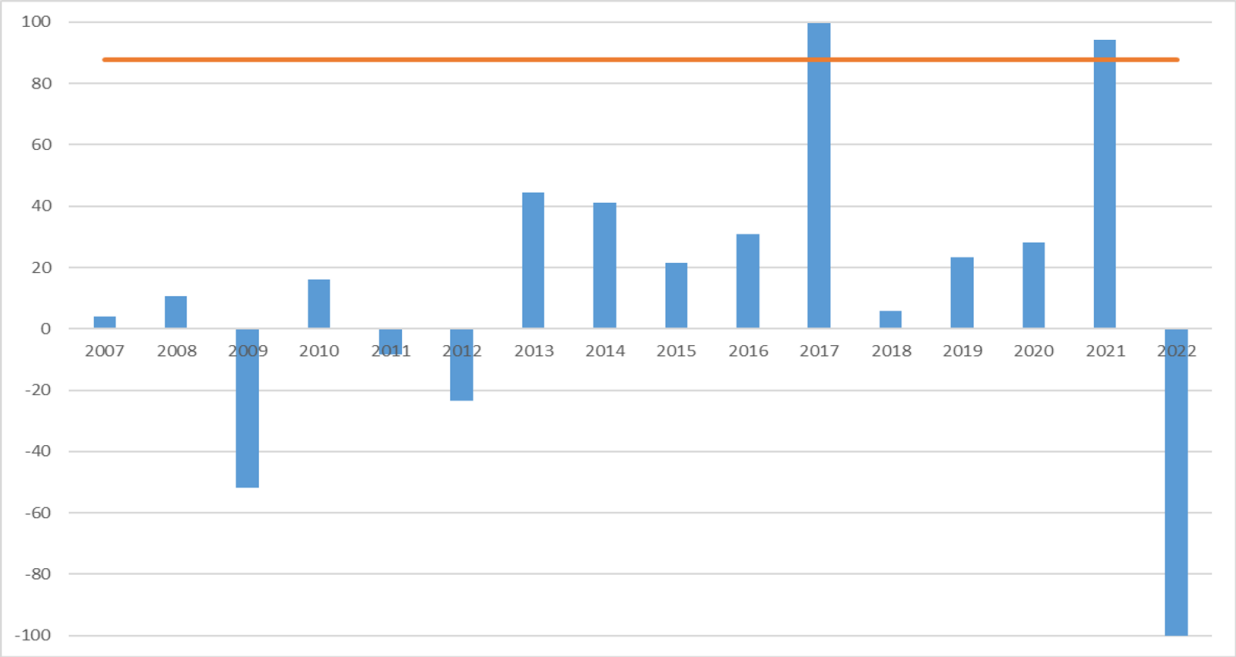

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, 2024.

Çalışmada, Türkiye'deki 14 firmanın üretim değerlerinin FBE ve eşik değere göre incelenen dönem içerisindeki dağılımı da Grafik 2'de gösterilmektedir.

Grafik 2. 2007-2022 Döneminde Türkiye'de Otomotiv Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmaların Kriz Sınaması

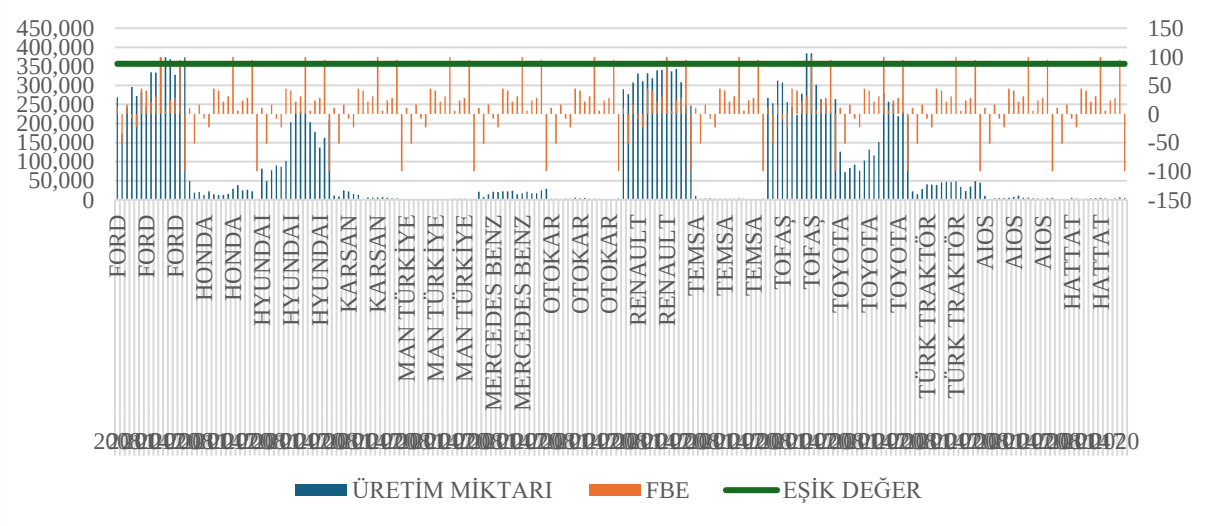

ISBN : 978-625-6283-09-1

Grafik 2 incelendiğinde, analiz döneminde araştırmaya konu firmaların üretim düzeylerinin finansal baskı zamanlarından etkilendiğini göstermektedir. Bu durum, Türkiye ekonomisi kriz dönemlerinin otomotiv sektörüne yansıdığını sergilemektedir. Ana ve yan sanayiler bakımından üretim kapasitelerindeki darboğazların, söz konusu alanda işgücü istihdamına da yansıdığını ifade etmek mümkündür.

SONUÇ

Türkiye'de önemli sektörlerden biri olan otomotiv sektöründeki darboğazların, ekonominin geneline yüklediği maliyeti olabildiğince azaltabilmek amacıyla öncü göstergelerin erken uyarı sistemleri yoluyla incelenmesi önem taşımaktadır. Bu öneminden dolayı çalışmada, Türkiye'de 2007-2022 döneminde otomotiv sektörüne ilişkin oluşturulan Finansal Baskı Endeksi, ülkemizde yaşanan kriz deneyimleri dikkate alınarak sınanmaktadır. Elde edilen bulgular, Türkiye'de 2017 ve 2021 yılında yaşanan daralmayı doğrular niteliktedir. Bu bulgu ışığında; kilit sektörler için öncü göstergeler vasıtasıyla krizlerin öngörülmesinin, hızlı aksiyom alınabilmesi açısından önerilmektedir.

KAYNAKÇA

AVCU, N. (2016). "Türkiye'de Otomotiv Sektöründe Yoğunlaşma ve Büyüme Üzerindeki Etkisi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İktisat Anabilim Dalı, Adnan Menderes Üniversitesi.

BAŞBUĞ, A. K. & EVLİMOĞLU, U. (2020). "Otomotiv Sektörünün Türkiye Ekonomisini Makroekonomik Olarak Etkileme Mekanizmaları ve Sektöre Yönelik Bir Analiz", *Third Sector Social Economic Review*, cilt 55, sayı 1, ss.134-154.

BAŞKOL, M. O. (2011). "Türk Otomotiv Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü (1996-2010)" *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, cilt 7, sayı 2, ss.63-78.

ELMAS, G. (2011). "Bursa Bölgesi'nde Otomotiv Lojistiği ve Otomotiv Terminallerinde Kapasite Analizi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi.

GÖRENER, A. & GÖRENER, Ö. (2008). "Türk Otomotiv Sektörünün Ülke Ekonomisine Katkıları ve Geleceğe Yönelik Sektörel Beklentiler", *Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 3, sayı 10, ss.1213-1232.

GULUZADE, F. (2019). "2001 Ve 2008 Krizleri Sonrasında Türkiye`de Uygulanan Ekonomi Politikalarının Genel Değerlendirmesi.", The Journal of Academic Social Science, sayı 92, ss. 541-564.

GÜLÇİÇEK, A. (2013). "Türkiye'de Otomotiv Sektörü, Vergi Gelirlerine Etkisi ve Vergisel Sorunlar", *Vergi Sorunları Dergisi*, sayı 300, ss.21-26.

ISBN : 978-625-6283-09-1

KAMINSKY, G.; LIZONDO, S. & REINHART C.M. (1998). "Leading Indicators of Currency Crises", *IMF Staff Papers*, Vol. 45, No. 1.

KARAGÖZ, K. (2021). "Türkiye'de Otomotiv Sektörünün Ekonomiye Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt 6, sayı 12, ss.126-143.

KORKMAZ, A. İ. (2021). "Türkiye'de Verilen Vergi Teşvikleri ve Bunların Ekonomiye Etkisi: Otomotiv Sektörü Örneği", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maliye Anabilim Dalı, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.

NUR, H. B. & ÇALBÖRÜ, M. (2023). "Türkiye'de Sektörlerin Dış Ticaret ve İstihdamdaki Yeri: Türkiye Otomotiv Sektörü Analizi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* cilt 7, sayı 7, ss.35-53.

ÖZDAMAR, G., ALBENİ, M., (2011). "Türkiye Otomotiv Sanayisi Dış Ticaret Rekabet Gücü Üzerine Bir İnceleme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* cilt 1, sayı 13, ss.193-216.

POLAT, M. A. (2020). "Türk Otomotiv Sektörünün Ekonomik Büyümeye Etkisi: Karşılaştırmalı Bir Ekonometrik Analiz", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* cilt 19, sayı 73, ss.504-521.

SAYIN, F & KARAKAYALI, H. (2010). "Öncü Göstergeler Yaklaşımıyla Türkiye'de 2008 Krizinin Değerlendirilmesi", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi,* cilt 47, sayı 546, ss. 33-43.

ŞAH, Ö. F. (2007). "Türkiye Otomotiv Sektörünün İhracat Performans Analizi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İktisat Politikası Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi.

YILMAZ, E. (2016). "Türkiye Otomotiv Sanayinin Gelişimi ve İkinci El Otomobil Talep Fiyatının Belirleyicileri" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

YILMAZ, S., TAŞTAN, K., ECEK, N., ÇINAR, E., (2017). "Otomotiv Sektörünün Dünyadaki ve Türkiye'deki Değişimi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* cilt 7, sayı 3, ss.685-695.

Otomotiv Sektörü Raporu 2020, https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/plan-program/OtomotivSektorRaporu2020.pdf, (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024)

https://www.togg.com.tr/, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2024)

TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, https://evds2.tcmb.gov.tr/, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2024)

ISBN : 978-625-6283-09-1

BİT'LERİN KENTLERDE ULAŞTIRMA HİZMETLERİNİN SAĞLANMASINDAKİ ROLÜ VE BURULAŞ ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA

Dr. Öğr. Üyesi MEHMET FATİH ASLANTAŞ [1], Doç. Dr. TUNCER YILMAZ [2]

[1]Kafkas Üniversitesi, Susuz Meslek Yüksekokulu, https://orcid.org/0000-0002-5987-2976

[2]Kafkas Üniversitesi, Susuz Meslek Yüksekokulu, https://orcid.org/0000-0001-8956-5814

ÖZET

Gerek özel gerekse kamuya ait işletmelerin finansal durumlarının ölçülmesi, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Çünkü finansal durumlarının ölçümü ve analizi hem işletme için hem de işletmenin hizmet sunduğu kamusal alan için amaçlarına ne düzeyde ulaşabildiğinin izlenmesi ve toplumsal refahın sağlanması açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Bu açıdan finansal planlama ve sunulan kurumsal performansın izlenmesi işletmelerin mali tablolarında sunulan bilgiler karar vericiler ve araştırmacılar tarafından önemli bir kaynak olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de nüfus dağılımında dördüncü sırada yer alan ve sahip olduğu sanayi üretimi ile gerek Türkiye'ye gerekse dünyaya mal ve hizmet üretiminin yapıldığı Bursa'da Büyükşehir Belediyesi'nin bir iştiraki olan Bursa Ulaşım Toplu Taşıma İşletmeciliği Turizm Sanayi ve Ticaret A.Ş. (BURULAŞ) şirketi örneklem olarak alınmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin bir iştiraki olan BURULAŞ işletmesinin 2017'den 2022'ye kadar yıllık mali tablolarında yayımlanan gelir ve gider verileri kullanılarak 6 yıllık finansal performansını çok kriterli karar verme metodları ile ayrı ayrı değerlendirmektir. Çalışmada kullanılan finansal veriler Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin resmi internet sayfasında paylaşılan faaliyet raporlarından elde edilmiştir. Çok kriterli karar verme metodları birçok alanda karar verme problemlerinin çözümünde, belirli ölçütler doğrultusunda fazla sayıdaki alternatifi birlikte değerlendirerek optimal karar vermede yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada BURULAŞ işletmesinin yıllık verileri ile finansal başarı durumunu analiz edip karşılaştırmak için SD yöntemi ile kriterlerin ağırlıkları önce belirlenmiş daha sonra ARAS metodolojisi kullanarak alternatifin optimal çözüme oransal olarak en büyük olan alternatif tespit edilmiştir. Yapılan analizlerde elde edilen sonuçlarda BURULAŞ işletmesinin 2017-2022 döneminde gelir ve gider faaliyetleri açısından finansal performansının 2021'de en iyi olduğu, daha sonra sırasıyla 2018, 2017, 2019, 2020 ve 2022 yılların olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: BURULAŞ, BİT, SD Yöntemi, ARAS Yöntemi

ABSTRACT

In particular, it is crucial to assess, analyse and evaluate the financial position of public-owned enterprises. The measurement and analysis of their financial situation provides valuable insights

ISBN : 978-625-6283-09-1

for both the business and monitoring the achievement of their goals in the public sector, as well as for ensuring social well-being. In this regard, financial planning and monitoring of corporate performance are used as an important source by decision makers and researchers as information presented in corporate financial statements. The study employed the Bursa Transportation Public Transportation Enterprise Tourism Industry and Commerce Inc. (BURULAŞ) as a case study, a branch of the Metropolitan Municipality in Bursa. It is the fourth largest municipality in Turkey and has industrial production, both nationally and internationally.

The primary objective of this study is to evaluate the six-year financial performance of Bursa Metropolitan Municipality's undertaking BURULAŞ, using multi-criterion decision-making methods and income and expenditure data published in the annual financial statements from 2017 to 2022. The financial data used in the study were obtained from activities reports shared on the official website of Bursa Metropolitan Municipality. Multi-criterion decision-making methods are employed in a multitude of fields to address decision-making challenges and to identify optimal solutions by evaluating multiple alternatives according to specific criteria. In this study, the relative importance of the criteria was initially determined using the SD method to analyse and compare the financial performance of the BURULAŞ enterprise with the annual data. Subsequently, the ARAS methodology was employed to identify the alternative with the greatest relative advantage in comparison to the optimal solution. The results of the analysis indicated that the financial performance of BURULAŞ in terms of revenue and expenditure activities during the period 2017-2022 was the most favourable in 2021, followed by the years 2018, 2017, 2019, 2020 and 2022, respectively. BURULAŞ, BİT, SD Yöntemi, ARAS Yöntemi

Keywords: BURULAŞ, MOE, SD Method, ARAS Method

1. GİRİŞ

İnsanların toplumsal düzen içerisinde yaşayarak yerleşik hayat sürmeleri neticesinde temel ihtiyaçların yerine getirilmesi önem arz eden bir husus olmuştur. Gerek merkezi gerekse yerel yönetimler zaman içerisinde farklı görev sorumluluklar yüklenerek toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında aktif bir oynamışlardır. Artan kentleşme ve nüfusun büyümesi sonucu yerel ihtiyaçların sağlanmasında sunumun aktörlerinde değişimler gözlenmiştir. Yerel yönetimler söz konusu sunumların sağlanmasında daha etkin bir rol üstlenirken sunum tekniklerinde de farklılıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle 1980 sonrası dünyada yaşanan yönetimsel dönüşümün paralelinde yerel hizmetlerin sunumunda özel hukuka tabi olan belediye iktisadi teşebbüslerinin önemli bir rol üstlendiği görülmektedir (Özçelik, 2022: 202). Belediye iktisadi teşebbüslerinin özellikle 1990'lı yıllarla birlikte yönetimdeki önemi dünya genelinde artmış ve ekonomideki

ISBN : 978-625-6283-09-1

rollerinde değişimler görülerek, bölgesel kalkınmada alt yapı yatırımlarında ve hizmet sunumunda kilit rol üstlenmeye başlamışlardır (Kopányi ve Hertelendy, 2004: 357).

Kentler içerisinde barındırdığı nüfus yoğunluğundan dolayı ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin artış gösterdiği yerleşim yerleridir. Kentlerin içerisinde farklı sebeplere bağlı olarak artan faaliyetler neticesinde ulaşım talebinin de artması beklenmektedir. Bu bağlamda kentte yaşayan yerel halkın en büyük beklentilerinden birisi ulaşım taleplerinin karşılanmasıdır. (Erdoğan, 2016: 16). Zira, artan nüfusla birlikte ulaşım talebinde de artışlar gözlenmektedir. Bu durum ise trafik sıkışıklığı, hava kirliliği, gürültü gibi sorunların baş göstermesine neden olmaktadır. Yönetim birimlerinin insan faaliyetlerinin artış gösterdiği şehir merkezlerinde hareketliliğe bağlı sorunların azaltması için çeşitli ulaşım önlemlerini alması gerekmektedir. Bu önlemler arasında, ulaşım ağlarının koordinasyonu, kentsel trafik hareketlerinin kontrol edilmesi bulunmaktadır (Farahani vd., 2013: 281). Özetle denilebilir ki, kentlerin büyümesi ve farklı merkezleri içerisinde barındırmasına bağlı olarak yaşanan gelişmelerin sonucunda ulaşım maliyetlerinde artışlar ile ulaşım hizmetlerinin verimliliğinde düşüşler yaşanmasına neden olmuştur (Akbulut, 2016: 337).

Yasal dayanaklar çerçevesinde belediyeler, özellikle 1980'li yıllarda başlayarak çeşitli alanlarda seri bir şekilde şirketleşmeye devam etmişlerdir. Belediyelerin bu uygulamayı tercih etmesinin çok sayıda nedenleri (esneklik, kâr elde etmek vb.) olmakla birlikte yerel halkın sosyo-ekonomik faydasını en üst düzeye çıkarmak, belediye hizmetlerinin daha etkin ve ucuz yollarla halka ulaştırılması gibi amaçlarla faaliyet göstermektedirler (Demirtaş, 2021: 5). Bu sayede artan belediye iktisadi teşebbüsleri birçok alanda hizmet sunmak için faaliyet göstermeye başlamıştır. Gösterdiği faaliyet alanlarından birisi de ulaşım hizmetleridir. Türkiye'de birçok büyükşehirde ulaşım hizmetlerinin sağlanması için Belediye İktisadi Teşebbüsleri (BİT) çalışmalarını sürdürmektedir. Söz konusu BİT'lerden birisi de Bursa'da faaliyet gösteren BURULAŞ'tır (Bursa Ulaşım Toplu Taşıma İşletmeciliği Turizm Sanayi ve Ticaret A.Ş.). Çalışma BİT'lerin yerel hizmet sunumunda etkinliğinin ne olduğu üzerinde çıkarımlarda bulunurken bir taraftan ulaşım hizmetlerinin önemine vurgu yapmaktadır.

Çalışmanın analiz bölümünde BURULAŞ işletmesinin 2017'den 2022'ye kadar 6 yıllık 13 farklı gelir ve giderleri temsil eden finansal değişkeni alınarak yıllık performansı çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemi olan SD ve ARAS yöntemi ile test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda BURULAŞ işletmesinin finansal açıdan en başarılı olduğu dönemin 2021 olduğu, en başarısız dönemin ise 2022'de olduğu görülmüştür.

2. BELEDİYE İKTİSADİ TEŞEBBÜSÜ (BİT) KAVRAMI VE UYGULANABİLİRLİĞİ

Yeni kamu yönetimini anlayışının yerine getirilmesinde bir unsur olarak karşımıza çıkan modern belediyecilik anlayışı içerisinde daha önceleri eski belediyecilik anlayışında hizmetlerin sunumu için gerçekleştirilen doğrudan mal ve hizmet sunumunun yerine idare ile bağı olan fakat ayrı bir tüzel kişilik olarak kurulan belediye iktisadi teşebbüsleri eliyle gerçekleştirilmektedir. Bu üretim modelinde daha önceleri vergiler ile finansmanı sağlanan mal ve hizmetlerin kullanan öder prensibi ile ulaşım, katı atık, otopark gibi yerel hizmetlerin sunumu gerçekleştirilmektedir. Daha önce belediyenin kendi bütçesinde yerel halkın faydasına

ISBN : 978-625-6283-09-1

sunduğu mal ve hizmetleri belediyelerin şirketler kurarak ürettiği özel mal kimliğine dönüşen fayda sağlayıcı çıktılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirbaş vd., 2017:146).

Belediye Kanunu'nun 14. Maddesinde belirtilen belediyelerin görev ve sorumlulukları farklı yöntemlerle belediyeler tarafından yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Bu yöntemlerden bir tanesi de BİT'ler yoluyla üretilen mal ve hizmetlerdir. BİT'lerin sunduğu hizmetlerin sağlanırken BİT'ler Türk Ticaret Hukuku'nda yer alan diğer teşebbüslerle farklılık göstermesine rağmen yaptıkları faaliyetlerde özel sektör kuralları ve piyasa şartlarını da baz almaktadırlar (Demirtaş, 2021: 17). Belediye işletmeleri genellikle yerel yönetimlerin mülkiyetinde olan ve çeşitli kamu hizmetlerini sağlamak ve yerel topluluklara gelir sağlamak amacıyla kurulan işletmeler olarak tanımlanır (Stoilova, 2022: 2). BİT'leri açıklayan bir diğer tanıma göre BİT'ler özel hukuk tüzel kişiliğine sahip olan sermayesinin yarısından fazlası belediyelerde bulunan ve Türk Ticaret Kanunu'na tabi olan kuruluşlardır. Son yıllarda gelişen konjonktür çerçevesinde BİT'lerin farklı alanlarda sayılarının arttığı görülmektedir (Demirtaş, 2021: 3).

Yerel hizmetlerin sunumunu gerçekleşmesinden belediyelerinin yürüttükleri faaliyetleri kolaylaştıran BİT'lerin aldığı görev ve sorumluluk alanlarını şu şekilde ayırabilmek mümkündür. Doğalgaz katı atıklardan enerji üretilmesi, şehrin ısıtılması için jeotermal potansiyelinden faydalanılması, katı atıkların yeniden dönüşümün sağlanması gibi alanları kapsayan enerji şirketleri, ekmek su gibi temel gıdaların temini için gıda şirketleri kurulmuştur. Kent içi ulaşımın sorunsuz bir şekilde sürdürülebilmesi için ulaşım şirketleri, toplu konut ve altyapı gibi iskân hizmetlerinin görülebilmesi için inşaat şirketleri, kentin güncel ve gelecekteki planlamasının etkin bir şekilde yürütülebilmesi için mühendislik şirketleri ve kültür sağlık spor gibi alanlarda sunacağı hizmetler için şirketler tesis edebilmektedir (Özçelik, 2022: 207). BİT'lerin maliyetli ve ulaşımı zor ürünleri kendi bünyesinde üreterek yerel halka daha az düşük maliyetli ve kaliteli bir şekilde sunumunun yaptığı örneklerden birisi İstanbul Halk Ekmek AŞ'dir. İstanbul hizmet gösteren söz konusu BİT glütensiz ürünlerin daha az meblağlarla üretilerek halk tarafından tüketilmesi için İstanbul Üniversitesi Cerrrahpaşa Tıp Fakültesi ile yürüttüğü çalışmasının sonucunda çölyak ve fenilketonuri hastalarının beslenme ile ilgili sorunlarının daha kaliteli ve daha az maliyetle çözmüşlerdir (Malbeleği, 2019: 56).

3. KENTİÇİ ULAŞIM HİZMETLERİ VE BELEDİYELER

Kentin ulaşım sisteminde gerçekleştirileceği başarısını belirleyen kriterler arasında erişebilirliği hedef alan konforlu düşük maliyetli enerji ekonomiklik ve verimlilik kriterleri dahilinde kullanabilmesi bulunmaktadır (Candan, 2008: 175). Hareketlilik tıpkı insan yaşamındaki gibi şehrin dinamiklerinde de önem arz etmektedir. Ulaşım kent hayatının önemli öğelerinden birisidir. Ulaşım sorunlarından çözülemediği takdirde şehrin en önemli sorunlarından birisi haline gelebilmektedir (Altuntaş ve Eyigün, 2021: 219). Ulaşımın zamanında etkin ve süratli bir şeklide yerine getirilmesi ekonomik kalkınmanın sağlanmasında hayati bir fonksiyonu bulunmaktadır. Başka bir ifade ile ulaşım sisteminin büyümesi ekonomik büyümeyi sağlayacak bir dinamiktir. (Apuhan ve Özdemir, 2020: 20).Toplu taşımanın ortaya çıkışı 17. Yüzyıla kadar götürülmektedir. Ülkemizde de belediyelerini ortaya çıkışı olan 19 yüzyılla birlikte kent içi ulaşımın çözülmesi yeni arayışlara girişilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Ankara

ISBN : 978-625-6283-09-1

İstanbul Bursa gibi şehirlerde kent içi ulaşımın çözülmesi için toplu taşıma hizmetleri hız kazanmıştır. (Erdoğan, 2016: 1).

Teknoloji, demografik ekonomik ve sosyal değişimlerin sonucunda kent içi ulaşım dünya gibi Türkiye'de karmaşık ve yönetilmesi zor bir hal almıştır. Sürdürülebilir kent içi ulaşımın yerine getirilmesi tercihlerin ve önceliklerin belirlenmesinin yanı sıra gürültü, hava kirliliği gibi etmenlerin de dikkate alınarak şehrin ulaşım açısından ihtiyaçlarına cevap veren bir sürecin oluşturulmasına bağlıdır (Ağaoğlu ve Başdemir, 2019: 27). Ulaşım planlamalarının etütlerin teknolojik imkânların kullanılarak yapılması süreci 1950'li yıllarda bilgisayarların geliştirilmesine bağlı olarak hız kazanmıştır. Bilgisayar programlarından yararlanılarak oluşturulan ulaşım modelleri rasyonel bir özellik gösterdiğinden tercih edilen bir yöntem olarak ABD ve İngiltere'de kullanım alanı bulmuştur (Özalp ve Öcalır, 2008: 72).

Kent içi ulaşımda sürdürülebilirliğin yerine getirilmesi beş temel unsurdan oluşmaktadır. Bu unsurlar, ekonomiklik, hız, güvenlik, konfor ve çevreye duyarlılıktır (Fidan, 2011: 2). Sürdürülebilir bir ulaşımı kentin tüm alanlarında uygulanabilmesi kentin yönetiminde karar mercii olan yöneticilerin önceliğindedir. Sürdürülebilir ulaşımın gerçekleştirilmesi için iki çözüm mekanizması geliştirilmektedir. Bunlardan birincisi kenti içi ulaşımında otomobillere alternatif olabilecek toplu taşıma, bisiklet gibi ulaşım unsurlarının etkinliği arttıracak altyapı hizmetlerinin geliştirilmesidir. Diğeri ise, otomobil gibi motorlu araç kullanımının kent merkezlerinden kullanımın farklı unsurlara bağlı olarak kısıtlanmasıdır. Bu kısıtlamalardan bir kaçı, araç yollarının yaya yollarına dönüştürülmesi yolların tek şeritli hale getirilmesi, otomobil kullanılmana ayrı bir vergilendirilmesi sisteminin geliştirilmesi olarak sıralanabilir (Erçetin, 2023: 241). Bu sayede artan belediye iktisadi teşebbüsleri birçok alanda hizmet sunmak için faaliyet göstermeye başlamıştır. Gösterdiği faaliyet alanlarından birisi de ulaşım hizmetleridir. Türkiye'de birçok büyükşehirde ulaşım hizmetlerinin sağlanması için BİT'ler çalışmalarını sürdürmektedir. Söz konusu BİT'lerden birisi de Bursa Kenti'nde faaliyet gösteren BURULAŞ'tır. Çalışma BİT'lerin yerel hizmet sunumunda etkinliğinin ne olduğu üzerinde çıkarımlarda bulunurken bir taraftan ulaşım hizmetlerinin önemine vurgu yapmaktadır.

4. UYGULAMA VE BULGULAR

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de nüfus dağılımında dördüncü sırada yer alan ve sahip olduğu sanayi üretimi ile gerek Türkiye'ye ye gerekse dünyaya mal ve hizmet üretiminin yapıldığı Bursa'da BURULAŞ işletmesinin 2017'den 2022'ye kadar yıllık mali tablolarında düzenli olarak yayımlanan gelir ve gider verilerini kullanarak 6 yıllık finansal performansını analiz edip karşılaştırmaktır.

BURULAŞ işletmesinin amaç ve hedefleri; Bursa içi ve çevresinde sahip olduğu ulaşım organizasyonu ile tüm toplu taşıma hizmetlerini bir merkezden sunan, koordine eden ve çevresindeki ulaşım hizmetlerine katma değer sağlamaktadır. Sürekli eğitim faaliyetleri ile personelin niteliklilik seviyesini arttırmak, vatandaşları ulaşım hizmetleri ile ilgili detaylı şekilde bilgilendirmek, emniyetli ve konforlu hizmet sunmak ve tedarikçilerle uyumlu şekilde çalışarak ekonomik avantaj sağlamak ön planda tutulan hedefler arasında yer almaktadır. 14 Aralık 1998 tarihinde faaliyetlerine başlayan BURULAŞ işletmesinin 2022'itibari ile faaliyet

ISBN : 978-625-6283-09-1

alanları ve insan kaynaklarına ait bilgiler ise şu şekildedir (2022 faaliyet raporları, https://www.burulas.com.tr/hakkimizda/: Erişim Tarihi: 07.11.2023);

Faaliyet Alanları:

Hafif Raylı Sistem İşletimi, Şehiriçi Otobüs İşletimi, Bursa - Sabiha Gökçen Otobüs İşletimi, Şehirlerarası Otobüs Terminali İşletimi, Tramvay İşletimi, Bursa Deniz Otobüsleri İşletimi, Otopark İşletmesi.

İnsan Kaynakları:

Toplam çalışan personel sayısı 3.082 olup, bunların 2.948'i erkek, 134'ü ise kadındır. Toplam 80 engelli personel görev yapmaktadır. Çalışanların %46'sı ilköğretim, %36'sı lise, %8'i önlisans, %10'u lisans mezunudur.

Çalışmada kullanılan finansal değişkenler ve 2017-2022 inceleme dönemine ilişkin raporlanan veriler Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo 1'de yer alan ve ÇKKV analizlerinde temel veri matrisini oluşturan bu 13 finansal değişkenin 6 yıllık verileri Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin resmi internet sayfasında yayımlanan faaliyet raporlarından alınarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 1. Finansal Değişkenlere Ait Veri Matrisi

Finansal değişkenler	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1. Net satışlar	449.231.121	501.522.202	604.248.557	437.874.118	635.079.938	1.790.728.127
2. Maliyet	439.523.365	522.204.800	648.904.334	629.756.143	832.858.387	2.007.616.069
3. Brüt kâr	9.707.757	20.682.598	-44.655.777	-191.882.025	197.778.449	-216.887.941
4. Pazarlama, satış ve dağıtım giderleri	1.715.876	5.527.484	3.458.275	2.520.156	3.813.855	7.170.235
5. Genel yönetim giderleri	16.888.115	24.794.310	22.734.803	20.805.961	30.864.849	79.613.658
6. Faaliyet kârı	8.896.234	51.004.392	-70.848.855	-215.208.142	232.457.162	-303.671.835
7. Faiz gelirleri	480.251	1.174.646	1.675.473	829.733	1.437.202	919.164
8. Kamiyo kârları	765.384	4.077.199	1.072.137	4.863.296	1.922.638	7.769.288
9. Kamiyo zararları	693.465	2.590.993	3.110.214	2.872.194	6.134.284	8.768.350
10. Diğer olağan gelir ve kârlar	14.118.100	12.863.946	11.545.336	10.708.699	16.842.627	44.869.880
11. Diğer olağan gider ve zararlar	85.507	72.896	309.595	678.704	141.161	13.036.849
12. Finansman giderleri	3.181.474	2.678.872	15.439.456	14.328.848	22.346.905	33.939.025
13. Dönem sonu net kâr	6.988.591	13.322.924	-75.048.456	-213.248.577	-22.130.095	-274.882.530

Kaynak: Burulaş'ın faaliyet raporlarından yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 1'de görüldüğü üzere çalışmada örneklemini oluşturan BURULAŞ işletmesinin 13 farklı finansal değişkeni analizlerde kullanılmıştır. Bu finansal değişkenlerden net satışlar, brüt kâr, faaliyet kârı, faiz gelirleri, kambiyo kârları, diğer olağan gelirler ve dönem sonu net kâr fayda (max) temelli değişkenlerdir. Maliyet, pazarlama, satış ve dağıtım giderleri, genel yönetim giderleri, kambiyo zararları, diğer olağan giderler ve finansman giderleri ise maliyet (min) temelli değişkenleri temsil etmektedir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Çalışmada yöntem olarak, Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) metodları kullanılmıştır. CKKV metodları birçok alanda karar verme problemlerinin çözümünde, belirli ölçütler doğrultusunda fazla sayıdaki alternatifi birlikte değerlendirerek optimal karar vermede yaygın olarak kullanılan yöntemlerdir. BURULAŞ işletmesi tarafından açıklanan yıllık verileri ile finansal başarı durumunu analiz edip karşılaştırmak için SD (Standard Deviation-Standard Sapma) yöntemi ile kriterlerin ağırlıkları önce belirlenmiş daha sonra ARAS (Additive Ratio Assessment-Eklemeli Nispi Değerlendirme) yöntemini kullanarak alternatifin optimal çözüme oransal olarak en büyük olan alternatif tespit edilmiştir. Yılmaz ve Gül (2023), ÇKKV metodları hem ticari amaç güden işletmelerin finansal durumlarına ait performansı ölçmenin yanında hem de herhangi bir piyasada işlem gören, farklı sektörlerde faaliyet gösteren veya hayatın diğer tüm alanlarında mevcut tüm veriler dikkate alınarak uygulanabilir özelliğe sahip olduğunu vurgulamışlardır.

BURULAŞ işletmesinin 6 yıllık finansal verilerini analiz edip optimal değerleri hesaplamak için ilk önce her bir finansal değişkenin ağırlık değeri SD metodu ile hesaplanmış daha sonra ARAS metodu ile en ideal kritik değerler hesaplanarak 2017-2022 döneminde ait başarı sıralaması yapılmıştır. SD ve ARAS metodlarına ait matematiksel formüller aşağıda yer almaktadır.

4.1. SD Metodu

SD (Standart Deviation) metodu Diakoulaki, Mavrotas ve Papayannakis (1995) tarafından geliştirilmiştir. SD metodu çalışmada kullanılan kriterlerin ağırlıklandırması için kullanılan ve araştırmacının tercihine bırakmadan objektif olarak hesaplayan bir matematiksel yönteme sahiptir. SD metodu ile kriterlerin ağırlıkları üç aşamalı bir matematik formülü ile hesaplanmaktadır (Diakoulaki vd., 1995).

Karar matrisinin oluşturulması:

$$x = [x_{ij}]_{m*n} = \begin{bmatrix} x_{11} & . & x_{1n} \\ x_{21} & . & x_{2n} \\ x_{31} & \vdots & x_{3n} \\ . & . & . \\ x_{m1} & . & x_{mm} \end{bmatrix} i = 1, 2, \dots\dots\dots, m;\ j = 1, 2, \dots\dots\dots., n \quad (1)$$

1 no'lu karar matrisinde "i" dönemleri, "j" karar kriterleri olarak alınan finansal değişkenlerdir.

Kriterlerin normalize edilmesi:

$$x_{ij}^{*} = \frac{x_{ij} - x_j^{min}}{x_j^{max} - x_j^{min}}; i = 1, 2, \dots\dots\dots, m;\ j = 1, 2, \dots\dots\dots., n \quad (2)$$

$$x_{ij}^{*} = \frac{x_j^{max} - x_{ij}}{x_j^{max} - x_j^{min}}; i = 1, 2, \dots\dots\dots, m;\ j = 1, 2, \dots\dots\dots., n \quad (3)$$

İkinci aşamada formül 2 ile fayda (max), formül 3 ile maliyet (min) etkilerine göre kriterler normalize edilmektedir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Kriter ağırlıklarının hesaplanması:

$$\sigma = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^{m}(x_{ij}-\bar{x}_j)^2}}{m};\ i = 1,2,\ldots\ldots,m;\ j = 1,2,\ldots\ldots\ldots,n \tag{4}$$

$$w_j = \frac{\sigma_j}{\sum_{j=1}^{n}\sigma_j};\ j = 1,2,\ldots\ldots\ldots,n \tag{5}$$

Üçüncü aşamada her bir finansal kritere ait ağırlıklar hesaplanır. Denklem 4 ile ilk önce her bir kriterin standart sapma değeri hesaplanır daha sonra denklem 5 ile kriterlerin etki ağırlıkları hesaplanır.

4.2. ARAS Metodu

Çok kriterli karar verme problemlerinin çözümlenmesinde yeni bir yaklaşım

ARAS çok kriterli karar verme (Additive Ratio Assesment) metodu Zavadskas ve Turskis (2010) tarafından geliştirilmiştir. Bu yöntem alternatiflerin fayda fonksiyonu değerlerinin en uygun (optimal) konumdaki alternatife ait fayda fonksiyonu değeriyle yakınlık durumunu belirleyerek kıyaslanma yapma olanağı tanımaktadır. ARAS metodunda optimal değerleri hesaplamak için dört aşamalı bir matematiksel formül kullanılmaktadır (Zavadskas ve Turskis, 2010; Sliogeriene vd., 2013).

Karar matrisinin oluşturulması:

$$x = [x_{ij}]_{m*n} = \begin{bmatrix} x_{11} & . & x_{1n} \\ x_{21} & . & x_{2n} \\ x_{31} & \vdots & x_{3n} \\ . & . & . \\ x_{m1} & . & x_{mm} \end{bmatrix} i = 1,2,\ldots\ldots\ldots,m;\ j = 1,2,\ldots\ldots\ldots,n \tag{6}$$

1 no'lu karar matrisinde "i" dönemleri, "j" karar kriterleri olarak alınan finansal değişkenlerdir.

Kriterlerin normalize edilmesi:

$$x_{ij}^{*} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^{m} x_{ij}};\ i = 1,2,\ldots\ldots\ldots,m;\ j = 1,2,\ldots\ldots\ldots,n \tag{7}$$

$$x_{ij}^{*} = \frac{1/x_{ij}}{\sum_{i=0}^{m} 1/x_{ij}};\ i = 1,2,\ldots\ldots\ldots,m;\ j = 1,2,\ldots\ldots\ldots,n \tag{8}$$

İkinci aşamada formül 2 ile fayda (max), formül 3 ile maliyet (min) etkilerine göre kriterler normalize edilmektedir.

Ağırlıklı normalize işlemi:

$$x_{ij} = x_{ij}^{*} w_j;\ i = 1,2,\ldots\ldots,m;\ j = 1,2,\ldots\ldots\ldots,n \tag{9}$$

4 no'lu formül ile daha önce SD metodu ile hesaplanan ağırlık değerleri ile normalize edilmiş değerler ile çarparak yeni değerler elde edilmiştir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Optimallik işlemi:

$$s_i = \sum_{j=1}^{n} x_{ij}\,; j = 1, 2, \ldots\ldots n \quad (10)$$

$$k_i = s_i / s_0\,;\ i = 1, 2, \ldots\ldots, m \quad (11)$$

Optimallik işleminde ilk önce formül 5 ile optimallik fonksiyonu oluşturulur daha sonra her bir dönem için göreli etkinlik değeri bulunur.

BURULAŞ işletmesinin 2017-2022 dönemine ait yıllık finansal gelir ve gider verilerinin analizinde ilk önce finansal değişkenlerin (veya kriterlerin) ağırlık değerlerini objektif bir şekilde tespit etmek için SD metodololijisine ait matematiksel formüller kullanılmış, daha sonra bu kriterlerin SD ile tespit edilen ağırlık değerleri kullanılarak ARAS metodolojisine ait matematiksel formüller ile her bir döneme ait etkinlik veya optimallik değeri hesaplanmıştır. SD ve ARAS yöntemine ait hesaplamalar Microsoft Office Excel programı ile yapılmıştır. Ayrıca gerek SD gerekse ARAS yöntemi ile hesaplamalar yaparken BURULAŞ işletmesine ait fayda ve maliyeti temsil eden aynı finansal değişkenler ile karar matrisi oluşturulmuştur.

SD metodunda yer alan matematiksel formüller kullanılarak her bir finansal değişken ilişkin hesaplanan ağırlık değerleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. SD Sonuçları

Finansal Değişkenler	Ağırlık (w_j)
1. Dönem sonu net kâr (max)	0,0858
2. Diğer olağan gider ve zararlar (min)	0,0818
3. Net satışlar (max)	0,0785
4. Kambiyo kârları (max)	0,0780
5. Diğer olağan gelir ve kârlar (max)	0,0779
6. Finansman giderleri (min)	0,0771
7. Genel yönetim giderleri (min)	0,0760
8. Maliyet (min)	0,0756
9. Brüt kâr (max)	0,0749
10. Pazarlama, satış ve dağıtım giderleri (min)	0,0747
11. Faiz gelirleri (max)	0,0736
12. Kambiyo zararları (min)	0,0731
13. Faaliyet kârı (max)	0,0730
Ortalama	

Tablo 2'de sunulan SD skorlarına göre, oluşturulan veri matrisinde dönem sonu net kâr'ın 0,0858 SD ağırlığı ile en önemli finansal değişken görülürken, 0,0730 ağırlık oranı ile faaliyet kârı önem açısından en düşük finansal değişken olarak görülmüştür. Bu durum karar matrisinde aynı zaman da fayda tabanlı değişkenler arasındaki ağırlık önem sırasını da göstermektedir, Maliyet tabanlı finansal değişkenlerin SD ağılıkları incelendiğinde, diğer olağan gider ve

ISBN : 978-625-6283-09-1

zararlar 0,0816 ağırlık oranı ile ilk sırada yer alırken, 0,0731 ağırlık oranı ile kambiyo zararları son sırada yer almaktadır.

ARAS metodunda yer alan matematiksel formüller kullanılarak her bir döneme ait hesaplanan optimallik değerleri Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. ARAS Sonuçları

Dönem	Etkinlik Değeri (k_i)	Sıralama
2017	-0,1539	3
2018	0,0018	2
2019	-0,4804	4
2020	-1,4557	5
2021	1,1958	1
2022	-1,7661	6

Tablo 3'teki ARAS optimal değer bulgularına göre BURULAŞ işletmesinin 2017-2022 döneminde en başarılı olduğu dönemin 2021 yılı olduğu görülmektedir. Daha sonra sırasıyla 2018, 2017, 2019, 2020 ve 2022 yılları gelmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gelişen kent coğrafyasında ulaşım hizmetlerin farklı araçlarla yerine getirilmesi toplumsal faydanın oluşturulması açısında önem arz etmektedir. Bu duruma bağlı olarak bireylerin rahatlıkla ve konforlu bir şekilde ulaşım araçlarını kullanabilmelerini sağlayabilmek için işletme ve dolayısıyla kamu yararına açısından finansal ve beşeri sermayenin rasyonel ve etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

Finansal ve beşeri sermayenin rasyonel ve etkin kullanımıyla elde edilecek gelir ile sadece merkezden alınan sermayeye bağımlı olmadan şirketleşme yoluyla piyasa ekonomisinin getirdiği yöntemlerden yararlanılarak hem finansman ihtiyacının karşılanması hem bölgesel kalkınma hem de şehirde yeni istihdam olanaklarının sağlanmasında önemli rol oynayabilirler.

Sonuç olarak gerek özel gerekse kamuya ait işletmelerin finansal durumlarının ölçülmesi, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Çünkü finansal durumlarının ölçümü ve analizi hem işletme için hem de işletmenin hizmet sunduğu kamusal alan için amaçlarına ne düzeyde ulaşabildiğinin izlenmesi ve toplumsal refah açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Bu açıdan karar vericilerin işletmelerde finansal planlama ve kurumsal performansının izlenmesi için mali tablolarda sunulan finansal verilerde tarihsel süreçte yaşanan değişimlerin izlenmesi ve analiz edilmesi kamu yararı için önem arz etmektedir.

Son olarak yapılacak yeni çalışmalarda, ENTROPI, COPRAS, TOPSIS, WASPAS, OCRA gibi çok kriterli ağırlıklandırma ve optimallik yöntemlerini kullanarak belediyelere ait işletmelerin finansal etkinliği analiz edilerek litertüre katkı sunmaları araştırmacılara tavsiye edilmektedir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, M. N., & Başdemir, H. (2019). Şehir içi ulaşım sorunları ve çözüm önerileri. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, 8*(1), 27-36.

Akbulut, F. (2016). Kentsel ulaşım hizmetlerinin planlanması ve yönetiminde sürdürülebilir politika önerileri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11*(1), 336-355.

Altuntaş, S., T., & Eyigün, Y., (2021). Sürdürülebilir kent içi ulaşım politikaları raylı sistemler örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, *3*(2), 217-233.

Apuhan, H., & Özdemir, Y. (2020). Kent içi ulaşım sistemlerinde risk analizi. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 2*(1), 20-26.

Candan, S. (2008). Ankara ulaşım sisteminde bütünleşme ihtiyacı. *Mülkiye Dergisi, 32*(261), 175-185.

Demirbaş, T., Çetinkaya, Ö., Güneş, V., & Bektaş, N. B. (2017). Yeni kamu işletmeciliği bakış açısıyla Türkiye'de belediyelerin şirketler yoluyla hizmet sunma modelinin değerlendirilmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 15*(30), 145-175.

Demirtaş, A. N. (2021). Türkiye'de belediye şirketleri üzerine bir inceleme. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(8), 1-19.

Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: the critic method. *Computers & Operations Research*, *22*(7), 763-770.

Erçetin, C. (2023). Çevresel sürdürülebilirlik ve ulaşım aracı olarak bisiklet: iyi uygulama örnekleri. *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi, 2*(3), 238-269.

Erdoğan, Ö. (2016). Günümüzde belediyelerin sürdürülebilir kent-içi ulaşım (toplu taşımacılık) ile ilgili görev ve sorumlulukları. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi, 44*, 1-19.

Farahani, R. Z., Miandoabchi, E., Szeto, W. Y., & Rashidi, H. (2013). A review of urban transportation network design problems. *European Journal of Operational Research, 229*(2), 281-302.

Fidan, A. (2011). Sürdürülebilir toplu ulaşım sistemi ve önemi. *Kent Akademisi Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi, 4*(1), 1-6.

Kopányi, M., & Hertelendy, Z. (2004). Municipal Enterprises in Hungary. M. Kopányi, D. Wetzel & S. El Daher (Der.), *Intergovernmental Finance in Hungary A Decade of Experience 1990-2000 içinde (ss. 337-359)*, Budapest: Hungary, The World Bank.

Malbeleği, N. (2019). Belediye iktisadi teşebbüsleri üzerine bir inceleme. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, 18*(1), 31-60.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Özalp, M., & Öcalır, E. V. (2008). Türkiye'deki kentiçi ulaşım planlaması çalışmalarının değerlendirilmesi. *METU Journal of the Faculty of Architecture, 25*(2),71-97.

Özçelik, H. (2022). Belediye şirketlerinin denetimi hakkında bir değerlendirme. *Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3*(2), 201-214.

Sliogeriene, J., Turskis, Z., & Streimikiene, D. (2013). Analysis and choice of energy generation technologies: the multiple criteria assessment on the case study of Lithuania. *Energy Procedia, 32*, 11-20.

Stoilova, D. (2022). Analysis of the financial management of municipal enterprises in Blagoevgrad with Z-Score model. *Economics & Law, 4*(1), 1-14.

Yılmaz, T., & Gül, M. (2023). BIST temettü 25 endeksinde yer alan firmaların finansal performanslarının SD ve WASPAS yöntemiyle analiz edilmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32*, 198-221.

Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2010). A new additive ratio assessment (ARAS) method in multicriteria decision-making. *Technological and Economic Development of Economy*, 16(2), 159-172.

ISBN : 978-625-6283-09-1

YEREL YÖNETİMLERİ ÖNEMLİ KILAN NEDENLER VE DAYANDIĞI DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Sabit MENTEŞE
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
ORCİD İD:0000-0003-4901-4481

ÖZET

Kamu hizmetlerinin tamamını, ülkelerin başkentlerinden yürütmek mümkün olmamaktadır. Mümkün olsa bile, hizmetlerin etkinlik ve verimlilikleri önemli ölçüde azalmaktadır. Diğer taraftan demokratik siyasal değerler gelişmemekle birlikte halkın kamu kurumları ve verdikleri hizmetlere karşı ilgisi azalmaktadır. Coğrafi şartların farklılığı, mekânsal uzaklık, halkın yönetime katılması ve halka daha iyi hizmet sunma gibi sorun ve ihtiyaçlar yerel yönetimleri ortaya çıkaran ana nedenler arasındadır. Yapılan araştırmalar, yerel yönetimlerin ortaya çıkışında işlevsellik ve demokratik nedenler olmak üzere iki ana unsurun olduğunu göstermektedir. İşlevsel nedenler kamu yönetiminin vermiş olduğu hizmetlerin verimlilik ve etkinliği ile ilişkili görülürken, demokratik nedenler siyasi ve idari olarak halkın ülke geneli gibi, yerelde de yönetime katılımı anlamında ele alınmaktadır. Bunların dışında yerel yönetimleri gerekli kılan özgürlük, özerklik ve yeniden paylaşım olmak üzere üç değere de vurgu yapılmaktadır. Öte yandan geleneksel kamu yönetimden yeni kamu yönetimine geçiş ile yaşanan süreçte mal ve hizmetlerin üretimi ve halka sunumunda, halka en yakın yönetsel birimlere öncelik verilmesi, yerelleşme eğilimleri, temel hak ve özgürlüklere yapılan vurgu, yönetime katılım (yönetişim) ve değişimlerde yerel yönetimleri önemli kılan nedenler olarak görülmektedir. Hiç şüphesiz yerel yönetimler yerel hizmetlerin yürütülmesinde verimli bir yöntem olmanın yanında, yerel yönetimlerin varlığından dolayı merkezi yönetim de kazançlı olmaktadır. Yerel yönetimler halka en yakın hizmet birimleri olarak yerelde halkın kendi sorunlarına sahip çıkmasına sundukları katkı neticesinde girişimciliği de teşvik etmektedirler. Ayrıca yerel yönetimler il, ilçe ve köylerin gelişimine katkının yanında merkezi yönetime karşı bir fren ve denge unsuru olmaları yönüyle demokratik değerlerin gelişimine de çok önemli katkılar sunmaktadır. Nitekim Avrupa Yerel Yönetim Özerklik Şartı kamu yönetimi ile ilişkili tüm bu süreçlerde yer alan değişim ve gelişmelerden yola çıkarak, yerel yönetimleri güvence altına almış olması da oldukça önemli bir gelişmedir. Derleme niteliğinde gerçekleştirilen bu çalışma kuramsal temelleri açısından yerel yönetimlerin ortaya çıkış nedenleri ve dayandığı değerleri açıklamayı amaçlamıştır. Derleme çalışmalarında amaç; incelenecek konuda yapılmış başlıca araştırmaların kapsamlı ve objektif olarak taranması, çeşitli dâhil etme ve dışlama kriterleri kullanılarak ve araştırma kalitesi değerlendirilerek hangilerinin derlemeye alınacağının seçilmesi ve dâhil edilen araştırmaların bulgularını sentezlemektir. Çalışmada; gelişmiş demokratik ülkelerde mahalli ve müşterek ihtiyaçların karşılanması yanında, kamu hizmetlerinin sunumunda etkinlik, verimlilik, demokrasi düşüncesi, özgürlük, özerklik ve yeniden paylaşım bağlamında merkezi yönetimi yerelde tamamladıkları görülürken, demokrasi ile sorunları bulunan ülkeler yönünden yerel yönetimlerin kamu yönetimleri içinde yer alma

ISBN : 978-625-6283-09-1

neden ve değerler bağlamında yerelde mahali ve müşterek sorunların çözümünde olması gereken nitelik ve niceliklere sahip olmadıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yerel yönetimler, etkinlik, verimlilik, yerindelik, demokrasi.

EXAMINING LOCAL GOVERNMENTS IN TERMS OF THE REASONS THAT MAKE THEM IMPORTANT AND THE VALUES THEY ARE BASED ON

ABSTRACT

It is not possible to carry out all public services from the capitals of the countries. Even if it were possible, the effectiveness and efficiency of services is significantly reduced. On the other hand, democratic political values do not develop and the public's interest in public institutions and the services they provide is decreasing. Problems and needs such as differences in geographical conditions, spatial distance, public participation in management and providing better service to the public are among the main reasons that create local governments. Research shows that there are two main factors in the emergence of local governments: functionality and democratic reasons. While functional reasons are seen to be related to the efficiency and effectiveness of the services provided by the public administration, democratic reasons are considered in terms of political and administrative participation of the public in local government as well as in the country in general. Apart from these, three values that make local governments necessary: freedom, autonomy and re-sharing are also emphasized. On the other hand, in the process of transition from traditional public administration to new public administration, giving priority to the administrative units closest to the public in the production and presentation of goods and services to the public, localization trends, emphasis on fundamental rights and freedoms, participation in management (governance) and the reasons that make local governments important in changes. It is seen as. Undoubtedly, local governments are not only an efficient method of carrying out local services, but also the central government is profitable due to the existence of local governments. Local governments, as the closest service units to the public, also encourage entrepreneurship as a result of their contribution to the local people's ownership of their own problems. In addition to contributing to the development of provinces, districts and villages, local governments also make significant contributions to the development of democratic values by being a brake and balance element against the central government. As a matter of fact, it is a very important development that the European Charter of Local Government Autonomy has secured local governments, based on the changes and developments in all these processes related to public administration. This study, which was carried out as a compilation, aimed to explain the reasons for the emergence of local governments and the values on which they are based, in terms of their theoretical foundations. The purpose of compilation studies is; The aim is to comprehensively and objectively scan the major studies on the subject to be examined, to select which ones to include in the compilation by using various inclusion and exclusion criteria and evaluating the research quality, and to

ISBN : 978-625-6283-09-1

synthesize the findings of the included studies. In the study; In developed democratic countries, in addition to meeting local and common needs, it is seen that they complement the central government locally in the context of effectiveness, efficiency, idea of democracy, freedom, autonomy and re-sharing in the provision of public services, while in countries that have problems with democracy, local governments are included in public administrations in the context of reasons and values. It has been found that they do not have the necessary qualities and quantities to solve local and common problems.

Key words: Local governments, effectiveness, efficiency, propriety, democracy.

1.GİRİŞ

Devlet yönetimi veya kamu yönetimi, özünde bir devleti etkili ve verimli bir şekilde kuruluş amaçları doğrultusunda varlığını sürdürebilmeyi amaçlar. Ortaya çıktığından günümüze farklı devlet yönetimleri ve buna bağlı örgütlenme biçimleri var olmuş ve olmaya da devam etmesi beklenmektedir. Klan, aşiret, krallık, prenslik, site, imparatorluk, ulus ve çok uluslu şeklindeki geçmişten günümüze ortaya çıkan devlet türleridir. Örgütlenme yönünden çağdaş devletlerde merkeziyetçi ve ademi merkeziyetçi yönetim biçimlerinden birini tercih etme zorunluluğu bulunurken, orta çağ ve öncesi dönemde devletlerin böylesi bir örgütlenme zorunluluğu bulunmamaktadır. Benzer şekilde siyasal anlamda devletler, yönetim şekli bakımından monarşik, oligarşik, teokratik, demokratik ve cumhuriyet şeklinde farklı yönetim şekillerine sahip olmuş (Versan, 1986:22-34) ve olmaya da devam etmeleri beklenmektedir. Ancak çağdaş devlet örgütlenmelerin neredeyse tümünde merkezden ve yerinden yönetim şeklinde, diğer bir ifadeyle coğrafi bakımdan yer ve yöre halkın kendilerini doğrudan ilgilendiren müşterek ihtiyaçlarını karşılayabilecek daha alt düzeyde örgütlenmelere gitmişlerdir. Bu çalışmada söz konusu coğrafi bakımdan yerel halkın müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere, devletin yöre halkına siyasal ve yönetsel katılım hakkı tanıyarak oluşturduğu yerel yönetimleri ortaya çıkaran neden, önem ve değerler üzerinde durulmuştur. Çalışma bu anlamda geleneksel derleme şeklinde desenlenmiştir. Derleme çalışmalarında belirli bir konuda hazırlanmış araştırma sorusuna yanıt bulmak için, belirlenmiş ölçütlere uygun aynı konuda yapılmış çalışmaların (devlet belgeleri, editör yazıları, makale, kitap, tez, diğer belgeler...vb.) sistemli ve yan tutmadan taranması, bu çalışmaların geçerliğinin değerlendirilmesi ve sentezlenerek amaca uygun şekilde birleştirilmesi amaçlanmaktadır (Özer ve Görgülü, 2021: 700; Yıldırım ve Şimşek, 2008; Kuş, 2003; Balcı, 2004).

2.KAMU YÖNETİMİ VE YEREL YÖNETİM

Yönetim belli bir amaç ve amaçları gerçekleştirmek üzere kurulmuş örgütün, amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik süreci ifade etmektedir. Kamu yönetimi ise yönetimin kamuya yani devlet yönetimine uygulanmasıyla ortaya çıkan bir yönetim biçimi olarak, kuruluş amaçları doğrultusunda devleti işler durumda tutabilme ile ilişkili bir kavram olmaktadır. Kamu yönetimi

ISBN : 978-625-6283-09-1

özünde "devlet ve onun yönetimi, planlamadan eşgüdüme, altyapı kurmaktan ulusal ekonomiyi büyütecek koşulları yaratmaya varıncaya dek kalkınmada yaşamsal bir rol oynayan" yönetimdir (Ergun, 2015:30). Gözübüyük kamu yönetimini yönetim, örgüt ve idare anlamında kullanırken "düzenli topluluklarda kamu gücünün örgütlenişini ve işleyişi" olarak "her türlü devlet görevlerini ve örgütlerini içine alan bir tanım" olarak görmektedir (Gözübüyük, 1989:2). Ahmet Hamdi Aydın (2013:7) kamu yönetimini "kamu politikalarını uygulamak ve kamusal hizmetleri sunmak amacıyla yapılan tüm faaliyetleri yürütme, genel kuralları uygulama ve yasaların gereğini yerine getirme süreci" yanında, "devletin kamusal hizmetleri amacına uygun olarak sunabilmek için elindeki tüm kaynakları en önemli şekilde kullanılması" olarak tanımlamıştır. Eryılmaz (1010: 1) "devletin hareket etme ve iş görme aracı" "bütün bir toplumun iç içe geçmiş ve çoğu kere biri biriyle çelişen sorunları arasında işleyen, kamu hizmetleri yürüten idari mekanizmadır". Kamu yönetimi, kamuya ait işlerin vatandaşların beklentileri doğrultusunda etkin ve yerine getirilmesine yönelik faaliyetlerdir (Kaçmaz, 2004:209). Kamu yönetimi, "kamu politikalarının yürütülebilmesi için gerekli bireysel ve grup olarak çabaların bir araya getirilmesi"dir (Özer, 2015:8). Görüldüğü üzere kamu yönetimi son tahlilde devletin yönetimi olarak, kuruluş amaçları doğrultusunda bir devletin işler durumda tutulmayı ve yaşatmayı amaçlar. Bunun için; eldeki madde ve insan kaynaklarını en etkili ve verimli bir şekilde kullanmak üzere süreci işletir. Bu tanımlar bizi esasında kamu yönetiminin, yasaları ve idari düzenlemeleri uygulamakla ilgili süreçler, organizasyonlar, kamu personelinin eylem ve işlemlerinin gereğini yerine getirmeye götürmektedir.

Burada sorun devletin var olma ve varlığını kuruluş amacı doğrultusunda sürdürebilmesinin nasıl bir örgütlenmeye ya da devletin ürettiği mal ve hizmetlerin amaca uygun en etkili ve verimli bir şekilde nasıl üretilip halka sunulabileceği sorunudur. Bakıldığında bu durumla ilgili farklı örgütlenme biçimlerinin söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak ortada var olan gerçek; nasıl ve hangi örgütlenme türünü seçerlerse seçsinler, devletlerin tüm işleri tek bir merkezden yürütme imkân ve olanağına sahip bulunmayışları, bulunsalar dahi etkili ve verimli bir şekilde mal ve hizmet üretimini hakkıyla yerine getirme ile ilgili sınırlı imkân ve olanaklara sahip olduklarıdır (Eryılmaz, 2010:131). Aynı şekilde her şeyin merkezden yönetimi, demokratik siyasal değerlerin gelişmemesine neden olacağından, halkın devletin verdiği hizmetlere yönelik ilgisini azaltır, bu durum devletin halkıyla barışıklığını da bozar. Bu anlamda yerel yönetimler devlet yönetim sistemi içinde onu daha işlevsel ve amacına ulaşabilirliğini sağlayabilecek önemli örgütsel araçlar olmaktadır.

2.1.YEREL YÖNETİMLER

Kamu yönetimi alanında yapılan çalışmalar, devlet örgütlenmesinin merkezden ve yerinden olmak üzere iki esasa göre yapıldığın göstermektedir. Diğer bir ifadeyle devlet, ulusal sınırlar içinde yaşayan halkın ortak ihtiyaçlarını karşılamak ve genel yararlarını korumak için çalışır. Bu amaçla devlet, iki esasa bağlı olarak örgütlenmeye gider. Bunlardan biri, genel nitelikteki kamu hizmetlerine ilişkin politika, karar ve yürütme fonksiyonlarının merkezi hükümetin emir ve komutası altındaki organlar tarafından yerine getirilmesidir. Buna "merkezi yönetim" ya da "merkezden yönetim" denir. Diğeri ise bölgesel ya da yerel nitelikteki fonksiyonların merkezi idarenin dışındaki bölge ve yerleşim birimlerinde oluşturulan özerk birimlerce yürütülmesidir. Buna da "yerinden yönetim" adı verilmektedir (Eryılmaz, 2010: 70).

ISBN : 978-625-6283-09-1

Devletlerin merkezden ya da yerinden yönetim ağırlıklı bir idari sistem örgütlemeleri bir tercih meselesi olup, her iki yönetim şeklinin kendilerine göre avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Yerel yönetimler bu örgütlenme yapıları içinde coğrafi bakımdan yerinden yönetim kuruluşları olarak görülmektedir.

Yerel yönetimler, basit anlamıyla, il, belediye ve köy halkının mahali ve müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kent veya bölgeye ait ve merkezî yönetimden ayrı tüzel kişiliğe sahip yönetim yapılarıdır. Bu yapılar, idari anlamda coğrafi yerinden yönetime göre örgütlenmişlerdir ve dolayısıyla siyasi olarak egemenlik gücüne sahip değildirler. Yerel yönetimler hem üniter ve hem de federal devlet sistemlerinde yer almaları nedeniyle evrensel bir nitelik gösterirler.

Yerel yönetimler kendiliğinden ortaya çıkan kamu/devlet kuruluşları değildir. Mahali şartların farklılığı, mekânsal uzaklık, halkın yönetime katılması ve halka daha iyi hizmet sunma gibi sorun ve ihtiyaçlar yerel yönetimleri ortaya çıkaran ana nedenler arasındadır. Bunları Eryılmaz (2010:131) fonksiyonel ve demokratik olmak üzere iki ana noktada değerlendirmektedir.

Esasında yerel yönetimleri ortaya çıkaran tarihi koşullar var ve bunların başında ise sanayi devrimi ile görülen kent yaşamındaki gelişim ve değişimlerdir. Diğer bir ifadeyle bilim, teknik ve teknolojideki gelişme ve değişimler üretim biçimi ve ilişkilerini de etkileyerek, özellikle kent yaşamında beklenmedik değişimlere neden olmuştur (Bozlağan ve Demirkaya, 2008). Somut örneğini 1760-1830 yılları arasında İngiltere'de Manchester'ın nüfusu 17 binden 180 bine çıkması gösterilebilir. Bu durum var olan yönetsel yapıları, orta çağ feodal yönetim sistemlerini de derinden etkilemiş ve liberal görüşlerin (Merkantilizm) ortaya çıkmasına ve sonrası bu görüşler doğrultusunda yeni devlet yönetim sistemlerinin pratikte hayat bulmasıyla sonuçlanmıştır. Başta Avrupa olmak üzere, tüm dünyada etkileri görülen bu yeni yönetsel sistem yani liberal devlet yönetim biçimi serbest ticareti ve rekabet yanında, bireysel özgürlükleri önceller olmuştur. Bu durum yönetim sistemi içinde yeni örgütsel yapıların oluşumuna, halkın yerelde sorunlarını çözebilme yönetsel örgütlenmelerine, yani yerel yönetim organlarının oluşumuna da temel oluşturmuştur.

Yerel yönetimler kavram olarak; merkezi yönetimin hiyerarşik örgütsel yapısının dışında, yerel bir topluluğun mahalli ve müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere, karar organları kanunda belirtildiği şekliyle halk tarafından seçilerek oluşturulan, özerk bir yönetim yapısına sahip örgütlerdir (Eryılmaz, 2010:131; Eryılmaz ve ark. 2019:30; Nadaroğlu,1994:3-15). Ancak kamu yapısı içinde nasıl bir yetki, görev ve sorumluluklara sahip olmaları tarihsel olarak ülkelerin sahip olduğu kültürel, ekonomik ve sosyal geçmiş ve birikimlerine göre farklılık göstermektedirler. Siyasal bakımdan yerinden yönetimi esas alan yani âdem-i merkeziyetçi yönetim sistemlerinde eyalet, bölgesel özerk yönetimler, kanton vb. yanında belediye ve il özel idareleri ve işlevsel yerinden yönetim kuruluşları yerel yönetim kuruluşları iken; merkezci ulus devlet örgütlenme şekillerinde yerinden yönetim kuruluşları idari ve coğrafi bakımdan sınıflandırılan kamu kurum ve kuruluşlarından oluşmaktadır. Yani eyalet, bölgesel özerk yapılar, kantonlar vb. bulunmamaktadır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Gerek siyasi yerinden yönetim ve gerekse idari bakımdan yerinden yönetim modellerini merkezine alan devletler, her iki yönetim biçimden birinin diğerinde göre üstün yönlerinden çok, avantaj ve dezavantajlı yönleriyle karşılaştırılırlar. Burada önemli olan ve üzerinde durulması gereken söz konusu yerel yönetimleri ortaya çıkaran evrensel değerler ve yerel yönetimleri önemli kılan nedenlerdir. Bunun için yerel yönetimlerin tarihsel gelişim sürecine bakmayı gerektirir.

2.2.YEREL YÖNETİMLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Yerel yönetimlerin tarihsel gelişimi farklı kültürlerde ve zaman dilimlerinde farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Ancak, genel olarak yerel yönetimlerin tarihsel gelişimi şu şekilde özetlenebilir: Köken bakımından antik döneme kadar götürülmüş olsalar da yerel yönetimlerin ortaya çıkarak kamu yönetim örgütlenmeleri içinde yer almaları l. Sanayi devrimi (1760-1830) ile birlikte olmuştur. Yerel yönetimlerin kökenleri, tartışmalı da olsa antik dönem site devletlerine kadar gerilere götürülmektedir. Antik Yunan şehir devletleri ve Roma İmparatorluğu'nda, yerel topluluklar kendi işlerini yönetirlerdi. Kent devletleri (polis) ve Roma eyaletleri, yerel yönetim yapılarının erken örneklerini oluşturmaları, sonra kurulacak çağdaş devletlerde yerel yönetimlerin nitelik olarak var olmaları ve işlevsel ve demokratik siyasal katılım sağlayıcı rollerini yerine getirmelerine önemli katkı sunmuşlardır.

Orta Çağ'da, Avrupa'da feodal sistem ve kilise otoritesi altında yerel topluluklar genellikle kendi iç işlerini yönetmiştir. Köy meclisleri ve kasaba yönetimleri, yerel düzeyde karar alma ve idari işlevlerin merkeziyetçi olmayan bir şekilde yürütülmesine örnek teşkil etmiştir. Modern döneme gelindiğinde; yerel yönetimlerin modern formu, 19. yüzyılın sonlarına doğru ve 20. yüzyılın başlarında gelişme gösterir. Sanayi devrimi ve kentleşme süreci, yerel yönetimlerin rolünü ve karmaşıklığını artırır. Bu dönemde, birçok ülkede yerel belediyelerin kurulması ve yerel yönetim yapılarının yeniden düzenlenmesi gerçekleşir. Reform ve rönesans sonrası gelişen sanayinin etkisiyle ortaya çıkan yeni durum, insan temel hak ve hürriyetleri güncelleştirmiş, böylece süreç içerisinde yeni devlet yönetim biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, birçok ülkede demokratikleşme süreci yerel yönetimlerin güçlenmesine yol açmış, yerel seçimlerin ve yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarının genişletilmesi, yerel yönetimlerin daha etkili bir şekilde çalışmasını sağlar olmuştur.

Küreselleşme ile yerelleşme eğilimi, yerel yönetimlerin daha da önem kazanmasına ortam oluşturmuştur. Küresel sorunlarla başa çıkmak için yerel yönetimlerin daha fazla inisiyatif alması ve ulusal hükümetlerle iş birliği yapması bu koşullarda çok daha ön plana çıkmıştır. Günümüzde, yerel yönetimler küresel çapta çeşitli yapılar ve etkinliklere sahiptirler. Belediyeler kasaba ve köyler, ilçeler, eyaletler ve özerk bölgeler gibi farklı düzeylerde yerel yönetim birimleri yerel yönetim kurum ve kuruluşların başlıcalarıdır. Ancak, her birinin amacı yerel toplulukların ihtiyaçlarını karşılamak ve hizmet en etkili ve verimli bir şekilde üretip sunmaktır. Yerel yönetimlerin tarihsel süreçte nasıl ortaya çıktıklarına ilişkin bu kasa değerlendirme sonrası, yerel yönetimleri ortaya çıkaran diğer nedenlere bakıldığında; Sanayi devrimi ve şehirleşme, Amerikan ve Faransız Devrimleri, ulusal bağımsızlık hareketleri, Avrupa Birliği ve yerel yönetim özerklik şartının öne çıktığı görülür.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Sanayi devrimi ve kentleşme; 19. yüzyılın ortalarında yaşanan endüstri devrimi, kırsal alanlardan kentlere göçü hızlandırarak şehirleşmeyi arttıran önemli olguların başında gelmektedir. Bu dönemde, kentlerdeki nüfus artışı ve karmaşık sosyal yapıların doğal sonucu, yerel yönetimlerin daha fazla organizasyon ve hizmet sunma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Türkiye yönünden yerel yönetimlerin tarihine bakıldığında Batı tipi bir gelişme ve değişim ürünü olarak kamu yönetimimiz içinde yer almadıkları görülür. Temel nedenlerinin başında aşağıdan yukarıya batıda görüldüğü gibi bir sanayi devrimi ve sonucu kentlerde beklenen değişimin yaşanmamasıdır. Türk siyasi tarihinde yerel yönetimler ki bunların başında belediyeler gelmekte 1855 Kırım savaşı sürecinde Batı ile kurulan ittifak çerçevesinde İstanbul'a gelen yabancıların bir anlamda beklenti ve ihtiyaçları doğrultusunda yapılan düzenlemelerin ürünü olarak ortaya çıkmışlardır (Oktay, …: 125; Eryılmaz, 2010: 188). Ki o da önce İstanbul'da birkaç semtte ve sonrası zaman içinde bazı sahil kentlerinde ve son olarak Cumhuriyet döneminde 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı belediye yasası ile ülke satında illerde kurulabilmişlerdir. En son Avrupa Yerel Yönetim Özerklik Şartı kapsamında 2004 yılında yapılan bir girişim 2005 yılında neticelenerek günümüz belediye yönetim şeklini almıştır. 2004 yılına kadar tek belediye yasası, yani 1580 sayılı yasa ile "büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri kurulabilir" ayrı tutulursa, büyük-yük küçük ayrımı yapmaksızın ve aynı zamanda nüfus göz önünde bulundurulmaksızın yürürlükteki bu belediye yasası 2004 yılında büyük şehirler için 5216 Büyük Şehir Belediye Yasası ve diğer iller için 2005 yılında kabul edilen 5393 Sayılı Belediye Yasası ile belediyeler yönetilir olmuştur.

3.YEREL YÖNETİMLERİN ÖNEMİ VE DAYANDIKLARI DEĞERLER

Yerel yönetimleri önemli kılan tarihsel bazı gelişmeler bulunmaktadır. Bunların başında Amerika ve Fransız devrimleri, ulusal bağımsızlık hareketleri, AB ve Yerel yönetim özerklik şartı bunlardan bir kaçıdır.

Amerika ve Fransız devrimleri: 18. yüzyılda Amerikan ve Fransız devrimleri, yerel yönetimlerin demokratikleşmesi ve merkeziyetçi otoritelerle mücadele etme sürecini hızlandırırken, yerel yönetimlerin daha fazla özerklik kazanmasını ve halkın doğrudan katılımını teşvik etmişlerdir.

Ulusal bağımsızlık hareketleri. 20. yüzyılın başlarında, birçok ülkede ulusal bağımsızlık hareketleri, yerel yönetimlerin daha fazla yetki kazanmasına yol açmış, yanı sıra; bu dönemde, yerel kimliklerin ve kültürel değerlerin korunması ve yerel halkın kendi kaderini tayin etme hakkı önem kazanır olmuştur.

AB ve Yerel yönetim özerklik şartı: Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlar, yerel yönetimlerin önemini vurgulayan politikaları teşvik etmiş ve etmektedir. Avrupa Birliği'nin "yerel yönetim ilkeleri" ve "yerel demokrasi şartları" gibi belgeleri, yerel yönetimlerin güçlenmesine ve demokratik standartların korunmasına önemli katılar sunmuştur.

Bunlarla birlikte yerel yönetimleri önemli kılan iki önemli gerekçe daha belirtilmektedir; Fonksiyonel etkinlik ve verimlilik (Eryılmaz, 2010:131).

ISBN : 978-625-6283-09-1

Etkinlik bir hizmetin üretim ve sunumunda kaynak ile amaç arasındaki uygunluğu ifade etmesi yanında, işin doğru yapılmasını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle kaynakların etkin kullanımı, amaca ulaşabilmeye uygun kullanımını ifade etmektedir.

Dicle'nin 1975:27) aktardığına göre, etkinlik, örgütün amaçlarını gerçekleştirme derecesidir. Katz ve Kahn (1977) ise etkinliği, örgütün çıktılarının mümkün olan bütün yollardan (ekonomik, teknolojik, siyasal, vb.) en yüksek düzeye çıkarılması olarak tanımlamaktadır.

Etkinlik; bir yönetimin veya örgütün amaçlarına ve stratejik hedeflerine ulaşmak amacıyla gerçekleştirdikleri faaliyetlerin sonucunda, bu amaç ve hedeflere ulaşma derecesini belirleyen bir performans boyutu (Arslan, 2004:79), örgütsel amaçlara ulaşma, onları elde etme derecesidir. Bu görüşe göre bir örgüt önceden saptadığı amaçlara ne denli ulaşabiliyorsa, o kadar etkindir. (Aldemir,1985, 201-202).

Verimlilik ise bir mal ve hizmet üretimi için kullanılan kaynak (girdi) ile elde edilen sonuç (çıktı) arasındaki ilişkiyi tanımlayan bir kavramdır. Bir mal ve hizmet ne kadar az kaynak kullanılarak en çok üretim yapılır (kar elde edilir) ise o kadar verimlilik elde edilmiş olmaktadır. Kamu hizmeti sunan örgütlerde verimliliğin parasal olarak hesaplanması ve kar miktarının belirlenmesi o kadar kolay olmamaktadır. Daha doğrusu kamu örgütlerinde verimlilik etkinlikle ilişkilendirildiğinde, etkin bir yönetim amaca ulaşabilmek için kullandığı kaynak ile çıktı karşılaştırmasına göre değerlendirilirken, verimlilikte söz gelimi bir ambülansın hastayı bir yerden diğer bir yere götürürken çok kaynak kullanmasına karşılık hayat kurtarmış ise yaptığı verimli bir iş olmaktadır. Böylece kamu örgütlerinde kar değil, sonuç önemli bir verimlilik göstergesi olabilmektedir. Diğer taraftan yerel yönetimler ile verimlilik ilişkilendirilirken, kamu hizmeti yürüten birimlerin faaliyet alanları ne kadar küçülürse, toplumun tercihlerini belirlemek ve yönetime katmak da o kadar kolaylaşır olması verimlilik için önemli görülmektedir. Bu bağlamda belediyeler bir anlamda küçültülmüş yerleşim yerlerinde kamu hizmetini daha etkin ve verimli olarak yürütebilme görüş ve düşüncenin pratikte unsurları olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yerel yönetimleri önemli kılan önemli bir neden hizmetin yerinde en kısa sürede etkin ancak verimli bir şekilde yerine getirilebilmesinin bir sonucu olmaktadırlar.

Yerel yönetimleri önemli kılan başka nedenlerde bulunmaktadır. Bunlar; ekonomik kalkınma, eğitim ve sağlık hizmetleri, dezavantajlı kişi ve gruplara yönelik hizmet, kiriz yönetimi, alt yapı ve imar düzenlemeleri, yerel kaynakların yönetimi vb. leri sayılabilir (Erençin, 2006).

Diğer taraftan yerel yönetimleri anlamlı kılan siyasal neden ve değerlerde bulunmaktadır. siyasal yönden yerel yönetimleri önemli kılan nedenlerin başında halkın yerel yönetim sürecine aktif katılım imkân ve olanağı sağlamış olmalarıdır. Demokrasi yalnızca genel seçimler aracılığı ile ülkeyi kimin yönetmesi gerektiği sorusunun yanıtı olmamakta. Aynı zamanda yerelde halkın kendilerini ilgilendiren sorunlarına sahip çıkma ve çözüm noktasında söz ve karar sahibi olmalarını gerektirmektedir. Siyasal ve idari katılım bakımından halka en yakın siyasal birimler yerel yönetimlerdir. Neticede siyasal ve idari yerel yönetimlere katılan bir halkın daha duyarlı ve eleştirel bir dünya görüşüne sahip olmalarına kaynaklık etmeleri yönüyle yerel yönetimler önem kazanmaktadır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Değerler yönünden yerel yönetimleri önemli kılan nedenlere bakıldığında ise; halka en yakın kuruluş olmaları olmalarıdır. Yerel yönetimler, halkın günlük yaşamına doğrudan etki ederler. Belediyeler, kasabalar ve köyler gibi yerel yönetim birimleri, insanların yaşadıkları yerdeki sorunları çözmeye odaklanır. Bu da hizmetlerin daha kişiselleştirilmiş ve etkili olmasını sağlarlar. Bunlara ek Eryılmaz (2010:132), yerel yönetimleri önemli kılan ve dayandıkları değerler olarak; özgürlük, özerklik, yeniden paylaşım ve yönetişime dikkat çekmektedir. Kültürel ve tarihi kimlik yönüyle yerel yönetimler etkili birer kamu örgütleridirler.

Yerel yönetimler, belirli bir bölgenin kültürel ve tarihi kimliğini korumaya yardımcı olabilirler. Yerel yönetimler, yerel festivallerin ve etkinliklerin düzenlenmesi gibi kültürel faaliyetlere destek sağlayarak yerel kimliğin ve geleneklerin yaşatılmasına katkıda bulunurlar.

Yerel yönetimler, çevresel sürdürülebilirlik ve sosyal adalet gibi konularda liderlik yapabilirler. Geri dönüşüm programları, çevre koruma projeleri ve dezavantajlı gruplara destek sağlama gibi politikalar, yerel yönetimlerin toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesine yardımcı olur.

Toplumsal bağların güçlendirilmesine katkı sunabilirler.

Yerel yönetimler, insanların bir araya gelerek toplumsal ilişkiler kurmasını ve dayanışma içinde olmasını teşvik eder. Mahalle toplantıları, yerel projelere katılım ve komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesi gibi aktiviteler, toplumun birbirine daha yakın olmasını sağlar

Yerel kültürü ve yerel mirası koruyabilirler.

Yerel yönetimler, bölgesel mirasın ve kültürel varlıkların korunmasında kilit bir rol oynarlar. Tarihi yapıların restorasyonu, yerel müzelerin işletilmesi ve geleneksel el sanatlarının desteklenmesi gibi faaliyetler, yerel kültürün ve mirasın devamlılığını sağlar.

Eşitlik ve adalet duygusunun toplumda yer etmesine katkı sunabilirler. Bu yönüyle de önemlidirler.

Yerel yönetimler, toplumun her kesimine eşit hizmetler sağlama ve adaleti sağlama sorumluluğunu taşırlar. Dezavantajlı grupların korunması, eğitim ve istihdam fırsatlarının eşit bir şekilde dağıtılması gibi politikalar, toplumsal adaletin sağlanmasına katkıda bulunurlar.

Gelecek nesillere yönelik alacağı önlemlerle bulundukları yere yönelik aidiyet duygularını geliştirebilir, doğdukları yere yönelik hizmet noktasında duyarlı birer yurttaş durumuna getirebileler.

Mutlu, kendi içinde barışık, üreten ve paylaşan, kalkınmaya yönelik ve bilimsel çağdaş birer yurttaş olabilmelerine katkı sunma yönleriyle de yerel yönetimler önemli birer kuruluşturlar.

4.SONUÇ

Sonuç olarak yerel yönetimlerin tarihin ileri bir aşamasında l. Sanayi Devrimiyle başlayan süreçte ekonomik, siyasal ve sosyal faktörlerin etkisi altında dönüşüme uğrayan kentlerde başta İngiltere'de olmak üzere Avrupa'da ülkelerinde idari yapılar içine girmişler. Değerler bazında ise siyasi ve idari olarak yönetime katılma, vatandaşlık hakları, özgürlük,

ISBN : 978-625-6283-09-1

özerklik, yeniden paylaşım yerel yönetimleri önemli kılan etmenlerdir. Bunların yansıra yerel yönetimlerin Stuart Mill'in deyimiyle "özgürlüğün kazanılmasının, bireyin kendi kendisini geliştirmesinin ve dağıtımsal etkinliğin sağlanmasının bir aracıdır. Yerel yönetimlerin, merkezi yönetimin sahip olduğu iktidara karşı bir siper oluşturarak özgürlüğü geliştirir. Bilim insanları, yerel yönetimlerin siyasal sistemde iktidarı yaydığını belirtmektedirler. Bütün siyasal otoriteyi merkezde toplamak yerine, yerel yönetimler ve onların sağladığı otoritenin paylaşımı sayesinde, siyasal sistem çoğulcu hale gelmektedir. Bireysel tercihin yerel yönetimler vasıtasıyla kullanılması, özgürlüğün diğer bir boyutudur" (Eryılmaz, 2010:133).

Bu bağlamda denilebilir ki; Yerel hizmetlerin yürütülmesinde verimli bir metot olmaları, merkezi yönetim, yerel yönetimlerin varlığından dolayı kazançlı olmaları, yerel yönetimler, özerk yapıları ve halka yakınlıkları nedeniyle girişimciliği yüksek birimler olmaları, yerel yönetimler, güçlü merkezi hükümete karşı bir fren ve denge unsuru olmaları, yerel yönetimler, hemşerilik duygularının ve demokratik değerlerin gelişmesinde etkili kuruluşlar olmaları, onları var eden ve değere sahibi olmaları, onların korunması ve geliştirilmesini de önemli kılan neden ve değerlerdir.

KAYNAKÇA

Arslan, A. (2004). Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim, Maliye Dergisi, Sayı: 140, Mayıs-Ağustos.

Aldemir M.C. (1985). Örgütler ve Yönetimi, Makro Bir Yaklaşım. İzmir: Bilgehan Basımevi.

Aldemir, C. (1985). Örgütler ve Yönetimi, Makro Bir Yaklaşım, Bilgehan Basımevi, İzmir.

Arslan. Y. T. (2004). Örgütsel Performansı Belirleyici Bir Etmen Olarak Örgüt Kültürü ve İklimi Hakkında Bir Değerlendirme. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(1).

Aydın, A. H. (2016). Kamu yönetimine giriş. Gözden geçirilmiş 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Balcı, A. (2004). Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler. (4.Baskı). Ankara: Pegema Yayıncılık.

Bozlağan, R. (2008). Belediyelerin tarihi gelişimi, Türkiye'de yerel yönetimler, Nobel yayın no: 1286, ISBN 978-605-395-082-0. S.119-156.

Erençin, A. (2006). Belediye Görevleri Üzerine Bir İnceleme, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt:15, Sayı:1, s.21-40.

Eryılmaz, B. (2019). Kamu yönetimi, Ed. Süleyman Sözen, T.C. A.Ü. Yayın No: 3448, AÖF Yayınları, Yayın No: 2296, E-ISBN 978-975-06-3365-2

Eryılmaz, B. (2020). Kamu yönetimi, düşünceler, yapılar, fonksiyonlar. 3. Baskı, Okutman yayıncılık, Ankara.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Haktankaçmaz, M.İ. (2015). Yeni Kamu Yönetimi, 3. Baskı, Gazi kitapevi, Anakara.
Katz,D. And Kahn, R. (1977). Örgütlerin toplumsal psikolojisi, (Çev: Can, H. Bayar. Y.), Ankara, TODAİE Yayınları.

Kuş, E. (2003). Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri: Nicel mi; Nitel mi? Ankara: Anı Yayıncılık.

Öncel, Y. (1992). Mahalli İdareler Maliyesi, İstanbul, Filiz Kitabevi.

Özer, A., ve Görgülü, Z. (2021). Bir bilimsel derlemenin planlanması ve yazımı. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23(3), 698-713.

Özer, M.A. (2015). Türkiye'de kamu yönetiminin denetiminde yeni arayışlar: Kamu denetçiliği kurumu örneği. Sayıştay Dergisi, (98), 19-40.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ISBN : 978-625-6283-09-1

ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKASI: ÇIKARLARININ GELİŞİMİ VE GÜNCEL BOYUTLARI

Doktora Öğrencisi Sedanur ŞEYBAN
Karabük Üniversitesi, https://orcid.org/0000-0003-0932-5234

ÖZET

20. yüzyılın en önemli siyasi gelişmelerinden biri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Bu tarihi olay küresel güç dinamiklerini etkilemiş ve uluslararası ilişkilerde yepyeni bir dönemi başlatmıştır. Bu dönemden itibaren Orta Asya jeopolitik konumu ve zengin enerji kaynakları nedeniyle küresel ve bölgesel rekabetin "küresel satranç tahtası" haline gelmiştir. Bu rekabet ortamında öne çıkan aktörlerden biri, Çin Halk Cumhuriyeti'dir. 1991 sonrası dönemde Rus hegemonyasının zayıflaması Çin'in Orta Asya'daki yükselişini hızlandırırken, bölge dinamikleri ve siyasetini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu süreçte Çin'in bölge politikasının farklı gelişim aşamalarından geçtiği görülmektedir.

İlk aşamada çok yönlü diplomasi yürütülmüş, siyasi-diplomatik ilişkiler geliştirilmiştir. Bu çerçevede Çin Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını tanıyan ve diplomatik ilişkiler kuran ilk ülkelerden olmuştur. İkinci aşamada güvenlik ve ekonomik ilişkiler geliştirilmiş, sınır sorunları çözülmüş, çok taraflı iş birliğinin kurumsal kimliği olarak Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve C+C5 formatı oluşturulmuştur. Üçüncü aşama ise, yumuşak güç diplomasisi ile karakterizedir. Çin, bölgede farklı yumuşak güç araçlarına başvurmaktadır. Bunlar arasında Konfüçyüs Enstitüleri, eğitim, kültür, medya, sağlık diplomasisi, yatırım ve kalkınma yardımları gibi araçlar yer almaktadır.

Kuşkusuz, Çin'in Orta Asya politikası uluslararası gelişmelerin dikte ettiği şartlar altında değişmektedir. Özellikle ABD'nin Afganistan çekilmesi, Rusya-Ukrayna Savaşı ve Rusya'ya uygulanan yaptırımların getirdiği konjonktürde Orta Asya'nın küresel siyasetteki konumu merkezileşmiş durumdadır. Bölgenin hammadde ve enerji güvenliği açısından artan önemi ve alternatif enerji güzergâhlarına erişim imkânı Çin'in ilgisinin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, Çin'in Orta Asya'daki varlığını güçlendirme amacıyla farklı politika uygulamaları ve iş birliği adımları atması muhtemeldir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Anahtar Kelimeler: Çin, Orta Asya, dış politika, yumuşak güç

1. ÇİN'İN ORTA ASYA POLİTİKASINA GENEL BİR BAKIŞ

Çin, küresel politikası ve etki alanları açısından Orta Asya'yı dünyaya açılan stratejik sıçrama tahtası olarak görmektedir. Bölgenin jeopolitik konumu, ekonomik kaynakları, enerji potansiyeli ve güvenlik boyutları Çin'in politika stratejisini artırmaktadır. Bu nedenle Pekin yönetimi siyasi, ekonomik, ticari, güvenlik ve kültürel alanlardaki ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda çeşitli politika ve projeler yürütmekte olup altyapı yatırımları, ekonomik kalkınma, enerji iş birliği ve kültürel etkileşim gibi alanlarda aktif rol üstlenmektedir.

Sovyet sonrası dönemde Çin ve Orta Asya arasındaki ilişkiler farklı gelişim aşamalarından geçmiştir. İlk olarak Çin'in öncelikli hedefi diplomatik ilişkilerin kurulması ve ikili/çok taraflı iş birliğinin sağlanmasıydı. Çin iyi komşuluk politikası çerçevesinde 2 Ocak 1992 Özbekistan, 3 Ocak 1992 Kazakistan, 4 Ocak 1992 Tacikistan, 5 Ocak 1992 Kırgızistan, 6 Ocak 1992'de Türkmenistan'ı resmi olarak tanımış ve diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Mart 1992 tarihinde Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un Çin ziyareti, bağımsızlığını kazanan eski Sovyet cumhuriyetlerinden bir liderin Çin'e gerçekleştirdiği ilk resmi ziyaret olarak tarihe geçmiştir. Bu ziyaretin ardından Mayıs 1992'de Kırgızistan, Kasım 1992'de Türkmenistan, Mart 1993'te Tacikistan ve Ekim 1993'te Kazakistan Cumhurbaşkanı Çin'e ziyarette bulunmuşlardır (Zhuangzi, 2007: 49). Bu dönemden itibaren düzenlenen karşılıklı ziyaretler ilişkilerin genel seyrinde önemli araçlara dönüşmüştür.

Çin'in Orta Asya politikası güvenlik endişeleriyle yakından ilgilidir. Çin nüfusunun %90'nını Han Çinlileri oluştururken, hükümetin tanıdığı diğer 54 etnik grup sadece nüfusun %10'unu temsil etmektedir. Bu azınlıkların bir bölgede yoğunlaşması Çin açısından bir dizi sorunu beraberinde getirmektedir. Çin'in batısında yer alan Sincan-Uygur Özerk Bölgesi ya da diğer adıyla Doğu Türkistan'da Uygur Türklerinin çoğunlukta olması ve ayrılıkçı hareketlerin varlığı Çin'in endişelerini artırmaktadır (Değer, 2023: 69). Öte yandan Doğu Türkistan, Orta Asya ülkeleri (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan) ile ortak sınırlara sahip olmakla birlikte halklar arasında tarihi, etnik ve kültürel bağlar bulunmaktadır. Bu nedenle Çin, Doğu Türkistan'daki hareketlere destek verilmemesi adına Orta Asya ülkeleriyle iş birliğini güçlendirme amacındadır. Bu çerçevede 1996'da Çin, Rusya, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan arasında "Şanghay Beşlisi"nin oluşturulması önemli bir adımı teşkil etmiştir. İlişkilerin kurumsallaşması ve çok taraflı iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla oluşturulan bu kuruluş, Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki sınır anlaşmazlıklarının çözümünde etkin rol üstlenmiştir. Ayrıca Şanghay Beşlisi'nin diplomatik ve siyasi avantajlarını kullanılarak Doğu Türkistan sınırını güvence altına almıştır (Duran & Purevsuren, 2026: 283-284).

Günümüzde ŞİÖ, Çin'in Orta Asya politikasının temel araçlarından biri haline gelmiştir. ŞİÖ çatısı altında Çin ve Orta Asya arasındaki ilişkiler çok yönlü şekilde geliştirilmektedir. Bu çerçevede Çin yönetimi, 2011'de Kazakistan, 2012'de Özbekistan, 2013'te Tacikistan ve Kırgızistan ile ilişkilerini stratejik ortaklık düzeyine taşımıştır (Hao, 2021). Bu stratejik ortaklıklar siyasi, askeri ve ekonominin yanı sıra ticari ve kültürel alanlardaki iş birliğinin

ISBN : 978-625-6283-09-1

güçlenmesini teşvik etmektedir. Bununla birlikte Çin, ŞİÖ toplantıları aracılığıyla Orta Asya başta olmak üzere üye ülkelerle ilişkileri üst düzeye taşımaktadır. 15-16 Eylül 2022 tarihinde Özbekistan'da düzenlenen ŞİÖ Zirvesi'nde Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikalarını açıkça ifade etmesi bu durumun önemli örneklerdendir. Zirve kapsamında Çin, Kazakistan ile 23,6 milyar dolar, Özbekistan'la ise 16 milyar dolar değerinde anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca Çin, Kırgızistan ve Özbekistan ile üç ülkeyi birbirine bağlayacak demiryolunun inşasına ilişkin anlaşma imzalanmıştır (Avdaliani, 2022). ŞİÖ'nün bir sonraki toplantısı 4 Temmuz 2023'te Hindistan ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Video konferans yoluyla düzenlenen toplantıda Çin, Rusya, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan, Hindistan, İran, Pakistan ve Belarus Devlet Başkanları ve BM Genel Sekreteri Antonio Guterres yer almıştır. Çok kutuplu dünya sistemi, bölgesel istikrar ve iş birliği toplantının gündemi teşkil etmiştir. Toplantıda konuşma yapan Xi Jimping'in Orta Asya ülkeleri başta olmak üzere üye ülkelerle iş birliğini geliştirme kararlılığını vurgulaması önemlidir. Aynı zamanda Çin, ŞİÖ çatısı altında askeri alandaki iş birliğini de geliştirmektedir. Askeri alandaki iş birliğinin en belirgin araçlarından biri ortak askeri tatbikatlardır. Bu tür tatbikatlar karşılıklı güven, dostluk ve iş birliğinin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda ŞİÖ'nün son askeri tatbikatı, Eylül 2023 tarihinde Kırgızistan'da ŞİÖ ve BDT üyesi ülkelerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Tatbikatın ilk aşamasında katılımcılar terörist grupları tespit ederek etkisiz hale getirmişlerdir. İkinci aşamada ise rehinelerin kurtarılması ve pratik becerilerin sergilenmesi gibi senaryolar uygulanmıştır. Tatbikatın sona ermesinin ardından askeri ve diğer özel teçhizatların sergilendiği bir etkinlik düzenlenmiştir (The Shanghai Cooperation Organisation, 2023).

Çin'in Orta Asya'daki ilişkileri güçlendiren faktörlerden biri de, 2020 yılında başlatılan C+C5 toplantılarıdır. Bu toplantılar, ABD'nin C5+1 mekanizmasına karşılık olarak oluşturulmuştur. Çin'in bölge politikasında yeni aşama olarak kabul edilen bu toplantıların sonuncusu, 18-19 Mayıs 2023 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Toplantı, Orta Asya ile kültürel ve ticari bağlantıların bulunduğu ve antik İpek Yolu güzergâhında yer alan Çin'in Xian kentinde düzenlenmiştir. Tarihi toplantının ağırlıklı gündemi ticaret, ekonomi, ulaşım ve enerji alanlarındaki iş birliği olmuştur. Bu çerçevede Çin, kalkınma yardımı olarak Orta Asya ülkelerine 26 milyar yuan (3,7 milyar dolar) değerinde hibe ve mali destek taahhüdünde bulunmuştur (The İnterpreter, 2023). Ayrıca taraflar düzenli olarak "Sanayi ve Yatırım İşbirliği Forumu", "Orta Asya-Çin"in düzenlenmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır. Bununla birlikte zirvede iklim krizi, güvenlik, istikrar ve bölgesel bağlantı konuları da ele alınmıştır. Bu gelişmeler, Çin'in karşılıklı etkileşim, ikili/çok taraflı ilişkiler ve bölge politikasının önemli araçları haline gelmiştir.

Çin'in Orta Asya politikasının diğer yönü ekonomiyle ilişkilidir. Çin'in artan nüfus, enerji talebi ve kaynak ihtiyacı vd. unsurları yeni pazarlara erişim stratejisini şekillendirmektedir. Çin, farklı bölgelerdeki ekonomik ilişkilerini geliştirme ve bölge ülkeleriyle kalıcı iş birlikleri kurma çabası içindedir. Bu nedenle enerji kaynaklarına olan bağımlılığı ve ekonomik büyüme potansiyelini artırma isteği Çin'in Orta Asya'ya yönelmesinde etkili olmaktadır. Bu çerçevede Çin-Orta Asya ülkeleri arasında ekonomik, ticari iş birliği, yatırım, bankacılık, ulaşım ve diğer alanlarda anlaşmalar imzalanmış, iş birliğinin geliştirilmesi adına komiteler kurulmuş ve bölge ülkeleriyle ticaret hacmi genişletilmiştir. 1992 yılında 459,35 milyon dolarlık ithalat ve ihracat ticareti; 1997'de 872,41 milyon dolar, 2002'de

ISBN : 978-625-6283-09-1

2,3 milyar dolar ve 2005'de 8,700 milyon doların üzerinde çıkmıştır (Zhuangzhi, 2007: 50-51). 2019'da ise Çin'in Kazakistan ile ticareti 21,9 milyar dolar, Türkmenistan ile 9,1 milyar dolar, Özbekistan ile 7,2 milyar dolar, Kırgızistan ile 6,3 milyar dolar ve Tacikistan ile 1,7 milyar dolara ulaşmıştır (Sahakyan, 2021: 13). 2022'de ise Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 70 milyar doların üzerine çıkarak rekor seviyeye taşınmıştır (Xinhua.net, 2023).

Çin ve Orta Asya arasında iş dünyası temsilcileri arasında iş birliği giderek artmaktadır. 2005 yılında bankalar arasında iş birliği sağlanırken, 2006'da Ticaret Konseyi'nin kurulması ilişkilerin önemli adımı olmuştur. Bu gelişmeler, ikili ekonomik iş birliğinin derinleşmesini ve ticaretin genişletilmesini amaçlamıştır. Ayrıca ürün, sermaye, hizmet ve teknolojilerin serbest dolaşımı için gerekli koşulların oluşturulması hedeflenmiştir (Kasım, 2021: 272). Çin'in Orta Asya'daki yatırımlarını hızla genişletmektedir. 2010 yılında Kazakistan'a 4 milyar dolar ve Özbekistan'a ise 1,65 milyar dolarlık yatırım yaparak bölgedeki ekonomik varlığını güçlendirmiştir (Duran & Purevsuren, 2026: 290). Eylül 2022'de tarihinde Çin ve Özbekistan arasında yatırım, ticaret, mali ve teknik iş birliği alanlarında 15 milyar dolar değerinde anlaşma imzalanmıştır (Klahiq, 2022). Çin yatırımlarının finansmanında İpek Yolu Fonu, Çin Eximbank'ı ve Asya Altyapı ve Yatırım Bankası (AAYB) gibi kuruluşlar ön plana çıkmaktadır. Örneğin Çin Demiryolları Tünel Grubu, Çin Eximbank'ından aldığı kredi ile Özbekistan'da Kamchik Tüneli'ni tamamlarken, Haziran 2016'da Duşanbe-Özbekistan Sınır Yolu İyileştirme Projesi'ne 27,5 milyon dolar kredi sağlamıştır (Alperen, 2018: 25-26). Benzer şekilde 2019'da AAYB, Kazakistan'da 100 megavatlık bir rüzgar santralinin inşası ve işletilmesi adına 46,7 milyon dolarlık kredi sağlamıştır. Aynı yıl AAYB'nın Özbekistan'da 82 milyon dolarlık kredilik ilk projesi, kırsal alanlardaki altyapıyı iyileştirilmesidir. 2020 yılında ise AAYB, Özbekistan'ın Buhara bölgesindeki yolların iyileştirilmesi ve su kaynaklarına erişim sağlanması için 550,5 milyon dolarlık krediye onay vermiştir. Covid-19 salgınının olumsuz etkilerinin azaltılması adına AAYB, Kazakistan için 79,08 milyon dolar, Özbekistan için 33,100 milyon dolar ve Kırgızistan için 50 milyon dolar değerinde krediyi onaylamıştır (Sahakyan, 2021: 11).

Ekonomik ilişkilerin önemli bileşenlerinden biri de, Orta Asya'daki Çinli şirketlerdir. Kazakistan'da 2600'ü, Özbekistan'da 700'ü, Kırgızistan'da 255'i, Tacikistan'da 20'si ve Türkmenistan'da 25'i olmak üzere 4.000'den fazla Çinli şirketin bölgede faaliyet göstermesi ekonomik ilişkilerde gelinen düzeyi göstermektedir (Amirbek& Hanayi, 2020: 63). Bunlara ek olarak, Çin ve Orta Asya devletleri arasındaki ekonomik ilişkilerde 2013 yılında ilan edilen Kuşak Yol Girişimi önemli yerdedir. KYG'nin iki önemli güzergâhından biri olan "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" ilk olarak, 7 Eylül 2013 tarihinde Kazakistan ziyareti sırasında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından açıklanmıştır. Başkan Jinping, Nazarbayev Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, tren yolları aracılığıyla Orta Asya ve İpek Yolu boyunca yer alan diğer ülkelerin birbirine bağlanması ve bölgedeki ekonominin yeniden canlandırılmasını amaçlayan Yeni İpek Yolu Projesi'ni duyurmuştur (Özdaşlı, 2015: 585). Pekin yönetimi, KYG projesiyle birlikte kamu diplomasisini genişletme imkânını yakalamıştır. Bu çerçevede eğitim ve kültür alanlarında yapılan yatırımlar ve düzenlenen etkinlikler Çin'in yumuşak güç politikasına katkı sağlamıştır (Alakel&Yıldırım, 2021: 164)

ISBN : 978-625-6283-09-1

2. ÇİN'İN ORTA ASYA'DAKİ YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKALARI

21. yüzyılın başlarında Çin dış politikasının belirleyici unsurlarından biri yumuşak güçtür. Çin yönetimi siyasi, kültürel, ekonomik ve diğer alanlardaki iş birliklerini geliştirme amacıyla yumuşak güç kaynaklarını etkin olarak kullanmaya başlamıştır. Bu strateji, Çin'in uluslararası alandaki etkisini artırması için önemli bir işlev görmektedir. Çin'in yumuşak güç stratejisinin temsilcileri arasında Konfüçyüs Enstitüleri önemli yerdedir. Dünyanın farklı coğrafyalarında kurulan bu enstitüler Çin dili ve kültürünü tanıtmanın yanı sıra bölge ülkeleri arasında yakın ilişkiler kurmayı hedeflemektedir (Nogayeva, 2009: 288). Ayrıca enstitü çatısı altında değişim programları, sanatsal faaliyetler, konferanslar, dil yarışmaları ve kültür haftaları gibi birçok etkinlik düzenlemektedir.

Orta Asya'daki Konfüçyüs Enstitüleri, Çin'in yumuşak güç stratejisinin önemli bir unsuru olarak dikkat çekmektedir. 2004 yılından itibaren Çin, bölgede 13 Konfüçyüs Enstitüsü ve 24 Konfüçyüs Sınıfı kurmuştur. Günümüzde bu eğitim kurumlarında 18.000'in üzerinde öğrenci eğitim görmektedir (Xinhua.net, 2023). Bu kurumlar, Çin-Orta Asya arasındaki kültürel ilişki, etkileşim ve iletişimin güçlendirilmesine yardımcı olmaktadırlar. Bu çerçevede bölgedeki ilk Konfüçyüs Enstitüsü, Özbekistan'ın Taşkent şehrinde kurulmuştur. 7 Mayıs 2005 tarihinde açılan enstitü iki kez "Dünyanın En İyi Konfüçyüs Enstitüsü" ödülüne layık görülmüştür (İnternational Cooperation and Communication Office, 2023). Ayrıca Çin, Özbekistan'a her yıl olmak üzere lisans ve yüksek lisans kontenjanı tahsis etmektedir (Nogayeva, 2011: 42). Ekim 2008'de Tacik Devlet Üniversitesi'nde Konfüçyüs Enstitüsü açılmıştır. Ayrıca Tacikistan'da Konfüçyüs sınıfları aktif şekilde çalışmalarını sürdürmektedir. Ağustos 2015'te Konfüçyüs Enstitüsü Tacikistan'ın Chkalovsk şehrinde Madencilik ve Metalurji Enstitüsü'nde açılmıştır. 2007'den itibaren Kırgızistan'da toplamda 4 Konfüçyüs Enstitüsü ve 21 Konfüçyüs sınıfı faaliyet göstermektedir. Kazakistan'da ise ilk Konfüçyüs Enstitüsü 5 Aralık 2007'de Avrasya Ulusal Üniversitesi'nde kurulmuştur. Daha sonrasında Aktöbe'de Aktöbe Eyalet Üniversitesi, Karagandi'de Karaganda Teknik Üniversitesi, Almatı'da Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi ve Almatı'da Ablay Han Kazak Uluslararası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi'nde Konfüçyüs Enstitüsü açılmıştır (Akalın, 2022). 2013 yılında bu enstitülere Kazakistan'dan 1.914, Kırgızistan'dan 15.121, Özbekistan'dan 4.182 ve Tacikistan'dan 1.053 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Bu talebin artmasıyla birlikte enstitülerde eğitim veren Çinli öğretmenlerin sayısı da ivme kazanmaktadır. 2013 yılında Kazakistan'da 11, Kırgızistan'da 114, Özbekistan'da 38 ve Tacikistan'da 3 olmak üzere çok sayıda Çinli öğretmen eğitim vermeye başlamıştır (Ekrem&Çolpan Yaldız, 2021: 88). Orta Asya'daki Çin Büyükelçilikleri'nden elde edilen verilere göre, 2019 yılında Çin'de 14.000 Kazakistan, 4.600 Kırgızistan, 3.500 Tacikistan, 6.500 Özbekistan ve 2.000'den fazla Türkmenistanlı öğrenci eğitim almıştır (Yau, 2021). Ayrıca Çin, devlet destekli burslarla ülkeyi cazibe merkezi haline getirmeyi amaçlamaktadır. 2010-2018 yılları arasında Orta Asya'dan gelen 5000'in üzerinde öğrenciye eğitim bursu verilmiştir (Umarov, 2020).

Çin'in Orta Asya'daki diğer yumuşak güç aracı, hayır kurumlarıdır. Çin Büyükelçilikleri içindeki yardım departmanları yerel yönetimlerin taleplerini karşılayarak, huzurevleri ve kadın yardım merkezlerine malzeme yardımı sağlamaktadır. Bu yardımlar, Çin'in bölgedeki etkisini artırmaya yönelik stratejinin parçası olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu tür hayır kurumları aracılığıyla bölge ülkeleriyle yakın ilişkiler kurulmasını

ISBN : 978-625-6283-09-1

amaçlanmaktadır. Özellikle Xi Jimping döneminde Orta Asya'daki Çin büyükelçilikleri sivil toplum katılımında daha aktif hale gelmiştir. Bu çerçevede Tacikistan'da beş kadın merkezinin yanı sıra Kazakistan'da Avrasya Ulusal Üniversitesi'nde görsel ve işitsel sınıfları finanse edilmiştir (Yau, 2021). Ayrıca Çin, Orta Asya'daki kültürel etkinliklerini artırma amacıyla Doğu Türkistan Sanatçılar Heyeti'ni bölgeye göndermektedir. Bu heyet 23-29 Haziran 2011'de Tacikistan'a, 25-3 Ekim 2011'de Kırgızistan'a, 16-24 Aralık 2012'de Kazakistan'a ve 28 Aralık 2012'de Özbekistan'a ziyarette bulunmuşlardır. Orta Asya'ya yapılan bu ziyaretlerde dans ve müzik gibi gösterilerle Çin kültürü ve Çin'deki Türk azınlıklarının kültürel değerleri tanıtılarak, bölge ülkeleriyle Çin arasındaki kültürel bağların güçlenmesine katkı sağlanmaktadır (Hanayi, 2020). Çin'in bölgedeki yumuşak güç araçlarından biri de medya araçlarıdır. Kırgızistan ve Kazakistan'da Çin dilinde gazete yayınlanmaktadır. Ayrıca 2006 yılından itibaren Orta Asya'da Çin'i tanıtan "Komşu" isimli dergi de bulunmaktadır (Nogayeva, 2011: 43). 2013 yılında Çin, Xinjiang bölgesinde araştırma merkezleri kurarak Orta Asya ülkeleri hakkında akademik çalışmaların yapılmasına katkı sağlamıştır. Bununla birlikte Çinli ve Orta Asyalı bürokratların etkileşimi artırmak amacıyla çeşitli programlar düzenlenmektedir (Birgül&Yılmaz, 2020: 1148). Bu programlar karşılıklı işbirliğini teşvik ederek, bölgesel ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.

Covid-19 salgını sürecinde, Çin'in Orta Asya'daki yumuşak gücü ve bölge politikası hızla artmıştır. Orta Asya, coğrafi yakınlığı nedeniyle salgından en fazla etkilenen bölgelerden biri olmuştur. Mart 2020'de Kazakistan'da ilk vaka tanındıktan sonra, salgın sırasıyla Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'a yayılmıştır (Gleason&Baizakova, 2020: 102). Bu dönemde iç-dış politikasında dönüşüm sürecine giren Çin, salgını fırsata çevirerek jeopolitik avantaj elde etme ve uluslararası imajını iyileştirmek için Orta Asya'da sağlık diplomasisini uygulamaya geçirmiştir. Bu kapsamda bölgeye tıbbi koruyucu ekipman, ilaç ve diğer tıbbi malzemelerden oluşan insani yardımlar yapılmıştır. Ayrıca, Çinli tıbbi uzman ekiplerin bölge ülkelerine ziyarette bulunarak salgına ilişkin deneyimlerini paylaşmaları önemli bir adım olmuştur. Kırgızistan Dışişleri Bakanı Ruslan Kazakbaev, Çin ziyareti sırasında mevkidaşı Wang Yi ile bir araya gelmiştir. Görüşme sırasında Çin, Kırgızistan'ın salgınla mücadelesine destek olmak amacıyla 150.000 aşıyı insani yardım olarak göndermeyi planladığını ifade etmiştir. Ayrıca, Çin'in Kırgızistan ekonomisini desteklemek üzere 350 milyon yuan (yaklaşık 54 milyon dolar) hibe tahsis edeceği bildirilmiştir (CentralAsia.news, 2021). Çin'in Covid-19 ile mücadele kapsamında yardımda bulunduğu Orta Asya ülkelerinden biri, Tacikistan'dır. Mayıs 2020'de Çin, Tacikistan'a solunum yolu hastalıkları, yoğun bakım, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi gibi alanlarda uzmanlaşmış 14 uzman ve doktordan oluşan bir heyet göndermiştir. Ayrıca Çin yönetimi Tacikistan'a test kitleri ve solunum cihazları da dahil olmak üzere toplam 9,3 tonluk tıbbi malzeme yardımında bulunmuştur (China.org.cn, 2020). Covid-19 sürecinde Çin'in Kazakistan'a termometre, test kitleri, koruyucu ekipman ve tıbbi giysilerden oluşan ilk insani yardım göndermiştir. Benzer şekilde Özbekistan'a tıbbi malzeme tedariki sağlanmıştır. Tüm bu gelişmeler Çin'in Orta Asya'daki etkinliğine katkı sağlamıştır. Ancak, bu politikaların uzun vadeli etkileri ve bölge halkları üzerindeki sosyo-ekonomik sonuçları dikkatle değerlendirilmelidir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çin'in Orta Asya politikası, ulusal çıkarlarını koruma ve küresel etki alanlarını genişletme stratejisinin parçasıdır. SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsız devletlerin ortaya çıkması ve bölgedeki Rus hegemonyasının zayıflaması gibi gelişmeler Çin'in Orta Asya politikasının belirleyici faktörü olmuştur. Bu süreçte Çin, etkisini genişletme ve ikili/çok taraflı ilişkilerini güçlendirme adına somut adımlar atmıştır.

Çin'in Orta Asya politikası siyasi, ekonomik, güvenlik ve kültürel boyutlarıyla çok yönlü şekilde gelişim göstermektedir. Siyasi alanda Çin, Orta Asya ülkelerinin her biriyle ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Ekonomik açıdan Kuşak Yol Girişimi'nin yanı sıra yatırım ve altyapı projelerine destek vermektedir. Ayrıca bölgesel ekonomik entegrasyonu teşvik eden politikalar izlenmektedir. Güvenlik açısından, Orta Asya'da istikrarı destekleme ve terörizm gibi ortak tehditlere karşı iş birliğini güçlendirme için çeşitli adımlar atmaktadır. Bu bağlamda askeri iş birliği, istihbarat paylaşımı ve sınır güvenliğine yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Son dönemlerde Çin, "yumuşak güç" araçlarını ön plana çıkarmaktadır. Kültürel diplomasi çatısı altında bölgesel iş birliğinin güçlenmesi, halklar arasındaki farklılıkların giderilmesi ve Çin karşıtı görüşlerin engellenmesini hedeflemektedir. Bu çerçevede Konfüçyüs Enstitüleri, Çin dilinin teşvik edilmesi, öğrenci değişim programları, medya, sanat, kültür etkinliklerinin düzenlenmesi ve Covid-19 sürecindeki sağlık diplomasisi Çin'in Orta Asya'daki yumuşak gücünün görünür tezahürlerindendir.

Çok kutuplu dünya düzeninde yeni bir kutbu temsil eden Orta Asya, Çin açısından önemli bir dış politika meselesidir. Çin'in Orta Asya'ya atfettiği önem coğrafi yakınlığın ötesinde bölgeyi küresel açılım merkezi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın yanı sıra ABD, Rusya, AB ve son dönemlerde Türkiye gibi aktörlerin etkileri göz önüne alındığında Orta Asya'daki rekabetin artması muhtemeldir. Bu rekabet ortamında Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikalarını yeniden şekillendireceği aşikârdır.

KAYNAKÇA

Akalın, A. (2022). "Türk Cumhuriyetlerinde Konfüçyüs Enstitüleri" https://ahmetakalin.medium.com/t%C3%BCrk-cumhuriyetlerinde-konf%C3%BC%C3%A7y%C3%BCs-enstit%C3%BCleri-2aec550f5320 (Erişim Adresi: 16.02.2024).

Alakel, M.,&Yıldırım, A.S. (2021). Bir Kuşak ve Yol Girişimi Kapsamında Çin Dış Politikasında Orta Asya, İçinde: *Türk Cumhuriyetleri Avrasya'da Bölgesel ve Küresel Güç Politikalarına Eleştirisel Bakış,* Editör: Murat Alakel, Kriter Yayıncılık, İstanbul, 2021, 135-168.

Alperen, Ü. (2018). Bir Kuşak Bir Yol" Girişimi ve Çin'in Orta Asya Politikası, *Bilge Stratejisi*, 10, (19), 17-38.

Amirbek, A., & Hanayi, Ö. (2020). Ticari-Ekonomik İşbirliği Temelinde Çin-Orta Asya İlişkilerinin Analizi, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4, (2), 47-75.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Avdaliani, E. (2022). "SCO Summit Advances China's Position on Central Asia", China Observers, https://chinaobservers.eu/sco-summit-advances-chinas-position-in-central-asia/ , (Erişim Tarihi: 02.12.2023).

Birgül, S., & Yılmaz,O. (2020). Çin'in Orta Asya'da Yumuşak Gücü, *International Social Sciences Studies Journal*, 6, (58), 1142-1150.

CentralAsia.news, (2021). "Kyrgyzstan to receive 150,000 vaccine doses from China free of charge", , https://centralasia.news/9660-kyrgyzstan-to-receive-150000-vaccine-doses-from-china-free-of-charge.html , (Erişim Tarihi: 05.03.2024).

China.org.cn, (2020). "Chinese experts arrive in Tajikistan to asist anti-epidemic efforts", http://www.china.org.cn/world/2020-05/25/content_76086108.htm , (Erişim Tarihi: 07.03.2024).

Değer, S. (2023). *Çin'in Dış Politikasında Orta Asya Enerji Kaynaklarının Önemi*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

Duran, H.& Purevsuren, N. (2016). Güvenlik, Enerji ve Pazar Ekseninde Çin'in Orta Asya Politikası, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, 281-294.

Ekrem, E., & Çolpan Yaldız, A. (2021). Türk Cumhuriyetleri-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri, İçinde: *30. Yılında Türk Cumhuriyetleri Küresel Politika*, Editör: Fırat Yaldız, Nobel Yayıncılık, Ankara, 67-116.

Gleason,G., & Baizakova, K. (2020). Covid-19 in the Central Asian Region: National Responses and Regional İmplications, *Connections: The Qyarterly Journal*, 19, (2), 101-114).

Hanayi, Ö.(2020). Çin'in Orta Asya'daki Ülke İmajı: Kültür Açısından, Eurasia Research Instıtute, https://www.eurasian-research.org/publication/cinin-orta-asyadaki-ulke-imaji-kultur-acisindan/?lang=tr , (Erişim Tarihi: 22.02.2024).

Hao, D. (2021). "20 Years of the SCO: Development, Experience and Future Direction", China İntitute of İnternational Studies, https://www.ciis.org.cn/english/ESEARCHPROJECTS/Articles/202112/t20211203_8276.html, (Erişim Tarihi: 02.12.2023).

İnternational Cooperation and Communication Office, (2023). "The Confucius İnstitute of Tashkent", https://faoffice.lzu.edu.cn/newhdmbi/bas/col_detail.php?id=828&type=en (Erişim Tarihi: 16.02.2024).

ISBN : 978-625-6283-09-1

Kasım, M. (2021). "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya Siyaseti", *21. Yüzyılda Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Orta Asya Siyaseti,* Editörler: Çiğdem Şahin, Turgay Düğen, Konya: Eğitim Yayınevi, 249-293.

Khaliq, R. (2022). "China, Uzbekistan sign agreement worth $15B in Samarkand", Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/china-uzbekistan-sign-agreements-worth-15b-in-samarkand/2686218, (Erişim Tarihi: 09.02.2024).

Nogayeva, A. (2009). *Yeni Dünya Düzeninde Orta Asya Bölgesinde Rusya, ABD ve Çin Arasında Stratejik Denge Arayışları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

Nogayeva, A. (2011). Çin'in Orta Asya'daki Yumuşak Gücü, *21 Yüzyıl Dergisi*, (26), 37-44.

Özdaşlı, E. (2015). Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish,*, 10, (14), 579-596.

Sahakyan, M. (2021). "The New Great Power Competition in Central Asia: Opportunities and Challenges for the Gulf", *AGDA Working Paper*, 1-29.

The interpreter, (2023). "Explaning China's Central Asia Pivot", https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/explaining-china-s-central-asia-pivot , (Erişim Tarihi: 11.12.2023).

The Shanghai Cooperation Organisation, "Joint anti-terrorism drill of the SCO and CIS: Eurasia-Antiterror-2023", 22 Eylül 2023, https://eng.sectsco.org/20230922/-Joint-anti-terrorism-drill-of-the-SCO-and-CIS-Eurasia-Antiterror---2023-959008.html , (Erişim Tarihi: 08.12.2023).

Umarov, T. (2020). "China Looms Large in Central Asia", Carnegie Endowment for İnternational Peace, https://carnegiemoscow.org/commentary/81402, (Erişim Tarihi: 21.02.2024).

Xinhua.net, (2023). "China-Central Asia cooperation in numbers", https://english.news.cn/20230516/1f486fbe727441158170221544fc8211/c.html (Erişim Tarihi:11.12.2023).

Yau, N. (2021). "China polishes its image in Central Asia through the soft power of language", OpenDemocracy, https://www.opendemocracy.net/en/odr/china-central-asia-soft-power-language/ (Erişim Tarihi: 21.02.2024).

Zhuangzi, S. (2007). The relationship between China and Central Asia, *Eager Eyes Fixedon Eurasia, Russia and its Neighbors in Crisis, Slavic Eurasian Studies,* 16 (1), 41-63.

ISBN : 978-625-6283-09-1

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN İSRAİL-FİLİSTİN ÇATIŞMALARINA YAKLAŞIMI

APPROACH OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA TO THE ISRAEL-PALESTINE CONFLICT

Dr. Öğrencisi Tuğçe AKÇABAŞ

Karabük Üniversitesi, - 0000-0002-6027-3401

ÖZET

1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini hızlı bir şekilde geliştirmiştir. Çin'in Ortadoğu devletleri arasındaki ilk teması Mısır ile gerçekleşmiştir. Fakat Çin Halk Cumhuriyetini tanıyan ilk Ortadoğu devleti İsrail'dir. Bu tarihten sonra Çin özellikle ekonomi pazarı için son derece önemli olan Ortadoğu'da söz sahibi olmak istemiştir. Bu sebeple özellikle Arap ülkeleri ile ilişkilerinde bir denge politikası izlemiştir. Son dönemlerde bu ilişki büyük ölçüde artış göstermiştir. Bunun sebebini ekonomik ve enerji faktörleri ile açıklamak mümkündür. Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Çin için, bölgede istikrarın sağlanması hayati önem taşımaktadır. Bölge istikrarını tehdit eden en önemli sorunlardan bir tanesi 1948 yılından bu yana devam eden İsrail-Filistin sorunudur. Sorunun başından itibaren Pekin, ulusal çıkarlarını ve bölge devletleri ile olan ilişkilerini dikkate alarak konumunu belirlemeye çalışmıştır. Hem İsrail hem de Filistin ile pek çok alanda ilişkisi bulunan Çin için bu çatışmada bir konum belirlemek oldukça güç olsa da İsrail-Filistin çatışmalarındaki tutumu oldukça nettir. Çin Hükümeti başlarda Filistin'e destek vererek Filistin yanlısı bir duruş sergilemiştir. Ancak 1970'lerin sonlarında Mao Zedong'un ölümü ile bu tutumunda radikal bir değişime giderek; İsrail ile ilişkilerini arttırmış, diğer taraftan Filistin'e olan desteğini devam ettirmiştir. Filistin'e desteğini çoğu platformda dile getirse de Filistin yanlısı bir söylemden uzak durmaktadır. Bu değişimle beraber Çin, bölgede bir taraf tutmaktan ziyade arabulucu bir rol üstlenerek bölge çıkarlarını korumayı amaçlamaktadır. Gelinen noktada Çin Hükümetinin temel hedefi, bölgenin kalıcı bir istikrara kavuşmasıdır. Bu durumda çeşitli arabulucu rolleri üstlenerek ikili devlet çözümünden yana olmuştur. Her fırsatta ateşkes ve barış konularını uluslararası toplumda gündeme getirerek çeşitli önerilerde bulunmuştur. Çin Hükümetinin bölgede sağlanacak olan barışa ne derece katkı sağlayacağı merak konusudur. Bu bağlamda Çin'in arabulucu faaliyetlerinin netice kazanması, diğer aktörlerin Çin' olan güvenine bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Çin, İsrail-Filistin, Ortadoğu.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Abstract:

The People's Republic of China, founded in 1949, quickly developed relations with Middle Eastern countries after World War II. China's first contact with Middle Eastern states was with Egypt. However, the first Middle Eastern country to recognize the People's Republic of China was Israel. Since then, China has sought to assert its influence in the Middle East, which is particularly important for its economic market. Therefore, it has pursued a balanced policy, especially in its relations with Arab countries. In recent years, these relations have significantly increased, largely due to economic and energy factors. For China, seeking to enhance its relations with Middle Eastern countries, ensuring stability in the region is of vital importance. One of the most significant problems threatening regional stability is the Israel-Palestine conflict, which has persisted since 1948. From the outset, Beijing has tried to determine its position, considering its national interests and relations with regional states. Although it has relations with both Israel and Palestine in many areas, it is challenging for China to take a clear stance in this conflict. The Chinese government initially supported Palestine, but with a radical change in its stance following Mao Zedong's death in the late 1970s, it increased its relations with Israel while continuing to support Palestine. Although it expresses its support for Palestine on many platforms, it avoids taking a strictly pro-Palestinian stance. With this change, China aims not to take sides but to play a mediating role to protect regional interests. At this point, the primary goal of the Chinese government is to achieve lasting stability in the region. In doing so, it has favored a two-state solution and has taken on various mediation roles. It frequently raises ceasefire and peace issues in the international community and proposes various solutions. The extent to which the Chinese government will contribute to peace in the region remains a subject of speculation. In this context, the success of China's mediation efforts depends on the trust of other actors in China.

Keywords: China, Israel-Palestine, Middle East

GİRİŞ

Pek çok savaş ve kaos ortamına ev sahipliği yapmış olan Ortadoğu, tansiyonun hiç durmadığı bölgelerden biridir. 21. Yüzyıl Ortadoğu'sunda da aktörler ve yöntemler değişmiş olsa da savaş gerçeği değişmemiştir. Bölgede cereyan eden pek çok olay küresel anlamda bir etki yaratmaktadır. Bu da bölgeye farklı aktörlerin dahil olmasına neden olmaktadır.

Bölgede sayısız çatışma ve problem yer almaktadır. Ancak bu problemlerin belki de en uzun tarihi geçmişe sahip olanı şüphesiz Arap İsrail sorunudur. 1948 yılında Ortadoğu'da bir Yahudi devletinin inşa edilmesinin ardından somutlaşan İsrail-Filistin sorunu, çözüme kavuşmayı bekleyen kanlı bir sorundur.

Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında kurulmuştur. İsrail ve Filistin tarafından tanınan Çin, Ortadoğu ülkeleri ile kısa süre içerisinde ilişkilerini geliştirmiştir. Özellikle İsrail ile arasındaki ticari partnerlik, büyüyen ekonomisi için son derece önemlidir. Fakat Çin için daha da önemli bir konu enerji güvenliğidir. Ortadoğu, gelişen Çin ekonomisi için hayati önemdeki enerji talebini karşılayabilecek en önemli bölgedir. Ayrıca bölge, Çin'in Batı Asya'daki yatırım

ISBN : 978-625-6283-09-1

ve ticaret ortaklıkları açısından ciddi fırsatlar sunan bir pazar konumundadır. Diğer yandan Çin önderliğinde oluşturulan ve 21. yüzyılın belki de en önemli atılımlarından biri olan Kuşak ve Yol projesi için Ortadoğu projesinin kritik bir bileşenidir. Çünkü bölge projenin konumunda bulunmaktadır. Proje Asya, Avrupa ve Afrika'yı kapsayan geniş bir altyapı ve ekonomik işbirliği girişimidir. Bu nedenle Ortadoğu'da barış ve istikrarın sürekliliği, Çin için hayati önem taşımaktadır.

İsrail-Filistin sorunu bölge ülkeleri ve Çin Hükümetinin yanı sıra pek çok ülke ve uluslararası örgüt tarafından takip edilmektedir. Konunun sık sık görüşüldüğü Birleşmiş Milletler oturumları göz önüne alındığında, Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin bu soruna yaklaşımları sorunun çözümü noktasında araştırılması gereken bir konudur. Bu bağlamda daimi üyelerden biri olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin Filistin sorunu karşısında nasıl bir tutum izlediği ve bu tutumun tarihsel anlamda değişip değişmediği çalışmanın cevap aradığı temel soruları oluşturmaktadır. Çalışma bu sorulara yanıt vermeyi amaçlamaktadır.

1. Çin Halk Cumhuriyeti'nin İsrail-Filistin Çatışmalarına Yaklaşımı

Çin Halk Cumhuriyetinin Ortadoğu politikası, 1948 yılında başlayan ve günümüzde halen devam eden İsrail-Filistin çatışmalarının bölgede yaratmış olduğu istikrarsızlık ile beraber gelişme göstermiştir. Çin, Filistin'i 1988 yılında tanımıştır ancak resmi ilişkiler 1965 yılında başlamıştır. 1965 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), Çin'de bir temsilcilik açmış ve bu temsilcilik 1974 yılına gelindiğinde büyükelçilik düzeyine ulaşmıştır(The Diplomat,2024).

1948 yılında bağımsızlığını ilan eden İsrail, 1950 yılında Ortadoğu'da Çin'i tanıyan ilk devlet olmuştur(Eligür,2022:3). İsrail'in Çin'i tanıması ile ilişkiler başlamış olsa da resmi anlamda diplomatik ilişkiler için 1992 yılını beklemek gerekiyordu. Bunun sebebi, Soğuk Savaş Sonrası dünya düzeninin iki kutuplu bir yapıda olması ve İsrail'in Batı bloğunda yer almış olmasıdır. Diğer yandan 1950'de cereyan eden Kore Savaşında İsrail'in Güney Kore tarafında yer alarak komünizm karşıtı bir tavır sergilemesi ikili ilişkilerin gelişimini engellemiştir. Devam eden yıllarda yaşanan özellikle Arap-İsrail Savaşlarında Arapların pozisyonunda yer alan Çin, Arap ülkeleri ile ilişkilerini ilerletirken, İsrail ile olan ilişkilerinde inişli çıkışlı bir yapının oluşmasına neden olmuştur(Yıldız, 2020:2-3). İki ülke ile diplomatik ilişkiler kuran Çin, Batı politikalarına karşı çıkan ülkeler için dengeleyici bir güç olarak nitelendirilmiştir. Bölgedeki husumetlerde Çin, Arap politikalarını destekler bir duruş sergilemiştir. Fakat İsrail ile olan ilişkilerini sonlandırmamış aksine ekonomik, teknolojik ve askeri ortaklıklarını güçlendirme hedefinde olmuştur. Bu da Çin'in bölgedeki sorunları bütüncül bir şekilde ele aldığını göstermektedir. Bu bağlamda Filistin'e ekonomik desteğini sürdürürken, İsrail ile olan ilişkilerini de devam ettirmiştir(Zorlu,2023:56).

1950 yılından günümüze kadar olan süreçte Çin, Filistin halkının bağımsızlık yönündeki mücadelesine diplomatik destek vermektedir. Mao Zedong döneminde antiemperyalist çizgiler ve Üçüncü Dünya Kardeşliği çerçevesinde kurulan "*Çin-Filistin İlişkileri, Çin'in genişleyen uluslararası profili ve ekonomik çıkarları doğrultusunda şekillenen dış politikasına kıyasla*

ISBN : 978-625-6283-09-1

zamanla daha pragmatik bir hal almıştır." Filistin-İsrail sorunun çözüme kavuşması ve Ortadoğu barışının sağlanması; Çin için hayati önem arz etmektedir. Çin'in ulusal ya da uluslararası çıkarlarının gözetilmesi bağlamında Filistin sorununa yönelik sergilemiş olduğu duruş *radikal, ılımlı ve dengeli* olmak üzere üç farklı aşamadan geçmiştir. Pekin, Mao Zedong döneminde tarafını Filistin'den yana göstererek Filistin mücadelesini desteklemiş ve İsrail ile diplomatik ilişkiye yaklaşmamıştır(Özer,2023:596).

Filistin mücadelesine olan tutumu yansıtması bakımından Filistin halkının yurtlarından zorunlu göçünü hatırlatan 15 Mayıs, 1964 yılından beri Çin'de Filistin Günü diğer adıyla Nakba Günü olarak kutlanması son derece önemlidir. Çin Bu mücadelenin önemli bir temsil ayağı olan FKÖ(Filistin Kurtuluş Örgütü) için Pekin'de diplomatik ofis faaliyete geçirmiş aynı zamanda FKÖ'ne askeri malzeme ve eğitim desteğinde bulunmuştur. 1965 ve 1970 arasında Çin Hükümeti ile ortak devrimci ideolojiyi benimseyen el Fetih, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve Filistin'in Kurtuluşu için Demokratik Cephe gibi gruplara silah desteği vererek bu gruplar arasında birlik ve beraberlik için çağrıda bulun muştur. Pekin'in göstermiş olduğu bu destek karşısında Yaser Arafat ve FHKC lideri George Habaş Çin'i "*Filistin direnişinin en büyük destekçisi*" olarak tanımlamıştır(Alp,2023:156)

Ancak 1970'lerin sonlarında Mao Zedong ve Zhou Enlai ölümünün ardından Çin politikasında radikal bir değişim yaşanmıştır. Bundan sonraki süreçte İsrail ile ilişkilerin yakınlaştığını söylemek mümkündür. Çin politikasındaki bu değişim Mısır lideri Enver Sedat'ın 1977'de İsrail'i ziyarette bulunması, Fez Planı, Mısır-İsrail Barış Antlaşması ve Madrid Konferansı gibi dönemin uluslararası gelişmeleri ile açıklanabilir(Aydınlık,2023). Filistin'e sağladığı askeri desteği azaltmıştır. 1980'lerde İsrail ile ticari ilişkileri gelişmiş, 1992 yılında ikili ilişler resmi bir boyut kazanınca, problemlerin barışçıl bir şekilde çözülmesini savunarak tarafsızlık politikası izlemeye başlamıştır(Özer,2023:597).

Mao sonrası Çin'in Filistin-İsrail tutumunda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Çin Hükümeti Filistin yanındaki konumu değiştirmezken, Filistin'e sağladığı ekonomik askeri desteği giderek düşürmüş ve İsrail ile olan iletişimini arttırmıştır. Bu değişimde Arap ülkelerinin Filistin konusunda ortak bir politika yürütmeyi bırakması ve Filistin mücadelesinin lideri olan Mısır'ın 1978 yılında Camp Davit anlaşmaları ile tanıması etkili olan gelişmelerdendir. Fakat Pekin, başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız Filistin konusundaki tutumunu devam ettirmiştir. Diğer yandan 1987'de kurulan ve 2006 yılında gerçekleşen seçimlerde Gazze Şeridi'ndeki yönetiminin sahibi olan Hamas (İslami Direniş Hareketi) Avrupa Birliği ve diğer uluslararası örgütlerce terörist olarak tanınmasına rağmen Pekin tarafından Filistinlilerin meşru temsilcisi olarak kabul edilmektedir(Alp,2023:162).

Çin, Ortadoğu'da süregelen çatışmalar ve bu çatışma tarafları arasında bir taraftan yana olmak yerine daha çok iki tarafla da ilişki kurmadan yana tavır sergilemeyi seçmiştir. Bunun en somut örneklerinden biri günümüzde de devam eden İsrail Filistin çatışmalarında görülmektedir. Çin bölgedeki çatışmaları Batı'nın nüfus mücadelesi olarak nitelendirmekte ve bölgesel refahın sağlanması için emperyalist bir tutumun desteklenmesi gerekliliğini savunmaktadır. Çin'in bölge üzerindeki bu anlayışı onu yukarıda bahsedilen tutuma itmektedir(Çelik,2020:36).

ISBN : 978-625-6283-09-1

Filistin sorununda geleneksel olarak Arap pozisyonuna destek veren Çin, İsrail ile ilişkileri de kesmemiş buna karşın askeri-teknolojik alanda işbirlikleri gerçekleştirerek, bütünlüklü bir bölge politikası takip etmektedir. Arap ülkelerini gücendirmemeyi amaçlamakta ve İsrail'e karşı ABD muhalefetini dikkate alan bir strateji izlemektedir(Ermağan&Üstünal,2014:33).

Çin'in İsrail-Filistin çatışmasındaki duruşu oldukça nettir. Çatışmalar başladığından beri uluslararası barış ve ateşkes konusunda ısrarcı bir tavır sergilemektedir. Çin'in bu tutumu yeni olmamakla beraber daha önce 2013,2017 ve 2021 yıllarında İsrail-Filistin çatışmalarında arabulucu olma konusunda teklifte bulunmuştur. Haziran ayında Pekinde düzenlenen bir görüşmede Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ile Çin Devlet Başkanı Xi Jinping bir araya gelmiştir. Görüşme sonunda Xi, üç maddeden oluşan bir plan tasarısı sunmuştur(TASAM.org, 2023). Bu plana göre barışçıl bir çözümü savunan Çin, *iki devletli* çözüm önermiştir. Filistin halkının milli haklarını elde etmek ve korumak için mücadele ettiğini ve bunun daima desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu öneri dahilinde Çin Filistin'in dezavantajlara sahip olduğunu düşünmekte ve bu nedenle dengeli bir barışın sağlanamayacağını düşünmektedir. Barışın sağlanabilmesi için Filistin'in mevcut kapasitesinin arttırılması gerektiğini öne sürmektedir. Bu düşünce doğrultusunda Çin, Filistin'e maddi manevi desteğini sürdürmektedir. Genel anlamda yıllardır sürdürmüş olduğu bu destek kalkınmacı barış yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır(Zorlu,2023:57).

Filistin-İsrail sorununun çözümü konusunda Çin ayrıca farklılıkları koruyarak ortak bir zemin aramayı, karşılıklı siyasi güveni artırmayı ve nihayetinde Ortadoğu'da ekonomik işbirliğinden hareket ederek barış sürecini ilerletmeyi önermektedir. Çin hükümetinin bölgedeki barış isteğinin arkasındaki en büyük çıkarı ihtiyacı olan enerji talebinin güvenliğini muhafaza etmek ve Kuşak Yol projesine bağlı olarak ihracat yollarını güvene almak isteyişidir. Çin barış konusundaki son önerisini Filistin Devlet Başkanı Mahmut Abbas'ın 2017 yılındaki ziyareti sırasında sunmuştur. Xi Jinping, dört maddeden oluşan bir barış önerisinden bahsetmiştir. Bunlar şu şekildedir: (Uzgur,2020:185-186):

1. Bağımsız bir Filistin ve iki devletli çözüm,
2. Sürdürülebilir bir güvenlik mekanizması için işbirliğinin sağlanması ve BM 2334 sayılı kararla İsrail tarafından işgal edilen yerlerde yerleşim alanı oluşturma faaliyetlerinin durdurulması ile barış müzakerelerinin ivedi bir şekilde başlatılması,
3. Uluslararası örgütlerin barış yönündeki çabalarının koordine edilmesi gerektiği,
4. Filistin ve İsrail'in kalkınma yolu ile barışı sağlamaları gerektiği.

Pekin Hükümetinin Hamas-İsrail çatışmalarındaki tutumunun bu dört madde etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür.

Çin, İsrail-Hamas arasında cereyan eden çatışmaların ilk safhalarında herhangi bir tarafta durmaktan ziyade iki tarafı da barışçıl bir çözüme davet ederek, sivillere karşı yürütülen haksız saldırıların karşısında durmuştur. Hamas'a yönelik saldırıların yükseldiği dönemde Pekin, bölgesel barışın sağlanması amacıyla diplomatik girişimlerini arttırmıştır. Bu bağlamda BM'de organize edilen Filistin oturumlarına, etkin bir şekilde katılmıştır. Ayrıca Filistin ve Küresel sistemin barışçıl yönetimi hakkında "Ortak Kalkınma Kalıcı Barışı Teşvik Eder"

ISBN : 978-625-6283-09-1

başlıklı BM oturumunu düzenlemiştir. Aynı şekilde 15 Kasım'da düzenlenen BM Filistin-İsrail çatışmalarıyla ilgili 2712 sayılı kararın onaylanmasına destek vermiş böylece gerilimlerin tırmandığı Ekim ayında Güvenlik Konseyi tarafından onaylanan ilk kararda aktif bir rol oynamıştır. Kasım ayında Apec zirvesi kapsamında ABD Başkanı Biden ile görüşen Xi Jinping, görüşmede Filistin konusunu da gündeme getirmiştir. Zirve sonrası Çin Dışişleri Bakanlığı, Arap Birliği ile İslam İşbirliği Teşkilatının Filistin için diplomasi müzakerelerini yapmak üzere oluşturduğu heyetin arabuluculuk müzakerelerini başlatmak üzere ilk ziyaretini Çin'e yapacaklarını duyurmuştur. Ziyaretler BM Güvenlik Konseyinin beş üyesine yapılmak üzere planlanmıştır. Bu ziyaretlerin ilk durağının Çin olması, Pekin tarafından uluslararası kamuoyuna; tarafsız tutumuna duyulan güvenin bir kanıtı olarak gösterilmiştir(Kriterdergi,2023).

2023 yılında Filistin ile ilişkilerini kuvvetlendirme konusunda kararlı olan Çin, Stratejik Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. Çin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyindeki Hamas'ın kınanması yönündeki kararları veto etmiştir. Fakat Çin ve İsrail için önemli bir ticari ortaktır. Diğer yandan Kuşak ve Yol projesi konusunda İsrail Çin için önemli bir ülkedir. Bu sebeple İsrail ile ilişkilerini kesmeyeceği ve yeniden değerlendireceği açıktır. Arap dünyasında elde ettiği hakimiyet alanlarını da kaybetmek istememektedir(Sarı, İ. 2023).

Çin'in küresel bir güç olarak arabuluculuk adımlarının başarılı olması bölgede etkin olan diğer faktörlere bağlıdır. Çin, bir yandan devletlerin içişlerine karışmama ilkesini sürdürürken diğer yandan ulusal çıkarlarını muhafaza ve bölgede oluşturduğu söz sahipliği kimliğini sürdürmeye çalışıyor. Arabulucu faaliyetlerin barış ve istikrarı getirme şansı tarafların ve bölge ülkelerinin Çin'e duydukları güvene bağlıdır(Korkmaz, H. 2023).

SONUÇ

ÇHC 1949 yılından sonra hızlı bir dönüşüm yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonlarında Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmiş özellikle 1948 yılında kurulan İsrail ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bölgede kurulan Yahudi devleti, İsrail-Filistin arasında çatışmalara yol açmıştır. Bölgede temasları bulunan Çin, çatışmalarda Filistin'den yana bir tutum benimsemiştir. Askeri ekonomik pek çok alanda Filistin'e destek vermekten çekinmemiştir. Ancak 1970'lerin sonlarında Mao Zedong'un vefatı sonrası Çin'in bu tutumu büyük ölçüde değişmiştir. Filistin yanlısı bir tutumdan tarafsız bir tutuma geçmiştir. Arka planda İsrail ile ilişkilerini geliştirmek isterken, Filistin'e olan desteğinden de vazgeçmemiştir. Ancak bir taraf tutmadığının vurgulayarak bölgede iki devletli çözümden yana olmuştur.

Hamas ve İsrail arasında yaşanan çatışmalarda tarafsız bir yaklaşımdan yana olan Çin, bölgede barış ve istikrarın oluşturulması için elinden gelen desteği vermeye hazırdır. Bunu iki ülke arasında arabulucu bir rol alarak yapmaya çalışmıştır. Bu anlamda çeşitli platformlarda İsrail ve Filistin'i görüşme ve ateşkese davet etmiştir. Diğer yandan Filistin'e olan desteğini de sürdürmektedir. Ancak İsrail ile ilişkilerdeki enerji faktörü Çin'i temkinli davranmak zorunda bırakmıştır. Ortadoğu'da özellikle ekonomik ve enerji anlamındaki çıkarlarına ek olarak Kuşak Yol projesi Çin'i bölgedeki barışın sağlanması konusunda önemli bir aktör haline getirmiştir. Gelinen noktada Çin'in arabulucu rolü ancak diğer aktörlerin desteği ve Çin'e duyacakları

ISBN : 978-625-6283-09-1

güven ile başarılı olabilir. Ancak, Anti Çin düşünceye hakim olan aktörlerin barış ve istikrara engel teşkil etmesi, Çin'in tutumunu giderek zorlaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

Çalışkan, S.(2023). "Understanding China's Position on the Israel-Palestine Conflict", The Diplomat, Erişim Adresi: https://thediplomat.com/2023/12/understanding-chinas-position-on-the-israel-palestine-conflict/, (Erişim Tarihi: 10.01.2024).

Eligür, B.(2022). Chinese-Israeli Relations: Between Opportunities and Constraints, *Türkiye Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 5,(10),1-25.

Yıldız, Ayşe.(2020), Çin-İsrail İlişkileri, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 3.

Zorlu, M.(2023). Çin'in Kalkınmacı Barış Yaklaşımı: Filistin-İsrail Politikası, Ortadoğu Analiz,14,(125), 56.

Özer, Ç.(2023). Uluslararası Politika Açısından Filistin Sorunu, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı, 582-605.

Alp, E.(2023). İsrail-Filistin Çatışmasına Yönelik Çin Dış Politikası: Filistin Yanlısı Söylemden Ara Buluculuk Diplomasisine, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 11(2), 148-185.

Aydınlık, (2023). "Filistin-İsrail meselesinde tarihten günümüze Çin'in tutumu", https://www.aydinlik.com.tr/haber/filistin-israil-meselesinde-tarihten-gunumuze-cinin-tutumu-425543, Erişim Tarihi: 15.12.2023.

Çelik, H.(2020). Çin'in Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim, *Liberal Düşünce Dergisi*, 25,(97),31-46.

Ermağan, İ.&Üstünal E.(2014). Çin'in Orta Doğu Politikaları, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, (37),19-39.

Korkmaz, H.(2023). "İsrail Meselesinde Çin'in Konumu", TASAM, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/72468/israil_meselesinde_cinin_konumu, Erişim Tarihi: 01.01.2024

Uzgur, İ.(2020). Çin-İsrail İlişkilerinde Üçüncü Tarafların Etkisi, *Ortadoğu Etütleri Dergisi*, 12, (1),171-195.

Doğan, D.(2023). "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Filistin Sorununa Yönelik Yaklaşımı ve Küresel Düzenin Geleceği", https://kriterdergi.com/dosya-filistin-2/cin-halk-cumhuriyetinin-filistin-sorununa-yonelik-yaklasimi-ve-kuresel-duzenin-gelecegi, Erişim Tarihi:02.02.2024.

Sarı, İ.(2023). "Çin'in Gazze Diplomasisi", ORSAM, https://orsam.org.tr/tr/cinin-gazze-diplomasisi/, Erişim Tarihi: 03.03.2024.

ISBN : 978-625-6283-09-1

RUSYA'NIN TÜRKİSTAN'I İŞGALİNDE İRAN FAKTÖRÜ

İsmail YURDAKURBAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi Doktora Öğrencisi

iyurdakurban@gmail.com

ÖZET

XV. yüzyıl sonlarında, Altın Ordu Devleti'nin yıkılışı ile bağımsızlığını kazanan Ruslar, sürekli olarak yayılma politikası gütmüşlerdir. Rusların bu yayılmacı girişimlerinden en fazla zarar gören ise Türk dünyasıdır. Kırım'dan Kafkasya içlerine, oradan da Türkistan'a kadar yayılan Rus işgaline karşı Türkler birlikte hareket edemeyip sonuç olarak teker teker Rus egemenliği altına girmişlerdir. Türk dünyası üzerinde XVI. Yüzyılda başlayan işgaller, XIX. yüzyıl sonlarında Türkistan'ın işgal edilmesine kadar devam etmiştir. İşgal politikalarına etki eden faktörler içinde Rusların siyasi ve askeri stratejileri, Türkistan coğrafyasında yaşayan Türk hanlıklarının hataları, Çin ve İngiltere'nin etkileri, Osmanlı Devleti'nin Türkistan'a yardımda yetersiz kalması gibi birçok neden sıralanabilir. Bu nedenlerin yanı sıra Rusya'nın Türkistan'ı işgalinde, Rusya ve Türkistan'a komşu bir devlet olan İran'ın doğrudan ve dolaylı etkileri vardır. İran, Türkistan Türkleri ile giriştiği mücadeleler sonucunda onların zayıflamalarına, bölünmelerine ve nihayetinde yıkılmalarına etki etmiştir. Bunun yanında İran'ın Rusya ile olan mücadelelerinde kaybettiği topraklar ve Ruslara verdiği imtiyazlar neticesinde Türkistan'ın tecrit edilmesine ve Rus işgaline hazır hale gelmesine sebep olmuştur. Günümüzde bile Rus İmparatorluğu ve ardından kurulan Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına ve bölgede bağımsız cumhuriyetler kurulmasına rağmen bu işgalin etkilerini gözlemlemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Rusya, İran, Özbek, Osmanlı

1. GİRİŞ

Cengiz Han'ın torunları tarafından kurulan Altın Ordu (Altın Orda) Devleti'nin yıkılışı ile birlikte bağımsızlığını kazanan Rusya, bu tarihten itibaren devamlı büyüme ve genişlemeye başlamıştır. Yaklaşık 250 yıl Altın Ordu Devleti yönetiminde kalan, Altınordu'dan "berat-yarlık" alarak yönetimsel özerkliklerini Saray'a itaat etmek şartıyla devam ettiren Rus Knezliklerinden Moskova Knezliği,1283'ten itibaren tarih sahnesine çıkmaya başladı. Altın Ordu'ya ve diğer rakiplere karşı uygulanan politika, 200 yıl sonra Moskova'yı Ortodoks dünyasının tek hâkimi haline getirecekti (Konak,2012, s. 101).

Rus yayılmacılığı, XVI. yüzyıldan itibaren batıda Avrupa'ya, güneydoğuda Çin'e ve güneyde Kafkaslar, İran veya Orta Asya üzerinden Afganistan ile bütün Güney Asya'ya doğru

ISBN : 978-625-6283-09-1

üç yönde ilerleme temeline dayanmaktadır (Ateş, 2012, s. 73). Rusların katı merkeziyetçi ve yayılmacı emelleri dikkate değerdir. Hanedanın kutsal ve dokunulmazlığına dayalı mutlakıyet idaresi, farklı milletleri asimile ederek Ruslaştırma politikaları hedefinden en fazla etkilenen ulus ise Türklerdir. XVI. Yüzyıl ortalarında Kazan ve Astrahan Hanlıklarının işgali ile başlayan Rus yayılmacılığı XIX. yüzyıl sonunda tüm Türkistan coğrafyasını kaplamıştır. Rusların Türk devletlerini birer birer yıkmaya başladığı ilk devirlerde dünyanın en kudretli devletlerinden olan Osmanlı Devleti, süratle yayılan ve genişleyen Moskova Knezliği' nin bir gün kendi başlarına da problem olabileceğini önceden fark edememiştir (Memiş, Köstüklü, 2008, s. 33). Daha sonraki dönemde bu tehlike alenen ortaya çıkmışsa da bu sefer Osmanlı'nın eski gücünde olmayışı gibi nedenlerle gerekli mücadele yapılamamıştır.

Türkistan coğrafyasının Rus tahakkümü altına girmesindeki en büyük etmen, Türk Dünyasının bölünmüşlüğü sebebiyle yaşanan kaotik iç mücadelelerin Ruslar tarafından çok iyi değerlendirilip kullanılmasıdır. Birlik içinde yaşayamayan, ortak düşmanları olan Ruslara karşı birlikte hareket edemeyen Türk hanlıkları birer birer Rus yönetimi altına girmişlerdir.

Türkistan coğrafyasının Rus yönetimi altına girmesinde komşu İran'ın direkt ve dolaylı etkisi önemlidir. İran ile Türkistan arasında yaşanan olayların yanı sıra, İran ile Rusya arasında yaşanan olaylar da bu sürece hizmet etmiştir.

2. TÜRKİSTAN-İRAN MÜCADELELERİNİN SÜRECE ETKİLERİ

Türkistan coğrafyasının parçalanıp, nispeten güçsüz birçok hanlığın ortaya çıkmasına vesile olan olay 1510 yılında iki Türk Hükümdarı, Özbek Hanı Şeybani ile Safevi Hükümdarı Şah İsmail'in yaptığı savaş olmuştur. Bu savaşta yenilen Şeybani Han'ın ölümü Özbek-Türk İmparatorluğu'nun yıkılması anlamına gelmiyordu ama daha sonrasında yaşanan gelişmeler ile birlikte değerlendirildiği vakit bu savaştaki sonucun Türk birliğine ne derece olumsuz etkilerinin olduğu, coğrafyanın Ruslar için genişlemeye elverişli hale geldiği görülür.

Şeybani Han, Hazar Denizi'nin doğu sahilinden Doğu Türkistan'a ve Sir Derya'dan merkezi Afganistan'a kadar uzanan bir Özbek İmparatorluğu kurmuştu (Hayit, 2004, s. 9). Kendisine Herat'ı fethinden sonra verilen "Zamanın İmamı ve Rahman olan Allah'ın halifesi" ünvanı ile birlikte Horasan'a yöneldi. Zira bu bölge ekonomik ve stratejik konumunun yanında, İslamiyet açısından önemli bir yere sahipti. Ancak Horasan'ı elde etmek isteyen tek hükümdar kendisi değildi, İran'daki Safevi hükümdarı Şah İsmail de Horasan'ı istiyordu. Safevî Devleti tarafından resmen kabul dilmiş olan Şia mezhebinin kutsal kabul ettiği Meşhed'in bu topraklarda bulunması, tüm Müslümanlar için kutsal hac mekanı Mekke ve Medine şehirlerine geçişlerin Horasan üzerinden gerçekleşmesi gibi nitelikler bölgeyi iki taraf için de kıymetli bir coğrafya kılıyordu (Çınar, 2011, s. 76).

Türkistan' dan hacca gitmek isteyen Sünni Müslümanların geçişine izin vermeyen Safeviler İslam dünyasında ciddi bir rahatsızlığa yol açmaktaydı. Muhammed Şeybani bu sebeplerden dolayı Safevi Şahı İsmail'e Mekke yolunu açması ve kendi adına hutbe okutması dileğiyle bir mektup gönderdi. Bu mektuba karşılık Şah İsmail ise Hz. Ali'nin mezarına ziyarete

ISBN : 978-625-6283-09-1

geleceğini cevabını vermiştir (Andican, 2009, s. 139). Her iki tarafın da karşılıklı olarak birbirlerini mektuplar vasıtasıyla tehdit etmeleriyle savaş kaçınılmaz hale gelmiştir. 1510 yılında Merv'de karşı karşıya gelen iki ordunun savaşında Şii İran Safevi Şahı İsmail galip gelmiş, Sünni Özbek Hanı Şeybani ise bu savaşta hayatını kaybetmiştir.

Safevilerin galibiyeti ve Şeybani Han'ın ölümüyle sonuçlanan savaştan sonra devlet yıkılmamış olsa da, uzun süreli taht kavgaları ve karışıklıklarla mücadele etmek zorunda kalınmış, ancak II. Abdullah Han'ın tahta geçmesiyle birlikte toparlanma sürecine girilmiştir.

II. Abdullah Han'ın uzun süren hakimiyeti boyunca, taht iddiasında bulunanlara karşı mücadele etmiş, dedesi Şeybani Han gibi İran'ı ortadan kaldırarak devletini Osmanlı Devleti ile komşu hale getirmeye çalışmıştır. Bu amaçla II. Abdullah Han 1587'de Osmanlı Devleti' ne, Safevilere karşı ittifak teklifinde bulunmuştur (Hayit, 2004, s. 9-10). II. Abdullah Han da Şeybani Han gibi Horasan tarafından Safevilere saldırmışsa da 1597'de Herat'ta Şah Abbas'a yenilmiş ve bu sonuç Özbeklerin Horasan dahil birçok toprağın kaybedilmesine ve ardından II. Abdullah Han'ın oğlunun isyanına sebep olmuştur (Kılıç, 1999, s. 52). Daha sonrasında yaşanan Kırgızların saldırıları da Özbek devletinde parçalanma sürecine tekrar girilmesinde etkili olmuştur.

1598 yılında II. Abdullah Han'ın ölümü ile Özbek devleti iyice karışmış, bununla beraber hanlıklar arasında mücadelelerin devam etmesi Şah Abbas'ın Harezm'i, Kazak Hanı Tevekkül'ün Semerkand'ı ele geçirmesine neden olmuştur. Bu durum Özbek hanlığının parçalanmasına, Buhara Hive (Harezm), Hokand (Fergana) gibi farklı, ufak hanlıkların kurulmasına neden olmuştur (Devlet, 1999, s. 37). II. Abdullah Han' ın yerine oğlu Abdülmümin geçse de 1599'da onunda ölmesiyle Özbek devletinde Şeybani Hanedanı son bulmuş ve Astırhanlılar Hanedanı'nın hakimiyeti başlamıştır.

Astırhanlı Hanedanı, Şeybani Hanedanı'nın mirasını muhafaza etmeye çalışsa da Beylerin bencilliği yüzünden başarısızlığa uğramıştır. İran hükümdarı Nadir Şah 1740'da Buhara'yı işgal ederek Astırhanlı Hanedanı'nın çöküşüne damgasını vurmuş oldu (Hayit, 2004, s. 10-11).

1510 yılında Şeybani Han'ın Şah İsmail'e yenilmesi, tarihte yine iki büyük Türk komutanının mücadelesi olan Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim arasındaki Çaldıran Savaşı kadar yer tutmasa da Türkistan tarihi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Şeybani Han savaşta galip gelse idi Barthold'un ifadesiyle bütün İran ile yetinmeyecekti (Barthold, 2006, s. 196). Bu durum Doğu Türkistan'dan Avrupa içlerine kadar Sünni –Türk yönetimlerin olacağı anlamına gelmektedir. Gerçi Şeybani Han'ın hedefinde olan Mekke, Medine gibi kutsal topraklar sebebiyle sınır komşusu olacağı Osmanlı imparatorluğu ile ilişkilerinin seyrinin ne olacağı kestirilemez olsa da, arada Şii bir bariyer olmayacağı açıktır.

Özbek – İran mücadelesi sonucunda, önce Şeybani Han, daha sonra da II. Abdullah Han'ın İran Safevilerine karşı mağlubiyetlerinin bir diğer sonucu da ortaya çıkan küçük hanlıklardır. Bu tarihten sonra devamlı olarak birbirleriyle mücadele halinde olan bu hanlıklar zamanında Türkistan'da güçlü bir Türk idaresinin olmayışı Rusya'nın yayılma emellerine katkı

ISBN : 978-625-6283-09-1

sağlamış, Rusya bu hanlıkları bir bir işgal ederek XIX. yüzyıl sonunda bölgenin tek hâkimi haline gelmiştir.

İzole olmuş ve kendi aralarında birlik sağlayamayan Türkistan hanlıkları, askeri kapasiteleri yanında iktisadi ve kültürel yönden de zayıflamıştı. Bunun en büyük sebebi, Şii İran'ın Türkistan ile Orta Doğu'yu bağlayan yolları kapatması ve yeni dönemde coğrafi keşifler ile alternatif güzergâhlar arayan Avrupa devletlerinin deniz yollarını kullanarak Hindistan'a ve Çin'e gidebilmeleri idi. Oluşan bu yeni tablo ticaret yollarından kazanç sağlayan Türkistan Türklerinin ekonomik yönden zayıflamalarına ve sonuçta kültür ve medeniyet sahasında geri kalmalarına sebep olmuştur (Saray, 1994, s. 2).

İran tarafından bir nevi tecrit edilen Türkistan Hanlıklarının gelir elde edebilmek amacıyla başvurduğu en önemli yöntemlerden birisi de çapulculuk ve yağma hareketleriydi. Bu tür eylemler o dönemde gerek Türkmenlerin gerekse İranlıların nazarında ahlaki bir yanlış olarak görülmezdi (Vurgun, 2014, s. 182). İran sınırında karşılıklı olarak yapılan bu faaliyet ile taraflar devamlı olarak birbirlerinin sınırları içine girerek insan ve mal kaçırmışlardır. Bu durum sınırların güvensiz olması sonucunu doğurmuştur.

3. RUSYA-İRAN MÜCADELELERİNİN SÜRECE ETKİLERİ

Rusya'nın Türkistan'ı işgaline katkı yapan nedenlerden bir diğeri de İran ile Rusya arasında cereyan eden olaylardır. Bu olayların sürece direkt etkisi görünmese de sonuçları bakımından Rusya'nın işgal politikasına katkıları önemlidir. İran ile Rusya arasında yaşanan savaşlar sonuçları itibarıyla Rusya'nın Türkistan coğrafyasını işgal politikasında elini kuvvetlendiren kazanımlara vesile olmuştur.

1800'lü yıllara gelindiğinde Kafkaslar üç büyük rakip devletin ortak sınırlarını oluşturması nedeniyle stratejik öneme haizdi. Rusya ile İran'ın Kafkasya bölgesine hâkim olma mücadeleleri nihayetinde İran'ın mağlup olarak bu bölgeyi tamamen Ruslara kaptırması Türkistan için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Kafkaslar, Rusların geleneksel sıcak denizlere inme politikası açısından sahip olunması elzem topraklardan biri olmuştur. Bu nedenle 1801 yılında Rusya'nın Gürcistan'ı ele geçirmesi ile başlayan süreç, Rusların Kafkasya'nın diğer kısımlarına da yayılmasının dönüm noktasıdır. Daha açık bir ifadeyle Ruslar, Gürcistan'ı topraklarına dahil etmek suretiyle Kafkasya'da bir sömürge yönetiminin de temellerini atmış oldular (Türkmen, 2004, s.10).

İran'da ise Nadir Şah'ın 1747 senesinde bizzat kendi boyundan kişilerce suikasta kurban gitmesiyle birlikte Kafkasya ve Azerbaycan bölgesinde merkezi otorite zayıflamış, bu coğrafyada çeşitli Türk hanlıkları ortaya çıkmıştır. Bahse konu hanlıklar Rusya'nın bölgeye gelişine kadar İran ile Osmanlı arasında denge politikası güderek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu hanlıklar gerek İran ve Osmanlının bölgedeki hâkimiyetlerinin azalması, gerekse Rusların yayılmacı politikaları neticesinde birer birer Rusya idaresi altına girmeye başlamışlardır.

Rusların Güney Kafkasya'nın stratejik noktalarını teker teker ele geçirmesi Osmanlı Devleti ve İran'ı telaşlandırmıştır. Bununla birlikte sıkıntılı bir dönemdeki Osmanlı Devleti bölgedeki etki alanını genişletmek isteyen Rusya'yı durdurmak için yeterli güçten yoksundu.

ISBN : 978-625-6283-09-1

İran'da ise Kaçar idaresi gidişatı bir varoluş meselesi olarak görerek (Türker, 2017, s. 81) 1804 yılı ortalarında Rusya'ya savaş ilan etti. Günümüzde Ermenistan sınırları içinde kalan bölgede iki devlet arasında çatışmalar başladı. İran birliklerinin yoğun saldırıları karşısında Ruslar geri çekilmek mecburiyetinde kalmasına rağmen mücadelede oldukça yıpranan İran kuvvetleri de Rusları takip edip savaşı sonlandıramadılar.

Rusya-İran savaşı patlak verince İran birliklerinin kendi topraklarına girmesinden endişelenen Karabağ Hanı İbrahim Halil Han, Ruslardan yardım talebinde bulunmuş, 14 Mayıs 1805'de Gence Kürekçay yakınlarında yapılan anlaşma ile Karabağ'ın Rus idaresi altına girmesini kabul etmiştir. Kürekçay antlaşmasını takip eden yıllar boyunca Çarlık Rusya'sı Karabağ topraklarındaki hâkimiyetini güçlendirmek maksadıyla Hristiyan unsurları, başta Ermenileri olmak üzere bölgeye yerleştirme politikası izlemiştir. Bu yıllarda Ermeni ve Gürcüler arasında Hristiyan bir hükümetin idaresi altında yaşama arzusu ortaya çıkmış, bilhassa Ermeniler Rus işgalini desteklemişlerdir (Ateş, 2012, s. 75). Nitekim bu tarihten sonraki Osmanlı-Rus, İran-Rus savaşları esnasında Osmanlı ve İran hâkimiyetindeki topraklardan kaçan ya da buralardan göç etmeyi tercih eden Ermenilerin önemli bir kısmı Ruslar tarafından sistemli bir şekilde Karabağ'da iskân edilmişlerdir. Yıllardır bölge ve dünya gündemini meşgul eden Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Karabağ meselesinin ana nedeni Rusya tarafından Karabağ'ı Hıristiyanlaştırmak amacıyla dışarıdan getirilip yerleştirilen Ermeni nüfusudur.

1812 yılında Rusların Avrupa'da Fransa ile mücadelesini fırsat bilen İran Kafkaslardan kuzeye doğru saldırı başlattı. Ancak Ruslar Lenkeran yakınlarındaki Aslandüz Savaşında İran kuvvetlerini mağlup etmeyi başarmıştır. Rusların Tebriz'e doğru İran kuvvetlerini takibi Şahı zor durumda bırakmış, Rusya ile antlaşma imzalamayı kabul etmiştir. 12 Ekim 1813'de Karabağ'ın Gülistan şehrinde, İran ve Rusya arasında barış imzalandı (Dirr, 1993, s. 834). Bu antlaşmaya göre Azerbaycan arazisindeki bütün hanlıkların ve Gürcistan'ın Rusya'ya ait olduğu kabul edildi (Aydoğmuşoğlu, 2011, s. 131). Ayrıca Hazar Denizinde sadece Rusya'nın donanması bulunacak ve İran sınırları içinde ticaret yapan Rus tacirlerden gümrük vergisi de alınmayacaktı. Sonuç olarak Gülistan Antlaşması ile Rusya'nın Güney Kafkasya bölgesindeki hakimiyeti İran tarafından resmen kabul edilmiştir.

Gülistan Antlaşması ile uğradığı kayıplar nedeniyle rahatsız olan İran, 1826 yılı başında başkent Petersburg'da çıkan isyanın tüm Rusya'yı etkisi altına alacağı öngörüsüyle kaybettiği toprakları tekrar elde etmek için saldırı başlattı. İran'ın harekete geçmesinin sebeplerinden bir diğeri de Çar I. Aleksander'ın 1825 sonunda ölümü idi (Aydoğmuşoğlu, 2011, s. 132). İran Şahı Abbas Mirza, Gülistan antlaşmasını hiçe sayarak 16 Temmuz 1826 tarihinde ordusuyla Kuzey Azerbaycan arazisinde 60 mil kadar ilerledi, ancak Eylül başında bölgeye sevk edilen yeni kuvvetler savaşın seyrini değiştirmiş, Rusların İran kuvvetleri karşısında üstünlük sağlamışlardır. Yoğun çarpışmalar neticesinde İran birlikleri yenilerek geri çekilme mecburiyetinde kalmıştır.

Rus birliklerinin ilerlemesi devam etmiş, 1827 yılı başlarında General Paskeviç komutası altında Güney Kafkasya'da kontrolü sağlamış, Erivan'ı ve ardından da Ermenilerin kutsal şehri Eçmiyazin'i ele geçirmişlerdir. Böylelikle Kanuni'den bu yana Eçmiyazin Kilisesi'nin ruhani liderini atama ayrıcalığı da Osmanlıdan Ruslara geçmiş oldu. Bu tarihten

ISBN : 978-625-6283-09-1

sonra Ruslar, Eçmiyazin Kilisesi vasıtası ile Ermenileri kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya başladılar (Türkmen, 2004, s.19). 1827 yılı bitmeden Rus kuvvetleri Güney Azerbaycan'a geçip İran'ın içlerine kadar girmesi ile birlikte karşı koymakta zorlanan İran şahı, Ruslardan anlaşma talep etmek zorunda kaldı, nihayetinde iki devlet arasında 10 Şubat 1828 tarihli Türkmençay (Yeşilot, 2008) Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Ruslar, bölgedeki hâkimiyetlerini perçinlemişlerdir.

Ne yazık ki Azerbaycan'ın kadim toprakları üstünde İran tarafından başlatılan savaşta Ruslar, İran üzerinde ezici bir galibiyet elde etmiş ve sonuçları bakımından bölge için bir milat olacak kadar derin ve kalıcı sonuçlar doğurmuştur (Açıkkaya, 2010, s. 404). Bu antlaşma fiili olarak da Kafkas bölgesindeki Türk toplulukların Osmanlı ile olan direkt bağlantısını koparmış oldu. Bu tarihten itibaren Aras nehri sınır olmak üzere Azerbaycan coğrafyası ikiye bölünerek bölgedeki Azerbaycan Türklerinin bir kısmı Rus, diğer kısmı da İran sınırları içinde yaşamak zorunda kalmışlardır.

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşını takiben Ruslar, ülkemizin doğusunda işgal ettikleri topraklardaki Ermeni nüfusun önemli bir kısmını (100.000 civarında) Rusya'ya göç ettirdi (Kuznetsov, 2014, s. 30-34). Günümüzdeki Erivan başta olmak üzere İran ve Türkiye sınırlarına yerleştirilen Ermeni nüfus ile Rusya eliyle tampon bir Ermenistan oluşturuldu. Rusya'ya göç ettirilen bu halk, sonrasında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşlarda da kullanılacaktı (Türkmen, 2004, s.20).

İran ile Rusya'nın Kafkasya bölgesindeki mücadeleleri sonucunda ortaya çıkan tablonun Türkistan coğrafyası için olumsuz sonuçları olmuştur. Öncelikle Kafkaslar ve Hazar mıntıkasında hâkimiyeti sağlayan Rusya'nın Türkistan'ı işgal planında önü açılmıştır. Bu bölgede kendisini sağlama alan Rusya bütün enerjisini Türkistan'ı işgal yönünde kullanabilecekti. Nitekim bu tarihten sonra Rusya'nın Türkistan bölgesindeki işgal faaliyetleri hızlanmış, yüzyılın sonuna varmadan tüm bölgeyi işgal etmeyi başarmıştır.

Kürekçay, Gülistan ve Gence Antlaşmaları ile Osmanlı'nın Kafkas Türkleri ve daha ilerisi Türkistan ile bağlantısı kesilmiş oluyordu. Zaten kendi problemleri nedeniyle bölgedeki Türk halklarına yeterince yardım edemeyen Osmanlı'nın fiziki olarak da bağlantısının kesilmesi bölge için askeri ve ekonomik yardımın kesilmesi yanında moral olarak da olumsuz etkileri olmuştur.

Bu üç anlaşma ile Rusların elde ettiği bir diğer kazanım ise, bölgede kendine müttefik, tampon yapılar oluşturmasıdır. Rusların Kafkasya politikası, Türkiye sınırından Hristiyan Gürcü ve Ermenilerden müteşekkil bir gayrimüslim halka oluşturarak, Türk dünyasının coğrafi irtibatını kesmek olmuştur (Memiş, Köstüklü, 2008, s. 144). Hristiyan unsurlardan oluşan bu müttefik unsurlar sayesinde Rusya'nın güvenliği ve yayılmacı politikası olumlu yönde etkilenmiştir. Bilhassa bölgede göçlerle değiştirilen demografik yapı ile inşa edilen Ermeni unsuru, bugün bile bölgedeki sorunların ana kaynaklarındandır.

4. SONUÇ

ISBN : 978-625-6283-09-1

Rusya'nın kapsamlı işgal politikaları sonucu birer birer bağımsızlığını kaybeden Türkistan Hanlıkları bir asırdan daha uzun süre Rusya ve S.S.C.B'nin yönetimi altında yaşamaya mahkum olmuşlardır. XX. Yüzyılın sonlarında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlıklarına kavuşan bu devletler için yeni bir mücadele süreci başlamıştır. Uzun yıllar dış dünya ile bağlantısı olmayan bu devletlerin önüne çıkan yeni problem ise entegrasyon sürecinde hangi ülke ve modeli örnek alacakları, hangi ülkenin birincil partneri olacakları hususuydu. Bölgede yüzyıllardır süregelen Rusya, İran ve Osmanlı mücadelesi, farklı bir üslupla Rusya, İran ve Türkiye'nin oyuncuları olduğu rol-model mücadelesine dönüşmüştü. Bu mücadelede ise Rusya'nın diğer iki aktöre göre avantajlı konumda olduğunu söylememiz mümkündür. Bununla birlikte mücadelenin askeri niteliğinden ziyade ekonomik ve siyasi bir mücadele şeklinde tezahür ettiğini de belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

Andican, A., *Osmanlıdan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.

Açıkkaya, S., Çarlık Rusyası Hâkimiyetindeki Azerbaycan Türklerinde Ulus Bilincinin Gelişmesinin Temel Dinamikleri, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 28, 2010.

Ateş, A., *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri* (1720-1747), Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2012.

Aydoğmuşoğlu, C., Abbas Mirza (1789-1833) ve Dönemi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* S. 19, Güz, 2011

Barthold, V. V. *Orta- Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

Çınar, G. K., İki Büyük Türk Hakanı Şah İsmail ve Şeybani Han Arasındaki Söz Düellosu, *History Studies*, S. 3, 2011.

Devlet, N., *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

Dirr, A., Gülistan, *İslam Ansiklopedisi*, IV. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993.

Hayit, B., *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Çeviren: Abdülkadir Sadak, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2004.

Kılıç, R., Osmanlı Padişahı III. Murad ve Özbek Hükümdarı II. Abdullah Han Dönemi Osmanlı-Türkistan Dayanışması, *Bilig Dergisi*, S. 10, Yaz 1999.

Konak, İ., Moskova Knezliğinin Bağımsızlığa Geçişinde Türk-Moğol Dünyasının Rolü, *Türkiyat Mecmuası*, Bahar 2012.

Kuznetsov, O., "İstila mı, Göç mü?", *Miras Dergisi*, S. 9, İlkbahar, 2014.

Memiş, E., Köstüklü, N., *Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası*, Çizgi yayınları, 5. Baskı, Konya, 2008.

Saray, M., Rus *İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Münasebetler (1775-1875)*, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara, 1994.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Türkmen, Z., XIX. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası, *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, 2004.

Yeşilot, O., Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 36, Erzurum, 2008.

Yılmaz Vurgun, S., XIX. Yüzyılda Türkistan'da Kölelik, Çapul ve Yağma, *E.Ü. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,* İzmir, Yaz, 2014.

ISBN : 978-625-6283-09-1

DERSHANE EĞİTİMİ GÖREN ÖĞRENCİLERİN SPORA KARŞI TUTUMLARI VE BOŞ ZAMAN YÖNETİMLERİNİN İNCELENMESİ

Mutlu AKBULUT[1]
[1]Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, mutlu.akbulutt@hotmail.com, 0000-0002-7298-7508

Mehmet AYDOĞDU[2]
[2]Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, aydoğdu541784@gmail.com, 0000 0002 0664 0098

Doç. Dr. Hulusi ALP[3]
[3]Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor, ekim1778@gmail.com- 0000-0001-9301-453X

Özet

Bu araştırmanın temel amacı; dershane eğitimi gören öğrencilerin spora karşı tutumları ve boş zaman yönetimlerinin demografik değişkenlere göre incelenmesidir. Bu bağlamda, çalışmaya Burdur ve Isparta ilinde kamu personeli seçme sınavına hazırlık eğitimi veren dershanelerde öğrenim gören 58 erkek ve 62 kadın öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Bu araştırmada sosyo-demografik değişkenler ile ilgili bilgiler, araştırmacı tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu ile toplanmıştır. Araştırmanın amacına ulaşmak için; Koçak (2014) tarafından geliştirilen, 22 madde ve 3 alt boyuttan oluşan "Spor Tutum Ölçeği" ile Akgül ve Karaküçük (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan, 15 madde ve dört alt boyuttan oluşan "Boş Zaman Yönetimi Ölçeği" kullanılmıştır. Katılımcıların kişisel bilgileri ile ölçekte ortaya çıkan puanlar ve faktör puanları yüzde (%) ve frekans (f) değerleri tespit edilerek sunulmuştur. Öğrencilerin Sporda Tutum Ölçeği ve Boş Zaman Yönetimi Ölçeğinden elde ettikleri puanları bağımsız değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için SPSS 22 paket programı üzerinden iki bağımsız grup arasında anlamlı farklılık olup olmadığına bakmak için independent sample t testi ve üç ya da daha fazla değişkenin karşılaştırılmasında tek yönlü anova testi yapılmıştır. Çalışma bulgularında yaş, cinsiyet, spor yapma durumu, alınan dershane eğitimi süresi gibi değişkenlerde anlamlı bir farklılık bulunmazken mezun olunan fakültede değişkeninde Spor Bilimleri ve İktisadi ve İdari Bilimler fakültesinden öğrenim görmüş olan öğrencilerin boş zaman yönetim toplam puanları daha yüksek çıkmıştır. Sonuç olarak spora yönelik tutum ve boş zaman yönetimi üzerinde yaş, cinsiyet, spor yapma durumu, mezun olunan fakülte ve alınan dershane eğitimi süresi gibi değişkenler açısından anlamlı bir farka ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Dershane, Sporda Tutum, Boş Zaman Yönetimi

ISBN : 978-625-6283-09-1

Investigation of Attitudes Towards Sports and Leisure Time Management of Students in Classroom Education

Abstract

The main aim of this study was to examine the attitudes towards sports and leisure time management of students receiving preparatory education in coaching centers, and to analyze them in relation to demographic variables. In this context, a total of 58 male and 62 female students voluntarily participated in the study, who were receiving preparatory education for the public personnel selection examination in coaching centers located in Burdur and Isparta provinces. Socio-demographic information related to the participants was collected using a Personal Information Form developed by the researcher. To achieve the aim of the study, the "Sports Attitude Scale" consisting of 22 items and three sub-dimensions developed by Koçak (2014) and the "Leisure Time Management Scale" consisting of 15 items and four sub-dimensions adapted into Turkish by Akgül and Karaküçük (2015) were used. The participants' personal information, scale scores, and factor scores were presented in terms of percentages (%) and frequencies (f). Independent sample t-tests and one-way ANOVA tests were conducted using the SPSS 22 software package to determine whether the scores obtained from the Sports Attitude Scale and Leisure Time Management Scale differed according to independent variables. The study findings revealed no significant differences in terms of age, gender, sports participation status, and duration of coaching center education. However, significant differences were found in the variable of faculty graduated, where students who graduated from the Faculty of Sports Sciences and the Faculty of Economics and Administrative Sciences had higher total scores in leisure time management. In conclusion, no significant differences were found in terms of age, gender, sports participation status, duration of coaching center education, and faculty graduated regarding attitudes towards sports and leisure time management.

Keywords: Classroom, Attitude in Sports, Leisure Time Management

GİRİŞ

Günümüzde dershane eğitimi gören öğrenciler, akademik hedeflerine ulaşmak için yoğun bir çaba sarf etmektedirler. Bu süreçte, sınav odaklı çalışmalar ve yoğun ders programları

ISBN : 978-625-6283-09-1

öğrencilerin serbest zamanlarını kısıtlayarak onların fiziksel aktivitelere ve kişisel gelişime yeterince zaman ayırmalarını engelleyebilmektedir.

Özel dershaneler, eğitim alanında yasal düzenlemelere tabi tutulmuştur ve Özel Dershaneler Tip Yönetmeliği bu düzenlemelerin temelini oluşturmaktadır. Bu yönetmelik, dershanelerin tanımını ve amacını belirleyerek öğrencilerin zayıf oldukları derslerde başarı ve bilgi düzeylerini artırmak için eğitimlerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda öğrencileri ilgi duydukları alanlarda uzmanlaşmaya teşvik etmek ve diğer sınavlara hazırlanmalarını desteklemek hedeflenmektedir (Resmi Gazete, 10.05.2023).

Eğitim sürecinde ölçme ve değerlendirme aşamaları, bireylerin eğitim yaşantılarının önemli bir parçasıdır. Ancak, bu değerlendirme süreci bazı psikolojik sorunlara yol açabilmektedir (Arslan, 2016). Sınavlar, öğrencilerin akademik başarılarını değerlendirmek için kritik bir dönemdir ve genellikle yoğun çalışma gerektirir. Bu süreçte öğrenciler, sınavlara hazırlık yapmak, ders çalışmak ve ödevleri tamamlamak gibi bir dizi görevle meşgul olurlar. Yoğun çalışma temposu, öğrencilerin boş zamanlarını kısıtlayabilir. Bu nedenle, sınav sürecinde zaman yönetimi büyük önem taşır (Açıkalın, 1994; Efil, 2000).

Boş zaman, bireylerin iş ve okul gibi zorunluluklardan bağımsız olarak tercihlerine göre geçirdikleri zamandır. Bu süreç, bireylerin rahatlama, kişisel gelişim, bağ kurma ve kişisel ihtiyaçlarını karşılama gibi amaçlarını gerçekleştirdiği bir dönemdir (McLean and Hurd, 2012). Boş zaman aktivitelerine ve serbest zaman faaliyetlerine katılmanın psikolojik, fizyolojik, eğitimsel, sosyal ve rahatlama açısından faydalarına dikkat çekilmiştir (Kao, 1995; Chen, 2001; Soyer vd., 2017).

Sporun ve fiziksel aktivitelerin psikolojik faktörler üzerindeki etkisi birçok çalışmada incelenmiştir. Egzersiz yoğunluğunun, düzenli egzersiz programlarının ve antrenmanların stres yönetimi ve azaltımı konusunda önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir (Civan vd., 2018; Doğaner, 2017). Yapılan bir derleme çalışmasında egzersiz yoğunluğunun psikolojik sorunlar üzerine etkisi incelenmiş ve düşük yoğunlukta yapılan düzenli egzersizlerin stresle başa çıkmada etkili olduğu gösterilmiştir (Civan vd., 2018). Başka bir çalışmada ise düzenli egzersiz programına katılanların stres düzeylerinde anlamlı bir düşüş olduğu tespit edilmiştir (Doğaner, 2017).

Özetle, dershane öğrencilerinin spora olan tutumları ve serbest zaman yönetimleri, stres yönetimi açısından önemli bir rol oynayabilir. Dershane öğrencilerinin spora katılımı ve serbest

ISBN : 978-625-6283-09-1

zamanlarını etkili bir şekilde yönetmeleri, stres düzeylerini azaltmada ve genel olarak psikolojik iyilik hallerini artırmada faydalı olabilir. Ancak, dershane öğrencilerinin spora karşı tutumlarını ve serbest zaman yönetimlerini değerlendiren çalışmaların sayısı sınırlıdır. Bu nedenle, bu çalışma çeşitli demografik değişkenlere göre dershane öğrencilerinin spor ve boş zaman yönetimi konusundaki tutumlarını değerlendirmeyi hedeflemektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Yapılan bu çalışmada, betimsel tarama (survey) yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada kamu personeli seçme sınavına hazırlanan öğrencilerin spora karşı tutumlarını belirlemeyi amaçlanmıştır. Geçmişten günümüze mevcut olan durumu, olduğu biçimde betimlemeyi amaçlayan araştırma türü betimsel tarama modelleri olarak isimlendirilir. Araştırma konusu olan olaylar, nesneler ya da bireyler olduğu biçimiyle kendi koşulları içerisinde tanım konmaya çalışılır. Değiştirme ya da etkileme bakımından herhangi bir şekilde çaba gösterilmez (Karasar, 2004).

Çalışma Grubu

Bu çalışmada, araştırma grubu uygun örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Uygun örnekleme yöntemi, elverişlilik ve ulaşılabilirlik kriterlerine dayalı olarak tercih edilen bir araştırma yöntemidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010). Bu yöntem, çalışma konusuyla ilgili bilgilerin hızlı bir şekilde toplanmasını sağlar. Bu çalışma, 2022-2023 eğitim öğretim döneminde Isparta ili ve Burdur ilinde dershane eğitimi alan 350 öğrenciden gönüllü olarak katılan 120 dershane öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Seçilen öğrenciler, dershane eğitimi alan öğrenci popülasyonunu temsil etmesi ve çalışmanın amacına uygun olması açısından seçilmiştir. Bu yöntem, araştırmacılara dershane öğrencilerinin davranışları, tutumları ve deneyimleri hakkında önemli verilerin elde edilmesini sağlamıştır. Seçilen öğrencilerin katılımı, çalışmanın sonuçlarının dershane öğrencileriyle ilgili genellemeler yapılmasına ve ilgili araştırma sorularının cevaplanmasına katkıda bulunmuştur.

Veri Toplama Aracı

ISBN : 978-625-6283-09-1

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anketin ilk bölümünü katılımcılara yönelik sosyodemografik sorular oluştururken ikinci bölümü Spora Yönelik Tutum Ölçeği ve üçüncü bölümünü Boş Zaman Yönetimi Ölçeği oluşturmaktadır.

Kişisel Bilgi Formu: Yaş, Cinsiyet, Daha önce sporsal faaliyetlere katılma durumu, Mezun olunan fakülte, Kaç yıldır dershane eğitimi aldığı gibi toplam 5 sorulardan oluşmaktadır.

Spora Yönelik Tutum Ölçeği*:* Koçak (2014) tarafından geliştirilen, 22 madde ve 3 alt boyuttan oluşan "Spor Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. 1,2,3,4,5,6,7.8,9,10,11,12. sorular Psikososyal Gelişme alt boyutu, 13,14,15,16,17,18. sorular Fiziksel Gelişme alt boyutuna ve 19,20,21,22. sorular Zihinsel Gelişme Alt boyutuna aittir. Ölçek, hiç katılmıyorum "1 puan", az katılıyorum "2 puan", orta düzeyde katılıyorum "3 puan", katılıyorum "4 puan", tamamen katılıyorum "5 puan" alacak biçimde puanlandırılmıştır. Bu puanlama ile ölçekten alınabilecek en düşük puan 22; en yüksek puan 110'dur.

Boş Zaman Yönetimi Ölçeği: Wang ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilen "Boş Zaman Yönetimi Ölçeğinin kullanıldığı ve Türkçe'ye Akgül ve Karaküçük (2015) tarafından uyarlandığı belirtilmektedir. Bu ölçek, geçerlilik ve güvenirlilik çalışmaları yapılmış olan bir ölçektir. 5'li Likert tipinde olup (1=Tamamen Katılıyorum, 5=Hiç Katılmıyorum) değerlendirme yapılmaktadır. Ölçek, 15 maddeden oluşmakta ve dört alt boyutu içermektedir: Amaç Belirleme ve Yöntem, Boş Zaman Tutumu, Programlama ve Değerlendirme. Araştırmada, 1, 2, 3, 6, 7 ve 8. sorular Amaç Belirleme ve Yöntem alt boyutuna, 10, 11 ve 12. sorular Boş Zaman Tutumu alt boyutuna, 13, 14 ve 15. sorular Programlama alt boyutuna ve 4, 5 ve 9. sorular Değerlendirme alt boyutuna ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek puan 5 ile 75 puan arasında değişmektedir. Bu özgün ölçek, araştırmanın boş zaman yönetimi konusundaki boyutlarına odaklanmak ve katılımcıların bu alanlardaki tutumlarını değerlendirmek için kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada, verilerin değerlendirilmesi ve hesaplamalar için SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Yapılan normallik testleri sonucunda elde edilen bulgular, verilerin normal dağılım gösterdiğini göstermektedir. Bu nedenle, parametrik testler kullanılarak analizler yapılmıştır. Çalışmada, ikili değişken gruplarının karşılaştırılmasında T-testi yöntemi kullanılmıştır. T-testi, iki grup arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek için kullanılan bir yöntemdir. Ayrıca, 3 ve daha fazla değişkenli grupların

ISBN : 978-625-6283-09-1

karşılaştırılmasında Anova testi uygulanmıştır. Anova testi, gruplar arasındaki farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını değerlendirmek için kullanılan bir yöntemdir.

BULGULAR

Tablo1. Katılımcıların demografik özellikleri

	Değişkenler	n	%
Yaş	21-22	24	20,0
	23-24	48	40,0
	25-26	22	18,3
	27+	26	43,21,7
Cinsiyet	Erkek	58	48,3
	Kadın	62	51,7
Daha Önce Spor Yapma Durumu	Evet	88	73,3
	Hayır	32	26,7
Mezun Olunan Fakülte	Eğitim Bilimleri Fakültesi	52	43,3
	Spor Bilimleri Fakültesi	20	16,7
	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	11	9,2
	Fen Edebiyat Fakültesi	15	12,5
	İlahiyat Fakültesi	8	6,7
	Sağlık Bilimleri Fakültesi	14	11,7
Ne Kadar Süredir Dershane Eğitimi Alıyorsunuz	1 Yıl ve Altı	76	63,3
	2 Yıl	33	27,5
	3 Yıl	7	5,8
	4+	4	3,3
Toplam		120	100,0

Araştırma kapsamında toplam 120 katılımcının demografik özellikleri incelenmiştir. Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında, %20'si (24 kişi) 21-22 yaş aralığında, %40'ı (48 kişi) 23-24 yaş aralığında, %18,3'ü (22 kişi) 25-26 yaş aralığında ve %21,7'si (26 kişi) 27 yaş ve üzerindedir. Cinsiyet dağılımına göre, katılımcıların %48,3'ü (58 kişi) erkek ve %51,7'si (62 kişi) kadındır. Katılımcıların daha önce spor aktivitesine katılım durumuna bakıldığında, %73,3'ü (88 kişi) spor aktivitesine katılmıştır, %26,7'si (32 kişi) ise katılmamıştır. Mezun olunan fakülte dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %43,3'ü (52 kişi) Eğitim Bilimleri Fakültesi mezunu, %16,7'si (20 kişi) Spor Bilimleri Fakültesi mezunu, %9,2'si (11 kişi) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi mezunu, %12,5'i (15 kişi) Fen Edebiyat Fakültesi mezunu, %6,7'si (8 kişi) İlahiyat Fakültesi mezunu ve %11,7'si (14 kişi) Sağlık Bilimleri Fakültesi mezunudur. Katılımcıların dershane eğitimi süresine göre dağılımı incelendiğinde, %63,3'ü (76 kişi) 1 yıl ve altı süreyle dershane eğitimi almış, %27,5'i (33 kişi) 2 yıl süreyle almış, %5,8'i (7 kişi) 3 yıl süreyle almış ve %3,3'ü (4 kişi) ise 4 yıl ve üzeri süreyle dershane eğitimi almıştır. Bu demografik veriler, araştırmada yer alan katılımcıların profilini oluşturmakta ve araştırmanın sonuçlarının bu demografik özelliklere dayandırılmasına olanak sağlamaktadır.

Tablo 2. Spora yönelik tutum ölçeği ile boş zaman yönetimi ölçeğinden elde edilen puanların çarpıklık-basıklık sonuçları

Ölçek	n	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov-Smirnov
Spora Yönelik Tutum	120	-,209	,164	,006
Boş Zaman Yönetimi	120	,296	,064	,062

Tablo 2, katılımcıların spora yönelik tutum ölçeği ve boş zaman yönetimi ölçeğinden elde edilen puanların çarpıklık, basıklık ve Kolmogorov-Smirnov testi sonuçlarını içermektedir. Spora Yönelik Tutum ölçeğine ait verilerde çarpıklık değeri-0.209 ve basıklık değeri 0.164 olarak hesaplanmıştır. Boş

ISBN : 978-625-6283-09-1

Zaman Yönetimi ölçeğine ait verilerde ise çarpıklık değeri 0.296 ve basıklık değeri 0.064 olarak hesaplanmıştır. Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda, verilerin normal dağılıma yakın olduğu (p>0.05) görülmüştür.

Tablo 3. Katılımcıların spora yönelik tutum ölçeği alt boyutlarından aldıkları puanların betimsel istatistiği

Ölçek Alt Boyutları	n	Min	Max	X±Ss
Psikososyal Gelişme	120	23,00	60,00	48,391±7,550
Fiziksel Gelişme	120	15,00	30,00	25,066±3,402
Zihinsel Gelişme	120	4,00	20,00	15,158±3,955
Ölçek Toplam	120	48,00	110,00	88,616±12,940

Tablo 3, Spora Yönelik Tutum Ölçeği alt boyutlarından elde edilen puanların betimsel istatistiğini içermektedir. Bu tablo, katılımcıların spora yönelik tutumlarını farklı alt boyutlarda değerlendirmektedir. Psikososyal Gelişme alt boyutunda, 120 katılımcının puanları 23 ile 60 arasında değişmektedir. Ortalama puanlar x±Sd olarak 48,391±7,550 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, katılımcıların psikososyal gelişme açısından sporla olumlu bir ilişki kurduğunu ve genel olarak olumlu bir tutum sergilediğini göstermektedir. Fiziksel Gelişme alt boyutunda, katılımcıların puanları 15 ile 30 arasında değişmektedir. Ortalama puanlar x±Sd olarak 25,066±3,402 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, katılımcıların fiziksel gelişme ile ilgili olarak orta düzeyde bir tutum sergilediğini göstermektedir. Gelişme alt boyutunda, katılımcıların puanları 4 ile 20 arasında değişmektedir. Ortalama puanlar x±Sd olarak 15,158±3,955 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, katılımcıların zihinsel gelişme açısından sporla ilişkilendirme konusunda ortalama bir tutum sergilediğini göstermektedir. Son olarak, Ölçek Toplamı alt boyutunda, katılımcıların puanları 48 ile 110 arasında değişmektedir. Ortalama puanlar x±Sd olarak 88,616±12,940 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, katılımcıların genel olarak spor yapmaya olumlu bir tutum sergilediğini ve sporun farklı boyutlarına yönelik pozitif bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Boş Zaman Yönetimi Ölçeği alt boyutlarından aldıkları puanların betimsel istatistiği

Ölçek Alt Boyutları	n	Min	Max	X±Ss
Amaç Belirleme ve Yöntem	120	11,00	30,00	21,258±4,418
Boş Zaman Tutumu	120	6,00	15,00	11,950±2,293
Programlama	120	3,00	15,00	7,708±2,488
Değerlendirme	120	3,00	15,00	8,641±2,703
Ölçek Toplam	120	40,00	63,00	49,558±4,166

Tablo 4, katılımcıların Boş Zaman Yönetimi Ölçeği alt boyutlarından aldıkları puanların betimsel istatistiğini içermektedir. Amaç Belirleme ve Yöntem alt boyutunda, 120 katılımcının puanları arasında minimum 11, maksimum 30, ortalama x±Sd (standart sapma) olarak 21,258±4,418 bulunmaktadır. Boş Zaman Tutumu alt boyutunda, 120 katılımcının puanları arasında minimum 6, maksimum 15, ortalama x±Sd olarak 11,950±2,293 bulunmaktadır. Programlama alt boyutunda, 120 katılımcının puanları arasında minimum 3, maksimum 15, ortalama x±Sd olarak 7,708±2,488 bulunmaktadır. Değerlendirme alt boyutunda, 120 katılımcının puanları arasında minimum 3, maksimum 15, ortalama x±Sd olarak 8,641±2,703 bulunmaktadır. Ölçek Toplamı alt boyutunda, 120 katılımcının puanları arasında minimum 40, maksimum 63, ortalama x±Sd olarak 49,558±4,166 bulunmaktadır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Tablo 5. Öğrencilerin yaş değişkenine göre spora yönelik tutumları

	Yaş	n	x±Ss	f	p
Psikososyal Gelişme	21-22 23-24 25-26 27+	24 48 22 26	48,750±7,674 47,250±8,470 50,636±6,593 48,269±6,206	1.035	,380
Fiziksel Gelişme	21-22 23-24 25-26 27+	24 48 22 26	24,958±3,236 25,000±3,935 25,500±2,558 24,923±3,402	,145	,932
Zihinsel Gelişme	21-22 23-24 25-26 27+	24 48 22 26	15,250±3,566 14,750±4,412 15,818±3,995 15,269±3,470	,380	,768
Spora Yönelik Tutum Ölçek Toplam	21-22 23-24 25-26 27+	24 48 22 26	88,958±7,674 87,000±8,470 91,954±6,593 88,461±6,206	,740	,531

Tablo 5'te, öğrencilerin yaşlarına bağlı olarak spora yönelik tutumlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmemiştir. Yaş grupları arasında Psikososyal Gelişme, Fiziksel Gelişme, Zihinsel Gelişme ve Spora Yönelik Tutum Ölçek Toplamı alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 6. Öğrencilerin yaş değişkenine göre boş zaman yönetimi algıları

	Yaş	n	X±Ss	f	p
Amaç Belirleme ve Yöntem	21-22 23-24 25-26 27+	24 48 22 26	20,833±4,310 21,895±4,613 22,363±4,381 19,538±3,418	2,248	,086
Boş Zaman Tutumu	21-22 23-24 25-26 27+	24 48 22 26	12,333±2,057 11,875±2,497 11,954±2,034 11,730±2,392	,314	,815
Programlama	21-22 23-24 25-26 27+	24 48 22 26	7,708±2,216 7,645±2,588 7,454±2,404 8,038±2,705	,234	,872
Değerlendirme	21-22 23-24 25-26 27+	24 48 22 26	9,291±2,835 8,333±2,562 7,909±2,793 9,230±2,657	1,647	,182
Boş Zaman Yönetimi Ölçek Toplam	21-22 23-24 25-26 27+	24 48 22 26	50,166±3,459 49,750±4,117 49,681±5,176 48,538±3,962	,725	,539

ISBN : 978-625-6283-09-1

Tablo 6'ya göre, öğrencilerin yaşlarına bağlı olarak boş zaman yönetimi algılarında anlamlı farklılıklar tespit edilmemiştir. Yaş grupları arasında Amaç Belirleme ve Yöntem, Boş Zaman Tutumu, Programlama, Değerlendirme ve Boş Zaman Yönetimi Ölçek Toplamı alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (p>0.05).

Tablo 7. Öğrencilerin cinsiyet durumları değişkenine göre spora yönelik tutumları

	Cinsiyet	n	X±Ss	f	p
Psikososyal Gelişme	Erkek Kadın	58 62	1,077±1,381	,207	,437
Fiziksel Gelişme	Erkek Kadın	58 62	,471±,622	,015	,450
Zihinsel Gelişme	Erkek Kadın	58 62	,394±,724	,307	,587
Ölçek Toplam	Erkek Kadın	58 62	1,943±2,367	,002	,413

Tablo 7'deki analize göre, öğrencilerin cinsiyet durumlarına bağlı olarak spora yönelik tutumlarında farklılıklar tespit edilmemiştir (p>0.05). Psikososyal Gelişme, Fiziksel Gelişme, Zihinsel Gelişme ve Ölçek Toplamı alt boyutlarında erkek ve kadın öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuçlar, cinsiyetin öğrencilerin spora yönelik tutumlarını etkilemediğini göstermektedir.

Tablo 8. Öğrencilerin cinsiyet durumları değişkenine göre boş zaman yönetim algıları

	Cinsiyet	n	X±Ss	f	p
Amaç Belirleme ve Yöntem	Erkek Kadın	58 62	-,166±,810	1,577	,838
Boş Zaman Tutumu	Erkek Kadın	58 62	-,700±,420	2,967	,868
Programlama	Erkek Kadın	58 62	,531±,453	,301	,244
Değerlendirme	Erkek Kadın	58 62	,293±,495	,675	,555
Ölçek Toplam	Erkek Kadın	58 62	,587±,762	1,471	,442

Tablo 8'deki analize göre, öğrencilerin cinsiyet durumlarına bağlı olarak boş zaman yönetim algılarında farklılıklar bulunmamıştır (p>0.05). Amaç Belirleme ve Yöntem, Boş Zaman Tutumu, Programlama, Değerlendirme ve Ölçek Toplamı alt boyutlarında cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Bu sonuçlar, erkek ve kadın öğrencilerin boş zaman yönetim algılarının benzer olduğunu göstermektedir.

Tablo 9. Öğrencilerin daha önce spor yapma durumları değişkenine göre spora yönelik tutumları

	Durum	n	X±Ss	f	p
Psikososyal Gelişme	Evet Hayır	88 32	2,11±1,55	,070	,177
Fiziksel Gelişme	Evet Hayır	88 32	-,420±,704	,894	,552
Zihinsel Gelişme	Evet Hayır	88 32	,684±,817	,163	,404

ISBN : 978-625-6283-09-1

Spora Yönelik Tutum Ölçek Toplam	Evet Hayır	88 32	2,375±2,673	,070	,376

Tablo 9'daki analiz sonuçlarına göre, öğrencilerin spor yapma durumlarına bağlı olarak spora yönelik tutumlarında farklılıklar gözlenmiştir. Psikososyal Gelişme alt boyutunda, spor yapma durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0.05$). Spor yapma durumu olan öğrencilerin psikososyal gelişme açısından daha olumlu bir tutum sergilediği görülmüştür. Fiziksel Gelişme, Zihinsel Gelişme ve Spora Yönelik Tutum Ölçek Toplamı alt boyutlarında ise spor yapma durumu ile tutumlar arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir ($p>0.05$). Yani, spor yapma durumu, bu alt boyutlarda öğrencilerin tutumlarını etkilememiştir.

Tablo 10. Öğrencilerin daha önce spor yapma durumları değişkenine göre boş zaman yönetimi algıları

	Durum	n	X±Ss	f	p
Amaç Belirleme ve Yöntem	Evet Hayır	88 32	1,630±,074	1,089	,074
Boş Zaman Tutumu	Evet Hayır	88 32	-,664±,161	1,111	,161
Programlama	Evet Hayır	88 32	-,142±,783	,137	,783
Değerlendirme	Evet Hayır	88 32	-,659±,239	2,348	,239
Boş Zaman Yönetimi Ölçek Toplam	Evet Hayır	88 32	,164±,849	,067	,849

Tablo 10'daki analiz sonuçlarına göre, öğrencilerin daha önce spor yapma durumlarına bağlı olarak boş zaman yönetimi algılarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 11. Öğrencilerin mezun olunan fakülte değişkenine göre spora yönelik tutumları

	Fakülte	n	X±Ss	f	p
Psikososyal Gelişme	Eğitim Bilimleri	52	49,019±7,453	1.405	,228
	Spor Bilimleri	20	46,900±7,010		
	İktisadi ve İdari Bilimler	11	45,000±11,480		
	Fen Edebiyat	15	51,533±6,435		
	İlahiyat	8	49,750±8,827		
	Sağlık Bilimleri	14	46,714±3,729		
Fiziksel Gelişme	Eğitim Bilimleri	52	25,307±3,528	1,493	,198
	Spor Bilimleri	20	24,000±3,162		
	İktisadi ve İdari Bilimler	11	24,636±3,828		
	Fen Edebiyat	15	26,666±2,716		
	İlahiyat	8	25,625±3,739		
	Sağlık Bilimleri	14	24,000±3,038		
Zihinsel Gelişme	Eğitim Bilimleri	52	14,903±4,225	1,1580	,171
	Spor Bilimleri	20	14,800±3,548		
	İktisadi ve İdari Bilimler	11	13,636±4,759		
	Fen Edebiyat	15	17,533±2,722		
	İlahiyat	8	14,625±3,852		
	Sağlık Bilimleri	14	15,571±3,479		
Spora Yönelik Tutum Ölçek Toplam	Eğitim Bilimleri	52	89,230±4,225	1,663	,149
	Spor Bilimleri	20	85,700±3,548		
	İktisadi ve İdari Bilimler	11	83,272±4,759		
	Fen Edebiyat	15	95,733±2,722		
	İlahiyat	8	90,000±3,852		
	Sağlık Bilimleri	14	86,285±3,479		

ISBN : 978-625-6283-09-1

Tablo 11'deki analiz sonuçlarına göre, mezun olunan fakülteye bağlı olarak spora yönelik tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmemiştir (F=1.1580-1.663, p=0.149-0.228). Fakülteye göre ortalama puanlar incelendiğinde, her alt boyutta farklı fakülteler arasında belirgin bir farklılık bulunmamaktadır. Bu sonuçlar, mezun olunan fakültenin spora yönelik tutumlar üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

Tablo 12. Öğrencilerin mezun olunan fakülte değişkenine göre boş zaman yönetimi algıları

	Fakülte	n	x±Ss	f	p
Amaç Belirleme ve Yöntem	Eğitim Bilimleri	52	20,134±4,392	2,122	,068
	Spor Bilimleri	20	23,100±4,063		
	İktisadi ve İdari Bilimler	11	20,181±2,857		
	Fen Edebiyat	15	23,000±5,542		
	İlahiyat	8	22,125±3,907		
	Sağlık Bilimleri	14	21,285±4,008		
Boş Zaman Tutumu	Eğitim Bilimleri	52	11,788±2,312	2,560	,031**
	Spor Bilimleri	20	12,700±2,054		
	İktisadi ve İdari Bilimler	11	12,090±2,736		
	Fen Edebiyat	15	12,800±1,971		
	İlahiyat	8	12,250±1,183		
	Sağlık Bilimleri	14	10,285±2,091		
Programlama	Eğitim Bilimleri	52	8,000±2,551	1,849	,109
	Spor Bilimleri	20	7,800±1,765		
	İktisadi ve İdari Bilimler	11	8,727±1,954		
	Fen Edebiyat	15	7,733±3,127		
	İlahiyat	8	6,000±2,203		
	Sağlık Bilimleri	14	6,642±2,499		
Değerlendirme	Eğitim Bilimleri	52	9,000 ±2,903	4,698	,393
	Spor Bilimleri	20	8,000±1,973		
	İktisadi ve İdari Bilimler	11	9,927±2,053		
	Fen Edebiyat	15	8,333±3,373		
	İlahiyat	8	7,750±1,982		
	Sağlık Bilimleri	14	8,214±2,750		
Boş Zaman Yönetimi Ölçek Toplam	Eğitim Bilimleri	52	48,923±3,894	,725	,001
	Spor Bilimleri	20	51,600±3,633		
	İktisadi ve İdari Bilimler	11	50,727±3,133		
	Fen Edebiyat	15	51,866±5,069		
	İlahiyat	8	48,125±3,181		
	Sağlık Bilimleri	14	46,428±3,501		

Tablo 12'deki verilere göre, öğrencilerin mezun oldukları fakültelere bağlı olarak boş zaman yönetimi algılarında farklılıklar gözlemlenmektedir. Spor Bilimleri mezunu öğrencilerin boş zaman yönetimi algı puanlarının diğer fakültelerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, Spor Bilimleri mezunu öğrencilerin amaç belirleme ve yöntem puanı ortalaması 23.100 iken, Eğitim Bilimleri mezunları için bu değer 20.134'tür. İktisadi ve İdari Bilimler, Fen Edebiyat, İlahiyat ve Sağlık Bilimleri mezunu öğrencilerin boş zaman yönetimi algı puanları da sırasıyla 20.181, 23.000, 22.125 ve 21.285 olarak belirlenmiştir.

Tablo 13. Öğrencilerin alınan dershane eğitimi yılı değişkenine göre spora yönelik tutumları

Yıl	n	X±Ss	f	p

ISBN : 978-625-6283-09-1

Psikososyal Gelişme	1 yıl ve altı	76	48,868±7,239	,618	,605
	2 yıl	33	47,363±8,957		
	3 yıl	7	49,857±5,398		
	4 yıl ve üzeri	4	45,250±1,258		
Fiziksel Gelişme	1 yıl ve altı	76	25,263±3,567	,671	,571
	2 yıl	33	24,789±3,295		
	3 yıl	7	25,428±1,902		
	4 yıl ve üzeri	4	23,000±3,162		
Zihinsel Gelişme	1 yıl ve altı	76	15,013±4,014	,431	,731
	2 yıl	33	15,242±4,168		
	3 yıl	7	16,714±2,811		
	4 yıl ve üzeri	4	14,500±3,109		
Spora Yönelik Tutum Ölçek Toplam	1 yıl ve altı	76	89,144±12,685	,568	,637
	2 yıl	33	87,393±14,726		
	3 yıl	7	92,000±9,574		
	4 yıl ve üzeri	4	82,750±5,188		

Tablo 13'te yapılan analizlere göre, farklı dershane eğitimi süresine sahip gruplar arasında psikososyal gelişme, fiziksel gelişme, zihinsel gelişme ve spora yönelik tutumlar konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (F=0.431-0.671, p=0.571-0.731). Ortalama puanlar incelendiğinde, gruplar arasında belirgin bir farklılık gözlenmemiştir. Bu verilere dayanarak, dershane eğitimi süresinin öğrencilerin spora karşı tutumları ve farklı gelişim alanları üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak önemli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 14. Öğrencilerin alınan dershane eğitimi yılı değişkenine göre boş zaman yönetimi algıları

	Fakülte	n	X±Ss	f	p
Amaç Belirleme ve Yöntem	1 yıl ve altı	76	21,052±4,375	,809	,491
	2 yıl	33	21,393±4,729		
	3 yıl	7	23,571±3,101		
	4 yıl ve üzeri	4	20,000±4,690		
Boş Zaman Tutumu	1 yıl ve altı	76	212,026±2,220	,934	,427
	2 yıl	33	11,515±2,526		
	3 yıl	7	13,000±1,154		
	4 yıl ve üzeri	4	12,250±3,095		
Programlama	1 yıl ve altı	76	7,750±2,638	,197	,898
	2 yıl	33	7,757±2,222		
	3 yıl	7	7,000±1,632		
	4 yıl ve üzeri	4	7,750±3,500		
Değerlendirme	1 yıl ve altı	76	8,789±2,772	1,413	,243
	2 yıl	33	8,606±2,435		
	3 yıl	7	6,714±2,751		
	4 yıl ve üzeri	4	9,500±3,000		
Boş Zaman Yönetimi Ölçek Toplam	1 yıl ve altı	76	49,618±4,088	,126	,945
	2 yıl	33	49,272±4,274		
	3 yıl	7	50,285±5,219		
	4 yıl ve üzeri	4	45,500±4,358		

Tablo 14'te yapılan analizlere göre, farklı dershane eğitimi süresine sahip gruplar arasında amaç belirleme ve yöntem, boş zaman tutumu, programlama, değerlendirme ve boş zaman yönetimi ölçek toplamı konularında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (F=0.809-1.413, p=0.243-0.945). Ortalama puanlar incelendiğinde, gruplar arasında belirgin bir farklılık gözlenmemiştir. Bu verilere dayanarak, dershane eğitimi süresinin öğrencilerin spora karşı tutumları ve serbest zaman yönetimleri üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak belirgin bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

ISBN : 978-625-6283-09-1

Bu çalışmanın amacı, öğrencilerin boş zaman yönetimi algıları ile spora yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi incelemekti. Yapılan veri analizlerinden elde edilen sonuçlar ilgili literatür ışığında aşağıda tartışılmıştır.

Tablo 5'te yer alan sonuçlar değerlendirildiği zaman, araştırmaya katılan bireylerin spora yönelik tutumlarının yaş gruplarına göre farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu sonucun ortaya çıkması nedenlerinde genel olarak yetişkin bireylerin sedanter bir yaşam tarzı benimsemeleri, spora vakit ayıramamaları gibi nedenler olduğu düşünülmektedir. Literatürde bulunan çalışmalara bakıldığı zaman Özsarı ve Çetin (2022) tarafından yapılan çalışmada çalışmamızı destekler nitelikte yetişkin bireylerin yaş değişkeni açısından anlamlı bir farklılık göstermediğini tespit etmiştirler. Benzer şekilde Varol vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada spora yönelik tutum ölçeği ve alt boyutlarında yaşa göre bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştırlar. Bir başka çalışmada ise çalışmamızdan farklı olarak Belli vd., (2019) tarafından yapılmış olan çalışmada yaş değişkeni bakımından yaşa göre farklılık olduğunu ortaya koymuşturlar.

Tablo 6' da yer alan bulgulara göre, öğrencilerin yaşlarına bağlı olarak boş zaman yönetimi algılarında anlamlı farklılıklar tespit edilmemiştir. Bu kapsamda amaç belirleme ve yöntem, boş zaman tutumu, programlama, değerlendirme alt boyutları ile boş zaman yönetimi toplam puanının yaş grubu değişkenine göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde farklı yaş gruplarında yer almalarına karşılık, katılımcıların dershane öğrencisi olmalarının ve serbest zaman etkinliklerine yönelecek zaman bulma konusunda sorun yaşamalarının yattığı düşünülebilir. Buna karşılık bazı çalışmalarda yaş faktörünün zaman yönetimi üzerinde belirleyici olduğu görülmektedir. Demir ve Alpullu (2020) tarafından bu konuda yapılan çalışmada yaş ile zaman yönetiminin programlama alt boyutu arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu bulunmuş, bu kapsamda yaş arttıkça zaman yönetiminde programlamayı daha iyi yaptıkları rapor edilmiştir. Bir başka çalışmada ise Akyüz ve Türkmen (2016) tarafından Üniversite öğrencilerinin boş zaman faaliyetlerine yönelik tutumun incelendiği çalışmada çalışmamızı destekler nitelikte yaş faktörüne göre boş zaman yönetimi ve tutumlarının farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştırlar. Yine başka bir çalışmada Yıldız ve Yiğiter tarafından (2018) yaş faktörüne göre yetişkin bireylerde boş zaman yönetimlerinin farklılaşmadığını tespit etmiştir.

Tablo 7' de yer alan bulgular incelendiği zaman, araştırmaya katılan öğrencilerin spora yönelik tutumlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Gruplar arasında hem

ISBN : 978-625-6283-09-1

ölçek toplam puanının hem de alt boyutlara ilişkin sonuçların cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür. Literatürde bulunan diğer çalışmalara bakıldığı zaman çalışmamızı destekler nitelikte Yavuz ve Yücel (2019) tarafından yapılan çalışmada bireylerin spora karşı tutumlarının cinsiyete göre bir farklılık göstermediğini tespit etmiştirler. Bir başka çalışmada ise Yıldız vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada Spora Karşı Tutum Ölçeği alt boyutlarından Fiziksel Gelişime, Psikososyal Gelişme ve Spora Karşı Tutum ölçeği puanında cinsiyete göre bir değişiklik sonucuna ulaşırken spora karşı tutum ölçeği alt boyutlarından olan Zihinsel Gelişime alt boyutunda bir farklılaşma olmadığını tespit etmişlerdir. Bir başka çalışma olan Kalfa (2019) tarafından yapılan çalışmada çalışmamızdaki bulguların aksine bireylerin spora karşı tutumun cinsiyete göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmıştırlar.

Tablo 8' de yer alan bulgular değerlendirildiği zaman, araştırmaya katılan öğrencilerin boş zaman yönetimi algılarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Gruplar arasında hem ölçek toplam puanının hem de alt boyutlara ilişkin sonuçların cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür. Literatürde bulunan çalışmalar incelendiğinde boş zaman yönetimi açsından çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu farklılaşmanın bulunan coğrafi konum, sosyokültürel ortam gibi çeşitli faktörlerden olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte çalışma grubumuzun akademik başarı odaklı yoğun bir tempoda bulunması ve bu çalışma grubuna yönelik kısıtlı çalışma olduğu için çalışma grubumuza hitap eden veya örneklem grubuna uygun çalışmalara bakıldığı zaman Çimen ve Akıncı (2021) tarafından yaşam becerileri üzerine yapılmış olan çalışmada zaman yönetimi alt boyutunda cinsiyete göre bir farklılaşma görülmediğini tespit etmişlerdir. Bir başka çalışmada ise çalışmamız bulgularından farklı olarak Duran vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada bireylerin boş zaman yönetiminin cinsiyet faktörü açısından farklılıklar içerdiği sonucuna ulaşmıştırlar. Bir başka çalışmada benzer biçimde Çuhadar vd., (2019) tarafından yapılan çalışmada da cinsiyet değişkeninin spor yönetimi üzerinde anlamlı farklılar oluşturan bir etkisinin olduğunu tespit etmiştirler.

Tablo 9' da yer alan bulgular değerlendirildiği zaman, araştırmaya katılan öğrencilerin spor yapma durumlarına göre spora yönelik tutumlarının psikososyal gelişme, fiziksel gelişme, zihinsel gelişme alt boyutlarında anlamlı farklılık olmadığı bulunmuştur. Bunun yanında spora yönelik tutum toplam puanının da spor yapma durumlarına göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Literatürde bulunan çalışmalara bakıldığı zaman farklı sonuçlara ulaşılan sonuçlar olduğu görülmektedir. Çalışmamıza katılan bireylerin kurs sürecinde yoğun bir biçimde akademik başarıya odaklanmasında ve zamanlarının büyük çoğunluğunun ders çalışarak

ISBN : 978-625-6283-09-1

geçirmesinden dolayı spora vakit ayıramadığı ve spor yapan bireylerinde daha çok odak noktasının akademik başarıya çevirmesinden dolayı bir farklılaşma oluşmadığı ön görülmektedir. Bu farklılıkların bir başka sebebi ise çalışmaların yapıldığı örneklem grubunun içerisinde bulunda sosyal ortam ve içerisinde bulundukları zaman dilimi gibi çeşitli etkenlerin olduğu düşünülmektedir. Literatürde bulunan Belli vd. (2019) tarafından Üniversite öğrencileri üzerine yapılan çalışmada spor yapma durumunun spora karşı olan tutum üzerinde farklılıklar oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştırlar. Literatürde bulunan bir başka çalışmada ise Turhan vd. (2021) Spor yöneticiliği bölümü öğrencilerine yönelik yapılan çalışmada çalışmamızın bulgularının aksine spor yapma durumunun spora karşı tutumu etkilediği sonucuna ulaşmıştırlar.

Tablo 10' da yer alan bulgular değerlendirildiği zaman, araştırmaya katılan öğrencilerin spor yapma durumlarına göre boş zaman yönetimi algılarının anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Gruplar arasında hem ölçek toplam puanının hem de alt boyutlara ilişkin sonuçların spor yapma durumuna göre farklılaşmadığı görülmüştür. Literatürdeki çalışmalara bakıldığı zaman çeşitli çalışmalarda bulgularımızı destekler nitelikte çalışmalar bulunmaktadır. Örneklem grubumuzun dershane öğrencileri olduğu için bu alanda kısıtlı çalışmalar olduğu iççin benzer çalışmamıza uygun yaş ve spor yapma durumunu baz alan çalışmalarla karşılaşılmaktadır. Bu çalışmalardan Bezci (2018) tarafından yapılmış olan çalışmada spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin çeşitli değişkenler açısından zaman yönetimi becerileri üzerine bir çalışma gerçekleştirilmiştir bu çalışmada spor yapma durumlarının zaman yönetimi üzerinde bir farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşmıştırlar. Bir başka çalışama da Yurdagül (2016) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında bulgularımız aksine spor yapma durumlarının boş zaman yönetimi üzerinde farklılıklar oluşturduğunu tespit etmiştir.

Tablo 11' de yer alan bulgular değerlendirildiği zaman, araştırmaya katılan öğrencilerin mezun oldukları fakülte türüne göre spora yönelik tutumlarının psikososyal gelişme, fiziksel gelişme, zihinsel gelişme alt boyutlarında anlamlı farklılık olmadığı bulunmuştur. Bunun yanında spora yönelik tutum toplam puanının da mezun olunan fakülte türü değişkenine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Literatürdeki çalışmalara bakıldığı zaman Diker (2021) tarafından yapılmış olan ve üniversite öğrencilerinin spor karşı tutumlarını inceleyen çalışmasında çalışmamızın bulgularını destekler nitelikte bir sonuca ulaşmıştır. Diker çalışmasında fakülte değişkenin spora karşı tutum üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Tablo 12' de yer alan bulgular değerlendirildiği zaman, araştırmaya katılan öğrencilerin mezun oldukları fakülte türüne göre boş zaman yönetimi alt boyutlarına ilişkin algılarının anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Buna karşılık ölçek toplam puanında mezun olunan fakülte türüne göre anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, diğer fakültelerden mezun olan öğrencilere göre spor bilimleri ile iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerinin boş zaman yönetimi toplam puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Literatürde bulunan çalışmalara bakıldığı zaman çeşitli sonuçlara ulaşılmaktadır. Işıkgöz vd. (2021) Tarafından üniversite öğrencileri üzerine yapmış olduğu çalışama da öğrencilerin boş zaman yönetiminin öğrenim görülen fakülteye göre değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşmıştırlar. Işıkgöz ve diğerleri (2021) tarafından yapılan çalışmada boş zaman yönetiminin Fen Edebiyat, Sağlık Bilimleri ve Spor Bilimleri fakülteleri lehine olduğunu tespit etmiştirler. Çalışmamızda ulaşılan bulguya benzer bir biçimde spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin serbest zaman yönetimi diğer fakültelere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştırlar. Bunun sebebinin sportif faaliyetlere katılımı ve eğitim aldıkları fakültenin gereksiniminden kaynakladığı düşünülmektedir. Bir başka çalışma olan Yıldırım (2021) çalışmasında Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerine yer vermiş olup bölüm bazlı bir inceleme yapmıştır. Yıldırım çalışmasında çalışmamız bulguları aksine öğrenim görülen bölümlerin boş zaman yönetimi üzerinde farklılıklara sebep olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tablo 13' te yer alan bulgular değerlendirildiği zaman, araştırmaya katılan öğrencilerin dershane eğitimi yıllarına göre spora yönelik tutumlarının psikososyal gelişme, fiziksel gelişme, zihinsel gelişme alt boyutlarında anlamlı farklılık olmadığı bulunmuştur. Bunun yanında spora yönelik tutum toplam puanının da dershane eğitimi yıllarına göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde katılımcıların genel olarak spora yönelik tutumlarının yüksek olmamasının yattığı düşünülebilir. Nitekim araştırma kapsamında psikososyal gelişme, fiziksel gelişme, zihinsel gelişme alt boyutlarına ilişkin ortalama puanların yüksek olmadığı bulunmuştur. Literatürde yer alan çalışmalarda da genellikle yetişkin bireylerin spora yönelik tutumlarının yüksek olmadığı, bu nedenle hareketsiz yaşam tarzını benimsedikleri görülmektedir (Patel et. al., 2006; Baptista et. Al., 2012). Bunun yanında dershane eğitimine başladıktan sonra katılımcıların spora katılımı zaman kaybı ya da akademik başarıyı olumsuz yönde etkileyen bir unsur olarak görmelerinin de bu sonucun oraya çıkmasında etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim farklı yaş gruplarında yer alan bireyler üzerinde yapılan çalışmalarda da spora katılımın akademik başarıyı olumsuz yönde etkilediği

ISBN : 978-625-6283-09-1

ve zaman kaybı olarak görüldüğü belirtilmektedir (Sözen ve Doğan, 2010; Güven ve Öncü, 2006).

Tablo 14' te yer alan bulgular değerlendirildiği zaman, araştırmaya katılan öğrencilerin dershane eğitimi yıllarına göre boş zaman yönetimi algılarının anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Gruplar arasında hem ölçek toplam puanının hem de alt boyutlara ilişkin sonuçların dershane eğitimi yıllarına göre farklılaşmadığı görülmüştür. Literatürde dershane eğitimi alan öğrencilerin eğitim yıllarına göre zaman yönetimi algılarının ele alındığı çalışmalar sınırlı olmakla beraber, bu konuda yapılan bir çalışmada kurs ve dershanelerin zaman yönetimi becerisi kazandırmaya destek olacağı belirtilmiştir (Ünsal ve Korkmaz, 2016). Buna karşılık dershanede eğitim alma süresinin zaman yönetimi üzerindeki etkilerine ilişkin yeni çalışmalara gereksinim duyulduğu görülmektedir.

Çalışmanın sonuçlarına göre, spora yönelik tutumlar ve boş zaman yönetimi arasında yaş gruplarına, cinsiyete, spor yapma durumuna, mezun olunan fakülte türüne ve dershane eğitimi yıllarına bağlı olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmemiştir. Bu bulgular, bu değişkenlerin spora yönelik tutumlar ve boş zaman yönetimi algıları üzerinde etkisinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, yaşın, cinsiyetin, spor yapma durumunun, mezun olunan fakülte türünün ve dershane eğitimi yıllarının spora yönelik tutumlar ve boş zaman yönetimi algıları açısından belirleyici bir rol oynamadığını göstermektedir. Bununla birlikte, çalışma genelinde katılımcıların spora yönelik tutumlarının ve boş zaman yönetimi algılarının düşük olduğu görülmüştür. Bu bulgular, toplumda spor yapma alışkanlıklarının ve etkili boş zaman yönetimi becerilerinin önemini vurgulamaktadır. Spor yapmanın fiziksel sağlık, psikososyal gelişim ve zihinsel refah üzerinde olumlu etkileri düşünülmektedir. Bununla birlikte, bu çalışma sonuçları, insanların genel olarak spora yönelik tutumlarının düşük olduğunu ve boş zamanlarını etkili bir şekilde yönetemediklerini ortaya koymaktadır. Bu noktada, spora yönelik tutumları ve boş zaman yönetimi becerilerini artırmaya yönelik çeşitli önlemler alınabilir. Toplumda spor bilincinin ve spor yapma kültürünün geliştirilmesi, spor olanaklarının ve aktivitelerinin erişilebilirliğinin artırılması, spora teşvik edici kampanyaların ve programların düzenlenmesi önemli adımlar olabilir. Ayrıca, bireylere boş zamanlarını etkili bir şekilde yönetebilmeleri için planlama ve organizasyon becerileri konusunda destek sağlanması da önemlidir. Sonuç olarak, bu çalışma dershane eğitimi gören öğrencilerin spora karşı tutumları ve boş zaman yönetimlerinin demografik değişkenlere göre incelemiştir. Bulgular, yaş, cinsiyet, spor yapma durumu, mezun olunan fakülte türü ve dershane eğitimi yıllarının spora yönelik tutumlar ve boş zaman yönetimi algıları üzerinde anlamlı farklılık yaratmadığını göstermektedir. Bu bulgular,

ISBN : 978-625-6283-09-1

spora yönelik tutumların ve etkili boş zaman yönetimi becerilerinin toplumda önemli bir gelişim alanı olduğunu ve bu alanda daha fazla çaba harcanması gerektiğini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

Açıkalın, A., (1994): Teknik ve toplumsal yönleriyle okul yöneticiliği. Ankara: Pegem A Yayınları.

Akgül B. M., Karaküçük, S. (2015) Boş zaman yönetimi ölçeği (GeçerliGüvenirlik Çalışması). *International Journal Of Human Science, 12, (2),* 1867-1880.

Akyüz, H., ve Türkmen, M. (2016). Üniversite öğrencilerinin boş zaman faaliyetlerine yönelik tutumlarının incelenmesi: Bartın üniversitesi örneği. *International Journal of Sport Culture and Science, 4*(Special Issue 1), 340-357.

Arslan, S. (2016). Üniversitelere hazırlanan öğrencilerde stres düzeylerinin duyguları yönetme becerisine etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Baptista, F., Santos, D. A., Silva, A. M., Mota, J., Santos, R., Vale, S., & Sardinha, L. B. (2012). Prevalence of the Portuguese population attaining sufficient physical activity. *Medicine & Science in Sports & Exercise, 44*(3), 466-473.

Belli, E., Bedir, F., ve Turan, M. (2019). Üniversite öğrencilerinin spora yönelik tutumları ile yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 89-103.

Bezci, H. (2018). *Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin zaman yönetimi becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Bölükbaş, S., ve Büyükipekci, S. (2020). Kop bölgesi üniversiteleri turizm fakültesi öğrencilerinin boş zaman faaliyetlerine bakış açılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23*(1), 341-357.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2010). *Scientific Research Methods*. Ankara: Pegem Akademi, 206-207.

Chen, Z. Y. (2001). The study of elementary teachers' leisure participation, experience in leisure benefits, and work satisfaction in Taipei County. National Taiwan Normal University.

Civan, A., Özdemir, İ., Gencer, Y. G., & Durmaz, M. (2018). Egzersiz ve stres hormonları. *Türkiye Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 1-14.

Çimen, E., ve Akıncı, A. Y. (2021). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Yaşam Beceri Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Akdeniz Bölgesi Örneği). *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi, 4*(3), 359-370.

Çuhadar, A., Demirel, M., Er, Y., ve Serdar, E. (2019). Lise öğrencilerinde boş zaman yönetimi ve gelecek beklentisi ilişkisi. *Journal of International Social Research, 12*(66).

Demir, G., ve Alpullu, A. (2020). Üniversite öğrencilerinin boş zaman yönetiminin değerlendirilmesi. *Eurasian Research in Sport Science, 5*(1), 94-102.

Diker, S. (2021). *Üniversite öğrencilerinin spora yönelik tutumları ve kadınların spor etkinliklerine katılımlarına dair görüşlerinin incelenmesi (Balıkesir Üniversitesi örneği)* (Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Doğaner, S. (2017). Düzenli egzersiz programının bireylerin stres, mutluluk ve serbest zaman doyum düzeylerine etkisi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Duran, Ü. B., Güler, C., ve Çavuşoğlu, S. B. (2020). Tenis oyuncularında boş zaman yönetimi ve yaşam doyumu. *TURAN: Stratejik Arastirmalar Merkezi, 12*(48), 302-313.

Efil, İ., (2000): Sınıf yönetimi. (Ed. L. Küçük ahmet). Ankara: Nobel Yayıncılık.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Gökçe, S. C. (2019). *Spor genel müdürlüğü merkez teşkilatında çalışan personelin boş zaman aktivitelerine yönelik tutumlarının değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Güven, Ö. (2006). Beden eğitimi ve spora katılımda aile faktörü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *10*(10), 81-90.

Işıkgöz, M. E., Gürbüz, P. G., ve Esentaş, M. (2021). Üniversite öğrencilerinin boş zaman yönetimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *7*(1), 413-429.

Kalfa, M. (2019). Diş hekimliği fakültesindeki öğrencilerinin spora yönelik tutumları. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *17*(1), 165-181.

Kao, C. H. (1995). A three-factor model of leisure benefits. *Journal Of Outdoor Recreation Study*, 8(1), 67-78.

Karasar, N. (2004). Bilimsel araştırma yöntemi (On Üçüncü Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Koçak, F. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Spora Yönelik Tutumları: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi *Spormetre Dergisi*, 12(1), 59-69.

McLean, D. D. ve Hurd, A., (2012): Kraus' recreation and leisure in modern society (9. Edition). London: Jones and Bartlett Learning.

Özsarı, A., ve Çetin, M. Ç. (2022). Spora yönelik tutum ve mutluluk ilişkisi (sağlık sektöründe bir araştırma). *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *20*(1), 36-47.

Patel, K. V., Coppin, A. K., Manini, T. M., Lauretani, F., Bandinelli, S., Ferrucci, L., & Guralnik, J. M. (2006). Midlife physical activity and mobility in older age: The In chıantı study. *American journal of preventive medicine*, *31*(3), 217-224.

Resmi Gazete. (2009). Millî Eğitim Bakanlığı Özel Dershaneler Yönetmeliği. Sayı: 27383. Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/10/20091021-1.htm. Erişim tarihi:10.05.2023

Soyer, F., Yıldız, N. O., Harmandar Demirel, D., Serdar, E., Demirel, M., Ayhan, C. ve Demirhan, Ö. (2017). Üniversite öğrencilerinin rekreatif etkinliklere katılımlarına engel teşkil eden faktörler ile katılımcıların yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 2035-2046.

Sözen, H., ve Doğan, E. (2010). Seviye belirleme sınavının ilköğretim öğrencilerinin spor yapma alışkanlığı üzerine etkisi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, *1*(5), 135-141.

Turhan, F. H., Uğur, İ., Aydogmus, M., ve Yalçın, İ. (2021). Spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin spora yönelik tutumları. *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *8*(2), 19-32.

Ünsal, S., ve Korkmaz, F. (2016). Destekleme ve yetiştirme kurslarının işlevlerine ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(2).

Varol, R., Varol, S., ve Türkmen, M. (2017). Bartın üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin spora yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, *3*(2), 316-329.

Yavuz, C., ve Yücel, A. S. (2019). Spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin spora yönelik tutumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *18*(72), 2050-2058.

Yıldırım, T. A. (2021). The investigation of free time management according to faculty of health sciences students' departments and some sociodemographic variables. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *12*(2), 361-369.

Yıldız, A. B., Çağrı, A., ve Yılmaz, B. (2017). Üniversite öğrencilerinin spora yönelik tutumlarının incelenmesi (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi örneği). *Muş Alparslan Üniversitesi Uluslararası Spor Bilimleri Dergisi*, *1*(1), 35-45.

Yıldız, P. H., ve Yiğiter, K. (2018). Düzce emniyet müdürlüğü personelinin boş zaman tutumlarının ve umutsuzluk düzeylerinin. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research (Jshsr)*, *5*(25), 1983-1995.

Yurdagül, S. (2016). *Aktif spor yapan bireylerde zaman yönetimi: Demografik farklılıklar (Elazığ ili örneği)* (Yüksek lisans tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

ISBN : 978-625-6283-09-1

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİNDE OKUYAN ÖĞRENCİLERİN SPORCU ÖZ YETERLİKLERİ

[1]Özge KÖSE

[1]Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 0000-0003-3505-7034

[2] Doç. Dr. Hulusi ALP

[2]Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor, ekim1778@gmail.com- 0000-0001-9301-453X

ÖZET

Sporcular fiziksel performanslarının yanı sıra, mental açıdan da özgüveni yüksek ve öz yeterliğe sahip olmaları beklenen bireylerdir. Spor psikologları, kendine güveni; istenilen performansı göstermek için bireyin başarılı olabilmeye olan inancı olarak tanımlamaktadır. Öz yeterlik; bireyin, belirli bir performansı göstermek için gerekli etkinlikleri organize edip, başarılı olarak gerçekleştirme kapasitesine ilişkin kendi değerlendirmesi olarak tanımlanır. Bu bilgiler doğrultusunda çalışmanın amacı spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin öz yeterlilik düzeylerinin değerlendirilmesidir. Araştırmaya 96 kadın (%38,4), 154 erkek (%61,6) olmak üzere 250 gönüllü sporcu-öğrenci katılmıştır. Koçak (2020) tarafından geliştirilen 'Sporcu Öz Yeterlik Ölçeği' kullanılmıştır. Ölçek toplam dört alt boyut ve 5'likert tipinden oluşmaktadır. Ölçeğin toplam güvenirlik katsayısı ,88 olarak bulunmuştur. Araştırma verilerinin varyans ve homojenliği kontrol edilmiş, veriler normal dağılım gösterdiği için, tekli karşılaştırmalar için Oneway Anova, çoklu karşılaştırmalar için t test kullanılmıştır. Analizlerin tamamında anlamlılık düzeyi ($p<0,05$) olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın sonucunda cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf ve branş alt boyutlarında sporcuların öz yeterlik düzeyleri açısından anlamlı farklılık bulunmazken, sadece ekonomik gelir açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Kendine Güven, Spor Bilimleri Fakültesi, Öz Yeterlik.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Athlete Self-Efficacy of Students Studying at the Faculty of Sport Sciences

ABSTRACT

Athletes are individuals who are expected to have high self-confidence and self-efficacy in addition to their physical performance. Sports psychologists defines self-confidence; it as the individual's belief in being successful in order to show the desired performance. Self-efficacy; it is defined as an individual's own assessment of his or her capacity to organize and successfully perform the activities necessary to demonstrate a particular performance. In line with this information, the aim of the study is to evaluate the self-efficacy levels of the students studying at the faculty of sports sciences. 250 volunteer athletes-students, 96 female (38.4%) and 154 male (61.6%) participated in the research. The 'Athlete Self-efficacy Scale' developed by Koçak (2020) was used. The scale consists of a total of four sub-dimensions and five pointer types. The total reliability coefficient of the scale was found to be ,88. The variance and homogeneity of the research data were checked, since the data showed normal distribution, Oneway Anova was used for single comparisons and T test was used for multiple comparisons. The level of significance was accepted as ($p<0.05$) in all analyzes. As a result of the study, while there was no significant difference in terms of the self-efficacy levels of the athletes in the sub-dimensions of gender, age, department, class and branch, a statistically significant difference was found in terms of purely economic income.

Key words: Faculty of Sports Science, Self-confidence, Self-efficacy.

GİRİŞ

Spor; yalnızca fiziksel mücadele olmamakla birlikte, zihinsel üstünlük de gerektiren rekabete dayalı bir aktivitedir. Sporcular fiziksel performanslarının yanı sıra, mental açıdan da özgüveni yüksek ve öz yeterliğe sahip olmaları beklenen bireylerdir (Hepler ve Chase, 2008). Frost'a (1987) göre bireyin fiziksel yeteneğinin psikolojik yapısıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir, çünkü fiziksel beceriler psikolojik özelliklerin gelişimi için de uygun ortamı oluşturmaktadır (Sulu, vd. 2021). Fiziksel performansına güvenen sporcu, psikolojik açıdan da kendini daha iyi ve güçlü hisseder. Spor psikologları, kendine güveni; istenilen performansı göstermek için bireyin başarılı olabilmeye olan inancı olarak tanımlamaktadır (Ertoğan 2017). Bu noktada spor

ISBN : 978-625-6283-09-1

psikolojisinde de son zamanlarda öne çıkan konulardan biri öz yeterlik algısıdır ve bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır (Asan, 2023).

Öz yeterlik; bireyin yeteneklerine olan inancı olarak tanımlanmaktadır ve kendi davranışsal standartlarımız ile hedeflerimize ne kadar ulaştığımız olarak tanımlanabilir (Caba ve Pekel, 2017). Kendini gerçekleştiren, yani kendini yeterli hisseden bireyler hayatlarında yetkin ve etkili becerilere sahip olan kişilerdir (https.ozlemataoglu.com.tr). Öz yeterlik; bireyin, belirli bir performansı göstermek için gerekli etkinlikleri organize edip, başarılı olarak gerçekleştirme kapasitesine ilişkin kendi değerlendirmesi olarak tanımlanır (Çoknaz, 2017). Öz yeterlik algısı kuvvetli olan sporcular olumsuz durumlarda problemleri ortadan kaldırıp, mental düşüşlerden hızlı toparlanırken; öz yeterlik algısı güçsüz olan sporcular karşılarına çıkan engellerden fazlaca etkilenir ve problemleri çözmek yerine kaçmayı tercih edebilirler. Sporcular zorluk düzeyi yüksek olan antrenman ya da müsabakalarla karşılaştıklarında, yüksek düzeyde öz yeterliğe sahip bireyler daha rahat ve verimli olabilirken, düşük öz yeterlik inancına sahip kimseler ise yapacakları çalışmaların gerçekte olduğundan daha da zor olduğunu düşünür (Ceylan vd., 2020). Spor müsabakaları, uzun yıllar yapılan ve çokça tekrar edilen antrenmanlara rağmen başarısızlıkla sonuçlanabilir. Sporcu kendine güvenini sağlayıp, umutsuzluğa kapılmadan, sabırla daha çok gayret göstererek problemlerle başa çıkmayı öğrenmeli ve denemekten korkmamalıdır. Sporcunun öz yeterliği incelenirken; amaç ve hedefle birlikte misyon belirlemek ve vizyon oluşturmak, etkin kararlar vermek, doğruluk, inisiyatif alabilmek, kararlılık, risk almak, takım arkadaşlarını motive etmek, etkili iletişim kurmak, performansını değerlendirmek ve stres yönetimi sağlama becerileri sonucu ortaya çıkan verimlilik ele alınmaktadır (Bozkurt, 2014). Sporcu sadece fiziksel anlamda değil, bilişsel ve davranışsal özellikler anlamında da kendisini geliştirmiş olmalıdır.

Öz yeterlik; kişinin kendinde var olan davranışların gün yüzüne çıkmasında ve yeni davranışların oluşmasında oldukça önemlidir (Ekici, 2006). Bandura (1982), öz yeterlik inancının tam ve doğru deneyimler (doğrudan yaşantılar), sosyal modeller tarafından sağlanan dolaylı yaşantılar, sözel ikna, bireyin fiziksel ve duygusal durumu olarak dört temel kaynağa bağlı olduğunu tespit etmiştir (Özdemir, 2019).

Doğrudan yaşantılar; sporcuların deneyimleri sonucu başarılı ya da başarısız olma durumu öz yeterlik algılarını etkileyebilir. Yapılan araştırmalar da kişinin önceki deneyimlerinde başarı sağlamasının öz yeterlik seviyesini artırdığını, karşılaştığı olumsuz deneyimlerin ise öz

ISBN : 978-625-6283-09-1

yeterlilik inancının azalmasına sebep olduğunu ortaya koymuştur (Özdemir, 2019). Aynı zamanda doğrudan yaşantılar; kişinin daha önce tecrübe etmiş olduğu bir durumun tekrar ortaya çıkması durumunda ya da bu davranışı daha önce deneyimlediğinde, kişi bu durumun üstesinden gelebilecektir (Taştan, 2020).

Dolaylı yaşantılar; bireylerin kendi deneyimlerinin dışında, model alma yoluyla da öz yeterlik inançlarını oluştururlar (Çetin, 2019). Kişi, gözlemleri sonucu olumlu ya da olumsuz durumları kendine pay biçer. Bu tecrübeler öz yeterlik algılarında etki.

Sözel ikna; bireye belli becerilere sahip olduğu yönünde yapılan sözlü değerlendirmeleri, kendiyle konuşmayı, imgelemeyi, inançlarını güçlendirmeyi, kişisel yeterlik algısını geliştirmeyi ve diğer bilişsel süreçleri içerir (Toklu, 2010). Sporcuya yapılan öğütler, eleştiriler, tezahürat vb. sözlü iletiler sporcunun öz yeterlik algısını olumlu ya da olumsuz etkileyebilirken, kendi potansiyelinden daha fazlasını ya da düşüğünü göstermelerine sebep olabilir (Yüce ve Salici, 2019).

Bireyin fiziksel ve duygusal durumu; depresyon ve karamsarlık gibi olumsuz duygu ve düşünceler öz yeterlik inancında düşüşe neden olur (Özdemir, 2019). Sporcular korku, kaygı ve stres yönetimini sağlayamıyorsa, mentör ya da spor psikologlarından destek alabilirler. Sporcu mental açıdan yüksek kapasiteye sahip ve kendilerini ruhsal açıdan iyileştirebiliyorsa bu durum öz yeterlik ile doğru orantılı olabilir. Spor ortamında yaşanan pozitif ve negatif durumların spor performansına etkilerinden dolayı, öz yeterlik psikolojik olarak incelenmesi gereken önemli faktörler arasındadır (Asan, 2023).

Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı; spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin sporcu öz yeterliklerinin incelenmesidir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinde yapılmış bir çalışmadır. Tarama modelinde geçmişten günümüze kadar olan durumun, araştırmacı tarafından müdahale edilmeden, olduğu gibi aktarımı yapılır (Mengi, 2011; Karasar, 2022).

Araştırma Evren ve Örneklem

ISBN : 978-625-6283-09-1

Araştırmanın evrenini Süleyman Demirel Üniversitesi spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrenciler, örneklemini ise araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğrenciler oluşturmaktadır.

Araştırma Etiği

Araştırmaya gönüllülük esasına göre katılan tüm katılımcılara araştırma hakkında detaylı bilgilendirme yapılmıştır. Anketler dijital ortamda Google form üzerinden uygulatılmıştır. Anket sorularını dolduran kişiler ad-soyad vb. bilgilerini kesinlikle belirtmemişlerdir. Araştırmada katılımcıları mağdur edecek hiçbir davranış ve eylemde bulunulmamıştır. Araştırma, bilimsel araştırmalarda uyulması gereken etik ilkelere uygun bir şekilde yürütülmüştür.

Veri Toplama Aracı

Koçak (2020) tarafından geliştirilen 'Sporcu Öz Yeterlik Ölçeği' kullanılmıştır. Ölçek toplam dört alt boyut ve 5'likert tipinden oluşmaktadır. Ölçeğin toplam güvenirlik katsayısı ,88 olarak bulunmuştur. Katılımcıların demografik bilgilerini içeren kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, örneklemi oluşturan 250 spor bilimleri fakültesi öğrencilerine dijital ortamda Google form üzerinden uygulatılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin normal dağılıp-dağılmadığına bakılmıştır. Yapılan analiz sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Veriler normal dağılım gösterdiği için, tekli karşılaştırmalar için Oneway Anova, çoklu karşılaştırmalar için t test kullanılmıştır.

Araştırma Grubu Demografik Bilgiler

Tablo 1. Öğrencilerin demografik değişkenlerine göre yüzdelik dağılımı

		f	%
Cinsiyet	Kadın	96	38,4
	Erkek	154	61,6

ISBN : 978-625-6283-09-1

Yaş	18-20	77	30,8
	21-23	134	53,6
	24-26	39	15,6
Bölüm	Beden Eğitimi ve Spor	81	32,4
	Antrenörlük Eğitimi	63	25,2
	Egzersiz ve Spor Bilimleri	72	28,8
	Spor Yöneticiliği	34	13,6
Sınıf	1. Sınıf	83	33,2
	2. Sınıf	50	20,0
	3. Sınıf	42	16,8
	4. Sınıf ve üzeri	75	30,0
Ekonomik gelir	Asgari ücretten az	18	7,2
	Asgari ücret	68	27,2
	5000-10000	122	48,8
	10001 ve üzeri	42	16,8
Branş	Bireysel sporlar	90	36,0
	Takım sporları	160	64,0

Tablo 1'de belirtilen demografik bilgiler incelendiğinde, katılımcı yüzdelerinin cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf, ekonomik gelir ve branş değişkenleri açısından birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Araştırma verileri normallik test sonuçları

Ölçek alt boyutlar	Ort.	SS	Minimum	Maximum	Range	Çarpıklık	Basıklık
Spor dalı yeterliği	16,22	3,581	15,77	16,66	16	,154	,307
Psikolojik yeterlik	15,93	3,137	15,54	16,32	16	,154	,307

ISBN : 978-625-6283-09-1

Profesyonel düşünce yeterliği	14,41	3,667	13,96	14,87	16	,154	,307
Kişilik yeterliği	16,52	3,124	16,13	16,91	16	,154	,307

Bir dağılımda, Skewness-Kurtosis değerlerinin -1,5 ile + 1,5 arasında dağılması durumunda verilerin normal dağıldığı kabul edilir. Buna karşın Skewness-Kurtosis değerlerinin -1,5'ten küçük veya +1,5'ten büyük olması durumunda verilerin normal dağılmadığı kabul edilir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Tablo 2 incelendiğinde, çalışmanın alt boyutlarından olan 'Spor dalı yeterliği' alt boyutunda Skewness (çarpıklık) kat sayısı ,154 Kurtosis (basıklık) kat sayısı değeri ,307; 'Psikolojik yeterlik' alt boyutunda Skewness (çarpıklık) kat sayısı ,154 Kurtosis (basıklık) kat sayısı değeri ,307; 'Profesyonel düşünce yeterliği' alt boyutunda Skewness (çarpıklık) kat sayısı ,154 Kurtosis (basıklık) kat sayısı değeri ,307; 'Kişilik yeterliği' alt boyutunda Skewness (çarpıklık) kat sayısı ,154 Kurtosis (basıklık) kat sayısı değeri ise ,307'dir. Söz konusu boyutlara ilişkin çarpıklık-basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında dağılması, verilerin normal dağıldığını göstermektedir. Bu nedenle araştırmada, ölçek alt boyutlarına ilişkin yapılan analizlerde parametric testler kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 3. Cinsiyet değişkeni açısından sporcu öz yeterlilik analiz sonuçları

Ölçek alt boyutlar	Cinsiyet	n	Ort.	SS	F	t	df	p
Spor dalı yeterliği	Kadın	96	15,34	3,800	1,219	-3,093	248	,271
	Erkek	154	16,76	3,335				
Psikolojik yeterlik	Kadın	96	15,17	3,600	6,027	-3,098	248	,015**
	Erkek	154	16,41	2,714				
Profesyonel düşünce yeterliği	Kadın	96	14,27	3,686	,047	-,480	248	,829
	Erkek	154	14,50	3,664				
Kişilik yeterliği	Kadın	96	16,06	3,844	9,160	-1,837	248	,003*
	Erkek	154	16,81	2,549				

ISBN : 978-625-6283-09-1

Tablo 3 incelendiğinde, spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin cinsiyet değişkeni açısından, 'Psikolojik yeterlik' ve 'Kişilik yeterliği' alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilirken (p<0,05); Spor dalı yeterliği' ve 'Profesyonel düşünce yeterliği' alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (p>0,05).

Tablo 4. Yaş değişkeni açısından sporcu öz yeterlilik analiz sonuçları

Ölçek alt boyutlar	Yaş	n	Ort.	SS	F	df	p
Spor dalı yeterliği	18-20	77	15,84	3,707	,599	2	,550
	21-23	134	16,39	3,374			
	24-26	39	16,36	4,036			
Psikolojik yeterlik	18-20	77	15,79	3,118	,449	2	,639
	21-23	134	15,89	3,116			
	24-26	39	16,36	3,289			
Profesyonel düşünce yeterliği	18-20	77	14,32	3,647	,455	2	,635
	21-23	134	14,59	3,546			
	24-26	39	13,97	4,145			
Kişilik yeterliği	18-20	77	16,32	3,354	,580	2	,560
	21-23	134	16,72	2,980			
	24-26	39	16,23	3,174			
	Toplam	250	16,52	3,124			

Tablo 4 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin yaş değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (p>0,05).

Tablo 5. Bölüm değişkeni açısından sporcu öz yeterlilik analiz sonuçları

Ölçek alt boyutlar	Bölüm	n	Ort.	SS	F	df	p
	Beden eğitimi ve spor	81	16,79	2,906	1,662	3	,176

ISBN : 978-625-6283-09-1

Spor dalı yeterliği	Antrenörlük eğitimi	63	15,81	3,167			
	Egzersiz ve spor bilimleri	72	16,33	3,907			
	Spor yöneticiliği	34	15,35	4,760			
Psikolojik yeterlik	Beden eğitimi ve spor	81	16,07	2,664	,252	3	,860
	Antrenörlük eğitimi	63	15,81	3,126			
	Egzersiz ve spor bilimleri	72	15,75	3,451			
	Spor yöneticiliği	34	16,21	3,583			
Profesyonel düşünce yeterliği	Beden eğitimi ve spor	81	15,07	2,884	1,442	3	,231
	Antrenörlük eğitimi	63	14,24	3,509			
	Egzersiz ve spor bilimleri	72	13,89	4,439			
	Spor yöneticiliği	34	14,26	3,744			
Kişilik yeterliği	Beden eğitimi ve spor	81	16,99	2,800	2,151	3	,094
	Antrenörlük eğitimi	63	16,75	2,449			
	Egzersiz ve spor bilimleri	72	16,29	3,124			
	Spor yöneticiliği	34	15,47	4,528			
	Toplam	250	16,52	3,124			

Tablo 5 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin bölüm değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlemlenmemektedir (p>0,05).

Tablo 6. Sınıf değişkeni açısından sporcu öz yeterlilik analiz sonuçları

Ölçek alt boyutlar	Sınıf	n	Ort.	SS	F	df	p
Spor dalı yeterliği	1. Sınıf	83	15,83	3,571	1,128	3	,338
	2. Sınıf	50	15,84	3,851			

ISBN : 978-625-6283-09-1

	3. Sınıf	42	16,48	3,597			
	4. Sınıf ve üzeri	75	16,75	3,382			
Psikolojik yeterlik	1. Sınıf	83	15,82	3,235	,178	3	,911
	2. Sınıf	50	16,02	3,100			
	3. Sınıf	42	15,74	3,379			
	4. Sınıf ve üzeri	75	16,11	2,957			
Profesyonel düşünce yeterliği	1. Sınıf	83	14,04	3,654	1,101	3	,349
	2. Sınıf	50	14,60	3,064			
	3. Sınıf	42	15,24	3,701			
	4. Sınıf ve üzeri	75	14,24	4,006			
Kişilik yeterliği	1. Sınıf	83	16,46	3,307	,399	3	,754
	2. Sınıf	50	16,16	3,437			
	3. Sınıf	42	16,64	3,779			
	4. Sınıf ve üzeri	75	16,76	2,199			

Tablo 6 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemektedir (p>0,05).

Tablo 7. Ekonomik gelir değişkenine göre sporcu öz yeterlilik analiz sonuçları

Ölçek alt boyutlar	Ekonomik Gelir	n	Ort.	SS	F	df	p	Fark
Spor dalı yeterliği	(1)Asgari ücretten az	18	16,11	2,988	3,427	3	,018**	2>3; 2>4
	(2)Asgari ücret	68	15,22	3,886				
	(3)5000-10000	122	16,39	3,671				
	(4)10001 ve üzeri	42	17,38	2,566				

ISBN : 978-625-6283-09-1

Psikolojik yeterlik	(1)Asgari ücretten az	18	15,33	2,301	2,356	3	,072	
	(2)Asgari ücret	68	15,37	3,246				
	(3)5000-10000	122	16,00	3,250				
	(4)10001 ve üzeri	42	16,90	2,739				
Psikolojik düşünce yeterliği	(1)Asgari ücretten az	18	14,11	2,948	1,141	3	,333	
	(2)Asgari ücret	68	13,81	3,588				
	(3)5000-10000	122	14,81	3,758				
	(4)10001 ve üzeri	42	14,36	3,773				
Kişilik yeterliği	(1)Asgari ücretten az	18	16,28	3,409	2,004	3	,114	
	(2)Asgari ücret	68	15,90	3,604				
	(3)5000-10000	122	16,61	3,000				
	(4)10001 ve üzeri	42	17,36	2,293				

Tablo 7 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin ekonomik geliri değişkeni açısından, ‘Spor dalı yeterliği’ alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilirken ($p<0,05$); diğer alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemektedir ($p>0,05$).

Spor dalı yeterliği alt boyutunda ‘Asgari ücret’ gelirli katılımcıların; ‘5000-10000 ve 10000 ve üzeri’ gelir elde eden katılımcılara göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark oluşturduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8. Branş değişkeni açısından sporcu öz yeterlilik analiz sonuçları

Ölçek alt boyutlar	Branş	n	Ort.	SS	F	df	p
Spor dalı yeterliği	Bireysel spor	90	16,25	3,146	,440	2	,644
	Takım sporları	160	16,28	3,812			
	Bireysel spor	90	15,72	3,130	,363	2	,696

ISBN : 978-625-6283-09-1

Psikolojik yeterlik	Takım sporları	160	16,04	3,153			
Profesyonel düşünce yeterliği	Bireysel spor	90	14,55	3,484	,201	2	,818
	Takım sporları	160	14,33	3,783			
Kişilik yeterliği	Bireysel spor	90	16,70	2,765	1,231	2	,294
	Takım sporları	160	16,45	3,302			

Tablo 8 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin branş değişkeni açısından aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (p>0,05).

TARTIŞMA

Bu bölümde araştırmadan elde edilen analizler doğrultusunda spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin öz yeterliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmiş ve ilgili literatürle tartışılmıştır.

Cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında araştırmaya katılan öğrenciler arasında istatistiksel anlamda bir fark görülmezken, ilgili literatürdeki çalışmalarda farklılıklar gözlemlenmiştir. Bunun nedeninin, toplumumuzda hem erkek hem de kadınların eşit haklara sahip olması ve bu durumun kişilerde öz yeterliği geliştirip, kendi ayakları üzerinde durabilen bireyler olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Çetin (2019), elit sporcuların duygusal zekâ, öz-yeterlik ve öz güven düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi adlı çalışmasında; Özsarı, (2021) öz yeterlik ve stresle başa çıkma adlı çalışmasında; Yılmaz vd. (2006) Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Öğretmen adaylarının bilgisayarla ilgili öz-yeterlik inançlarının incelenmesi adlı çalışmalarında, bu çalışmanın sonucunu destekler şekilde cinsiyet değişkeni bakımından öz yeterlik algılarında anlamlı fark gözlemlenmediği sonucunu tespit etmişlerdir. Buna karşın; Dincer ve Karafil (2023), Bisiklet sporcularında pygmalion etkisi ile spora özgü öz yeterlik ilişkisinin incelenmesi adlı çalışmalarında; Ouyang vd. (2020), üniversite öğrencilerinin spora katılımında beden algısı: öz yeterlik: öz saygı adlı çalışmalarında; erkekler ve kadınların öz-yeterliğe sahip olma olasılıkları arasında istatistiksel anlamda fark tespit etmişlerdir.

Yaş değişkeni açısından; bu çalışmadaki katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Bu durumun; çalışmaya katılan kişilerin on sekiz yaşından büyük ve reşit olmaları, farklı coğrafyalardan gelip, kendi ayakları üzerinde durabilen ve kendilerini yetişkin olarak görmelerinden kaynaklı olabilir. Özkan (2019), üniversite öğrencisi kadın futbolcuların

ISBN : 978-625-6283-09-1

toplumsal cinsiyet algıları ile sporcu öz yeterlilik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi adlı çalışmasında; Asan (2023), farklı branşlarda aktif olan sporcuların sporcu öz yeterlik düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi adlı çalışmasında, bu çalışmayla benzer sonuçlar bulmuşlardır. Creed ve Patton (2003), kariyerindeki iki bileşenin okul çağı ergenlerdeki olgunluk öngörüleri adlı çalışmalarında; Otacıoğlu (2008), müzik öğretmenliği okul deneyimi ı uygulamalarına katılan öğretmen adaylarının öz etkililik yeterlilik düzeylerinin incelenmesi adlı çalışmasında; Dincer ve Karafil (2023), bisiklet sporcularında pygmalion etkisi ile spora özgü öz yeterlik ilişkisinin incelenmesi adlı çalışmasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Bölüm değişkeni açısından; bu çalışmadaki katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Spor bilimleri fakültesindeki bölümlerin temelde fiziksel beceri ve sportif performansı ölçen dersler olduğundan ve bu kişilerin ilgilendikleri spor dalının gereklilikleri konusunda özgüvenli ve öz yeterlikleri yüksek bireyler olması bu farkın oluşmamasını destekleyebilmektedir. Şahan vd. (2018), Akdeniz Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde okuyan öğrencilerin öz yeterlilik inançlarının saptanması adlı çalışmasında; Akpınar (2015) beden eğitimi ve spor yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin öz-yeterlilik ve sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi adlı çalışmasında bu çalışmaya karşın anlamlı farklılıklar bulmuştur.

Sınıf değişkeni açısından; bu çalışmadaki katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Bu fakültede okuyan öğrencilerin, birinci sınıfla birlikte sporculuk yılı ve geçmişinin vermiş olduğu kendine güven ve öz yeterlik gibi özelliklerini mezun olana kadar ve mezun olduktan sonra da sürdürebildiği için, anlamlı bir farklılık oluşmadığı söylenebilir. Bu çalışmaya Özkan (2019) üniversite öğrencisi kadın futbolcuların toplumsal cinsiyet algıları ile sporcu öz yeterlilik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi adlı çalışması; Tekeli (2017), beden eğitimi ve spor öğretmeni adayları ile diğer öğretmen adaylarının sosyal görünüş kaygısı ve akademik öz-yeterlik düzeylerinin karşılaştırılması adlı çalışması paralellik göstermiştir. Bu çalışmanın aksine; Pekel'in (2016), spor yöneticiliği bölümünde öğrenim gören öğrencilerinin akademik öz yeterlilikleri ve üniversite yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi adlı çalışması; Akpınar'ın (2015), beden eğitimi ve spor yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin öz-yeterlilik ve sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi adlı çalışması, sınıf değişkeninin öz yeterlik algısı üzerinde anlamlı farklılık oluşturduğunu tespit etmişlerdir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Ekonomik gelir değişkeni açısından; bu çalışmadaki katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir. Bu durumun; ölçeğin alt boyutlarından olan spor dalı yeterliği maddesinde geçen, *Spor dalının gerektirdiği fiziksel uygunluğa sahibim* önermesinin, geliri düşük olan bireylerin ya da geliri düşük bir ailede yaşayan kişilerin beslenme konusunda yeteri kadar iyi olmadıkları, yaşamlarında daha fazla zorluklarla karşılaştığı, istediklerini elde etmede maddi sorunlardan kaynaklı olarak, kendilerine olan güvenleri ve öz yeterliklerinin eksik olabileceği kanısına varılabilir. Bu çalışmaya, Özkan (2019), üniversite öğrencisi kadın futbolcuların toplumsal cinsiyet algıları ile sporcu öz yeterlilik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi adlı çalışması; İkiz ve Sakarya (2016), ergenlerin ruhsal belirtileri ile duygusal özyeterlik düzeylerinin incelenmesi adlı çalışması istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bularak paralellik göstermiştir. Buna karşın Demir ve Çelebi (2019), spor bilimleri fakültesinde eğitim gören mücadele sporcularının zihinsel dayanıklılıklarının incelenmesi adlı çalışmasında; Bozkurt (2014) okul sporlarına katılan öğrencilerin katılım motivasyonu, başarı algısı ve öz yeterliklerinin incelenmesi çalışmasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmemiştir.

Branş değişkeni açısından; çalışmaya katılan bireyler arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir. Bu durumun hem takım hem de bireysel sporla ilgilenen sporcular arasında pek de önem arz etmediği ileri sürülebilir. Nitekim Malipatil (2017), Karnataka Üniversitesindeki takım ve bireysel spor organizasyonlarının öğrencilerin öz yeterlik ve sportmenliklerinin genel bir çalışması adlı çalışmasında; Chase (1998) beden eğitimi ve sporda özyeterlik kaynağı adlı çalışmasında, Gülşen (2016), sporcularda kendinle konuşma ve öz yeterlilik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi adlı çalışmasında, bu çalışmanın sonuçlarına paralel bulgular elde ederken; Salar vd. (2012), 15-18 yaş grubu takım ve ferdi spor yapan bireylerin duygusal durumlarının karşılaştırılması adlı çalışmalarında; Dinç (2011), öz yeterliğin takım sporları ve bireysel sporlar üzerine etkisi incelediği bir çalışmada; bireysel sporlarla, takım sporları arasında fark olduğunu, takım sporuyla uğraşan sporcuların öz yeterlik düzeylerinin anlamlı farklılık oluşturduğunu tespit etmişlerdir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmanın sonucunda, spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin öz yeterlikleri cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf ve branş değişkenleri açısından sporcuların öz yeterlik düzeyleri

ISBN : 978-625-6283-09-1

arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmazken, ekonomik gelir açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur.

- Farklı değişkenler dahil edilebilir,
- Örneklem sayısı artırılarak çalışma genişletilebilir,
- Branş değişkeni detaylı olarak ele alınıp, incelenebilir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

KAYNAKÇA

Akpınar, Ö. (2015). *Beden eğitimi ve spor yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin öz-yeterlilik ve sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Asan, S. (2023). Farklı branşlarda aktif olan sporcuların sporcu öz yeterlik düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Spor ve Bilim Dergisi*, 01(01):55-63.

Bandura, A. (1982). Self-Efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37(2), 122.

Bozkurt, Ş. (2014). *Okul sporlarına katılan öğrencilerin katılım motivasyonu, başarı algısı ve öz yeterliklerinin incelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Caba, U., ve Pekel, A. (2017). Üniversite öğrencilerin genel öz yeterlilik düzeyleri ile sporcu kimlik algısı arasındaki ilişki. (Vakıf Üniversitesi Örneği). *The Journal of Academic Social Science*, 5(55), 475-482.

Ceylan, T., Ermiş, E., Ceylan, L., ve Erilli, N. A. (2020). Futbol hakemlerinin sargınlık ve öz yeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 13(75).

Chase, M. A. (1998). Sources of self-efficacy in physical education and sport. *Journal of Teaching in Physical Education*, 18(1), 76-89.

Creed, P., and Patton, W. (2003). Predicting two components of career maturity in school based adolescents. *Journal of Career Development*, 29(4).

Çetin, S. (2019). *Elit sporcuların duygusal zekâ, öz-yeterlik ve öz güven düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Çoknaz, H. (2017). *Psikomotor gelişim-doğum öncesinden ölüme kadar*. Ankara: *Gazi Kitabevi.*

Demir, P., ve Çelebi, M. (2019). Spor bilimleri fakültesinde eğitim gören mücadele sporcularının zihinsel dayanıklılıklarının incelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 188-199.

Dincer, B., ve Karafil, A. Y. (2023). Bisiklet sporcularında pygmalion etkisi ile spora özgü öz yeterlik ilişkisinin incelenmesi. *Türk Spor Bilimleri Dergisi,* 6(1), 1-10.

Dinç, Z. (2011). Social self-efficacy of adolescents who participate in individual and team sports. *Social Behavior And Personality*, 39(10), 1417-1423.

Ekici, G. (2006). Meslek lisesi öğretmenlerinin öğretmen öz-yeterlik inançları üzerine bir araştırma. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (24).

Ertoğan, C. (2017). *Sakatlık geçirmiş sporcuların stresle başa çıkabilme, öz yeterlik inancı ve sportif kendine güven durumlarının değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Frost, D. (1987). *Sport Psychology*. Translated by A. Alijani, M. Noorbakhsh, Tahran Department of Research and Education of Physical Education.

Gülşen, D. B. A. (2016). *Sporcularda kendinle konuşma ve öz yeterlilik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.

Hepler, T. J. and Chase, M. A. (2008). Relationship between decision- make self- efficacy, task self- efficacy and the performance of a sport skill. *Journal of Sport Sciences*, 26(6), 603-610.

İkiz, F. E., ve Sakarya Çınkı, Ö. (2016). Ergenlerin ruhsal belirtileri ile duygusal özyeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 11(14).

Karasar, N. (2022). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.

Koçak, Ç. V. (2020). Athlete self-efficacy scale: development and psychometric properties. *Baltic Journal of Health and Physical Activity*, 12(6), 5.

Malipatil, R. P. (2017). A Study of general self-efficacy of sportsmen of karnataka university in team and individual sports events. ınternational journal of yogic. *Human Movement and Sports Sciences*, 3(1), 155-157.

Mengi, S. (2011). *Ortaöğretim 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin sosyal destek ve özyeterlilik düzeylerinin okula bağlılıkları ile ilişkisi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Otacıoğlu, S. G. (2008). Müzik öğretmenliği okul deneyimi ı uygulamalarına katılan öğretmen adaylarının öz etkililik-yeterlilik düzeylerinin incelenmesi. C.Ü. *Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs,* 32(1), 163-170

Ouyang, Y., Wang, K., Zhang, T., Peng, L., Song, G., and Luo, J. (2020). The influence of sports participation on body image, self-efficacy, and self-esteem in college students. *Frontiers in psychology*, 10, 3039.

Özdemir, H. (2019). *Sporcuların algıladıkları antrenör liderlik davranışlarının öz yeterlilik düzeylerine etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yozgat.

Özkan, G. (2019). *Üniversite öğrencisi kadın futbolcuların toplumsal cinsiyet algıları ile sporcu öz yeterlilik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.

Özsarı, A., ve Altın, M. (2021). Öz yeterlik ve stresle başa çıkma (bireysel ve takım sporları antrenörleri araştırması. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 15(3), 399-411.

Özyeterlilik nedir? Nasıl Özyeterli Olunur? (2023, 30 Mayıs). Erişim adresi: http://www.ozlemataoglu.com.tr/blog/ozyeterlilik-nedir-nasil-ozyeterli-olunur.

Salar, B., Hekim, M., ve Tokgöz, M. (2012). 15-18 yaş grubu takım ve ferdi spor yapan bireylerin duygusal durumlarının karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 123-135.

Sulu, B., Koruç, P. B., ve Çakaloğlu, E. (2021). Bireysel ve takım sporcularının öz-yeterlik ve stresle başa çıkma stratejileri. *Spormetre The Journal of Physical Education and Sport Sciences,* 19(2), 112-122

ISBN : 978-625-6283-09-1

Şahan, H., Uğurlu, A., Gülşen, B. Y. C., ve Varol, İ. (2018). Akdeniz üniversitesi spor bilimleri fakültesinde okuyan öğrencilerin öz yeterlilik inançlarının saptanması. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2), 67-73.

Tekeli, Ş. C. (2017). *Beden eğitimi ve spor öğretmeni adayları ile diğer öğretmen adaylarının sosyal görünüş kaygısı ve akademik öz-yeterlik düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

Toklu, O. (2010). *Tenis antrenörlerinde liderlik özellikleri ve öz yeterlilik arasındaki ilişkinin belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Yılmaz, M., Gerçek, C., Köseoğlu, P., ve Soran, H. (2006). Hacettepe üniversitesi biyoloji öğretmen adaylarının bilgisayarla ilgili öz-yeterlik inançlarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 30(30), 278-287.

Yüce, A., ve Salici, O. (2019). Elit basketbolcuların tribün etkisi algılarının incelenmesi. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 75-96.

ISBN : 978-625-6283-09-1

12. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN KELİME İLİŞKİLENDİRME TESTİ KULLANILARAK NÜKLEER ENERJİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr. Zeynep BAŞKAN TAKAOĞLU

Gümüşhane Üniversitesi, - ORCID:0000-0003-1706-7933

ÖZET

Temiz enerji kaynaklarından biri olarak gösterilen nükleer enerjinin kamuoyunda çeşitli olumlu ve olumsuz tepkileri neden olmaktadır. Oysa günlük yaşamı, teknolojiyi yönlendiren radyoaktivitenin pek çok önemli katkıları bulunmaktadır. Mevcut kavram hakkında fikir beyan edebilmek için bu alanda bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Bu bilgilerin temeli ise okullarda atılmaktadır. Bu nedenle çalışmanın amacı nükleer enerji konusunda öğrencilerin oluşturdukları zihinsel yapıların kelime ilişkilendirme testi ile tespit edilmesidir.

Tarama modelinin tercih edildiği araştırmada 12. Sınıfta öğrenim gören 50 öğrenci örneklemi oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak kelime ilişkilendirme testinden yararlanılmıştır. Analiz sürecinde her bir alt kavram için yazılan kelimler en yüksekten en düşük frekansa göre sıraya dizilmiştir. Ardından kesme noktaları dikkate alınarak kavramlar gruplandırılmıştır. Son olarak oluşturulan kavram ağıları yardımı ile veri yazıya dönüştürülmüş ve gerekli sonuçlar çıkarılmıştır.

Enerji, nükleer enerji ile en fazla ilişkilendirilen kavram olmuştur. Nükleer santrallerin ilişkilendirildiği önemli bir konu da çevre kirliliğidir. Bir diğer dikkati çeken kelimenin uranyum ve İran olduğu görülmektedir. Sayı olarak bu kelimler fazla olmasına rağmen ABD, Ukrayna, Çin gibi ülkelerden de bahsedilmektedir. Ayrıca mutasyon, zararlı, kanser gibi insan üzerine olumsuz etkiler oluşturan ifadelere de yer verilmiştir.

Sonuç olarak öğrencilerin enerji ihtiyacı konusunda gelecekte yaşanan sıkıntıların farkında oldukları ve bunun çözümlerinden birinin de nükleer enerji olduğunu gördükleri verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Ancak enerji sağlaması dışında olumlu yönlerinin çok fazla görülmediği ve de ortaya çıkmaktadır. Bu durumun verilen formal eğitimin yeterince faydalarına vurgu yapmamasından kaynaklandığı düşündürmektedir. Bu doğrultuda kimya dersi içeriğinde izotop, uyarılma, nükleer tepkime gibi kavramların yanında nükleer enerjinin faydaları ve kullanım alanları hakkında da programda vurgu yapılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Enerji, nükleer enerji, kelime ilişkilendirme testi

1. GİRİŞ

Enerji bir toplumun gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli kriterler arasında yer almaktadır. Ulaşım, sanayi, konut gibi farklı alanlarda kullanılan enerjiye her geçen gün önemli düzeyde talep artmaktadır (Ayaz, Karakaş ve Sarıkaya, 2016). İhtiyaç, uzun bir süre fosil yakıtlarla karşılanmış, ancak sınırlı rezerv ve dışa bağımlılık gibi nedenlerle ülkeler çeşitli alternatiflerin arayışına düşmüştür (Ergün ve Polat, 2012). Hatta enerji nedeniyle ülkeler

ISBN : 978-625-6283-09-1

birbirleri ile çeşitli sorunlar yaşanmakta ve bazen bu durum savaşlara kadar bile gidebilmektedir. Bu nedenle ülkeler gelişmişliklerini enerji potansiyelleri ile ilişkilendirmekte ve bu konuda çeşitli atılımlarda bulunmaktadırlar. Bu atılımları gerçekleştirirken hem çevre sorunlarına çok fazla yol açmayan, hem de enerji ihtiyacını en iyi şekilde karşılayabilen kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar (Özdemir ve Çobanoğlu, 2008).

Enerji konusunda yapılacak atılımlardan birisi de nükleer santraller olarak görülebilir. Ülkeler özellikle yüksek petrol fiyatlarına ve dışa bağımlılığa karşı alınabilecek tedbirlerin başında yenilenebilir ve nükleer enerji kaynaklarını görmektedir (Ergün ve Polat, 2012). Nükleer enerjide fosil yakıtlara kıyasla ham maddenin oldukça fazla olması ve yüksek miktarlarda enerji elde edilmesi bu alanın cazibesini arttırmıştır. Bunun sonucunda Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Japonya başta olmak üzere birçok ülke nükleer santrallere yönelmiş ve enerjisinin büyük bir bölümünü bu kaynaktan elde etmeye başlamıştır (Ergün ve Polat, 2012). Nükleer enerji kaynaklarının fiyat istikrarı sağlaması, çevresel açıdan karbon salınımına neden olmaması ve aynı zamanda sanayi ve teknoloji alanındaki gelişmeleri desteklemesi tercih nedenleri arasında ön sıralara çıkan avantajları arasında yer almaktadır (İşeri ve Özen, 2012).

Türkiye'de yapılmakta olan nükleer santralle birlikte sıklıkla medyada çeşitli haberler gündeme gelmektedir. Bu nedenle bireylerin hem nükleer enerji hem de radyasyon konusunda çeşitli fikirleri bulunmaktadır. Öğrenilen bilgilerin temeli incelendiğinde ise bunların geçmiş yaşantı deneyimleri veya derslerle öğrenilen bilgilerden oluştuğu bilinmektedir (Molu, Kahyaoğlu ve Köksal, 2016). Özellikle 2011 yılında Japonya'da meydana gelen deprem nedeniyle ortaya çıkan Fukuşhima Daiinchi nükleer kazası sonrası hem ülkeler hem de bu çevrelerde yaşayan insanlar tarafından çeşitli belirsizlikler baş göstermiş ve bu santrallerin eskisi kadar güvenilir olmadığı düşünülmektedir (İşeri ve Özen, 2012). Bu durum kamuoyunda nükleer enerji alanında çeşitli belirsizliklerin oluşmasına yol açmıştır.

Nükleer enerji ve radyasyon denilince akla gelen ilk durumlar genellikle nükleer santrallerdeki patlamalar ve atom bombaları gibi olumsuz anılar olmaktadır. Konu güncel ve günlük yaşamla iç içe olmasına karşın öğrenciler konu hakkında yeterli bilgiye sahip olamamakta ve çoğunlukla yanlış anlamalar edinebilmektedirler (Molu vd., 2016). Oysa nükleer enerji günlük yaşamda tıp alanından, askeri alanlara, kayaçlardaki yaş tayininden tarım ve endüstri alanlarına kadar pek çok sahada insanların eksikliklerini tespit etmek ve kolaylaştırmak için sıklıkla başvurulan bir konudur (Ergün ve Polat,2012).

Günlük yaşamı, teknolojiyi yönlendiren radyoaktivitenin kanserli hücreleri ve tümörleri yok etme ve makine aksamlarındaki eksiklikleri tespit etme gibi insanların yaşamlarını kolaylaştıran, teknolojinin gelişmesine yardımcı olan çok önemli katkıları bulunmaktadır (Yalçın, 2003). Ancak bu kadar önemli olan bu kavram hakkında fikir beyan edebilmek için bu alanda bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Nükleer enerji ile ilgili bilgilerin temeli ise okullarda atılmaktadır. Nükleer enerji konusu içeriğinin diğer konulara göre daha soyut olması nedeniyle 12. Sınıf fizik müfredatında yer almaktadır (Meb, 2018). Ünite içeriğinde, kararlı ve kararsız atom özellikleri, radyoaktif bozunma, nükleer fisyon ve füzyon ile radyasyonun canlılar üzerindeki etkileri konularına ait kazanımlar yer almaktadır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Nükleer enerji konusuna yönelik yürütülen çalışmalar değerlendirildiğinde, Türkiye ve dünyada nükleer enerjini kullanımı ve nükleer enerjinin geleceği (Ergün ve Polat, 2012; İşeri ve Özen, 2012), eğitim bilimleri açısından ise öğrencilerin öğrenme düzeylerine yönelik uygulamalar (Molu vd., 2016; Morgil, Yılmaz ve Uludağ, 2004) dikkat çekmiştir. Bunun yanında yürütülen çalışmalarda örneklem olarak çoğunlukla üniversite düzeyi tercih edilmiştir (Ayaz vd., 2016; Molu vd., 2016). Özellikle lise son sınıf öğrencilerine yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda çalışmada nükleer enerji konusunda 12. Sınıf öğrencilerinin oluşturdukları zihinsel yapıların kelime ilişkilendirme testi ile tespit edilmesi amaçlanmıştır.

2. UYGULAMALAR

Bu çalışmada 12. Sınıf öğrencilerinin nükleer enerji hakkındaki görüşlerinin kelime ilişkilendirme testi ile belirlenmesi amaçlandığından tarama modeli tercih edilmiştir. Tarama modelleri var olmuş veya var olmaya devam eden durumları betimlemeyi yani ortaya koymayı amaçlamaktadır (Karasar, 2007). Tarama modelinin bu özelliği dikkate alındığında mevcut çalışmanın yapısıyla uyumlu olduğu görülmüştür.

2.1. Örneklem

Çalışmanın örneklemini Gümüşhane ilinde bir fen lisesinde öğrenim gören 50 12. Sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Bu sınıf seviyesinin seçilme nedeni atom fiziği ve radyoaktivite ünitesinin 12. sınıfta yer alması ve aynı öğrenci grubunun 11. Sınıfta atom ve yapısını yakından tanımasından dolayıdır. Uygulamaların yürütüldüğü lisede 3 farklı şubede 120 öğrenci yer almaktadır. Ancak gönüllülük esası dikkate alındığı için veriler yalnızca gönüllü olan 50 katılımcıdan elde edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerden 30'u erkek, 20'si kadınlardan oluşmuştur.

2.2. Veri toplama aracı

Öğrencilerin nükleer enerji konusundaki bilişsel yapılarının ortaya çıkarılması amacıyla kelime ilişkilendirme testinden yararlanılmıştır. Çalışmada öncelikle konuya karar verilmiş ve güncel ve teknoloji ile ilişkili bir alan olan nükleer enerji tercih edilmiştir. Araştırmacı tarafından nükleer enerji ünitesi incelenerek konu ile ilişkili anahtar kavramlar belirlenmiştir. Belirlenen anahtar kavramlar radyasyon, nükleer reaktörler, fisyon/füzyon, enerji, temiz enerji, nükleer atık, nötron, radyoaktif madde, radyoaktif çekirdek ve uranyum zenginleştirmedir. Bu anahtar kelimeler hakkında bir atom fiziği, bir de nükleer fizik alanında çalışan iki öğretim elemanın fikirleri alınmıştır. Alınan öneriler doğrultusunda kelime ilişkilendirme testinde fisyon/füzyon, nükleer atık, radyoaktif madde, radyoaktif çekirdek ve uranyum zenginleştirme kavramlarının yer alması belirlenmiştir. Öğrencilere uygulanacak ölçme aracında sayfanın başlangıç kısmında başlık, ardından öğrencilerin demografik verilerine yönelik bilgilerin yer aldığı kısım yerleştirilmiştir. Sayfanın üst kısmında çalışmanın amacı belirtilmiştir. Amaç sonrasında yönergeye yer verilmiştir. Yönergede verilen örneğin incelenerek kelime ilişkilendirme testinin anlaşılması, anahtar kelimelerle ilgili yan tarafta bulunan boşluklara akıllarına ilk gelen kelimelerin yazılması, her bir kavram için aynı işlemin tekrar edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yönergenin ardından fotosentez konusunda bir kelime ilişkilendirme testi örneği yerleştirilmiştir. Son olarak her anahtar kavram 10 kez tekrarlanarak yazılmış ve

ISBN : 978-625-6283-09-1

yan taraflarına boşluk bırakılmıştır. Bu şekilde 5 anahtar kavram sayfaya yerleştirilerek ölçme aracı oluşturulmuştur.

2.3. Verilerin toplanması

Veri toplama sürecinde dersi veren öğretmen ve uygulamaları yürütülen öğretim elemanı aynı anda sınıfta hazır bulunmuştur. Oluşturulan veri toplama aracı 12. Sınıf öğrencilerine uygulanmadan önce çalışmanın amacı ve kelime ilişkilendirme testi hakkında öğretim elemanı tarafından açıklamada bulunulmuştur. Ardından tüm sınıfla birlikte verilen örnek incelenerek kelime ilişkilendirme testinin yapısı açıklanmıştır. Bir sonraki aşamada veri toplama aracı tüm sınıfa dağıtılmış ve tekrar amaç, yönerge ve örneğe hızlıca bakmaları istenmiştir. Son aşamada her bir kavram için 10 adet ilişkili kelime yazmaları istenmiştir. Bunun için öncelikle ilk kavramdan başlanmış ve gönüllü katılımcılara bir dakika süre tanınmıştır. Bu işlem tüm anahtar kavramlar için devam etmiştir. Tüm kavramlar tamamlandıktan sonra veri toplama aracı öğrencilerden alınmıştır. Uygulama süreci yaklaşık olarak 20 dakika sürmüştür.

2.4. Verilerin analizi

Veri toplama aracı analizinde öncelikle demografik bilgilere yönelik bir gruplama yapılmıştır. Her bir anahtar kelime ayrı ayrı incelenmiştir. Analiz sürecinde öncelikle anahtar kavramlara göre yazılan sözcükler çıkarılmış ve frekanslandırılmıştır. Ardından bu kelimeler en yüksekten en düşük frekansa göre sıraya dizilmiştir. Sonrasında kesme noktaları dikkate alınarak kavramlar gruplandırılmıştır. Kavram ağlarında kesme noktası 10 ve onun katları şeklinde belirlenmiştir. Yani 20-29 arası frekansa sahip kavramlar öncelikle bir kavram ağında gösterilmiştir. Ardından aynı kavrama ek olarak 10- 19 arası frekanslı kavramlar birbiri ile ilişkilendirilerek kavram ağı üzerinde sunulmuştur. Son olarak oluşturulan kavram ağıları yardımı ile veri yazıya dönüştürülmüş ve gerekli sonuçlar çıkarılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 1'de öğrenciler tarafından kelime ilişkilendirme testine verilen cevaplara ait frekanslar her bir anahtar kelime için sunulmuştur.

Tablo1: Kelime ilişkilendirme testine verilen cevaplar

	Nükleer atık	Fisyon/Füzyon	Radyoaktif madde	Radyoaktif çekirdek	Uranyum zenginleştirme
Proton		8		22	1
Enerji		22	5	14	18
Uranyum	2		21	5	8
Çevre kirliliği	20				
Parçalanma		19	2	4	2
Radyasyon	13	4	16	1	2
R. Çekirdek		15	2	5	
Pil/Batarya	14		2		8
Birleşme		14			
Nötron		7		13	1
Kanser	7		13		
Zararlı	6		13	1	2
İran					13
Çarpışma		13		1	
X ışını			11		
Mutasyon	10		6	2	

ISBN : 978-625-6283-09-1

MR			9		
Atom		9		8	2
Güçlü		1		8	5
Tepkime		7			
Reaktör		1	2		7
Fizik	4		2	6	2
Elektron		2		6	
Ölüm	4		6		
Ultrason			6		
Hastane			6		
Füze		6			
Bomba		6			
Güneş		6			
Kimya	2	2	3	3	6
Çernobil			5		
Plütonyum			5		
Uyarı işareti			5		
Para					5
Işıma	2			4	
Maden					4
Hiroşima	3		1		
Zehirli	3				
Telefon			3		
Rusya			3		
Tehdit	2				
Çöp	2				
Küresel ısınma	2				
Einstein		2		1	1
Japonya			2		
Fisyon/füzyon				2	
Toryum				2	
A. Altı parça.		2		2	
İzotop				2	1
Doğa					1
Oppenheimer				1	1
Ağır				1	
Cern				1	
ABD			1		
Ukrayna			1		
Çin			1		
Plütonyum	1				

Beş farklı anahtar kelimeye verilen cevaplar incelendiğinde öğrencilerin frekansları birbirinden farklı olmasına rağmen genellikle birbiri ile ilişkili kavramları farklı alt kavramlar için ifade ettiği görülmektedir. Tablo 1'de de görüldüğü gibi en yüksek frekansa sahip proton (f=22) ve enerji (f=22) kelimeleri olmuştur. Çevre kirliliği, pil/batarya, mutasyon, birleşme, parçalanma radyasyon, uranyum, kanser, zararlı, X ışını, radyoaktif çekirdek, nötron, proton ve İran sözcükleri ise 10 ve üzere frekansa sahip kavramlardır. Bu doğrultuda belirlenen kesme noktası 10 ve üzerinde frekansa sahip olan sözcükler aşağıda yer alan iki şekilde gösterilmiştir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

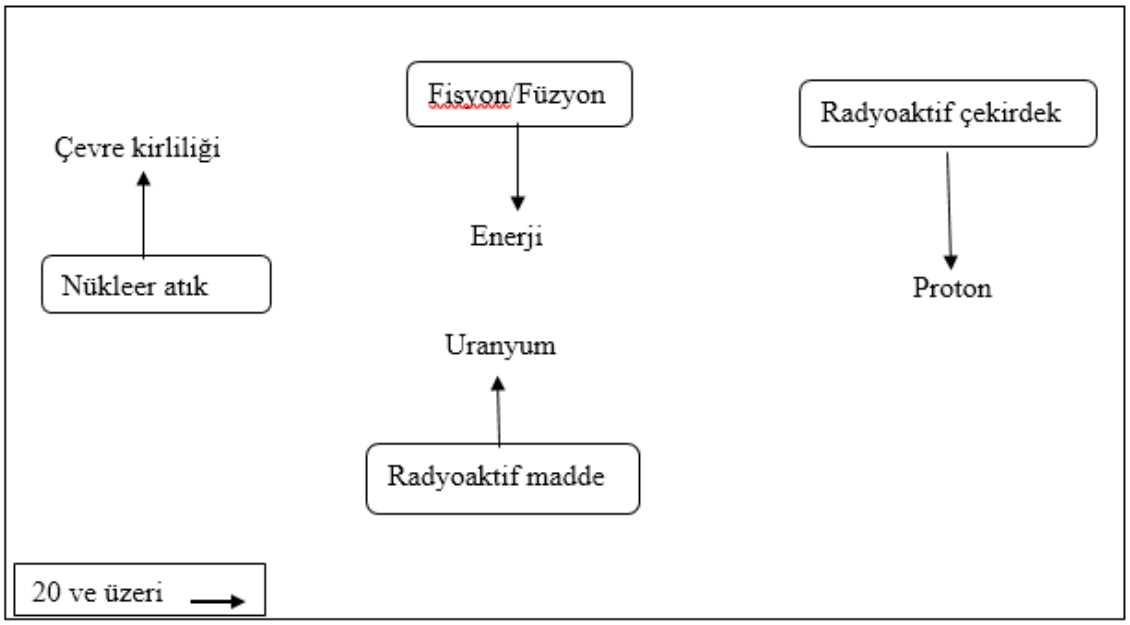

Şekil 1. Kesme noktası 20 ve üzeri olan sözcükler için kavram ağı

Şekil 1'de de görüldüğü gibi kesme noktası 20 ve üzeri olan sözcüklerde nükleer atık için çevre kirliliği, fisyon/füzyon için enerji, radyoaktif madde için uranyum ve radyoaktif çekirdek için proton sözcüleri üretilmiştir.

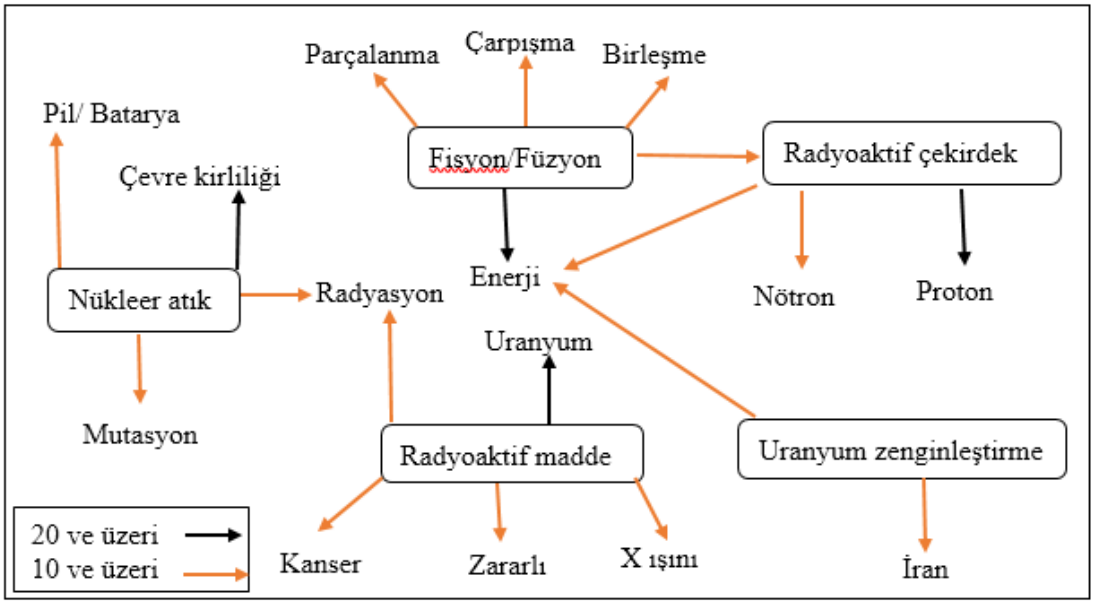

Şekil 2. Kesme noktası 10 ve üzeri olan sözcükler için kavram ağı

Şekil 2'de de görüldüğü gibi kesme noktası 10 ve üzeri sözcükler incelendiğinde nükleer atık için mutasyon, pil/batarya ve radyasyon sözcükleri, fisyon/ füzyon için parçalanma, çarpışma, birleşme ve radyoaktif çekirdek sözcükleri, radyoaktif madde için radyasyon, kanser, zararlı, X ışını sözcükleri, radyoaktif çekirdek için enerji ve nötron sözcükleri ile uranyum zenginleştirme için enerji ve İran sözcükleri belirtilmiştir.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

ISBN : 978-625-6283-09-1

Enerji tüm alt kavramlar dikkate alındığında en fazla ilişkilendirilen kelime olmuştur. Burada en çok nükleer fisyon ve füzyon olayları ile ilişkilendirme yapılmıştır. Bu durum akıllara nükleer enerji santrallerini getirmektedir. Bu fikrin oluşmasında ülkemizde yapım süreci devam eden Akkuyu nükleer santrali (Molu vd., 2016) ve Japonya'da bir deprem hadisesi ile gündeme gelen Fukuşima santraline yönelik haberlerin etkili olduğu düşünülmektedir (Ergün ve Polat, 2012). Öğrenciler tarafından enerji kavramının yazılmasının bir başka nedeni enerjiye her alanda ihtiyaç duyulmasına karşın mevcut imkânların kısıtlılığından dolayı ülkemizde enerjinin pahalı bir harcama olması ve buna çözüm olabilecek kaynaklardan biri olarak nükleer enerjinin görülmesi olabilir. Enerji ihtiyacının çok fazla olması ve özelikle elektrik enerjine ihtiyaç duyulması nedeniyle nükleer enerjinin buna bir alternatif olarak görülüp enerji sistemine dahil edilmesinin bu duruma bir katkı sağlayacağı düşünülmüş olabilir (Ateş ve Saraçoğlu, 2013).

Nükleer santrallerin ilişkilendirildiği önemli bir konu da çevre kirliliğidir. Kavram nükleer atıkla ilişkilendirilmiş ve nükleer atıkların çevre kirliliğine neden olabileceği düşünülmüştür. Ancak fosil yakıtlarla kıyaslandığında nükleer enerjinin çevreye etkilerinin daha az olduğu görülmektedir (İşeri ve Özen, 2012). Nükleer enerji ile birlikte CO_2 salınım düzeyi azalmakta, asit yağmurları gibi olumsuz etkiler görülmemekte, sera gazı salınım emisyonu düşmektedir (Ergün ve Polat, 2012). Buna rağmen öğrencilerde bu fikirlerin yer alması yeterli eğitimin alınmadığını düşündürmektedir. Özellikler lisans düzeyinde derslerin bu alan için konu içeriğinin eksik olduğu bilinmektedir (Molu vd., 2016). Bunun yanında ilişkili derslerde de bu konulara yeterince vurgu yapılmadığı ortaya çıkmaktadır (Ateş ve Saraçoğlu, 2013). Benzer durumun lise düzeyinden başladığı ve öğrencilerin çevre eğitimi konusunda yeterli bilgi ve beceri ile yetişmediği ortaya çıkmaktadır. Bu durum öğrencilerde oluşan çevre bilincinin okullardan ziyade çevresel faktörlerin etkisiyle oluştuğunu düşündürmektedir.

Bir diğer dikkati çeken kelimenin uranyum ve İran olduğu görülmektedir. Sayı olarak bu kelimler fazla olmamasına rağmen ABD, Ukrayna, Çin gibi ülkelerden de bahsedilmektedir. Son zamanlarda yaşanan siyasi çekişmelerin bu cevaplara yansıdığı görülmektedir. İran-ABD arası yaşanan gerginliklerin bir etkisinin de nükleer santrallere bağlanması konunun ülkelerle ilişkilendirilmesinde etkili olduğunu düşündürmektedir. Özellikle nükleer santrallere sahip ülkelerin dünya üzerinde söz sahibi olması bu ülkelerin hatırlanmasına vesile olmuş olabilir (Ateş ve Saraçoğlu, 2013).

Bir diğer kullanılan kelime mutasyon, zararlı kanser gibi insan sağlığı üzerine olumsuz etkiler oluşturan ifadelerdir. Benzer çalışmalarda da öğrenciler tarafından nükleer santrallerin kullanımı sonucu insan ve çevre sağlığı üzerinde olumsuz etkilere neden olabileceği belirtilmiştir (Ateş ve Saraçoğlu, 2013; Ayaz vd., 2016). Bu durumun bir nedeni sanayileşmenin çevreye verdiği zarara bağlı olarak yaşanan olumsuz deneyimler olabilir (Özdemir ve Çobanoğlu, 2008). Nükleer enerjinin zararlı yönleri açışından vurgulanması bu konu hakkında olumsuz düşüncelere neden olabilmektedir (Morgil vd., 2006). Radyoaktivite gıdaların sterilizasyonundan baca gazlarının arıtılmasına golf toplarının imalatından kontak lenslere kadar pek çok alanda kullanılmaktadır. Ancak radyasyon teknolojisi konusunda öğrencilere okullarda yeterli bilgi verilmemesi öğrencilerin bu konuda bilgi eksikliklerini tamamlayamamalarının bir nedeni olarak gösterilebilir. (Morgil vd., 2004; Yalçın ve Kılıç,

ISBN : 978-625-6283-09-1

2005). Bu nedenle yapılması gereken önemli çalışmalardan biri de faydalı ve zararlı yönlerinin vurgulanması olmalıdır (Ergün ve Polat, 2012). Mevcut çalışmada ilişkilendirilen kelimelerde mutasyon kanser, zararlı gibi ifadelerin yüksek frekansta belirtilmesine karşın sanayi, sağlık gibi alanlardaki olumlu etkilerinin belirtilmemesi bu konuda lise öğrencilerindeki bir bilgi eksikliği olarak görülebilir.

Sonuç olarak öğrencilerin enerji ihtiyacı konusunda gelecekte yaşanan sıkıntıların farkında oldukları ve bunun çözümlerinden birinin de nükleer enerji olduğunu gördükleri verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Ancak enerji sağlaması dışında olumlu yönlerinin çok fazla görülmediği de ortaya çıkmaktadır. Bu durumun verilen formal eğitimin mevcut konulara yeterince vurgu yapmamasından kaynaklandığı düşündürmektedir. Öğrencilerin mevcut bilgileri ve yazılan ilişkili kelimelerde radyoaktivite konusu ile ilişkili bazı kavramların kimya dersi içeriğinde yer aldığını göstermektedir. Bu doğrultuda mevcut içerikte izotop, uyarılma, tepkime gibi kavramların yanında nükleer enerjinin faydaları ve kullanım alanları hakkında da programda vurgu yapılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Ateş, H. ve Saraçoğlu, M. (2013). Fen bilgisi öğretmen adaylarının gözünden nükleer enerji. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *14*(3), 175-193.

Ayaz, E., Karakaş, H. ve Sarıkaya, R. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının nükleer enerji kavramına yönelik düşünceleri: Bağımsız kelime ilişkilendirme örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi*, 37, 42-54.

Karasar, N. (2007). Bilimsel araştırma yöntemleri (17. baskı). *Ankara: Nobel Yayıncılık*.

Elçin, A., Karakaş, H. ve Sarıkaya, R. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının nükleer enerji kavramına yönelik düşünceleri: Bağımsız kelime ilişkilendirme örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi*, *37*, 42-54.

Ergün, S. ve Polat, M. A. (2012). Nükleer enerji ve Türkiye'ye yansımaları. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 34-58.

İşeri, E. ve Özen, C. (2012). Türkiye'de sürdürülebilir enerji politikaları kapsamında nükleer enerjinin konumu. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 47, 161-180.

Molu, Z., Kahyaoğlu, H. ve Köksal, E. (2016). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Radyoaktiflikle İlgili Bilgi Düzeyleri. *Turkiye Kimya Derneği Dergisi, Kısım C: Kimya Eğitimi*, 1 (1), 165-190.

Morgil, İ., Yılmaz, A. ve Uludağ, N. (2004). Lise kimya 2 ders kitabında yer alan radyoaktivite konusunun incelenmesi, öğrencilerin bu konudaki bilgilerinin araştırılması ve öneriler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 206-215.

Özdemir, N. ve Çobanoğlu, O. E. (2008). Türkiye'de nükleer santrallerin kurulması ve nükleer enerji kullanımı konusundaki öğretmen adaylarının tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 218-232.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Yalçın, A. ve Kılıç, Z. (2005). Öğrencilerin yanlış kavramaları ve ders kitaplarının yanlış kavramalara etkisi örnek konu: radyoaktivite. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 3, 125-141.

ISBN : 978-625-6283-09-1

2013 OKUL ÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMI ile 2024 OKUL ÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMININ KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

Dr. Öğretim Üyesi, Ahmet UYAR

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, 0000-0001-9694-8629

ÖZET

Çalışmanın amacı 2013 yılında yürürlüğe giren okul öncesi eğitim programı ile 2024 okul öncesi eğitim programının karşılaştırmalı incelenmesidir. 2024 okul öncesi eğitim programında okul öncesi eğitimin amaçlarına *"toplumsal hayata uyum sağlamalarını desteklemek"* maddesi eklenmiştir. Okul öncesi eğitimin temel ilkelerine yedi yeni madde eklenmiş olup, bu maddeler kapsayıcı öğrenme ortamının önemi, öğretim ilkelerine uygun planlama gerekliliği, öğretmenlerin etkili iletişim kurarak psikolojik yakınlık hissi oluşturması ve güvenli bağlanma sağlaması, öğrencilere rehberlik ederek özgürlük verilmesi, özsaygı, özgüven, özdenetim ve özdisiplin gibi becerilerin geliştirilmesi, bireysel gelişim değerlendirmesi gibi konuları ön plana çıkarmaktadır. 2013 yılındaki programda Türkiye'de okul öncesi öğretim programının tarihinin olmadığı 2024 yılında ise bu başlığın eklendiği görülmüştür. Okul öncesi eğitim programının temel özellikleri bağlamında da 2024 yılında eklemeler olmuştur. 2024 yılı eğitim programına, çocukların olumlu tutum geliştirmelerine katkı sağlar, çocuğu bütüncül olarak hedef alır, duyarlı dönemleri dikkate alır, öğretmen rehberdir ve farklı stratejiler kullanmayı gerektirir özellikleri eklenmiştir. 2013 yılı eğitim programında programın uygulama şablonu bulunmamaktadır. 2024 yılı eğitim programında ise çocuk gözlemi, aile görüşmeleri, aylık eğitim planı, değerlendirme, uygulama, günlük plan alt başlıklarının olduğu program uygulama şablonu eklenmiştir. 2024 yılında bilişsel gelişim özelliklerine göre tüm gelişim dönemlerinde (36-48 aylık, 48-60 aylık, 60-72 aylık) çocukların elde etmeleri gereken kazanımların ve kazanım göstergelerinin arttığı ve açıklamaların çok detaylandırıldığı belirlenmiştir. Okul öncesi eğitimin değerlendirilmesinde, çocukların gelişimsel ihtiyaçlarının belirlenmesi, çocuğun gelişim ve öğrenmesinin kanıtlar ile değerlendirilmesi ve ailelerin bilgilendirilmesi maddeleri eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi eğitim programı, karşılaştırmalı inceleme, program değerlendirme.

ISBN : 978-625-6283-09-1

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE 2013 PRESCHOOL EDUCATION PROGRAM AND THE 2024 PRESCHOOL EDUCATION PROGRAM

ABSTRACT

The aim of this study is to conduct a comparative analysis of the 2013 preschool education program and the 2024 preschool education program. In the 2024 preschool education program, a clause has been added to support preschool education's objectives of "helping children adapt to social life." Seven new principles have been added to the fundamental principles of preschool education in 2024, highlighting the importance of an inclusive learning environment, the necessity of planning according to teaching principles, the role of teachers in establishing effective communication to create a sense of psychological closeness and secure attachment, providing guidance to students while allowing freedom, developing skills such as self-respect, self-confidence, self-regulation, and self-discipline, and evaluating individual development. It is noted that in the 2013 program, there was no history section for preschool education programs in Turkey, whereas in 2024, this section has been added. Additionally, in the context of the fundamental characteristics of preschool education programs, additions have been made in 2024 that contribute to fostering positive attitudes in children, taking a holistic approach to the child, considering sensitive periods, guiding teachers, and necessitating the use of different strategies. The 2013 program did not include an implementation template, whereas the 2024 program includes a program implementation template with subheadings such as child observation, family meetings, monthly educational plan, evaluation, implementation, and daily plan. It has been determined that in 2024, there is an increase in the level of detail in explanations regarding the cognitive development characteristics, showing the growth of achievement indicators and explanations across all developmental stages (36-48 months, 48-60 months, 60-72 months). The evaluation of preschool education now includes determining children's developmental needs, assessing children's development and learning with evidence, and informing families.

Keywords: Preschool education program, comparative analysis, program evaluation.

Giriş

ISBN : 978-625-6283-09-1

Günümüzde eğitim sistemlerinin sürekli değişen ihtiyaçlara uyum sağlaması kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir. Bu bağlamda, okul öncesi eğitim programları da sürekli olarak gözden geçirilmekte ve güncellenmektedir (MEB, 2013; MEB, 2024). Bu çalışma, 2013 yılında yürürlüğe giren ve Türkiye'de okul öncesi eğitim programının tarihini oluşturan 2024 yılında önemli değişiklikler ve eklemelerle güncellenen okul öncesi eğitim programlarını karşılaştırmayı amaçlamaktadır.

2013 okul öncesi eğitim programı, o dönemin eğitim anlayışına ve ihtiyaçlarına uygun olarak oluşturulmuş, temel ilkeleri ve hedefleri belirlemiştir. Ancak zaman içinde eğitim anlayışı, toplumsal beklentiler ve pedagojik yaklaşımların gelişmesiyle birlikte bu programda bazı eksikliklerin ve ihtiyaçların ortaya çıktığı görülmüştür. Bu nedenle, 2024 yılında yapılan değişiklikler, özellikle eğitim programının temel ilkeleri, amaçları ve uygulama yöntemleri gibi kritik alanlarda büyük öneme sahiptir.

2024 okul öncesi eğitim programında yapılan değişikliklerin, eğitim sistemi ve öğrenci gelişimi üzerindeki etkileri geniş kapsamlı olarak ele alınacaktır. Bu çalışma, özellikle yeni eklenen maddelerin eğitimdeki yansımalarını, öğretmenlerin ve öğrencilerin deneyimlerini, eğitim politikalarının şekillenmesindeki etkileri gibi konuları detaylı bir şekilde inceleyecektir.

Okul öncesi eğitim programlarının değerlendirildiği çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Başaran ve Ulubey, 2018; Delibaş vd., 2023; Erkuş ve Yazar, 2013; Işık, 2015; Koçin ve Tuğluk, 2020; Köksal vd., 2016). Fakat bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak güncel 2024 yılı okul öncesi eğitim programı ile 2013 yılı okul öncesi eğitim programı karşılaştırılmıştır. Bu çalışma, Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından 2013 ve 2024 yıllarında yayımlanan Okul Öncesi Eğitim Programları üzerine bir doküman incelemesi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu inceleme, programların tarihçesini, amaçlarını, temel ilkelerini, öğrenme hedeflerini ve içeriklerini karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirecek ve bu değişimlerin eğitim alanında nasıl bir etki yarattığını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Çalışmanın sonuçları, eğitim alanında politika yapıcılar, eğitimciler ve araştırmacılar için önemli ipuçları sunacak ve okul öncesi eğitim programlarının sürekli iyileştirilmesi ve güncellenmesi sürecine katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda, 2013 ve 2024 okul öncesi eğitim programlarının karşılaştırmalı analizi, eğitimdeki değişim ve dönüşüm süreçlerine ışık tutacak ve gelecek çalışmalara yol gösterecektir. Bu bağlamda çalışanın amacı 2013 yılında yürürlüğe giren okul öncesi eğitim programı ile 2024 okul öncesi eğitim programının karşılaştırmalı incelenmesidir.

Yöntem

Araştırmada, nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, mevcut belge ve dokümanlar aracılığıyla bir durumun doğru bir şekilde analiz edilmesini amaçlar. Doküman incelemesi genellikle hedef belgelerin taranmasıyla gerçekleştirilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu tür incelemeler için kullanılabilecek materyaller arasında kitaplar, makaleler, fermanlar ve yazıtlar gibi yazılı kaynaklar yer alırken, görsel kaynaklar arasında resimler, slaytlar, bayraklar ve pullar bulunabilir (Sönmez ve Alacapınar, 2019). Karasar'a göre (2023), doküman incelemesi/tarama

ISBN : 978-625-6283-09-1

modeli, bir durumu olduğu gibi belirlemeyi amaçlar, bu durumun ne zaman gerçekleştiği veya gerçekleşeceği önemli değildir. Araştırma kapsamında, Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından 2013 ve 2024 yıllarında yayımlanan Okul Öncesi Eğitim Programı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın veri kaynağını 2013 ve 2024 yıllarında Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan Okul Öncesi Eğitim Programları oluşturmaktadır. Doküman incelemesi yoluyla elde edilen veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Betimsel analiz, verilerin bir çerçeve oluşturularak işlenmesi, tematik çerçeveye göre sınıflandırılması, bulguların tanımlanması ve ardından bu bulguların yorumlanmasını içeren dört aşamadan oluşur (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırma kapsamında, her iki öğretim programı incelenerek 10 tema belirlenmiş, bu tema altındaki bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulgular her bir tema için ayrı çizelgeler halinde sunulmuştur. 2013 ve 2024 okul öncesi eğitim programlarının okul öncesi eğitimin amaçlarına göre karşılaştırılmasına yönelik bulgular Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Okul Öncesi Eğitimin Amaçlarına Göre Karşılaştırma

Tema	2013 okul öncesi eğitimi programı	2024 okul öncesi eğitimi programı
Okul Öncesi Eğitim Amaçları	**1.** Çocukların beden, zihin ve duygu gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak, **2.** Onları ilkokula hazırlamak, **3.** Şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı yaratmak, **4.** Çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamaktır.	**1.** Çocukların beden, zihin ve duygu gelişimlerini desteklemek ve iyi alışkanlıklar kazanmalarını sağlamak, **2.** Toplumsal hayata uyum sağlamalarını desteklemek, **3.** Onları ilkokula hazırlamak, **4.** Şartları elverişsiz olan çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı sunmak, **5.** Çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamaktır.

Çizelge 1'de görüldüğü gibi 2013 ve 2024 okul öncesi eğitim programlarının okul öncesi eğitimin amaçlarına göre benzerlik göstermektedir. 2024 okul öncesi eğitim programında okul öncesi eğitimin amaçlarına *"toplumsal hayata uyum sağlamalarını desteklemek"* maddesi eklendiği görülmüştür. 2013 ve 2024 okul öncesi eğitim programlarının okul öncesi eğitimin temel ilkelerine göre karşılaştırılmasına yönelik bulgular Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Okul Öncesi Eğitimin Temel İlkelerine Göre Karşılaştırma

ISBN : 978-625-6283-09-1

Tema	2013 okul öncesi eğitimi programı	2024 okul öncesi eğitimi programı
Okul Öncesi Eğitimin Temel İlkeleri	• 18 madde yer almaktadır	• 25 madde yer almaktadır. • Kapsayıcı öğrenme ortamı olmalıdır. • Öğrenme süreci planlanırken öğretim ilkeleri (somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene, nesnellik ve açıklık gibi) göz önünde bulundurulmalıdır. • Hoşgörü yerine müsamaha kavramı kullanılmıştır. • Öğretmenler çocuklarla kurdukları olumlu, sürekli ve duyarlı etkileşimler ile psikolojik yakınlık hissini oluşturmalı ve güvenli bağlanmayı sağlamalıdır. • Çocuklara özsaygı, özgüven ve özdenetim, özdisiplin, kazandırılmalıdır. • Öğrencilere özgürlük sağlanarak onlara rehberlik edilerek keşfederek öğrenmeleri sağlanmalıdır. • Öğretmenler günlük, haftalık ve yıllık olarak tekrarlanan düzenli etkinlikler planlamalıdır. • Çocukların bağımsız davranışlar geliştirmeleri desteklenmeli; yardıma gereksinim duyduklarında yetişkin desteği, rehberliği ve güven verici yakınlığı sağlanmalı, çocukların başkalarına yardım edebileceği fırsatlar oluşturulmalıdır. • Öğrenme sürecinde çocukların fikirlerine saygı gösterilmeli, karar verme, plan yapma ve değerlendirme süreci ortaklaşa yönetilmelidir. • Her bir çocuğun bireysel gelişim değerlendirmesi yapılmalıdır. • Öğretmenlerin özdeğerlendirme yapmaları gerekir.

Çizelge 2'de görüldüğü gibi 2024 yılında okul öncesi eğitimin temel ilkelerine yedi yeni madde eklenmiştir. Bu maddeler kapsayıcı öğrenme ortamının önemi, öğretim ilkelerine uygun planlama gerekliliği, öğretmenlerin etkili iletişim kurarak psikolojik yakınlık hissi oluşturması ve güvenli bağlanma sağlaması, öğrencilere rehberlik ederek özgürlük verilmesi, özsaygı, özgüven, özdenetim ve özdisiplin gibi becerilerin geliştirilmesi, bireysel gelişim değerlendirmesi gibi konuları ön plana çıkarmaktadır. 2013 ve 2024 okul öncesi eğitim programlarının tarihçesinin bulunma durumuna göre karşılaştırılmasına yönelik bulgular Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Okul Öncesi Eğitim Programının Tarihçesinin Bulunmasına Göre Karşılaştırma

Tema	2013 okul öncesi eğitimi programı	2024 okul öncesi eğitimi programı
Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim Programının Tarihçesi	Bulunmamaktadır.	1953, 1989, 1994, 2002, 2003 ve 2013 yürürlüğe giren okul öncesi

ISBN : 978-625-6283-09-1

	eğitim programlarının tarihçesi yer almaktadır.

Çizelge 3 incelendiğinde 2013 yılında okul öncesi eğitim programının tarihçesine yer verilmemiştir. 2024 yılı eğitim programında ise 1953, 1989, 1994, 2002, 2003 ve 2013 yıllarında yürürlüğe giren okul öncesi eğitim programları tarihçelerine yer verilmiştir. 2013 ve 2024 okul öncesi eğitim programlarının okul öncesi eğitimin temel özelliklerine göre karşılaştırılmasına yönelik bulgular Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. Okul Öncesi Eğitimin Temel Özelliklerine Göre Karşılaştırma

Tema	2013 okul öncesi eğitimi programı	2024 okul öncesi eğitimi programı
Okul Öncesi Eğitim Programının Temel Özellikleri	Çocuk merkezlidir, esnektir, sarmaldır, eklektiktir, dengelidir, oyun temellidir, keşfederek öğrenme önceliklidir, yaratıcılığın geliştirilmesi ön plandadır, günlük yaşam deneyimlerinin ve yakın çevre olanaklarının eğitim amaçlı kullanılmasını teşvik eder, temalar/konular amaç değil araçtır, öğrenme merkezleri önemlidir, kültürel ve evrensel değerleri dikkate alır, aile eğitimi ve katılımı önemlidir, değerlendirme süreci çok yönlüdür, özel gereksinimli çocuklar için uyarlamalara yer vermektedir, rehberlik hizmetlerine önem vermektedir.	• Çocukların öğrenmeye karşı olumlu tutum geliştirmelerine katkı sağlar. • Çocukta olumlu bakış açısını destekler. • Çocuğu bütüncül olarak hedef alır. • Duyarlı dönemleri dikkate alır. • Çocukların gelişimsel olarak bir üst aşamaya ilerlemelerini sağlayacak deneyimler sunar. • Öğretmen rehberdir. • Farklı stratejiler kullanmayı gerektirir. • Kapsayıcıdır.

Çizelge 4'te görüldüğü gibi 2024 okul öncesi eğitim programının temel özellikleri, çocukların olumlu bir öğrenme ortamı içinde bütüncül bir şekilde gelişmelerini sağlamak için farklı stratejiler ve duyarlı dönemleri dikkate alarak kapsayıcı bir yaklaşımı benimsemesidir. 2013 ve 2024 okul öncesi eğitim programlarının okul öncesi eğitimin programı uygulama şablonu bulunma durumuna göre karşılaştırılmasına yönelik bulgular Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Okul Öncesi Eğitimin Program Uygulama Şablonuna Göre Karşılaştırma

Tema	2013 okul öncesi eğitimi programı	2024 okul öncesi eğitimi programı
Program Uygulama Şablonu	Bulunmamaktadır.	**1.** Çocuk gözlemi **2.** Aile görüşmeleri **3.** Aylık eğitim planı **4.** Değerlendirme (gözlem ve değerlendirme, çocuk, program ve öğretmen açısından değerlendirme) **5.** Uygulama (etkinlik uygulaması)

ISBN : 978-625-6283-09-1

	6. Günlük plan

Çizelge 5'te görüldüğü gibi 2013 yılı eğitim programında programın uygulama şablonu bulunmamaktadır. 2024 yılı eğitim programında ise çocuk gözlemi, aile görüşmeleri, aylık eğitim planı, değerlendirme, uygulama, günlük plan alt başlıklarının olduğu ve bu başlıklar altında detaylı açıklamaların bulunduğu program uygulama şablonu eklenmiştir. 2013 ve 2024 okul öncesi eğitim programlarının okul öncesi eğitimin bilişsel gelişim özelliklerine göre karşılaştırılmasına yönelik bulgular Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. Okul Öncesi Eğitimin Bilişsel Gelişim Özelliklerine Göre Karşılaştırma

Tema	2013 okul öncesi eğitimi programı	2024 okul öncesi eğitimi programı
Bilişsel Gelişim Özellikleri	• 36-48 aylık çocuklar için bilişsel gelişim için 11 kazanım • 48-60 aylık çocuklar için bilişsel gelişim için 20 kazanım • 60-72 aylık çocuklar için bilişsel gelişim için 22 kazanım	• 36-48 aylık çocuklar için bilişsel gelişim için 27 kazanım • 48-60 aylık çocuklar için bilişsel gelişim için 29 kazanım • 60-72 aylık çocuklar için bilişsel gelişim için 26 kazanım

Çizelge 6'da görüldüğü gibi her iki programda da çocukların bilişsel gelişim dönemlerine göre ayrı ayrı kazanımlar bulunmaktadır. Fakat 2024 yılında bu kazanım sayılarında önemli artış olduğu söylenebilir. 2013 ve 2024 okul öncesi eğitim programlarının okul öncesi eğitimin bilişsel gelişim ile kazanım, gösterge ve açıklamalarına göre karşılaştırılmasına yönelik bulgular Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7. Okul Öncesi Eğitimin Bilişsel Gelişim ile İlgili Kazanım, Gösterge ve Açıklamalarına Göre Karşılaştırma

Tema	2013 okul öncesi eğitimi programı	2024 okul öncesi eğitimi programı
Bilişsel Gelişim ile İlgili Kazanım, Gösterge ve Açıklamaları	Var	2013 yılındaki göstergelerin sayısında önemli bir artış olduğu ve açıklamaların çok daha detaylı yapıldığı belirlenmiştir.

Çizelge 7'de de belirtildiği gibi 2024 yılında göstergelerin sayısında önemli bir artış olduğu ve açıklamaların çok daha detaylı yapıldığı söylenebilir. 2013 ve 2024 okul öncesi eğitim programlarının okul öncesi eğitimin dil, sosyal ve duygusal gelişim, motor gelişim, özbakım becerilerine göre karşılaştırılmasına yönelik bulgular Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. Okul Öncesi Eğitimin Dil, Sosyal ve Duygusal Gelişim, Motor Gelişim, Özbakım Becerilerine Göre Karşılaştırma

Tema	2013 okul öncesi eğitimi programı	2024 okul öncesi eğitimi programı
Dil, Sosyal ve Duygusal Gelişim, Motor Gelişim, Özbakım Becerileri	Var	Dil gelişimine, sosyal ve duygusal gelişime, motor gelişime, özbakım becerilerine yönelik kazanım ve gösterge sayılarında önemli bir artış olduğu ve açıklamaların çok daha detaylı yapıldığı belirlenmiştir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Çizelge 8'de de belirtildiği gibi 2024 yılında dil gelişimine, sosyal ve duygusal gelişime, motor gelişime, özbakım becerilerine yönelik kazanım ve gösterge sayılarında önemli bir artış olduğu ve açıklamaların çok daha detaylı yapıldığı söylenebilir. 2013 ve 2024 okul öncesi eğitim programlarında okul öncesi eğitimin planlanması ve uygulanmasına göre karşılaştırılmasına yönelik bulgular Çizelge 9'da verilmiştir.

Çizelge 9. Okul Öncesi Eğitimin Planlanması ve Uygulanmasına Göre Karşılaştırma

Tema	2013 okul öncesi eğitimi programı	2024 okul öncesi eğitimi programı
Okul Öncesi Eğitimin Planlanması ve Uygulanması	• Kullanılan görseller gerçek ortamlara ait değil çizim • Öğrenme merkezleri ve bu merkezlerde yapılacak etkinliklere değinilmiştir.	• Kullanılan görseller gerçek ortamlara ait resim • Öğrenme merkezleri ve bu merkezlerde yapılacak etkinliklere ayrıntılı değinilmiştir.

Çizelge 9 incelendiğinde 2013 yılında kullanılan görsellerin çizim, 2024 yılında gerçek ortamlara ait resim olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra 2024 yılı eğitim programında öğrenme merkezleri ve bu merkezlerde yapılacak etkinliklere ayrıntılı değinilmiştir. 2013 ve 2024 okul öncesi eğitim programlarında okul öncesi eğitimin değerlendirilmesine yönelik bulgular Çizelge 10'da verilmiştir.

Çizelge 10. Okul Öncesi Eğitiminin Değerlendirilmesine Göre Karşılaştırma

Tema	2013 okul öncesi eğitimi programı	2024 okul öncesi eğitimi programı
Okul Öncesi Eğitiminin Değerlendirilmesi	• Çocukların değerlendirilmesi • Programın değerlendirilmesi • Öğretmenin kendini değerlendirmesi	• Çocuğun gelişim ve öğrenmesinin kanıtlar ile değerlendirilmesi • Çocukların gelişimsel ihtiyaçlarının belirlenmesi • Ailelerin somut kanıtlar ile bilgilendirilmesi • Öğretmen öz-değerlendirmesi • Programın değerlendirilmesi

Çizelge 10 incelendiğinde 2024 yılı okul öncesi eğitim programında okul öncesi eğitimin değerlendirilmesinde, çocukların gelişimsel ihtiyaçlarının belirlenmesi, çocuğun gelişim ve öğrenmesinin kanıtlar ile değerlendirilmesi ve ailelerin bilgilendirilmesi maddeleri eklenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın amacı, 2013 yılında yürürlüğe giren okul öncesi eğitim programı ile 2024 okul öncesi eğitim programının karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Bu karşılaştırmada, 2024 okul öncesi eğitim programında yapılan değişiklikler ve eklemeler özellikle vurgulanmıştır.

Öncelikle, 2024 okul öncesi eğitim programında okul öncesi eğitimin amaçlarına *"toplumsal hayata uyum sağlamalarını desteklemek"* maddesi eklenmiştir. Ayrıca, bu programda okul öncesi eğitimin temel ilkelerine yedi yeni madde eklenmiş olup, bu maddeler kapsayıcı öğrenme ortamının önemi, öğretim ilkelerine uygun planlama gerekliliği,

ISBN : 978-625-6283-09-1

öğretmenlerin etkili iletişim kurarak psikolojik yakınlık hissi oluşturması ve güvenli bağlanma sağlaması, öğrencilere rehberlik ederek özgürlük verilmesi, özsaygı, özgüven, özdenetim ve özdisiplin gibi becerilerin geliştirilmesi, bireysel gelişim değerlendirmesi gibi konuları ön plana çıkarmaktadır.

2024 yılı okul öncesi eğitim programı, çocukların öğrenme sürecine olumlu bir bakış açısı kazanmalarını teşvik ederek, eğitim ortamında pozitif bir atmosfer oluşturur. Çocukların bireysel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, onları bütüncül bir şekilde ele alır ve gelişimsel dönemlerini hassasiyetle dikkate alır. Program, çocuklara çeşitli deneyimler sunarak, onların gelişimsel aşamalarında ilerlemelerini sağlayacak ortamlar oluşturur. Öğretmenler, bu programda rehberlik rolünü üstlenerek, çocukların öğrenme sürecinde etkin bir şekilde yönlendirir ve onlara destek olur. Programın kapsayıcı yapısı, farklı öğrenme stillerine ve ihtiyaçlarına sahip çocukları da içerecek şekilde tasarlanmıştır. Bu da çocukların öğrenme deneyimlerini daha zengin ve çeşitli kılar, onların gelişimini destekleyici bir ortam sunar.

2013 yılındaki programda Türkiye'de okul öncesi öğretim programının tarihinin olmadığı, ancak 2024 yılında bu başlığın eklendiği görülmüştür. Bu değişikliklerin yanı sıra, 2024 yılında okul öncesi eğitim programının temel özelliklerinde de eklemeler yapılmıştır. Bu eklemeler, çocukların olumlu tutum geliştirmelerine katkı sağlamak, çocuğu bütüncül olarak hedef almak, duyarlı dönemleri dikkate almak, öğretmenin rehberlik rolünü vurgulamak ve farklı stratejilerin kullanımını gerektirmektir.

Eğitim programı uygulaması açısından da önemli değişiklikler yapılmıştır. Örneğin, 2024 yılı eğitim programında çocuk gözlemi, aile görüşmeleri, aylık eğitim planı, değerlendirme, uygulama, günlük plan alt başlıklarının olduğu program uygulama şablonu eklenmiştir. Ayrıca, 2024 yılında bilişsel gelişim özelliklerine göre tüm gelişim dönemlerinde (36-48 aylık, 48-60 aylık, 60-72 aylık) çocukların elde etmeleri gereken kazanımların ve kazanım göstergelerinin arttığı ve açıklamaların çok detaylandırıldığı belirlenmiştir.

Sonuç olarak, 2024 yılındaki okul öncesi eğitim programındaki bu değişiklikler ve eklemeler, programın daha etkili ve çocuk odaklı olmasını sağlamıştır. Ancak, bu değişikliklerin uygulanması ve etkinliğinin değerlendirilmesi sürecinde dikkatli bir yaklaşım gerekmektedir. Bu çerçevede, programın değerlendirilmesinde çocukların gelişimsel ihtiyaçlarının belirlenmesi, çocuğun gelişim ve öğrenmesinin kanıtlar ile değerlendirilmesi ve ailelerin bilgilendirilmesi gibi maddelerin eklenmesi önemlidir. Elde edilen doğrultusunda politika geliştiricilere ve araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir:

- Okul öncesi eğitim programlarına daha fazla çocuk odaklı yaklaşım benimsemek, çocukların bireysel ihtiyaçlarını ve gelişimlerini desteklemek için önemlidir. Bu bağlamda, programların esnekliği ve adaptasyon yeteneği artırılmalıdır.
- Ailelerin eğitim sürecine aktif olarak katılımı ve bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Ebeveynlerin çocukların eğitimine yönelik beklentileri ve katkıları programların tasarımında dikkate alınmalıdır.
- Değişen öğretim programlarıyla birlikte öğretmenlerin rolü ve yetkinlikleri değişen eğitim ortamlarında önem kazanmaktadır. Bu nedenle, öğretmenlerin sürekli mesleki

ISBN : 978-625-6283-09-1

gelişimlerine yönelik destekler sağlanmalı ve güncel pedagojik yaklaşımlara uygun olarak eğitilmelidirler.

- Güncellenen 2024 yılı öğretim programının uygulanmasıyla birlikte güçlü ve zayıf yönlerine yönelik paydaş görüşleri alınmalıdır.
- Eğitim programlarının değerlendirilmesi sürecinde çoklu veri kaynakları kullanılmalıdır. Hem nitel hem de nicel verilerin bir arada kullanılması (Gözlem, görüşme, anket), programların etkinliği hakkında daha kapsamlı bir görünüm sağlayabilir.

Kaynakça

Başaran, S. T., & Ulubey, Ö. (2018). 2013 Okul Öncesi Eğitim Programının Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *51*(2), 1-32. https://doi.org/10.1501/Egifak.000000

Delibaş, S. T., Topaç, A., Durmuşoğlu, E., & Arat, M. (2023). Okul öncesi eğitim programındaki değerler eğitimine ilişkin okul öncesi öğretmenlerinin görüşleri. *Ulusal Eğitim Dergisi*, *3*(5), 905-919. https://uleder.com/index.php/uleder/article/view/253

Erkuş, S., & Yazar, T. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim programındaki değerler eğitimine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (20), 196-211. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/786944

Işık, N. E. (2015). *Öğretmenlerin MEB 2013 okul öncesi eğitim programı hakkında görüşleri ve programı kullanma durumları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Karasar, N. (2023). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Koçin, B., & Tuğluk, M. N.(2020). 2013 Okul öncesi eğitim programının 21. yüzyıl becerileri açısından incelenmesi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, *49*,621–649. https://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1583142768.pdf

Köksal, O., Dağal, A. B., Duman, Ö. A., & Öğretmeni, A. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim programı hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi. *International Journal of Social Science*, *46*(4), 379-394. https://doi.org/10.9761/JASSS3395

Milli Eğitim Bakanlığı (2013). *Okul öncesi eğitimi programı*. Ankara: MEB.

Milli Eğitim Bakanlığı (2024). *Okul öncesi eğitimi programı*. Ankara: MEB.

Sönmez, V. & Alacapınar, F. G. (2019). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

ISBN : 978-625-6283-09-1

KUR'ÂN PERSPEKTİFİNDEN YAHUDİLERİN AHİDLERİNİ BOZMALARI

Doç. Dr. Mustafa TUNÇER
Giresun Üniversitesi
0000-0003-1415-6682

ÖZET

Kur'ân'da kendilerinden en fazla sözü edilen kavimlerin başında İsrailoğulları gelir. Allah'ın onları çeşitli dönemlerde âlemlere üstün kılması ve Firavun'un zulmünden kurtarması; onlara kutsal kitaplar, çok sayıda peygamber göndermesi; çoğu taleplerine olumlu cevap vermesi gibi kendilerine onca nimetler sunduğu anlaşılmaktadır. Kur'ân'a göre Allah, genel anlamda tüm insanlardan; özel olarak da Ehl-i kitaptan, peygamberlerden, müminlerden ve müşriklerden söz/ahid almıştır. Alınan bu sözlerin özü temelde Allah'ın varlığı ve birliğini kabullenme, O'na kulluk vazifesini yerine getirme, O'nun peygamberler aracılığıyla insanlara tebliğ ettiği emirlere uyup yasaklarından kaçınma şeklinde formüle edilebilir. Bu bağlamda Allah hafızalarını canlı tutmak, verdiği nimetlerin karşılığını görmek, doğru inanç ve ibadet ekseninde kalmalarını sağlamak üzere çeşitli ortamlarda İsrâiloğullarından söz almış bir başka ifadeyle onlarla ahidleşmiştir. Tarih boyunca Allah'ın onlara sunduğu nimetlere Kur'ân'da sık sık vurgu yapılması aslında ahidleşmenin keyfiyeti açısından fikir vermektedir. Zira herhangi bir kavme sunulabilecek nimetlerin en fazlası kendilerine sunulmuş ancak onlar kendilerine verilen onca dünyevî ve dinî nimetlere şükredecekleri yerde çok azı hariç nankörce davranarak sözlerine sadık davranmamışlardır. Bunun sonucu olarak da Allah kendilerine lanet okumuş ve rahmetinden uzaklaştırılmıştır. Onların ahde vefa göstermemelerinde kendilerini tüm zamanlar için seçilmiş bir ırk olarak görmüş olmalarının etkisi olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada Kur'an'ın çeşitli pasajlarında dile getirilen Allah'ın İsrâiloğullarından çeşitli konularda söz alması ve onların verdikleri sözlere karşı gösterdikleri olumsuz tavırlar ele alınıp incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Ahid, Mîsâk, Yahudilerin Ahidlerini Bozmaları.

GİRİŞ

Yüce Allah yaratıp dünya sahnesinde yaşaması için fırsat tanıdığı insanlara merhametinin karşılığı olarak çok sayıda peygamber göndermiştir. İsrâiloğullarına çok fazla peygamber gönderilmesinin gerekçeleri incelendiğinde bunun amacının, tevhid inancının dışına çıkan ve fıtrata aykırı hareket eden insanların ihlallerini engellemeye ve yozlaşmaları ıslah etmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Aslında tüm bu eylemlerin temeli sınama maksatlıdır. Bu çerçevede Kur'ân'da çeşitli vesilelerle sınandığı anlaşılan toplulukların başında İsrailoğulları/yahudilerin geldiği görülmektedir. Hatta Allah, bu sınamaların somut göstergelerinden biri olarak onlardan söz almış ama buna rağmen onlar sözlerinde sadık kalmayarak isyan etmişlerdir. Tarih boyunca Allah'ın onlara sunduğu nimetlere Kur'ân'da sık sık vurgu yapılarak hatırlatmalarda bulunulması aslında ahidleşmenin keyfiyeti açısından fikir

ISBN : 978-625-6283-09-1

vermektedir. Zira herhangi bir kavme sunulabilecek nimetlerin en fazlası kendilerine sunulmuş, Firavun'un zulmünden kurtarılmış ve kendilerine çok sayıda peygamber gönderilmiştir. Ancak onlar kendilerine verilen onca dünyevî ve dinî nimetlere şükredecekleri yerde nankörce davranarak ahidleşmeyi ihlal etmişler ve bunun sonucu olarak da Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmışlardır. Onların ahde vefa göstermemelerinde kendilerini tüm zamanlar için seçilmiş bir ırk olarak görmüş olmalarının etkisi olduğu söylenebilir.

1. AHİDLEŞME/SÖZ VERME İLE İLGİLİ KUR'ÂN'DA GEÇEN KAVRAMLAR

1.1. Ahd/ ahid

Ahid kavramı, "ahd" (عهد) kökünden türemiş bir isim olup çoğulu "uhûd"dur. (عهود) Antlaşma, söz verme, güvenme, taahhüt etme, emretme, talimat, gözetleme[2] gibi sözlük anlamında kullanılan *ahid* kelimesi literatürde bir şeyi yerine getirmek üzere söz verme, yemin, mîsâk, ittifak, bir şeyi muhafaza ve tavsiye etme karşılığında kullanılmaktadır.[3] Bu kelime türevleri ile birlikte çoğu fiil formunda olmak üzere Kur'ân'da 53 kere geçmektedir. *Ahid* ifadesi söz verme anlamını içermesinin yanı sıra yemin etmeyi de bünyesinde barındırır. Yemin, ahdin dini yönünü ihtiva ederken; söz verme de ahlakî yönünü temsil etmektedir. Allah ile İsrailoğulları arasında ittifak hükümlerini kapsadığı için Yahudi kutsal metnine "Ahd-i Atik", Hristiyan kutsal metnine de "Ahd-i Cedid" adı verilmiştir.[4]

Kur'ân'da muttaki müminlerin niteliklerinden söz edilirken *ahde vefa* kavramına atıfta bulunulmaktadır. Bu konuda Âl-i İmrân sûresinde şöyle buyurulmaktadır: "*Hayır, öyle değil! Her kim ahdine vefa gösterir ve günah işlemekten sakınırsa, bilsin ki Allah o sakınanları sever*." (Âl-i İmrân 3/76) Bu ve benzeri ayetlerde Allah'a verilen sözlere sadık kalınmasına dikkat çekilmekte[5] ahde vefa gösterenlere mükâfat verileceği,[6] ahidlerine sadık kalmayanlara ise ahirette herhangi bir pay verilmeyeceği[7] belirtilmektedir. Yine Ahde vefa *"Ama tövbe ederlerse ve namazlarını kılıp zekâtlarını verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir. Bilmek isteyenler için ayetlerimizi ayrıntılarıyla açıklıyoruz."* (et-Tevbe 9/11) ayetinden de anlaşılacağı üzere Allah'a nispet edilerek üstün bir davranış olduğuna dikkat çekilmiştir.

1.2. Mîsâk

Sözlükte itimat etme, güvenme anlamına gelen *mîsâk* kelimesi *vesika* (وثق) fiilinden türemiş bir isimdir.[8] *Vesika* kelimesi terim olarak ise "Allah'ın kullarından söz alması" anlamında kullanılmaktadır. Kur'ân'da türevleri ile birlikte 34 yerde geçen bu kavram, çoğu yerde isim ve sıfat olarak, iki yerde de fiil olarak yer almaktadır.

---

[2] Rağıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân, thk. Muhammed Seyyid Keylânî* (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), "ahd" mad. 350; Cemâlüddîn b. Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), "ahd" mad. 3147; İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhâh tâcü'l-lüğe ve sıhâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990), "ahd" mad. 2/515.

[3] İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, 350; Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *Kitâbü't-tarifât* (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1985), 165.

[4] Abdurrahman Küçük, "Ahid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/532.

[5] en-Nahl 16/91.

[6] el-Fetih 48/10.

[7] Âl-i İmrân 3/77.

[8] İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân,*"vsk", 512; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "vsk" mad. 4836.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Kur'ân'da *ahid* ile *mîsâk* kelimeleri bazen birbirinin yerine yani aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak *ahid* kavramının *mîsâka* göre daha geniş kullanım alanı mevcuttur. Örneğin *ahd* kavramı daha çok dinî, siyasî ve sivil sözleşmeyi ihtiva ederken, *mîsâk* ise dinî mahiyet kapsamındaki anlaşmaları içermektedir.[9] Öte yandan *mîsâk* kelimesi *ahde* göre daha kuvvetli ve pekiştirilmiş bir anlam yüklü olduğu ifade edilmektedir.[10]

2. ALLAH'IN KUR'ÂN'DA İSRAİLOĞULLARI DIŞINDA AHİD/SÖZ ALDIĞI GRUPLAR

Kur'ân'da Allah, genel anlamda tüm insanlardan; özel olarak da Ehl-i kitaptan, peygamberlerden, müminlerden ve müşriklerden söz almıştır.

2.1. Peygamberlerden Söz Alması

Yüce Allah insanları kendine iman etmeye davet etmek, doğru yola ulaştırmak üzere gönderdiği peygamberlerden şu şekilde söz almıştır: *"Hani bütün peygamberlerden; senden, Nûh'tan, İbrahim'den, Mûsâ'dan, Meryem oğlu Îsâ'dan sadâkat sözü almıştık, onlardan ağır sorumluluk taşıyan bir söz almıştık. (Allah bu sözü aldı) ki, bu sadık kulları sadâkatleri konusunda sorumlu kılsın. O, inkâr yolunu seçenlere de acı veren bir azap hazırlamıştır*." (el-Ahzâb 33/7-8) Allah yine elçilerine seslenerek kendilerine kitap ve hikmet verdikten sonra beraberlerinde bulunanı tasdik eden bir peygamber gönderildiğinde ona destek olacaklarına ilişkin peygamberlerden söz almıştır. Üstelik bu söz icap-kabul formatında yani "kabul ettiniz mi?" sorusuna "kabul ettik" şeklinde verilen cevapla ifade edilmiştir. Bunun akabinde Yüce Allah bu şahitliği *"Ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim"*[11] ifadesiyle pekiştirmiştir.

2.2. Hristiyanlardan Söz Alması

Allah Tealâ Peygamber aracılığıyla hristiyanlardan şu şekilde söz almıştır: *"Biz hristiyanız" diyenlerden de sağlam ahidlerini almıştık, ama onlar da kendilerine bildirilenlerden (İncil) önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple aralarına kıyamet gününe kadar sürüp gidecek olan düşmanlığı ve kini soktuk. Allah onlara yapıp ettiklerini ileride haber verecektir*." (el-Mâide 5/14)

2.3. Müşriklerden Söz Alması

Bilindiği üzere Hz. Muhammed Mekke'de çoğunluğu putlara tapan müşrik bir topluluğa peygamber olarak gönderilmiştir. Resûlullah onları Allah'ın birliğine, ortağı bulunmadığı fikrini kabul etmeye davet etmesine rağmen onlar bu daveti kabul etmemiş ve onu yalancılıkla suçlamışlardır. Bunun üzerine Allah müşrikleri *"Peygamber, rabbinize iman etmeniz için çağrıda bulunup dururken, O da sizden kesin söz almışken -bir şeye inanmaktaysanız- ne diye O'na iman etmezsiniz?*" (el-Hadîd 57/8) ifadesi ile eleştirmiştir. Birçok müfessir bu ayette müşriklerden söz alınmasını, Allah'ın insanlara akıl vermesi ve böylece Allah'ın varlığını ortaya koyan kesin delilleri görmelerini sağlaması şeklinde anlamışlardır.[12]

---

[9] Salime Leyla Gürkan, "Mîsâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1998), 30/172-173.
[10] İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân,* "vsk" mad. 512.
[11] Âl-i İmrân 3/81.
[12] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî* (Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001), 6/44; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf.* thk. Adil Ahmed

ISBN : 978-625-6283-09-1

2.4. Müminlerden Söz Alması

Yüce Allah müminlerden de şu şekilde söz almıştır: *"Allah'ın üzerinizdeki nimetini, sizden aldığı sağlam ahdini hatırlayın; o zaman, "İşittik ve itaat ettik" demiştiniz. Allah'tan korkun; şüphesiz Allah kalplerin içindekini bilmektedir."* (el-Mâide 5/7) Bu ayetteki mîsâkın nerede gerçekleştiğine dair farklı görüşler beyan edilmiştir. Kimi müfessirler "Elest bezmi"nin,[13] ruhların Allah'a verdikleri söz[14] olduğunu ifade etmişlerdir. Kimi müfessirler bu olayın, müminlerin Resûlullah'a iman ettikleri sırada veya Akabe ve Hudeybiye'de ona tabi olacaklarına ilişkin söz vermeleri esnasında gerçekleştiğini belirtmektedirler.[15] Kelamcılar da bu ayette dile getirilen mîsâkın İslâm'ın temel ilkelerine göre hayat sürdürmeyi ifade eden şerî ve aklî deliller olduğunu belirtmişlerdir.[16]

3. İSRAİLOĞULLARI/YAHUDİLERDEN SÖZ ALMASI VE ONLARIN VERDİKLERİ SÖZLERİNDE DURMAMALARI

Allah Teâlâ İsrâiloğullarının uymaları gereken kuralları hatırlatarak onlardan Mâide sûresinde şu şekilde söz almıştır: *"Andolsun ki Allah İsrâiloğullarından söz almıştı. Onlardan on iki de nakîb (temsilci) göndermiştik. Allah onlara şöyle demişti: "Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılarsanız, zekâtı verirseniz, peygamberlerime iman eder ve onları desteklerseniz, bir de Allah rızası için borç verirseniz andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi mutlaka altından ırmaklar akan cennetlere koyarım. Artık bundan sonra içinizden kim inkâr ederse kesinlikle doğru yoldan sapmış olur."* (el-Mâide 5/12)

Benzer şekilde Bakara sûresinde de İsrâiloğullarından alınan sözler şu şekilde ifade edilmiştir: *"Bir zamanlar biz İsrâiloğullarından, "Yalnız Allah'a kulluk edeceksiniz; ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin" diyerek söz almıştık. Sonra, içinizden küçük bir kesim dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ da sırt çevirmektesiniz. Vaktiyle sizden, birbirinizin kanlarını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair de söz almıştık. Siz de kabullene geldiniz. Hâlâ da (buna) şahitlik ediyorsunuz*." (el-Bakara 2/83-84)

Mâtürîdî'nin ifadesine göre Allah'a verilen söz farklı şekillerde gerçekleşebilir. Birincisi yaratılış ahdidir. Şöyle ki *"Hatta kendinizde de (açık kanıtlar var). Hiç görmüyor musunuz?"* (ez-Zâriyât 51/21) ayetinde belirtildiği üzere herkesin yaratılışı Allah'ın birliğine, eşi ve benzerinin olmadığına şahitlik etmektedir. İkincisi peygamberlerin bildirdiklerine bağlı olan risalet ahdidir. Şu ayet bu konuyu aydınlatmaktadır: *"Allah onlara şöyle demişti: "Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılarsanız, zekâtı verirseniz, peygamberlerime iman eder ve*

Abdü'l-Mevcûd (Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1418/1998), 6/44; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiʿ li-ahkâmi'l-Kurʾân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1437/2006), 20/239.

[13] *Elest bezmi* ifadesi, Kur'an'da yer aldığı şekliyle geçmişte Allah'ın ruhlara yönelttiği "Ben sizin rabbiniz değil miyim" hitabından sonra ruhların da "evet" diye karşılık verdikleri oturum anlamında kullanılmaktadır. Bu terkipteki "elest" kelimesi A'râf sûresinin 172. ayetinden alınmıştır. (Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Bezm-i Elest", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/106.

[14] el-Arâf 7/172.

[15] Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*; 8/220; Fahreddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 11/182-183; Kurtubî, *el-Câmiʿ li-ahkâmi'l-Kurʾân,* 7/108; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili, sad. İsmail Karaçam v.dğr.* (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.), 3/176.

[16] Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr,* 11/182-183. Konu ile ilgili geniş açıklama için bk. Hacı Mehmet Soysaldı, "Kur'ân ayetleri Perspektifinde İlahi Mîsâk", *Bilimname* 37/1 (2019), 431-452.

ISBN : 978-625-6283-09-1

onları desteklerseniz, bir de Allah rızası için borç verirseniz andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi mutlaka altından ırmaklar akan cennetlere koyarım." (el-Mâide 5/12) Üçüncüsü de onların hiçbir şeyi Allah'a ortak koşmayacaklarına; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman edeceklerine; Allah'ın haram kıldıklarını haram, helal kıldıklarını helal kılacaklarına ve peygamberlere destek olacaklarına dair Tevrat'ta söz almasıdır.[17]

Yukarıdaki ayetlerde dile getirilen Allah'tan başka ilaha tapmamak; ana-babaya, akrabalara, yetimlere, fakirlere iyilikte bulunmak; insanlara güzel söz söylemek; namaz kılmak; zekât vermek, insanların canına kıymamak ve kendi vatandaşlarını yurtlarından kovmamak gibi sorumluluklar aslında daha önce yahudilerden uymaları için istenmiş olan "On Emir" arasında[18] yer almaktadır. Ayette yine Yüce Allah'ın İsrâiloğullarından bu emirlere uygun hareket edeceklerine dair söz aldığı belirtilmektedir. Tevrat'ta tanrının levhalar üzerine kendi elleriyle yazıp Hz. Mûsâ aracılığıyla İsrâiloğullarına ulaştırdığı söylenen[19] bu emirler[20] şunlardır:

1- Benden başka tanrın olmayacak.
2- Herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın.
3- Tanrının adını boş yere anmayacaksın.
4- Cumartesi günü iş yapmayacaksın.
5- Anne-babana saygı göstereceksin.
6- Adam öldürmeyeceksin.
7- Zina etmeyeceksin.
8- Çalmayacaksın.
9- Yalan yere şahitlik yapmayacaksın.
10- Komşunun hiçbir malına göz dikmeyeceksin.

Söz konusu "On Emir"in cumartesi yasağı dışında kalanları esasında tüm peygamberlere gönderilen temel prensiplerin ortak noktalarıdır. Bu temel kurallar Kur'ân'da müslümanların da sorumlu tutuldukları hususlardır.[21]

Yüce Allah her iki ayette de İsrâiloğullarından kesin söz almasına rağmen onlardan çok azı hariç dünya nimetlerine karşı aşırı düşkünlükleri yüzünden ahidlerini bozarak sözlerinde durmamışlardır. Bu gerekçeyle Allah onlara lanet etmiş ve rahmetinden uzaklaştırmıştır.[22]

Allah'ın İsrâiloğullarını sınadığı konulardan biri, onlar için cumartesi günü çalışmama veya avlanmama yasağı koymasıdır. Cumartesi yasağına uymayan İsrailoğulları kendilerine yasak kılınmasına aldırış etmeyince Allah onlara *"Aşağılık maymunlar olun*." (el-Bakara 2/65) ifadesiyle hitap ederek lanet okumuş ve cezalandırmıştır.[23]

---

[17] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Vanlıoğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 1/66; 4/178.
[18] *Kutsal Kitap Tevrat, Zebur, İncil Yeni Çeviri* (Korea: Yeni Yaşam Yayınları, 2016), Çıkış 20.
[19] Çıkış 32/15.
[20] Çıkış 20/1-17.
[21] Hayrettin Karaman v.dğr. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 1/151.
[22] el-Mâide 5/13.
[23] Bu olaya ayrıca A'râf, Mâide ve Nisâ surelerinde de temas edilmektedir. Tefsir kaynaklarında bu olayın tarihte Lübnan civarında bulunan "Eyle" kasabasında gerçekleştiği bildirilmektedir. (Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 6/129; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Begavî, *Me'âlimü't-Tenzîl* (Y. Y.: Dâru Tayyibe Li'n-Neşr, 1997), 1/105.) Maymuna çevirme veya mesh diye adlandırılan bu olayın fizikî mi yoksa manevî mi gerçekleştiğine dair müfessirler arasında uzlaşma sağlanamamıştır. Mücahid b. Cebr başta olmak üzere bazı müfessirler bahsi geçen

ISBN : 978-625-6283-09-1

Bir başka ayette de Allah'a verdikleri sözü tutmayanların, yeryüzünde fesat çıkaranların Allah'ın lanetine uğrayacağına ve onların dünya hayatıyla meşgul olup mesut olduğuna lakin kötü bir akıbetin kendilerini beklediğine dikkat çekilmektedir.[24]

"Andolsun biz İsrâiloğullarından kesin söz almış ve onlara peygamberler göndermiştik. Ne zaman bir peygamber onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse, bir kısmına yalancı dediler, bir kısmını da öldürdüler." (el-Mâide 5/70) ayetiyle de sırf menfaatlerine uymayan bir tavırla yüzleştiklerinde Allah'a verdikleri sözlerine aykırı davranan İsrâiloğullarının, peygamberlerini öldürecek raddeye ulaştıkları belirtilmektedir.

İsrâiloğullarının sözlerinde durmadıklarını ve bu yüzden cezaya çarptırıldıklarını Hz. Musa da şöyle ifade etmektedir: *"Bunun üzerine Mûsâ öfkeli halde ve hayıflanarak kavmine döndü. Şöyle dedi: "Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı? Peki size bu süre çok mu uzun geldi, yoksa rabbinizin gazabına uğramak istediniz de onun için mi bana verdiğiniz sözden döndünüz!"* (Tâhâ 20/86)

Netice itibariyle İsrâiloğullarının, kendilerine tanınan birçok avantaja ve sunulan onca nimete rağmen verdikleri sözlerine sadık kalmamışlar ve bu yüzden de Allah'ın gazabına uğramışlardır.

SONUÇ

Kur'ân'da Allah, genel anlamda tüm insanlardan; özel olarak da Ehl-i kitaptan, peygamberlerden, müminlerden ve müşriklerden söz/ahid almıştır. Alınan bu sözlerin özü temelde Allah'ın varlığı ve birliğini kabullenme, O'na kulluk vazifesini yerine getirme, O'nun peygamberler aracılığıyla insanlara tebliğ ettiği emirlere uyup yasaklarından kaçınma şeklinde formüle edilebilir. Şüphesiz Allah'a verilen sözün yerine getirilmesi zorunluluk arz eder. Kur'ân'ın açık ifadesiyle ahdi bozanlar, Allah'ın lanetine, çeşitli bela ve musibetlere maruz kalacaklar ve ahirette de azaba uğratılacaklardır. Yüce Allah, hakikatten yana olanlarla batılı tercih edenleri belirlemek üzere kullarını zaman zaman sınamıştır. Kur'ân'da bahsi geçen sınamaların en bariz örneklerinden birisi de İsrâiloğullarıdır.

İsrailoğulları Kur'ân'da kendilerinden en fazla sözü edilen kavimlerin ilk sırasında yer alır. Allah'ın onlara kitaplar ve çok sayıda peygamberler göndermek, onları Firavun'un zulmünden kurtarmak, talep ettikleri neredeyse her şeyi karşılamak gibi onca nimetler sunduğu görülmektedir. Daha sonra Allah hafızalarını canlı tutmak adına doğru inanç ve ibadet ekseninde kalma ilkesi çerçevesinde onlara sunduğu nimetlerin karşılığı olarak onlardan söz almıştır. Ancak nankörlükleri, inatçılıkları yüzünden çok azı hariç sözlerinde durmamış, aksine davranışlar sergileme yolunu tercih etmişlerdir. Bu nedenle Allah onlara lanet okuyarak çeşitli musibetlere uğramalarını sağlamıştır. Bu cezalardan sonra hakikati kavrayamaz olmuşlar ve dünya menfaati karşılığında Tevrat'ı tahrif ederek istekleri doğrultusunda yorumlamaya çalışmışlardır. Bu itibarla Allah'ın İsrâiloğulları ile sözleşmesi/ahidleşmesini insanlığın iki

olayın hakaret anlamında manevi olarak gerçekleştiğini iddia ederken, pek çok müfessir de hadisenin ciddiyeti, ayette belirtilen "ibret olma" durumu göz önünde bulundurularak söz konusu olayın fiziken gerçekleştiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Daha geniş tartışmalar için bk. Mustafa Tunçer, "Hakikat ve Mecaz Bağlamında Kur'ân'da Mesh (Maymunlaşma) Hadisesi", *Bilimname* XLIV/1 (2021), 342-348.

[24] Ra'd 13/25-26.

ISBN : 978-625-6283-09-1

cihan saadetini sağlamaya yönelik ibretli sahneleri bünyesinde barındıran bir imtihan sahnesi olarak değerlendirmek gerekir.

KAYNAKÇA

Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud. *Me'âlimü't-Tenzîl*. 8 Cilt. Y. Y.: Dâru Tayyibe Li'n-Neşr, 1997.

Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *es-Sıhâh tâcü'l-lüğe ve sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1990.

Cürcânî, Ali b. Muhammed. *Kitâbü't-tarifât.* Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1985.

Gürkan, Salime Leyla. "Mîsâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 30/172-173. İstanbul: TDV Yayınları 1998.

İbn Manzûr, Cemâluddîn b. Muhammed. *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.

İsfahânî, Rağıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân.* thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.

Karaman, Hayrettin. v.dğr. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir.* 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2014.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiʿ li-ahkâmi'l-Kurʾân*. 20 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1437/2006.

Kutsal Kitap Tevrat, Zebur, İncil Yeni Çeviri. Korea: Yeni Yaşam Yayınları, 2016.

Küçük, Abdurrahman. "Ahid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 1/532-533. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Vanlıoğlu. 17 Cilt. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.

Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer. *et-Tefsîrü'l-kebîr*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.

Soysaldı, Hacı Mehmet. "Kur'ân Ayetleri Perspektifinde İlahi Mîsâk", *Bilimname* 37/1 (2019), 431-452.

Taberî, Ebû Caʿfer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân.* thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001.

Tunçer, Mustafa. "Hakikat ve Mecaz Bağlamında Kur'ân'da Mesh (Maymunlaşma) Hadisesi". *Bilimname* XLIV/1 (2021), 333-369.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Bezm-i Elest". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 6/106-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili. sad. İsmail Karaçam v.dğr.* 10 Cilt. İstanbul: Azim-Dağıtım, ts.

Zemahşerî, Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf.* thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1418/1998.

ISBN : 978-625-6283-09-1

YAHUDİLERİN KUTSAL KİTAPLARINI TAHRİFİNİN MAHİYETİ VE KAPSAMI

Doç. Dr. Mustafa TUNÇER
Giresun Üniversitesi
0000-0003-1415-6682

ÖZET

Yüce Allah insanları aydınlatmak, istikamet üzere kalmalarını temin etmek üzere kutsal kitaplar göndermiştir. Ne var ki bu kitaplardan bazıları insanlar tarafından tahrif edilmiştir. Bu yüzden Allah artık tahrif edilemeyecek olan son kitabı Hz. Muhammed'e göndermiş ve onun kıyamete kadar değiştirilemeyeceğinin garantisini vermiştir.

Kur'ân'da genelde Ehl-i kitap, özel olarak da Yahudilerin kutsal kitaplarını tahrif ettikleri, kitaptan beğenmedikleri kısımlarını değiştirdikleri açık bir dille ifade edilmektedir. Bu tahriften genel olarak manaların çarptırılması, kelimelerin yanlış anlamlandırılması veya lafızların bağlamlarından koparılması gibi hususların öne çıktığı ifade edilebilir. Ancak yapılan bu tahrifin boyutu veya sınırı tam olarak belirlenememekte ve bu tahriften tüm Yahudilerin sorumlu olup olmadığı anlaşılamamaktadır. İslâm âlimleri arasında Tevrat üzerinde yapılan tahrifatın hangi türde yapıldığına ilişkin netlik bulunmamaktadır. Kimi âlimler söz konusu tahrifin metin (lafız) üzerinde yapıldığını söylerken, kimisi manada (yorumlarda) gerçekleştiğini belirtmektedir. Bir başka görüşe göre de hem metin hem de manalar üzerinde yapılmıştır. Kur'ân'da Tevrat'ın tahrifine ilişkin doğrudan tahrif kelimesiyle bildirimler olduğu gibi Tevrat'ın hükümlerinin gizlenmesi anlamına gelen *kitman* kelimesi, dilin eğilip bükülmesi anlamına gelen *leyy* kelimesi, kelimelerin yerine başka kelime kullanılması anlamına gelen *tebdil* kelimesi, gerçeği gizleme anlamına gelen *lebs* kelimesi de tahrifin yapıldığını dolaylı olarak bildiren ifadelerdir.

Kur'ân'da kutsal metinlerin tahrifinden dört yerde bahsedilmekte ve bu tahrifin sorumlularının bazen açık ifadelerle bazen de ifadelerin bağlamından Yahudiler olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Yahudilerin kutsal metinlerini tahrif etmelerinin nasıl anlaşılması gerektiği ve bu tahriften tüm Yahudilerin sorumlu olup olmadıkları Kur'ân ayetleri bağlamında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tevrat, Tahrif, Yahudiler, Tevrat'ın Tahrifi.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bazı ayetlerde Kur'ân'ın kendinden önce gönderilen kutsal metinlerden Tevrat ve İncil'i tasdik edici[25] olarak gönderildiği ifade edilirken kimi ayetlerde de özellikle Tevrat'ın tahrif edildiğinden, ayetlerinin değiştirildiğinden (tebdil) bahsedilmektedir. Bu tahrifin ne şekilde anlaşılması gerektiği aşağıda da açıklanacağı üzere çok açık değildir. Tahrifin niteliğinin kutsal metnin lafızlarının değiştirilmesi şeklinde anlaşılabileceği gibi

[25] Bk. el-Bakara 2/97; Âl-i İmrân 3/3; el-Mâide 5/48.

ISBN : 978-625-6283-09-1

manalarının değiştirilmesi, hakikatlerinin gizlenmesi veya anlaşılması gerektiğinin dışında algılanması şeklinde de düşünülebilir. Görüldüğü üzere tahrifin mahiyeti ve maksadı tam olarak belirgin değildir. Bu itibarla tahrifin ne olduğu noktasında İslâm âlimleri arasında görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Kimisi tahriften kastın metin üzerinde somut olarak gerçekleştirilen değişiklik, kimisi de lafız ve mana bakımından yapılan değişiklik veya çarptırma olduğunu söylemişlerdir.

1. TAHRİFİN MAHİYETİ

Tahrif kelimesinin türediği h-r-f (حرف) kelimesi sözlükte bir nesnenin uç tarafı veya kenarı anlamına gelmektedir. Bu kökten gelen ve tef'il babından mastar olan *tahrif* (تحريف) kelimesi, bir şeyi bir tarafa eğmek veya günlük konuşmada sözün anlamını benzeri başka bir manayla değiştirmek anlamında kullanılmaktadır.[26] Terim olarak bir şeyin yerini veya konumunu değiştirmek anlamına gelen *tahrif* ifadesi, Kur'ân'da daha çok Yahudilerin veya münafıkların bazı kelimeleri benzerleriyle değiştirmeleri anlamında kullanılmaktadır. Bu çerçevede Rağıb el-İsfahânî (ö. 502/1109) *tahrifi* "hem sözde hem de yazıda gerçekleşen değişiklik" şeklinde tanımlamaktadır.

Ehl-i kitabın kendi kutsal metinlerini değiştirmesiyle (tahrif) ilişkili *tahrif* kökünden türemiş ifadeler Kur'ân'da dört yerde geçmektedir. Doğrudan tahrif ifadesinin geçtiği ayetler şöyledir:

"Oysa onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler; sonra o kelâmı iyice anlamış olmalarına rağmen yine de bile bile onu tahrif ederlerdi." (el-Bakara 2/75)

"Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden saptırıyorlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak "işittik ve karşı geldik; dinle, dinlemez olası, râinâ" diyorlar." (en-Nisâ 4/46)

"Onlar kelimelerin yerlerini değiştiriyorlar. Kendilerine bildirilenlerden (Tevrat) önemli bir kısmını da unuttular." (el-Mâide 5/13)

"Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar hep yalana kulak verirler, sana gelmeyen başka bir kesimi dinler dururlar; kelimeleri konulduğu anlamlarından kaydırıp değiştirirler." (el-Mâide 5/41)

Bu ayetlerde tahrifin mahiyeti çok net anlaşılmamaktadır. Kutsal metnin lafızlarının tahrifi mi, manalarının değiştirilmesi mi, yoksa her ikisi mi kastedilmiştir? sorusu tartışmanın odağını oluşturmaktadır. Ancak şu bir hakikattir ki, bu ayetler Yahudilerin kendi kitaplarını kasten yanlış yorumladıklarını ortaya koymaktadır. Bazı müfessirlere göre Tevrat üzerinde yapılan tahriften kasıt lafız/kelimelerin değişikliği, bazı müfessirlere göre mana/anlam değişikliği, bazılarına göre de her ikisi bir arada gerçekleşmektedir.

[26] Cemâluddîn b. Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), "hrf" mad. 9/42-43; İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhâh tâcu'l-lüğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), "hrf" mad. 4/1342-1343; Rağıb el-Isfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 228-229.

ISBN : 978-625-6283-09-1

İbn Hazm (ö. 456/1063) ve Cüveynî'ye (ö. 478/1085) göre tahriften maksat metinlerin değiştirilmesidir.[27]

Başka bir görüşe göre kutsal metinler üzerinde bir değişiklikten söz edilemez. Bunun yerine *tahrif*, metinlerin yanlış tefsir edilmesi anlamına gelmektedir. Bu görüşün sahibi Makrizî'dir (ö. 845/1442).[28]

Bazı müfessirlere göre de tahriften anlaşılan şey, hem metnin hem de mananın değiştirilmesidir. Bunu savunanlar arasında İmam Mâtürîdî[29] (ö. 333/944) ve Zemahşerî[30] (ö. 538/1143) gibi âlimler yer alır. Tahrifin içeriğine dair dördüncü bir görüş daha var ki, o da mana tahrifini kabul eden ancak metindeki tahrifin kısmî olduğunu benimseyen görüştür. Bu görüşün temsilcileri İbn Haldun, (ö. 808/1406) İbn Teymiye, (ö. 728/1328) Fahrettin er-Râzî, (ö. 606/1210)[31] Hamdi Yazır (ö. 1942)[32] ve Süleyman Ateş'tir.[33] Bu görüşü benimseyen İbn Haldun, *"İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde*" (el-Mâide 5/43) ayetini kanıt olarak kullanarak Hz. Peygamber döneminde içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat'ın metninin değişmediğini iddia etmektedir. Ona göre Tevrat'ın tahrifi veya değiştirilmesine ilişkin Kur'ân'da yer alan ayetlerin anlamı "te'vilde tahrif" demektir.[34]

Tahrifin lafız ya da metin üzerinde gerçekleştiğini savunan müfessirler daha çok *"Onlardan bir grup, kitapta olmayanı ondan sanasınız diye kitabı okurken dillerini eğip bükerler ve Allah katından olmadığı halde, "Bu Allah katındandır" derler. Onlar bile bile Allah hakkında yalan uydurmaktadırlar*." (Âl-i İmrân 3/78) ayetini delil olarak sunmaktadırlar. Bu ayetin verdiği mesaja göre Yahudilerden bazıları Allah'ın kelamının kelimelerini kendi isteklerine göre değiştirdikleri, böylece işin hakikatini bilmeyenlerin kendi sözlerinin hakikatmiş gibi algılanmasına sebep oldukları anlaşılmaktadır.

Tevrat'ın ayetlerinin değiştirildiğine yönelik kullanılan "tahrif" kavramının yanı sıra kelimelerin yerine başka kelime kullanılması anlamına gelen "tebdil"[35] ile gizlenmesini ifade eden "kitman"[36] kavramları da yine Yahudiler için kullanılmaktadır.[37]

---

[27] İbn Hazm, *Kitâbü'l-fasl fî'l-milel ve'l-ehvâi ve'n-nihâl* (Kahire: Matbaatü'l-Edebiyye, 1902), 2/18-21; İmâmü'l-Harameyn Abdülmelik b. Ebî Muhammed el-Cüveynî, *Şifâü'l-ğalîl*, thk. Michael Allard (Beyrut: Dâru'l-Meşrık, 1968), 66-67.

[28] Bk. Ahmet b. Ali el-*Makrizî, el-Mevâ'îz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hıtât ve'l-âsâr* (Bulak: Y. y., 1270), 2/475.

[29] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân,* thk. Muhammed Boynukalın, (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 4/181, 226-227.

[30] Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf,* thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd (Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1418/1998), 2/86-87.

[31] Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî,1420), 3/560.

[32] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.) 1/327.

[33] Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 2/296. Ayrıca bk. Ferruh Kahraman, "Tefsirde Kitab-ı Mukaddes'in Tahrifi Meselesi: I" *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/1 (2015), 189-212.

[34] İbn Haldûn, *Kitâbu'l-iber ve divânü'l-mübtedâ ve'l-haber*, nşr. Muhammed el-Mehdî el-Hibâbî (Kahire: 1936), 1/8. Ayrıca bk. Baki Adam, "Tevrat'ın Tahrifi Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1 (1997), 378.

[35] *"Fakat zalimler kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler*." (el-Bakara 2/59). Ayrıca bk. el-A'râf 7/162.

[36] *"Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Yine de içlerinden bir grup bile bile gerçeği saklıyorlar*." (el-Bakara 2/146) Ayrıca bk. el-Bakara 2/42, 140, 146, 159, 174.

[37] *"Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Yine de içlerinden bir grup bile bile gerçeği saklıyorlar*." (el-Bakara 2/146). Ayrıca bk. el-Bakara 2/159, 174; Âl-i İmrân 3/71, 187.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Tevrat'ın tahrifini ifade eden bir başka kavram "leyy" ("leyâ" fiilinin mastarı) ifadesidir. Muhatapların anlamaması için dilin eğilip bükülmesi anlamına gelir. Bu ifade de bir nevi yalan anlamına karşılık gelir.[38] Ayrıca hakkı batıla karıştırarak bile bile gerçeği gizlemeleri anlamına gelen "lebs"[39] ifadesi de tahrifi çağrıştıran başka bir kavramdır.

Tevrat incelendiğinde tahrifin izleri kolayca tespit edilebilmektedir. Örneğin Hârûn'un kavminin tapması için kendilerine altından buzağı yapması,[40] Dâvûd'un komutanlarından birinin karısıyla ilişkiye girmesi ve onu öldürtmesi,[41] İbrahim'in Mısır'a yaptığı sefer sırasında eşi Sara'yı Firavun'a korkusundan dolayı peşkeş çekmesi,[42] Hz. Lût'un sarhoşken iki kızıyla zina yapması ve onların hamile kalması[43] gibi konuların geçiyor olması bu kitabın Allah tarafından gönderilen orijinal şekliyle korunmadığını ve tahrif edildiğini açıkça göstermektedir.

Yahudilerden bazılarının Tevrat üzerinde gerçekleştirdikleri tahrifte dikkat çeken noktalardan birisi bazı temel unsurları görmezlikten gelme veya gizleme çabalarıdır. Bu konuya ilişkin Bakara sûresinde şöyle buyurulur: *"İndirdiğimiz açık delillerle hidayet bilgisini -kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra- gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah lânet eder hem de lânet okuyanlar lânet eder*." (el-Bakara 2/159) Yahudi din adamlarının ayette de dikkat çekildiği üzere gizledikleri veya geçersiz saydıkları hususlardan birisi "recm" cezasıdır. Nakledildiğine göre bir keresinde yüzü kömürle karartılmış ve sopa cezası uygulanmış bir Yahudi, Resûlullah'ın önünden geçtiği sırada Yahudilere zinanın cezasının kendi kitaplarında bu şekilde olup olmadığını sordu. Onlar "evet" deyince, Resûlullah onların ileri gelenlerinden birini çağırarak "Seni Mûsâ'ya Tevrat'ı indiren Allah'a salıyorum, kitabınızda zinanın hükmü bu şekilde mi yer almaktadır?" dedi. O kişi "Hayır, şayet Allah'tan korkmasaydım sana bunu söylemezdim. Ancak zina eylemi önde gelenler arasında yaygınlaşmıştı. Hatırı sayılır biri zina ettiğinde ona ceza uygulamaz; zayıf birini bulduğumuzda ise "hat" cezasını uygulardık." karşılığını verdi. Daha sonra herkese ortak bir ceza vermek üzere "recm" yerine, kızgın kömürle dağlama yolunu benimsediklerini belirtti. Bunun üzerine Resûlullah, "Allahım! Senin emrin olan recmi ilk ihya eden benim, onlar ise bunu yok etmişlerdi." buyurdu[44] ve o kişiyi recm ettirdi. Akabinde şu ayet nazil oldu:[45] "*Ey peygamber! Kalpleri inanmadığı halde ağızlarıyla "iman ettik" diyenlerden ve Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar hep yalana kulak verirler, sana gelmeyen başka bir kesimi dinler dururlar; kelimeleri konulduğu anlamlarından kaydırıp değiştirirler*." (el-Mâide 5/41)

Görüldüğü üzere Yahudilerin Tevrat'ı tahrif etmeleri sadece metin veya mana üzerinde bir takım oynamalar yaparak değişikliğe gitmeleri anlamına gelmez, aynı zamanda kutsal metin üzerindeki hakikatlerin gizlenmesi de bir çeşit tahrif anlamı taşımaktadır.

---

[38] *"Onlardan bir grup, kitapta olmayanı ondan sanasınız diye kitabı okurken dillerini eğip bükerler*." (Âl-i İmrân 3/78). Ayrıca bk. en-Nisâ 4/46.
[39] *"Bilerek hakkı bâtıl ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin*." (el-Bakara 2/42). Ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/71.
[40] Çıkış 32/1-5, 24, 35.
[41] II. Samuel 11/2-27.
[42] Tekvin 12/14-19.
[43] Tekvin 19/30-36.
[44] Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 4/229-230.
[45] Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971), 101; İmâdüddin Ebü'l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyîd Muhammed v.dğr. (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000), 5/220-221.

ISBN : 978-625-6283-09-1

2. TAHRİFİN KAPSAMI

Kur'ân'a göre inanç veya salih amel açısından Yahudilerin tümü aynı kategoride değildir. Aralarında Bakara sûresinde anlatıldığı üzere *"Şüphesiz, iman edenler; Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Sâbiîlerden de Allah'a ve ahiret gününe inanıp salih amel işleyenler için rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.*" (el-Bakara 2/62) iyi karakter sahibi olanların yanı sıra inkâra ve isyana sapan kötü karakterli kişiler de bulunmaktadır. Bu hususu Yüce Allah *"Allah'tan bir ipe ve insanlardan bir ipe tutunmadıkça, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, onlara alçaklık damgası vurulmuş; Allah'ın gazabına uğramışlar ve aşağılanmaya mahkûm olmuşlardır. Bu, onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleri yüzündendir. Bu (cüretleri de) onların isyan etmiş ve haddi aşmış bulunmalarındandır*." (Âl-i İmrân 3/112) ifadesi ile açıklığa kavuşturmaktadır.

Ehl-i kitap ifadesi ile tanımlanan iki çeşit insan profilinin vahye karşı yaklaşımları da aynı minvalde değildir. Onlardan bir kısmı kitaplarına karşı daha muhafazakâr davranarak tahrif yolunu seçmeksizin gece gündüz okumaya çalışırken, bir kısmı da kelimeleri veya ayetleri tahrif edip değiştirmeye kalkışmışlardır. Kur'ân'a göre tahrifin mahiyeti daha çok kelimelerin söylenmesi sırasında dil oyunlarına başvurulması şeklindedir.[46]

Tevrat'ın tahrifinin kimler tarafından hangi ölçülerde yapıldığı tartışmasının yanı sıra tahrifte bulunanların kemiyeti/niceliği de gündem yapılan konulardan biridir. Bu konuya dair Kur'ân ayetleri incelendiğinde öne çıkan husus, tüm Ehl-i kitabın veya Yahudilerin tahrifte bulunmadığı hakikatidir.

Tevrat'ın tahrifinden söz eden ayetlerin bazılarında inanmayıp hakikati gizleyenlerin veya Allah'ın indirdiği vahiylere uygun hareket etmeyenlerin Yahudiler arasında çoğunluğa karşılık geldiğini ifade eden ayetlerden birinde şöyle buyurulur: *"Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır.*" (Âl-i İmrân 3/110)

Bazı ayetlerde de "Yahudilerin çoğu" ifadesi yerine "azı" ifadesi kullanılmakla Allah'ın indirdiğine uygun hareket eden veya tahrif eylemine bulaşmayanların sayısının azlığına dikkat çekilmektedir. Bu ayetlerden birinde *"Kendilerine kitap verdiğimiz bazı kimseler sana indirilen vahiyden memnun olurlar. Fakat inanç gruplarından onun bir kısmını inkâr eden de vardır. De ki: "Bana, sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emrolundu. Ben yalnız O'na çağırıyorum ve dönüş de yalnız O'nadır*." (Ra'd 13/36) ifadesi ile bu konuya açıklık getirilmektedir. Bu ve benzeri ayetlerde Ehl-i kitaptan bazılarının vahye karşı olumsuz tavır takındığı ya da hakikati örtbas etmeye çalıştığı, kimi ayetlerde de çoğunluğun bu durumda olduğu belirtilmektedir.

Hz. Peygamber'in önceki kutsal metinlerde müjdelendiğini belirten ayetlerin de tahrifle ilişkili olduğu söylenebilir. "Tevrat'ta veya İncil'de şöyle yazılmıştır," şeklindeki ifadelerden hareketle, Müslüman âlimler Tevrat ve İncil'de bu cümleleri bulamayınca bu konuda da tahrifin

[46] Bk. Necmettin Gökkır, "Kur'ân-ı Kerim Açısından İlahi Kitapların Tahrifi Meselesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000), 255.

ISBN : 978-625-6283-09-1

söz konusu olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim A'raf sûresinde Hz. Peygamber'in nitelikleri, Yahudi ve Hıristiyanların ellerindeki Tevrat ve İncil'de yazılı olduğu belirtilmektedir.[47] Benzer şekilde Saff sûresinde de İsâ'nın, kendisinden sonra "Ahmed" isimli bir peygamberin geleceğini müjdelediği açıklanmaktadır.[48] Her iki ayet de Resûlullah'ın önceki kutsal metinlerde müjdelenmiş olduğunu bildirmektedir.[49]

SONUÇ

Kutsal kitapların ilahî kaynaklı veya vahiy mahsulü olması gerektiği açık bir husustur. Bu konuda zemini sağlam, tahriften tamamen uzak niteliğe sahip son nazil olan kutsal metin Kur'ân-ı Kerim, Tevrat'ın sahih olup olmamasına dair bir mihenk taşı mahiyetindedir. Bu itibarla kutsal metinler, Kur'ân'ın temel ruhuna ve ana temasına muvafık nitelikler taşıması gerekir. Mamafih Tevrat'ın ne şekilde ve hangi ölçüde tahrif edildiği meselesinde araştırmacıların ölçü almaları gereken dayanak noktası Kur'ân'dır.

Kur'ân, Yahudilerin kutsal kitaplarında tahrif yaptıklarını açık bir dille ifade etmektedir. Ancak kutsal metnin üzerinde yapılan tahrifin keyfiyeti ve ölçüsünün tam olarak bilinmeyişinin yanı sıra kutsal metnin lafız ya da yorumları üzerinde mi yapıldığına dair de açıklık bulunmamaktadır. İslâm âlimleri bu konulara ilişkin ihtilaf etmiş, farklı görüşler beyan etmişlerdir. Tahrifle ilgili müfessirlerin görüşleri incelendiğinde çoğu müfessirin tahrifin hem lafız/metin hem de manada gerçekleştiğini kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ancak bu müfessirler arasında mana tahrifinin daha fazla gerçekleştiğini savunanların görece daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Adam, Baki. "Tevrat'ın Tahrifi Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1 (1997), 359-404.

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri.* İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.

Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *es-Sıhâh tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.

Cüveynî. İmâmü'l-Ḥarameyn Abdülmelik b. Ebî Muḥammed. *Şifâü'l-ğalîl*. thk. Michael Allard. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1968.

Gökkır, Necmettin. "Kur'ân-ı Kerim Açısından İlahi Kitapların Tahrifi Meselesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2. (2000), 221-256.

İbn Haldun. *Kitâbu'l-iber ve divânü'l-mübtedâ ve'l-haber*. nşr. Muhammed el-Mehdî el-Hibâbî. Kahire: 1936.

İsfahânî, Rağıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân.* Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.

İbn Hazm. *Kitâbü'l-fasl fi'l-milel ve'l-ehvâi ve'n-nihâl*. Kahire: Matbaatü'l- Edebiyye, 1902.

[47] el-A'râf 7/157.
[48] Saff 61/6.
[49] Muhammet Tarakçı, "Tevrat ve İncil'in Tahrîfi ile İlgili Kur'ân Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu", *Usul Dergisi* 2/2 (2004), 43-44.

ISBN : 978-625-6283-09-1

İbn Kesir, İmâdüddin Ebü'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm.* thk. Mustafa es-Seyyîd Muhammed v.dğr. 15 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000.

İbn Manzûr, Cemâluddîn b. Muhammed. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.

Kahraman, Ferruh. "Tefsirde Kitab-ı Mukaddes'in Tahrifi Meselesi: I" *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/1 (2015), 189-212.

Kutsal Kitap Tevrat, Zebur, İncil Yeni Çeviri. Kore: SW Press Co., Ltd., 2016.

Makrizî, Ahmed b. Ali. *el-Mevâ'îz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hıtât ve'l-âsâr*. 2 Cilt. Bulak: Y. y. 1270.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'ân.* thk. Muhammed Boynukalın. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.

Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-gayb*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.

Tarakçı, Muhammet. "Tevrat ve İncil'in Tahrifi ile İlgili Kur'ân Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu", *Usul Dergisi* 2/2 (2004), 33-54.

Vâhidî, Ali b. Ahmed b. Muhammed. *Esbâbü'n-nüzûl.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. Sad. İsmail Karaçam v.dğr. İstanbul: Azim Dağıtım, ts.

Zemahşerî, Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf.* thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1418/1998.

ISBN : 978-625-6283-09-1

DÎVÂNU LUGÂTİ'T-TÜRK'TE MİTOLOJİK UNSURLAR

Doç. Dr. Şahin BÜTÜNER

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, , 0000-0002-3801-7786

ÖZET

Dîvânu Lugâtı't-Türk, Türk edebiyatının ilk Türkçe sözlüğüdür. Eserin yazılış amacı Türk dilinin köklü bir tarihi geçmişe sahip olduğunu göstermektir. Eser sadece Türkçe kelimelerin anlamlarını vermekle kalmayıp bu kelimelerin atasözlerinde, şiirlerde ve anlatılarda nasıl kullanıldığına dair önemli örnekler de sunmaktadır. Bu nedenle hem dil açısından hem de kültür açısından çok önemli veriler sunmaktadır. Bu kültürel unsurlardan biri de Türk mitolojisine ait motiflerdir. Bu çalışmada Divan'da yer alan atasözlerindeki mitolojik unsurlar tespit edilip imgesel yapısalcılığın mitos eleştirisi yöntemi ile incelenecektir. Atasözlerinin değiştirilemez olma özelliği, herhangi bir kültürel ögenin nesilden nesile aktarılmasında daha koruyucu bir rol üstlenmiştir. Bu durum, atasözlerini kültürün bir aynası haline getirmektedir. Divan'da yer alan atasözlerinde bulunan halk kültürü unsurlarından biri olan mitoloji motiflerini tespit etmek, bu eserin ve eserin içerisinde yer alan atasözlerinin değerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Halk kültürü unsurlarını tespit etmek, kültürel unsurların korunması ve aktarımı açısından atasözlerinin önemine vurgu yapmaktadır. Çok uzun yıllar insanların deneyimlerinin bir birikimi olan atasözleri insanların hangi olay ve durum karşısında nasıl davranması gerektiği ile ilgili ders verici nitelikte söylenilen özlü sözler olmuştur. Atasözleri kalıplaşmış yapısından ötürü değişime en az uğrayan sözlü ürünlerdir. Bu sayede içerisindeki sosyal ve kültürel unsurları korumada daha dirençli bir yapıya sahiptir. Tarihin çok eski dönemlerinden günümüze kadar toplumsal birikimin aynasını oluşturan atasözlerinde çeşitli mitolojik unsurlara rastlamak mümkündür. Atasözleri sayesinde varlığını devam ettiren bu mitolojik unsurlar toplumun bilinç altında işlevsel olarak toplumu ve bireyi yönlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dîvânu Lugâtı't-Türk, Atasözleri, Kültür, Mitoloji.

ABSTRACT

Dîvânu Lugâtı't-Türk is the first Turkish dictionary of Turkish literature. The purpose of writing the work is to show that the Turkish language has a deep-rooted historical past. The work not only gives the meanings of Turkish words but also provides important examples of how these words are used in proverbs, poems and narratives. For this reason, it provides very important data both in terms of language and culture. One of these cultural elements is the motifs of Turkish mythology. In this study, mythological elements in the proverbs in the Divan will be identified and examined with the myth criticism method of imaginary structuralism. The unchangeable feature of proverbs has played a more protective role in the transmission of any cultural element from generation to generation. This makes proverbs a mirror of culture. Identifying mythology motifs, one of the elements of folk culture, in the proverbs in the Divan is very important in terms of showing the value of this work and the proverbs in it. It emphasizes the importance of proverbs in terms of identifying folk culture elements and preserving and

ISBN : 978-625-6283-09-1

transmitting cultural elements. Proverbs, which have been an accumulation of people's experiences for many years, have been instructive sayings about how people should behave in the face of events and situations. Proverbs are verbal products that are least subject to change due to their formulaic structure. In this way, it has a more resilient structure in protecting the social and cultural elements within it. It is possible to come across various mythical elements in proverbs, which form the mirror of social accumulation from the very ancient periods of history to the present day. These mythological elements, which continue to exist thanks to proverbs, functionally direct the society and the individual in the subconscious of the society.

Key words: Dîvânu Lugâtı't-Türk, Proverbs, Culture, Mythology.

GİRİŞ

Toplumun duygu ve düşünce dünyasını oluşturan, aynı zamanda bu duygu ve düşüncelere yön veren, nesilden nesile aktarılarak bir gelenek haline gelen tüm unsurlara kültür denir. Kültür hem günlük hayatta hem de bilim ve sanat alanlarında sürekli değişerek tekrar eden maddi ve manevi unsurlardır. Kültürel unsurlar, geçmişten günümüze insanlık tarihinin en eski dönemlerinden günümüze var olduğu gibi duyuş ve düşünüş yapılarını da etkilemektedir. Kültür ile anlatılar arasında doğal ve vazgeçilemez bir ilişki bulunmaktadır. Kültürel unsurlar, anlatılar ve edebi eserler sayesinde sürekliliğini korurken aynı zamanda anlatının şekillenmesine de doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır. Günlük hayat içinde veya anlatılarda kültürel ögeler ya derin ya da yüzeysel bir şekilde sembol ve imge halinde yer almaktadır. Anlatıdan anlatıya, ortamdan ortama sürekliliğini sağlayan kültürel ögeler, tarihi dönemdeki işlevlerini ya kısmen ya da tamamen değiştirerek yeniden üretilmeye devam etmiştir.

Bir anlatıcı veya yazar eserine dahil ettiği kültürel ögeyi ya kolektif hafızadan yararlanarak kullanır ya da kültürel ögenin bilinçaltında işlevsel özelliğinden yararlanmayı umduğu için kullanır ve kültürel ögeler sanatçının duygu ve düşünceleriyle sembol ve imge halinde yeniden yorumlanır. Sözlü, yazılı veya görsel eserlerde bir göndericinin kültürel ögeleri kullanması kolektif bilinçaltının bir dışavurumudur. Özellikle kalıplaşmış bir yapıya sahip olan atasözlerinde toplumun bilinçaltını keşfetmek daha da mümkündür. Atasözlerinin değiştirilemez olma özelliği, herhangi bir kültürel ögenin nesilden nesile aktarılmasında koruyucu bir rol üstlenmiştir. Bu durum, atasözlerini kültürün bir aynası haline getirmektedir. Atasözleri üzerinde yapılan çalışmalar sayesinde toplum içerisinde var olan kültürel ögeleri geçmişten günümüze tespit etmek mümkündür. Oğuz'un da ifade ettiği gibi, "Ülkemizin kültürel özelliklerini günümüze taşıyan anlatıların izinden gidilerek o dönem hayatında bu kültürlerin ne gibi işlevler taşıdığı araştırılmalı ve günümüz hayatına katkıları değerlendirilmelidir. Meşhur olmuş bir imgenin o ülkenin hayatına nasıl yansıdığı, ülkenin kültür yaşamında rolünün ne olduğu gibi sorular çevresinde yapı ve işlev açısından incelenmelidir. Diğer taraftan tarihi araştırmalarla birlikte güncel durumun belirlenmesi gerekir. Bu belirlenimin yapılmasında halk hayatındaki toplumsal, kültürel değişimlerin imgeler üzerindeki etkileri, bu imgeleri biçimlendirme neden ve şartları araştırılmalıdır" (2013: 78-79).

ISBN : 978-625-6283-09-1

Çalışmanın konusu olan Dîvânu Lugâtı't-Türk, en eski Türkçe sözlüktür. Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılmıştır. Esesin 1072-1074 yılları arasında yazıldığı söylenmektedir. Eser sadece bir sözlük olmayıp aynı zamanda birey ve toplum hayatıyla ilgili bilgiler vermekle birlikte somut ve somut olmayan kültürel unsurlarla ilgili çok önemli bilgiler içermektedir. Bu nedenle özellikle dil, kültür, tarih vb. alanlarda birçok araştırmacının başvuru kaynağı olmuştur. Dîvânu Lugâtı't-Türk'te bulunan atasözleri, yüzyıllarca Türk halkının duygu ve düşünce dünyasını şekillendiren, yaşam şekillerine yön veren anonim ürünler olmuştur. Çok uzun yıllar insanların deneyimlerinin bir birikimi olan atasözleri insanların hangi olay ve durum karşısında nasıl davranması gerektiği ile ilgili ders verici nitelikte söylenilen özlü sözler olmuştur. Türk toplumunun sözlü ürünleri olan atasözleri sözlü bir şekilde nesilden nesile aktarılmış ve çeşitli edebi eserlerde yazılı olarak yer almıştır. Dîvânu Lugâtı't-Türk adlı eserde de yaklaşık 280 civarında atasözleri bulunmaktadır. Bugün dahi toplum hafızasında bu sözlerin varlığı devam etmektedir. Bu atasözleri içerisinde Türk milletinin tüm kültürel birikimini gözlemlemek mümkündür. Çalışma bağlamında bu kültürel ögelerden biri olan mitolojik unsurlar da aynı şekilde atasözlerinde yer almıştır.

Mitoloji, bir milletin ortak geçmişidir ve insanlar farkında olarak veya olmayarak mitsel bir düşünceden kaynağını alan motifleri günlük hayatlarında uygulamaktadır. İnsanoğlu günlük hayatlarında ve hayata bakış açılarında uyguladıkları mitolojik unsurları sözlü, yazılı veya görsel sanatlarında da kullanmışlardır. Mitler ve mitolojik unsurlar sadece anlatıların değil, birçok estetik sanatın ilham kaynağı olmuştur. Mitler anlatı geleneğinin ürünü olduğu için öncelikle çok güçlü bir şekilde destan, masal, efsane gibi türlerde yer alırken daha sonra yazılı edebi ürünlerde yeniden üretilmiştir. Edebi ürünlerde yer alan mitolojik ögeler daha sonrasında çeşitli şekillerde diğer sanat dallarında da yeniden üretilmiştir. Bu bağlamda mitolojik ögeler Türklerin yaşamında, edebiyatında ve atasözlerinde yoğun olarak yer almıştır.

Dîvânu Lugâtı't-Türk'te bulunan atasözlerindeki mitolojik unsurları tespit ederek atasözlerinin kültürel unsurların nesilden nesile aktarımı işlevinin önemine vurgu yapmak, mitolojinin toplumun duygu ve düşünce dünyasını yönlendirmedeki etkisini atasözleri üzerinden incelemek ve toplumda hâkim olan mitolojik düşünceyi atasözleri üzerinden tespit etmek bu çalışmanın ana amacıdır. Bu bağlamda, Besim Atalay'ın Dîvânu Lugâtı't-Türk adlı çeviri eserindeki atasözleri çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Bu çalışmada Divan'da yer alan atasözlerindeki mitolojik unsurlar tespit edilip imgesel yapısalcılığın mitos eleştirisi yöntemi ile incelenecektir. Bu yöntemin temel düşüncesi, mitolojik unsurların ortaya çıkarılmasında edebi eserlerden faydalanmak ve topluma hâkim olan mitolojik düşünceyi tespit etmektir. Edebiyat eserlerinden yararlanarak kültürel mitolojik unsurların belirlenmesi amaçlanmaktadır (İlgürel, 2018: 126). Bu yöntem, mitosların süreç içerisinde yaşadığı değişimlerin belirlenmesinde ve topluma hâkim olan mitolojik unsurların tespitinde çeşitli veriler sunmaktadır.

Toplum içerisinde var olan bir mitolojik unsur, anlatıdan anlatıya ortamdan ortama bir süreklilik göstermektedir. Bu mitolojik unsurlar kolektif hafızayı oluşturmaktadır. Anlatıdan anlatıya tekrar edilen ve simgeleştirilen bu ögeler, döneminde hâkim olan sosyal ve kültürel duygu ve düşünceler nesilden nesile aktarılmaktadır. "Mircea Eliade, C. G. Jung, Joseph

ISBN : 978-625-6283-09-1

Campbell'ın özellikle vurguladığı mitin her daim süregiden bir yapıya sahip olduğudur" (Segal, 2012: 32-33). Mitin süregiden yapısı anlatılar sayesinde aktarılmaktadır. Eliade'ye göre, mitler asla kaybolmaz ve insanoğlu var olduğu sürece varlığını devam ettirecektir (2018: 35). Durand ise mitlerin anlatıya dönüştüğünü ifade etmiştir (2017:64). Mit Çözümlemesi yönteminde edebi eserlerde veya sözlü anlatılarda mitolojinin sürekli tekrar ettiği ifade edilir ve anlatılarda mitolojik unsurların yansımaları ortaya çıkarıldıktan sonra bu unsurlar tanımlanır. İmge boyutundaki mitolojik unsurlar, tarihsel süreçte uygulamalı bir alana dahil olarak süreklilik gösterebilir. Durand; mitolojik unsurlar, bir imge/imaj olarak hayali arketiplerin faydacı bir şekilde katılımıdır, der (Durand 1999:61). "Mitolojik bağlamda imge, insanoğlunun mitolojik dönemde ürettiği mitik ögelerin bir göstergesidir ve çeşitli tarihsel dönemlerde bu imgeler, simgeler vasıtasıyla edebiyattan sanata yeniden üretilmiştir." (Bütüner, 2022: 201). Eski Türk inancına ait mitolojik unsurlar, sembollerle günümüz anlatılarında yeniden üretilir. Sembolik olarak yeniden üretilen bu ögeler, birer mitik imgelerdir. İnsanoğlu bu imgeler sayesinde kendini ve hayatını anlamlandırmaktadır. Atasözleri kalıplaşmış yapısından ötürü değişime en az uğrayan sözlü ürünlerdir. Bu sayede içerisindeki sosyal ve kültürel unsurları korumada daha dirençli bir yapıya sahiptir. Tarihin çok eski dönemlerinden günümüze kadar toplumsal birikimin aynasını oluşturan atasözlerinde çeşitli mitolojik unsurlar yeniden üretilmiştir.

- Uma gelse kut gelir. (Konuk gelse uğur gelir. Konukla beraber kutluluk, uğurluluk gelir. Konuk iyiliğe belge sayılır, yüksünülmez.). (Atalay, 1985a: 92).

Divan'da kut kelimesi birçok yerde geçmektedir. Eski Türk inanışında sık kullanılan kut kelimesi; ruh, can, uğur, şans, mutluluk anlamlarına gelmektedir. Eski Türk inanışında yapılan birçok iyiliğe karşılık kişinin kut bulacağına yani Tanrı'nın iyiliğine kavuşacağına inanılır. Roux, kut kelimesini Tanrı'nın lütfu olarak tanımlamıştır ve eski Türk düşüncesinde ilahi müdahalenin yarlık olarak tanımlanan ilahi emirlerle ifade edildiğini aynı zamanda kutun ilahi gücün kesin bir yansıması olduğunu söylemiştir. (1999: 38). Atasözünde de ifade edildiği gibi kut sahibi olmak için misafirlere saygı göstermek, onların gönlünü hoş etmek Türklerin geleneksel dünya görüşünde çok önemli bir yer tutmuştur. Örneğin, Oğuza Destanı'nda eve gelen misafirler çok önemlidir, sadece hükümdarlar için değil, eve gelen herkes için en güzel yemekler yapılır ve onlara saygı gösterilirdi (Ögel, 2010: 371). Geçmişten günümüze Türklerin geleneksel dünya görüşünde misafiri ağırlamak gibi insana değer veren ve iyilik yapmayı önceleyen pek çok davranış yüceltilmiş ve onurlu bir davranış olarak telakki edilmiştir. Bu davranışlarda bulunan insanlara Tanrı; iyilik, mutluluk, şans olarak tanımlanan kutunu verecektir.

- Ulugnı uluglasa kut bulut. (Birisi ihtiyara saygı gösterirse uğur ve devlet bulur.). (Atalay, 1985a: 304).

Tanrı kutuna kavuşmanın diğer bir yolu da ihtiyarlara saygı göstermektir. İhtiyarlara saygı göstermek daha çok eski Türk inanışındaki atalar inancı ile ilgilidir. Türklerin geleneksel dünya görüşünde Hızır, ak sakallı ihtiyarlar, evliyalar, enbiyalar saygı gösterilmesi gereken ulu şahsiyetlerdir. Ataya, evliyaya, enbiyaya saygı gösteren kişiye Tanrı kut verir. Bu inanış ile ilgili pek çok örneğe rastlamak mümkündür. Ögel'in verdiği bilgilere göre, "Oğuz-Han zamanında ihtiyarlara saygı gösterilir ve onlara 'Aka' derlerdi. (Ögel, 2010: 197). Örneğin,

ISBN : 978-625-6283-09-1

tahta çıkma törenlerinde tahta çıkacak olan genç veliaht, önce sülalenin en yaşlısı ve kan bağı olan amcasına bunu teklif ederdi (Ögel, 2010: 197).

Türklerin geleneksel dünya görüşünde yaşlı insanlara saygı gösterilmesi, bu insanların daha fazla deneyime sahip olmasından ileri geldiği gibi Tanrı'ya daha yakın insanlar olmaları düşüncesinden ileri gelmektedir. Türk inancında bazı ak sakallı ihtiyarlar, Tanrı tarafından insanlara yardım etmesi için yeryüzüne gönderilmiştir, düşüncesi vardır. Türklerin eski inanç sistemlerinde ak sakallı ihtiyar motifi vardır. Bu ak sakallı ihtiyar motifi zamanla Hızır motifine dönüşmüştür. Türk destanlarında zor durumda kalan kahramanlara ak sakallı ihtiyar veya Hızır yardım etmektedir (Beydili, 2004: 423). Türkler arasında eski Türk inancından kaynağını alan atalar kültü, Türklerin İslamiyet'i benimsemesinden sonra Hızır inancı ile devam etmiştir ve Türkler arasında yaygın bir inanış haline gelmiştir.

- Umayka tapınsa ogul bolur. (Birisi Umay'a hizmet ederse çocuk doğar. Kadınlar çocuğun doğumunu uğur sayarlar. Umay, sözlükte son, kadın doğurduktan sonra karnından çıkan hokka gibi bir nesne anlamlarına gelmektedir. Buna çocuğun ana karnında eşi denir.). (Atalay, 1985a: 123).

Eski Türk inancında Türk mitolojisinde Tanrı'nın yardımcı ruhları vardır. Harva'ya göre, Altay inanışında tek Tanrı Tengri'dir ve Tengri'nin yanında Ülgen, Umay, Kayra Han gibi yardımcı ruhlar vardır (2015: XXIII). Bu yardımcı ruhlardan Umay, kadınları ve çocukları koruyan bir dişi ruhtur. İnan'ın verdiği bilgilere göre hem Altaylılarda hem de Sagay metinlerinde Umay inancına rastlanmaktadır ki Yakutlar "çocuk Imı'sı" derken Yakutlar "Ayısıt" demektedir (1986: 34-37). Umay'ın yeni doğmuş çocukları koruyan bir yardımcı ruh olduğuna dair bilgileri Barthold da vermiştir (2004: 105). Eski Türk inanışından günümüze kadar var olan Umay inanışı, doğum ile ilgili birçok inanışın içinde yer almıştır. Roux'un verdiği bilgilere göre ise, Ulan Batur'daki bir yazıtta, Umay'ın ismi, kutsal yer su ruhlarından biri olarak geçmektedir; ayrıca Tonyukuk yazıtında, kutsal yer su olarak geçmekte; yine Kültigin yazıtında Kağan'ın 'göğe benzer' olduğu, kraliçenin de 'Umay'a benzer olduğu' belirtilir (1994: 113). Roux, Umay'ın plasenta ile ilişki içinde olduğunu ve doğurganlık tanrıçasının işlevini yerine getirdiğini söyler. (2011: 134).

Araştırmacıların verdiği bilgilere göre, Umay kadınları ve çocukları koruyan bir yardımcı ruh işlevi ile Türklerin inanışında ve dolayısıyla anlatılarında yer almıştır. Birçok bilim adamı Umay ile ilgili detaylı çalışmalar yapmıştır. Umay inancının kaynağı çok eski mitolojik düşüncelere dayanmaktadır. Beydili'ye göre, Umay ilahesi Sakaların inancında 'Ulu Ağ Ana', 'Pay İce', 'May İce', 'Imay İce' denilen ve hayırsever bir ruh olarak bilinir (2004: 24); Uraz'a göre, Hintllerin Uma'sı, Sümerlerin Ap-su'su Türklerin Umay adındaki kutsal ruhu ile aynı roldedir (1994: 38); Çoruhlu'ya göre, Türklerin inanışına göre Umay her zaman yeni doğan çocuğun yanındadır, eğer çocuktan uzaklaşırsa çocuğun hastalanacağına inanılır (2002: 40). Atasözünde geçen Umay inancı da bu işlevde yer almıştır. Umay'a saygı göstermek ve kendisine hizmet etmek ile insanların oğlu olacağına dair bir inanç ifade edilmiştir.

- Tünle bulıt örtense ewlük urı keldürmişçe bolır. Tangda bulıt örtense ewge yagı kirmişçe bolır. (Akşamleyin bulut kızarırsa kadın, erkek çocuğu doğurmuş gibi olur. Türkler akşam kızaran bulutun uğur sayarlar. Sabahleyin bulutun kızarmasını uğursuz sayarlar.). (Atalay, 1985a: 251).

Bu inanışın kaynağı Türkmenlerde ve Kazaklardaki yağmur koruyucusu olan Burh veya Burkut inanışına dayanabilir. Beydili'nin verdiği bilgilere göre; Burkut, bulutları taşıyan ve

ISBN : 978-625-6283-09-1

yıldırım oluşturan bir yardımcı ruhtur. İslam'dan önceki dönemlerde efsaneye göre, çocuğu olmayanların Allah'tan çocuk istemesi sonucu Allah çocuk vermezse çocuğun olmayan kişilere Burkut'un kendinin çocuk vereceğini söylemesi inancına rastlanmaktadır. (2004: 113). Bu inancın kaynağını Burkut inancının dışında Imay Ene inancına da dayandırmak mümkündür. Beydili'nin verdiği bilgilere göre; Hakas-Kaçinlerde Imay Ene, İnsanların gözüne görünmeden, daima pembe bulutların arasında dolaşır ve çocukların dünyaya gelişini izler, onları kötülüklerden korur. (2004: 253). Çocukların doğumu ve bulut ile ilgili inanışların Burkut veya Imay Ene'ye dayandırılmasını kesin olarak söylemek mümkün olmamasına rağmen bu inanışların birbirine benzemesi kökeninin mitolojik dönemden geldiğinin ispatıdır. Çocukların doğumu ile ilgili inanışlarda birçok mitolojik unsur bulunmaktadır. Yakutlarda Tanrı'dan çocuk isteyen insanlar, ak şamana giderler, ak şaman ise Ayısıt Hatun'a veya Tanrı'ya dua eder (İnan, 1986: 167). Çocukların doğumu ile ilgili mitolojik inanışlar; Burkut, Ayısıt, Umay gibi kutsal varlıklar üzerinden Türk milletlerinde farklı şekillerde tanımlanmıştır; çeşitli ritüeller ve anlatılar ile bu inanışları pekiştirilmiştir.

- Yer basrukı tağ, budhun basrukı beg. (Yer baskısı dağ, insanların baskısı da beydir, insanları tutan onlardır.). (Atalay, 1985a: 466).

Türk mitolojisinde dağ ve ağaç inanışı çok yaygın ve güçlü inanışlardır. Türkistan coğrafyasında dağ ve ağaç önemli kutsal imgelerdir. Türk inanışında Tanrı'nın makamının yüksek ve ulu olan dağlar olduğuna ve bu dağların dünyanın merkezi olduğuna inanılır. Altay Tatarları bu dağa Altay Dağı (Eliade, 2003b: 16), Abakan Tatarları ise Demir Dağ adını verirler (Harva, 2015: 44). Bu dağ yeryüzü ve gökyüzü ile beraber yürüyerek dünyanın merkezini oluşturmuş yeryüzünü sımsıkı bir arada tutmuştur. Ögel'in verdiği bilgilere göre; Ruslarda ve Fin-Ugor milletlerinde yeryüzün kuşağı Ural Dağlarıdır, Türk mitolojisinde Demir Dağ ve Bakır dağlar yeryüzünün direğidir, Ötüken de yeryüzünün temelini oluşturan dağdır (2010: 60). Bu atasözünde de mitolojik inanışta yer alan dağ inanışı ile ilgili ifade, dağların yeryüzünü sımsıkı bir arada tuttuğuna dair bir inanışın mitolojik yansımasıdır.

- Toyın tapuğsak, Tengri sefinçsiz; toyın tapmak ister, Tanrı memnun değil. (Müslüman olmayan Türklerin din ulusu Tanrı'ya tapınır; fakat yüce Tanrı onun yaptığı işten hoşnut değildir.) (Atalay, 1985b: 377).

Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra eski Türk inancında kalan Tanrı inancını da hayatlarında çeşitli ritüellerde devam ettirmiştir fakat İslam inancın çerçevesinde bu ritüellerden Allah'ın razı olmadığı ifade edilmiştir. Bu durumun örneğini de bu atasözünde gözlemlemek mümkündür. Eliade'nin çeşitli araştırmacılardan verdiği bilgilere göre, Tengri kelimesine MÖ II. yüzyılda Hiung-nu'larda rastlanır. Tengri uludur, ezelidir, ebedidir ve yaratıcıdır. (Eliade, 2003b: 13). "Moğolların yüce tanrısının adı 'tengri'dir ve 'gök' anlamına gelmektedir (Buryatların 'tengeri'si, Volga Tatarlarının 'tangere'si, Beltirlerin 'tingir'i, Yakutların 'tangara'sı, Çuvaşların muhtemelen 'tura'sı). Çeremislerde gök tanrı Yume olarak adlandırılır; 'gök' anlamına gelmektedir. Ostyaklarda ve Vogullarda en sık kullanılan ad Num-Turem'dir; bu ad, 'Yüce Turem' ya da 'Yukarıda yaşayan Turem' anlamlarına gelir." (Eliade, 2003a: 80). Çeşitli Türk milletlerinde yüce varlık olan Tanrı'nın adları farklı olarak ifade edilse de temelde tek Tanrı inanışı ortak bir düşünce olmuştur.

Eski Türk inancındaki Tengri sözcüğünden gelen Tanrı kelimesi, Türk topluluklarında halen kullanılmaktadır. Çin çevrim yazısıyla 'tcheng-li' olan Tengri kelimesi çok eski Türk-

ISBN : 978-625-6283-09-1

Moğol kelimesidir ve Evrensel dinlerin çeşitli tanrılarını belirtmek için kullanıldığı gibi Müslüman Türklerde Allah'ın eş değer olarak da kullanılmıştır (Bonnefoy, 2000: 342). Tengri kelimesi İslamiyet'teki Allah kavramı ile birleşerek birbirinin yerine kullanılır olmuştur. Türklerdeki Gök Tanrı inancının temel bakış açısında tek Tanrı inanışı olduğu için İslamiyet etkisiyle yayılan Allah kavramı Türkler arasında daha hızlı kabul edilir olmuştur. Çoruhlu'nun tespitlerine göre; İbni Fadlan, Oğuzların bir Tanrı diyerek dua ettiklerini söylemektedir (2002: 17). Bu atasözü eski Türklerin mitolojik düşüncesinde inandıkları Tanrı inancının İslam inancından sonra doğru olmadığını ifade eden bir atasözüdür. İnanış bağlamında Gök Tanrı inancına sahip olan insanların İslamiyet'in kabulünden sonra da bu inanışı devam ettirdiklerini göstermektedir fakat Müslüman Türkler tarafından bu inanışın doğru olmadığı dile getirilmiştir.

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Atasözleri, birer toplumsal hafızadır. Uzun yılların birikimi sonucu oluşan atasözleri toplumun geleneksel dünya görüşü hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Mitolojik bağlamda atasözlerinde tengri, kut, dağ, umay, ata inancı vb. inançlara rastlanmıştır. Eski Türk inancına ait bu unsurlara rastlamak bu inançların toplum yaşamında halen güçlü bir şekilde yaşadığının kanıtıdır. Tanrı inancının Allah inancı ile birleşmesi, kut inancının Tanrı iyiliği olarak düşünülmesi, ata inancının büyüklere saygı inancı ile devam etmesi atasözlerinde vurgulanmaktadır. Atasözlerinde yer alan bu mitolojik unsurlar toplumsal bilinçaltının bir dışavurumudur.

Divan'da yer alan atasözleri İslam dinini kabul eden Türklerin sosyal ve kültürel değişimini ortaya koymaktadır. Elde edilen verilere göre Divan'da var olan atasözlerinde mitolojik unsurların az görülmesi, dini ve kültürel değişimin ispatıdır. Var olan mitolojik unsurlar ise İslam dinini kabul eden Türklerin eski Türk inanışında yaşatılan bazı mitolojik düşünce sistemini halen yaşattığını gösterir ve bu düşünceler toplum ve birey hayatını da yönlendirir. Geçmişten günümüze var olan Divan'da var olan atasözlerinin bugün dahi kullanılması nesiller arası kültürel aktarımı ve Türk-İslam kültürünün devam etmesini sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Atalay, B., *Dîvânu Lugâtı't-Türk Tercümesi I. Cilt*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985a.

Atalay, B., *Dîvânu Lugâtı't-Türk Tercümesi III. Cilt*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985b.

Barthold, V. V., *Orta Asya Türk Tarihi*, (Yay. Haz. Hüseyin Dağ), Ankara, Çağlar Yayınları, 2004.

Beydili, C., *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, (Çev. Eren Ercan), Ankara, Yut Kitap Yayınları, 2004.

Bonnefoy, Y., *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, I. Cilt, (Yay. Haz. Levent Yılmaz), Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2000.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Bütüner, Ş., *Masal ve Mitoloji (Türk Masallarında Kültlerin Çözümlenmesi)*, Çanakkale, Paradigma Akademi, 2002.

Çoruhlu, Y., *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002.

Durand. G., *Sembolik İmgelem*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2017.

Durand, G., *The Anthropological Structures of the Imaginary*, (Translated: Margaret Sankey, Judith Hatten), Brisbane, Boombana Publications, 1999.

Eliade, M., *İmgeler ve Simgeler*, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2018.

Eliade, M., *Dinler Tarihine Giriş*, (Çev. Lale Arslan), İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2003a.

Eliade, M., *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi III. Cilt*, (Çev. Ali Berktay), İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2003b.

Harva, U., *Altay Panteonu (Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar)*, (Çev. Ömer Suveren), İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2015.

İlgürel, M., "Edebiyatta İmgesel Yapısalcı Mitos Çözümlemesinin Ana Hatları ve Arjantin Edebiyatından Bir Örnekleme", *Dil Dergisi*, *1*(169), 111-142, 2018.

İnan, A., *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.

Oğuz, Ö., *Küreselleşme ve Uygulamalı Halk Bilimi*, Ankara, Akçağ Yayınevi, 2013.

Ögel, B., *Türk Mitolojisi I. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010.

Roux, J. P., *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul, İşaret Yayınları, 1994.

Roux, J. P., *Eski Türk Mitolojisi*, (Çev. Musa Yaşar Sağlam), Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2011.

Roux, J. P., *Altay Türklerinde Ölüm*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1999.

Segal, R. A., *Mit*, Çev: Nursu Örge, Dost Kitabevi, Ankara, 2012.

Uraz, M., *Türk Mitolojisi*, İstanbul, Düşünen Adam Yayınları, 1994.

ISBN : 978-625-6283-09-1

ÜSTAD ALİ RABBANİ GULPAYGANİ VE "FIRAK VE MEZAHİBİ KELAMİ" ADLI ESERİ ÖRNEĞİNDE ŞİA'NIN MODERN DÖNEM KELAM ÖĞRETİMİNDE BİR YAKLAŞIMI

AN APPROACH OF SHIA IN THE MODERN PERIOD KALAM TEACHING IN THE EXAMPLE OF MASTER ALI RABBANI GULPAYGANI AND HIS WORK CALLED "FIRAQ AND MAZAHIB KALAM"

Prof. Dr. İsmail ŞIK

Cukurova University, Faculty Of Dıvınıty

Adana , Turkey,

ORCİD: ID/0000-0003-2583-7782

ÖZET

Hz. Peygamber sonrası Müslümanlar arasında çıkan siyasi ve fikri tartışmalar neticesinde müslüman toplumda birtakım ayrışmalar oluşmuş, zamanla bu ciddi farklılaşmalar şekline dönüşmüştür. Aslen fikri ayrışmalar siyasi tutum ve geçmişte yaşanmış hadiselere dayandırılsa da sonraları bu süreçte yapılan tutum ve davranışlar yoğunlukla teolojik zeminde ele alınmaya başlanmıştır. Durum öyle bir hal almıştır ki sanki Hz. Peygamber döneminde var olan bu bölünmüşlük onun vefatı sonrası, temelde dini anlayış farklılıklarında kaynaklı olarak gelişmiş ve zorunlu bir şekilde müslüman toplumu parçalamıştır. Oysaki Kur'an'ın birlik ve beraberlik hususundaki açık emri ve birçok tavsiyesi yanında Hz. Peygamberin hayattayken yaptığı uygulamalarla bunu teyit etmiştir. İnsanın olduğu yerde farklı düşünce ve fikirlerin olması doğal karşılanmamalıdır. Şia mezhebi müslüman toplumun önemli bir parçasını oluşturan farklı coğrafyalarda yaşan ciddi bir nüfusa tekabül etmektedir. Kendi içinde de mezhep olmanın gereği doğal olarak farklı anlayışlara bölünmüştür. Teolojik yaklaşımın tabiatı bu şekilde gelişir. Üstad Ali Rabbani Gulpaygani ve "Fırak Ve Mezahibi Kelami" eseri dikkate alındığında el-Mustafa Üniversitesi yayını olarak takdim edilip orijinal dilinden Türkçe'ye çevrilip Türk toplumuna sunulduğu görülmektedir. Şii bir perspektifte tanımlayıcı bir üslupla ele alınan çalışma modern dünyada İran eksenli Şii teolojik paradigmanın yansıması hüviyetindendir. Çalışmamızda bu eseri Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi metotları açısından değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kelam İlmi, Akaid Öğretimi, Metot

ABSTRACT

After the Hz. Muhammed as a result of the political and intellectual debates among Muslims, some divisions occurred in the Muslim society and over time these turned into serious differentiations. Although the intellectual differences were originally based on political

ISBN : 978-625-6283-09-1

attitudes and past events, later attitudes and behaviors began to be discussed mostly on theological grounds. The situation has become such that it is as if Hz. This division, which existed during the time of the Prophet, developed mainly due to differences in religious understanding and necessarily fragmented the Muslim society. However, in addition to the clear commands and many recommendations of the Quran regarding unity and solidarity, Hz. The Prophet confirmed this with his practices while he was alive. It should not be considered natural that people have different thoughts and ideas wherever they are. Shia Muslims constitute a significant part of the society and constitute a significant population living in different geographies. The necessity of being a sect within itself is divided into different understandings. This is the natural nature of his theological approach. This is the natural nature of his theological approach. Considering the work of Ustad Ali Rabbani Gulpaygani and "Firak Ve Mezahibi Kalami", it can be seen that it was presented as a publication of Al-Mustafa University, translated from its original language into Turkish and presented to the Turkish society. The study, which is handled in a descriptive style from a Shiite perspective, is a reflection of the Iranian-centered Shiite theological paradigm in the modern world. In our study, we will try to evaluate this work in terms of Kalam and History of Islamic Sects methods.

Keywords: Kalam, Teaching of Faith, Method

GİRİŞ

Kelam ilmi, akaid metinlerinin teşekkülü sonrasında müslüman coğrafyada hem içerde farklı anlayışa sahip mezhep ve kelam okulları arasında gerçekleşen fikri mücadeleleri hem de diğer din mensupları ile yaşanan teolojik tartışmaları yaptığı aktarımlarla resmeder. Şia, Ehl-i Sünnet'ten sonra İslam toplumları arasında taraftar bulmuş en büyük inanç topluluğudur. Temel iddiası Hz. Ali'nin nas ve tayin ile imameti olup zaman içerisinde farklı kollara ayrılmıştır. Şii geleneğin içerisinde temsil noktasında mensuplarının sayısıyla ön plana çıkan İmamiyye/İsnaaşara isimleri ile de bilinen On iki İmam Şia'sı yer almaktadır. Bugün başta İran olmak üzere, Pakistan, Afganistan, Tacikistan, Hindistan, Azerbaycan, Irak, Suriye, Türkiye, Lübnan ve haliç ülkelerinin bir kısmında ciddi sayıda Şii müslüman yaşamaktadır. İran İslam Cumhuriyeti, On iki İmam Şia'sın fıkhi anlayışı olan Caferiliğin usuli koluna ait bir makam olarak lideri pozisyonundaki Ayetullah'ın kendi ülkesinde yaşamasını da esas alarak, tarihten aldığı ilhamlarla farklı ülke topraklarında yaşamakta olan Şiilerin hamisi ve lideri gibi gördüğü sosyal ve siyasi bir hakikat olarak ortadadır. El-Mustafa Üniversitesi tarafından Şii dünyasında yaşayanlar gruplara din öğretimi için hazırlanan kitaplar topluluğu içerisinde yer alan Üstad Ali Rabbani Gulpaygani'nin "Fırak Ve Mezahibi Kelami" adlı eseri diğer eserler gibi Farsça dışındaki dillere de tercüme dilerek farklı ülkelerde dağıtılmıştır. Eser ülkemizde Çukurova Üniversitesi kütüphanesine hediye edildiğinde kütüphane tarafından kayıt öncesi resmi işler adına incelemesi ile görevlendirilmiş, yaptığım inceleme sonucunda Şii geleneği anlatan bu eserin kendi perspektiflerini yansıtmak adına kıymetli olduğunu tespit etmiştim. Çalışmamızda eserin metot, muhteva ve memba açısından değerlendirmesini yaparak ilim dünyasındaki etki ve değerini tetkik edeceğiz.

ISBN : 978-625-6283-09-1

1- FIRAK VE MEZAHİBİ KELAMİ

El-Mustafa Yayınları tarafından 2014 yılında Fırak ve Mezahib-i Kelami adıyla basılan metne Yunus Gürel tarafından yapılan Türkçe çevirisidir. Toplamda 380 sayfa olan eser bir mukaddime ve altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Milel ve Nihal (dinler ve ideolojiler) in tanımıyla başlayıp yetmiş üç fırka hadisi merkezinde İslam düşünce tarihinde ortaya çıkan fırkaları tasnif edip irdelemektedir. İnanç guruplarından oluşan kelam okulları ve kelam okullarından müteşekkil mezheplerin tanımı yapıldıktan sonra ilk ihtilaflar erken dönem selef ulemasının yaklaşımı aktarılmaktadır. Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi çalışmalarını kendi içinde a-Tüm din ve inanışları inceleyen b-Sadece İslam fırkalarını inceleyen c- İslam fırkalarından sadece birini irdeleyen şeklinde tasnif etmiş meşhur 73 fırka hadisi etrafında meseleye yaklaşmıştır. Hadis metnini sıhhati ve geçerliliği konu edinilmiştir. İkinci bölümde ise Şia gelenek ele alınmış Abdullah ibn Sebe olgusu irdelenerek eleştirilmiştir. Ayrıca Şia'nın tarihi, siyasi ve ekonomik seyri ele alınıp Şii fırkalar ana hatlarıyla değerlendirilmiştir. İsmaili fırkalar, Fatimi ve Karamitiler ele alınmış Zeydiyye de işlenmiştir. Zeydiye fırkasına ayrı bir ehemmiyet verilerek ondan oluşan guruplara, itikadi sistemine, alim ve eserlerine önem verilmiştir. Daha sonra 12 İmam Şia'sı ve silsilesi ele alınıp değerlendirilmiştir. Üçüncü bölüm Ehl-i Sünnet'e ayrılmış olup Ehl-i Hadis ve Hanbeliler, Selefiyye, Eş'arilik ve Matüridilik sırasıyla işlenmiştir. Dördüncü bölümde Kaderiyye, Cehmiyye, Mürcie, Haricilik, ibaziyye ve Mu'tezile konu edinilmiştir. Beşinci bölümde ana hatlarıyla Gulat kavramı irdelenmiş ve gulatı Şia kabul edilen Dürziyye, Nusayriyye, Ehl-i Hak, Şeyhiyye ve Keşfiyye, Babiyye ve Bahalik, Kadıyaniyye veya Ahhmedilik konuları işlenmiştir. Kelami bazı kavramların müstakil olarak işlenmesine altıncı bölümü ayıran yazar Haşaviyye ve Razfızilik, Adliyye, Tefviz ve mufavvaza, tevil ve muavvele, sıfatıyye ve muattıla, mücessime ve müşebbihe ile tafziliyye ile vaidiyye kavramlarını işlemektedir.

Eserin içeriksel olarak neredeyse tüm kelam konularını ve ekollerini içerisine alacak şekilde geniş bir alanı kapsadığını söylemek mümkündür. Şii bir bakış açısıyla konulara yaklaşan yazar bazı temel tasnif ve tutumuyla bazı orijinallikler ortaya koymaktadır. Konu anlatımına tanımlar ve ıstılahlar üzerinden başlayan yazar bazen sorular sorarak bazen ayrıntılı bilgiler vererek meseleyi ele aktarmaktadır. Bazen ayetler bazen klasik döneme ait bir kavramdan alıntılarla konu aktarılmaktadır. İşlediği konuya göre o ekole ait klasik kaynakları kullanmayı tercihe eden Gulpaygani, çoğunlukla direk alıntılar yaparak farklı İslam Mezhepleri veya Kelam okulunun temsilcilerini konunun içine katmaktadır. Objektiflik açısından bu önemli bir adımdır. Ayrıca Nehcü'l-Belağa ana referans kaynaklarından biri olarak durmaktadır.

Her bölümün sonunda konunun daha iyi anlaşılmasını teyit amacıyla ortalama 5-6 tane soru eklenmiş ve bu sorular sayesinde öğretilmek istenen bilgi konu sonunda sorgulanmıştır. (bkz. Gülpaygani, Kelami Fırkalar ve Mezhepler, 2014)

Konular içerisinde gulat (aşırı gidenler) Şii fırkalara değerlendirirken yaptığı değerlendirmeler ve tasnif dikkat çekidir. Onun görüşleriyle İslam dinini temel itikadi sisteminden ayrılmış Dürzilik gibi bazı guruplar ile Ehl-i Sünnet'ten kopan Kadıyanilik'i bir arada sayması oldukça ilginçtir. Aynı zamanda Nusayrilik ve Babilik'e atıf yapması manidardır. Ehl-i Hak diye yapılan tanımlama Ehl-i Sünnet perspektifinden oldukça uzak bir değerlendirme ile küçük ve aşırı bir gurubu nitelendirmek içindir. Merkezde 12 İmam Şia'sının görüş ve düşünceleri vardır. Alıntılamalar ise genellikle mezhep kimliğinden öteye farklı ekol ve düşünürlerden gelmektedir. Nevabahti'nin Fırak-ı Şia'sı, Şehristani'nin el-Milel ve'n-Nihal'i veya Eş'ari'nin el-Fark Beyne'l-Fırak'ı bu minvaldedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

- Eser kelam ve mezhepler tarihi eğitim ve öğretimi için hazırlanmış, neredeyse tüm İslam Mezhepleri Tarihinde var olan ekol ve gruplardan bahsetmektedir. Ancak bu bahsediş sınırlı ve yüzeysel kalmıştır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

- Hangi ekol konu ediliyorsa öncelikle mezkûr rivayetler ekseninde anlatıma başlanmış birbirinden kopuk diyebileceğimiz paragraf şeklinde meseleyi sunmuş, gerektiğinde rivayet nakilleri gerektiğinde çeviri metinlerle işlenmiştir. Bir bütünlük ve akıcılık sorunu söz konusudur.
- Tafsilatlı anlatım yerine genellikle özet ve kesin hüküm içeren ifadelerle ekoller aktarılmıştır.
- Kaynaklar sınırlı ve bazı ekollere aittir. Objektif bir değerlendirme için en azından görüşler orijinal kaynaklardan verilmelidir. Örneğin Nusayriliğin anlatıldığı bölümde kaynak Şehristani'dir. Ehl-i Sünnet perspektifini yansıtmaktadır.
- Fiili olarak 12 İmam Şia'sı ile Ehl-i Sünnet çoğu konuda ayrışmışken bu konuda ortak olduklarını söylemek mümkün değildir. Nusayriyye'nin 12 İmam Şia'sı geleneğinden biri tarafından anlatılırken Ehl-i Sünnet kaynağına göre değerlendirilmesi teo-politik bir yaklaşımın söz konusu olduğu hissini uyandırmaktadır.
- Eserin dipnotlandırma tekniği uluslararası kriterlerden farklı, biraz gelişi güzel diyebileceğimiz şekildedir. Bugün dünyada geçerli olan akademik üsluplardan biri yerine sıradan araştırmacı yazar usulü tercih edilmiştir.
- Sistematik Kelam ait tartışmalara pek yer verilmemiş, kavramlar yeterince irdelenmemiş, fikirleri ile ekollere etki eden bazı kelamcılar, eserleri ve görüşlerinden neredeyse hiç bahsedilmemiştir.
- Eser çoğu konuda baskın Şii motiflilerle işlenmekte, fırkalaşmaya delil alınan meşhur 73 fırka hadisi de bu minvalde yorumlanmaktadır.
- İtikadi İslam Mezheplerini bir araya ortak payda da getirme yaklaşımı Hz. Ali'nin imameti iddiası ve Gadir Hum vakıasının delil alınması gibi hususlarla Şii paydada birleştirme iddiasına dönüşmüştür.
- Selef dönemi akaid anlayışının eleştirisi makul zeminde yapılmıştır.
- Abdullah İbn Sebe isminin faraziliğinin ispatı ve getirilen deliller önemlidir.
- Batini hareketlerle 12 imam Şia'sı arasına mesafe koyması önemli merhaledir.
- Zeydiyyenin kurucu lideri Zeyd b Ali'nin Adliyye fırkasının üçüncü fırkasından sayılırken Mu'tezil'den Vasıl b. Ata ve Amr. b Ubeyd ise dördüncü fırkasından sayılmaktadır.
- Zeydiyyenin imamet noktasındaki ılımlı tutumunu 12 İmam Şia'sının tutumundan ayrı değerlendirilmeyip ortak paydalarına vurgu yaparak farklılıkları yumuşatması manidardır.
- Ahbarilik, Ehl-i Hadis-Hanbelilik etkileşim ve benzerliği ile ilgili aklı devre dışı bırakıp sıhhati dikkate almadan tartışmalı metinlere tabi olmanın problemleri ile eleştirel yorumu dikkat çekicidir.
- Ehl-i Sünnet'ten çoğu düşünürün farklı dini gurup ve fırkaları bidatla suçlamasını dışlayıcı dil görüp tenkit edip "ehl-i kıble tekfir" edilemez ilkesine vurgu yapılması manidardır.
- Selef dönemi âlimleri ile İbn Teymiyye ve takipçilerinin ifade ederken "Selefiyye" kavramın ortak kullanması tartışmalıdır.
- Matüridilik ve Eş'arililikle alakalı a-uyumluluk faraziyesi b-farklılık faraziyesi şeklinde iki yaklaşım belirtilmiştir.
- Matüridilik, Mu'tezile ve Adliyye fırkalarının görüşlerini kıyaslaması önemlidir.
- Matüridi bazı düşünürlerin gelenekselci yaklaşımlarının teşbih içeren tevfiz anlayışı olduğu söylemektedir.
- İnanç gurupları şeklinde nitelendirebileceğimiz kaderiyenin temel görüşü olan insan hürriyetinin tefviz (fiillerin insan tarafından var edilmesi) olarak kabulünün yanlışlığı anlayışı.
- Mürcie'nin dünyevi hükmün icrasını yok sayma yanılgısına vurgu yapılması söz konusudur.
- Harici anlayış ve metodun kendi ilkeleri çerçevesinde eleştirisi vardır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

- Babilik ve Bahailik mezhebini, tarikat olarak tanımlaması önemlidir.
- Tarih boyunca Ashabu'l-Hadis fikirlerine yakın Ehl-i Sünnet'ten Hanbeli gurupları eleştirmek için kullanılan "Haşaviyye" ismini gerekçesi izah edilmeye çalışılmış, Mücessimi ve Müşebbihi anlayışa vurgu yapılmaktadır.
- Tefviz makamı (insan), Tekvin makamı (Tanrı) için kullanılır.
- Ehl-i Beytin (gelen âlimlerin) müteşabih ayetleri tevil değil açıktan tefsir ettiğine vurgu yapar.
- Zat-sıfat ayniyeti veya ziyadeliği reddetme fikri, tatil yani sıfatları yok sayma olarak tanımlanamaz. Bu eleştirmek için muhalifiler tarafından konulmuş bir isimlendirmedir.

KAYNAKLAR

Nevabahti, Fırak-ı Şia, trs Kahire.

Şehristani, el-Milel ve'n-Nihal, 2000 Beyrut.

Eş'ari, el-Fark Beyne'l-Fırak, 2005 Beyrut.

Gülpaygani, Kelami Fırkalar ve Mezhepler, çev: Yunus Gürel, İstanbul 2014

ISBN : 978-625-6283-09-1

ÇAĞIMIZDA KARŞILAŞTIRMALI BİR TEOLOJİ ÖĞRETİMİ ÖRNEĞİ: H. AUSTRYN WOLFSON VE KELAM FELSEFELERİ ESERİ

AN EXAMPLE OF COMPARATIVE THEOLOGY TEACHING IN OUR AGE: H. AUSTRYN WOLFSON AND THE WORK OF THEAL PHILOSOPHIES

Prof. Dr. İsmail ŞIK

Cukurova University, Faculty Of Dıvınıty

Adana , Turkey,

ORCİD: ID/0000-0003-2583-7782

ÖZET

H. Austryn Wolfson'un "Kelam Felsefeleri" adlı eseri çağımızda karşılaştırmalı teoloji açısından önemli bir konuma sahiptir. Eserin genel teoloji konularını ele alışı, Yahudi, Hristiyan ve İslam geleneği açısından tarihi süreç içerisinde karşılaştırmalı olarak kıyaslayarak işlemek şeklindedir. Tanrı kavramı, varlığı, birliği, teslis anlayışı, Tanrının zatı, sıfatları ve fiilleri ile kelam konularına giren eser, kader, cebir ve hürriyet bağlamında insan hürriyetini de değerlendirir. Kelamullah, Hz. İsa ve vahiy, halku'l-Kuran gibi teolojik sorunsallar üç dini geleneğin bağlamında ayrıntılarıyla alınmaktadır. Eserin öncelikle Yahudi kelamının tartışılan konular hakkındaki görüşüyle başlayıp yine aynı kurguyu Hristiyan teolojisi açısından değerlendirilmesi problemin tarihi süreci için önemlidir. İslam kelamının aynı konu hakkındaki görüşü ise orijinal yön ve yaklaşımıyla ortaya konmuştur. Kelam ilmi açısından hem kavramların tarihi süreci hem de konu hakkında açıklanan farklı görüşler bazen dini gelenekler bazen de felsefi anlayış ve ekoller çerçevesinde felsefi teolojik bir yaklaşımla sergilenmektedir. Felsefe tarihinde benzer konuların ele alınışı üretilen fikir ve getirilen çözüm yolları referans alınarak üç dinin kelami geleneği irdelenmektedir. Biz bu çalışmamızda kıyaslamalı teolojik yaklaşım yanında felsefi kelam anlayışının tanımlanması ve değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Teoloji, Kelam felsefi, Öğretim Metodu

ABSTRACT

H. Austryn Wolfson's work "Philosophies of Theology" has an important position in terms of comparative theology in our age. The work's treatment of general theological issues is by comparing them comparatively in the historical process in terms of the Jewish, Christian and Islamic traditions. The work, which deals with the concept of God, his existence, unity, understanding of the trinity, God's essence, attributes and actions, and theology, also evaluates

ISBN : 978-625-6283-09-1

human freedom in the context of destiny, algebra and freedom. Kelamullah, Hz. Theological problems such as Jesus and revelation and the Qur'an are discussed in detail in the context of three religious traditions. It is important for the historical process of the problem that the work begins with the view of Jewish theology on the topics discussed and evaluates the same fiction in terms of Christian theology. The view of Islamic theology on the same subject is revealed with its original direction and approach. In terms of the science of kalam, both the historical process of concepts and the different views expressed on the subject are exhibited with a philosophical theological approach, sometimes within the framework of religious traditions and sometimes within the framework of philosophical understanding and schools. The theological traditions of three religions are examined with reference to the treatment of similar issues in the history of philosophy, the ideas produced and the solutions provided. In this study, we will try to define and evaluate the philosophical understanding of kalam as well as the comparative theological approach.

Keywords: Comparative Theology, Kalam philosophical, Teaching Method

GİRİŞ

Batı düşüncesinde kelam alanındaki çalışmalar ve kıyaslamalı teoloji konu edinen eseriyle önde gelen isimlerden biri olan Harry Austryn Wolfson, ilahiyat alanının önemli uzmanlarından biri olup “Kelam Felsefeleri” adı ile Kasım Turhan tarafından Türkçe’ye kazandırılan eseri, bu sahada bir boşluğu doldurmaktadır. Eser üç ilahi dinin kelam geleneğini karşılaştırmalı olarak ele almakta, Müslüman, Hristiyan ve Yahudi kelamının birbiriyle olan etkileşimine işaret etmektedir. Yazar eserin hazırlanma aşamasında ilhamı Philon ve Kilise Babaları hakkındaki bazı çalışmalardan aldığını dile getirir. Eserde takip edilen yöntem pozitif bilimleri alanında kullanılan deney yöntemine benzer, tahmin ve doğrulama yöntemidir. Ona gör bir canlı türü üzerinde deney yapan bilim adamının bir kısmını denek olarak kullanması gibi belli sayıda metin üzerinden ancak tahmin ile yol almaktadır.

Emeviler döneminde yaşayıp 131/749 yılında vefat eden Yahya ed-Dımeşkî yazar için birçok noktanın kesiştiği kişidir. O, Hristiyanlara İslam’a karşı kendi akidelerinin savunusunu öğretmek gayesiyle Müslüman ile Hristiyan arasında hayalî bir tartışma yazmıştır. Dımeşki bu eserde; kader, hayır-şer, insan iradesi, kelime, Tanrının kelamı, yaratılış, İsa hakkında tartışma, İslam’ın son nebevi vahiy oluşu iddiası gibi konuları Hristiyan teolojisi açısından ele almaktadır. Bu bir bakıma Hristiyan teolojisinin dönemsel savunusudur. Wolfson, kitabını Dımeşkî’nin açıklamalarını ekseninde oluşturmuştur. Hatta Dımeşki ve eseri çalışmada o kadar baskındır ki yazar Müslümanları Hacer’in soyundan gelen köleler anlamında kullandığı Sarasin sözcüğüyle tanımlamaktan geri durmamıştır. Ona göre Müslümanların haktan saptıkları, deccale tabi oldukları, Afrodit’in başı olan siyah taşa (hacerü’l-esved) taptıkları gibi iddialarda da bulunmuştur.

BULGULAR

ISBN : 978-625-6283-09-1

Eser sekiz bölümden oluşmaktadır:

1. Bölüm: Kelam

Şehristânî, İbn Haldun ve Maimonides gibi düşünürler bağlamında konu yazılan eserler ekseninde ele alır. Üç isimden alıntılarla karşılaştırmalar yapar ve bölüm sonunda Yahudi ve Hristiyan kelamını mukayese eder. Kelam kavramının Mutezile öncesi tartışılagelen büyük günah ve cüzi irade konuları döneminde de kullanıldığı açıktır. Bunun yanında kavram, İslam'da antropomorfizm tartışmaları sürecinde de kullanılmıştır. Tanrının varlığı ve zatı, sıfatları konuları ayrıntıları ile işlenir.

Maimonides, İslam dünyasındaki adıyla Musa b. Meymun ile devam eden Austryn Wolfson onun kelama yer vermesinin sebebini izah ederken dört dinî akideden söz eder. Bunlar Allah'ın varlığı, birliği, cisim olmayışı ve alemin yaratılmışlığıdır.

Kelamın teşekkülünde Hristiyanlığın etkisini tartışan düşünürlerden biri olan Boer'e göre irade hürriyeti dışında Kur'an'ın ezeliliği ve ilahî sıfatlar konusunda da bu etki yadsınamaz. Kur'an'ın yaratılmışlığı tezi konusunda onun Hristiyanî Logos'tan kaynaklandığı Yahya ed-Dımeşkî'nin önemli bir rol oynamış olabileceği iddia edilmiştir. Baba'nın sinesindeki yaratılmamış Logos'a karşılık Allah'ın yaratılmamış ezelî kelamı, İsa'nın dünyevî tezahürüne karşılık da Allah'ın okunan kelamı yani Kur'an yer alır. Ayrıca Kelam ilmine Hind tesiri meselesini gündeme getiren ise Schmölders ve bu fikri ilk ortaya atan Pines önemlidir. Nitekim Pines'e göre Yunan atomculuğunda olmadığı halde Kelam atomculuğunda olan atomların yer kaplamadığı fikri Hind atomculuğuna aittir.

2. Bölüm: Sıfatlar

Sıfatlar konusunu Kur'an'dan yola çıkarak gayr-i cismanî gerçek varlıklar kabulünden bahseden yazar, Mutezile tarafından tartışılan bu yaklaşımın Vasıl b. Ata taraftarları arasında Grek felsefesi tesirine girmeden de bulunduğunu delilenirdir. İlahî sıfatların gerçekliği konusu ile Hristiyanlığın teslis akidesine benzemesinden yola çıkar ve bazı değerlendirmelerde bulunur. Tesliste kullanılan kelimeler Arapça'ya eşya, meanî şeklinde tercüme edilmiştir. İbn Hazm teslisin bütün üyelerinden üç şey diye söz ederken sıfatların varlığını kabul eden Abdullah b. Küllab cisimlerde bulunan arazlara meanî demektedir. Ayrıca Kur'an'da Allah'ı niteleyen hiçbir övgü ifadesi sıfat formuyla değil isimler şeklinde kullanılmaktadır.

Sıfatların ezelde var olduğunun kabulü Hristiyanların ezeli olanın Tanrı olduğu fikrini desteklemektedir. Bu teslisin Tanrı'nı varlığından ayrı ama ondan ayrılmayan ezelilere dayandığı kabulünü oluşturup Mutezile'nin sıfatları reddetmesinin arka planında yatan ana neden budur.

3. Bölüm: Kur'an

Kur'an'ın yazılı olduğu yaratılmış olan levhada nasıl bulunduğu ve önceden mevcut Kur'an ile Allah'ın yaratılmamış kelamının vahyedilen Kur'an ile ilişkisine nasıldır soruları merkezdedir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Yazara göre bu aynı Hristiyanlıkta olduğu vecihle önceden mevcut mesih/ kelime ile doğmuş mesihin ilişinkisine benzemektedir. Onun bu yaklaşımı Kur'an ilahî ve insan yapımı iki tabiata mı sahiptir sorusunu akla getirir.

4. Bölüm: İslam ve Hristiyanlık

Yazara göre Kur'an'da Hristiyanlara atfedilen teslis inancı ve enkarnasyon düşüncesi Kilise konsillerince resmiyet kazanan şekliyle uymamaktadır. Kur'an'da söz edilen teslis inancı Allah, İsa ve Meryem üçlüsüne sahipken Hristiyanlıktaki esas teslis anlayışı, Allah, Kelime (önceden mevcut Mesih) ve Kutsal Ruh'tan meydana gelmiştir. Ayrıca Kur'an'da sunulan tek tabiatlı tanrı özellikli İsa motifi de Hristiyan akidesiyle örtüşmediğini iddia eder. Müslümanların, teslis inancından dolayı Hristiyanları müşrikler olarak tanımlamasına karşılık Hristiyanlar İsa mesihin tanrıdan ayrılması mümkün olmayan kelimesi olduğunu ve Müslümanları Tanrıyı sakatlayanlar olarak nitelendirmişlerdir.

5. Bölüm: Âlemin Yaratılışı

Yazara göre üç semavî dinin kutsal kitabında da olmamasına rağmen "yoktan yaratma" ifadesini ilk kullanan Kilise Babası olan Pastor'dur. Sonuncusu ise Yahya ed-Dımeşkî'dir. Madum kavramı ile hiçbir şey kastedilmiştir. Bu kullanım Aristo'ya kadar gider. Wolfson'a göre konu: 1-Madumu gerçek bir şey olarak telakki eden Vaisesika felsefesi 2- Aristo üzerine çalışan bazı filozofların yaptığı mevcut ve madum ayrımı ile 3-Stoacılar'ın mitolojik varlıkları madum şeyler olarak vasıflaması 4-Platon'un idealar teorisi 5- Plotinus'un henüz var olmayan madumu bir şey olarak kabul etmesi anlayışı ile ele alınabilir. İslam'a ilk felsefi düşünürleri konuya hâkim Süryanî Hristiyanlar vasıtasıyla meseleyi idrak ettiklerini, Pastor ve Yahya ed-Dımeşkî' gibi alimlere dayanarak Müslümanların madumdan yaratma formülünü kullandıklarını söyler.

6. Bölüm:Atomculuk

Kelam atomculuğunu Grek felsefesine dayandıran yazar, kaynaklarına dayandığını belirten yazar Grek felsefe okullarının birçoğunun reddettiği Atomculuk anlayışının Nazzam, Hişam b. Hakem hatta İbn Küllab gibi kelamcılar tarafından kullanılmasına şaşırır. Ebu'l-Huzeyl'in cisimlerin atomlara ayrılmasının imkanı savunusuna yer verdikten sonra İbn Hazm'ın bu teoriyi Allah'ın kudretini gösteren bir delil olarak sunduğunu belirten Wolfson, Bağdadî'nin cismin sonsuzca bölünmesini ayete aykırı bulması sebebiyle reddettiğine değinir.

7. Bölüm: Sebeplilik

Hristiyanların altı günde yaratma ifadesini kullanarak bir süreç içerisinde tabiata yüklenen misyon ile gerçekleştiğini söylemektedir. Yazara göre Müslüman düşünürler sebepleri inkâr ederek yaratmanın Allah'ın irade ve fiilleriyle olduğunu iddia ettiklerini dile getirir.

8. Bölüm: Kader ve Özgür İrade

İnsanın fiillerinden fiilden doğan yeni fiiller şeklinde açıklanan mütevellidat, Mutezile'nin fiiller anlayışında yer almaktadır. Bişr b. Mutemir'in "Bizim fiillerimizden doğan şey yine

ISBN : 978-625-6283-09-1

bizim fiillerimizdir" dediği aktarılır. Mutezile'de bu anlayışı benimser. Mutezile haksız yere öldürülenin eceli öne çekilerek canının alındığını söylemektedir.

Sonuç Ve Değerlendirme

- Eserin tercümesinde yer alan devrik cümleler anlamayı güçleştirmesi söz konusudur.
- Eser Dımeşki'nin eserinin yoğun etkisi altındadır.
- Kelam dönemlerini farklı bir şekilde tasnif eder. Mutezile öncesi dönem, Felsefi olmayan Mutezili kelam dönemi ve felsefi Mutezili kelam dönemi şeklinde üç dönemden söz eder.
- Üç farklı sünni grup vardır; Bunlardan ilki sıfatları, Allah'ın zatında bulunan gerçek şeyler olarak kabul eden İmam Malik ve takipçisi İbn Hanbel'dir. İkincisi Allah'ın sıfatlarını yaratılmışların sıfatlarına benzetmekle vasfedilen Müşebbihe temsilcileri Mudar, Kehmeş ve Ahmed el-Hecimi gibi isimler teşkil eder. Üçüncü grup ise mihneden sonra gelişen İbn Küllab, Ebu'l-Abbas Kalanisi ve Haris el-Muhasibi grubudur.
- Kelami Nefsi ve Kelamı Lafzi ayrımı Halku'l-Kur'an meselesinin anlaşılmasında dönüm noktasıdır.
- Yazara göre İslam düşüncesindeki sıfatlar anlayışı tam olarak Hristiyan teslis akidesinin ve Philon'un logosu vasıtasıyla Eflatun'un idealar teorisinin bir gelişmesidir.
- Sünnî anlayışı Ortodoks Hristiyan teslisinin yorumuna yakın görmesi ve Ebu Haşim'in ahval teorisi ise, Muammer'in dokuzuncu yüzyıldaki mana teorisinin gözden geçirilmiş hali kabul etmesi ilgiçtir.
- Ahval teorisi temelde üç eleştiri almıştır. Birincisi, teori mana teorisinde olduğu gibi sonsuz bir geriye gidişin aynı güçlüğünü ihtiva eder. İkincisi, haller ne var ne yok olamazlar. Üçüncüsü, bu teori üçüncü halin imkânsızlığı yasasına aykırıdır.
- Kur'an'ın var olduğuna ve her şeyin levh-i mahfuzda yazılı olduğu inancı mevcuttur. Yazara göre bu durum geleneksel Yahudi önceden mevcut Tevrat anlayışının yansımasıdır.
- Yazarın "Müslümanlar salt Kur'an'dan öğrendikleri akideyi eleştirme yoluna gidince sıfatlar konusunda ciddi bir gedik olduğu görmüş ve Hristiyanlar kendilerinin politeist olmadıklarını delilenirmişlerdir." tutumu eksik ve indirgemeci bir yaklaşımdır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

COĞRAFİ İŞARETLER VE TÜRK MUTFAK KÜLTÜRÜNDE BİR LEZZET: BAFRA NOKULU

Yüksek lisans öğrencisi Tuğba DİNÇER ERGÜN

Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0009-0003-3692-8951

Prof. Dr. Cavit YAVUZ

Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000-0001-9279-1740

ÖZET

Mutfak, insanların çeşitli ürünleri bir araya getirerek değere dönüştürdükleri bir tecrübe alanıdır. Aynı zamanda mutfak, emekle yoğrulan tarifleri, nice zorluklarla hasadı yapılan mahsulleri ve onları maharetle güzel bir esere dönüştüren elleri misafir etme olanağı sunmuştur. Yemeklerin çeşidinde ve isimlerinin tercihinde öncelikle yerel unsurların, yöresel niteliklerinin yanında o yörenin kültürü etkili ve belirleyici olmaktadır. Son zamanlarda insanların beslenme alışkanlıklarında yöresel, doğal ve organik ürünlerin daha çok tercih edildiğini görmekteyiz. Bu alışkanlıklar doğrultusunda Türk mutfak kültüründe önemli etkileri olan köyler ve yerel mutfak ürünleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Çalışmamızda bu minvalde geleneksel Türk mutfak kültürü örneklerinden biri olan ve yörede "şerbetsiz tatlı" olarak bilinen Bafra nokulu ele alınmış, Bafra nokulunun üretimi, tüketimi ve diğer kültürel özelliklerinin yanında coğrafi işaret kazanması ile ilgili bilgiler verilmiştir. Samsun'un Bafra ilçesi verimli toprakları, tarımsal faaliyetlerin çeşitliliği ve canlı ticari hayatıyla öne çıkan ilçelerinden birisidir. Pidesi nokulu, kaymaklı lokumu, dondurması, şenlikleri ve festivalleri, tarihi ve mimari eserleri ile zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Çalışmada öncelikle Bafra nokulu ile ilgili literatür taraması yapılmış ve ikincil kaynaklardan yararlanılmış, bunun yanında Bafra ilçesinde bulunan, on üç yıldır bu işle ilgilenen ve bu kültürü yaşatmaya çalışan tarihi bir işletmenin sahibi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bafra'nın geleneksel ürünü olan nokul'da hamurun ince açılması, margarin kullanılmaması, iç malzeme olarak cevizin ve üzümün kullanılmasının yanında yerken ağızda dağılması gibi özellikler öne çıkan detaylardır. Nokulun Bafranın merkezinde ve çevre köylerinde çok eski yıllardan itibaren bilindiği, yaklaşık yüz elli yıllık bir geçmişinin olduğu dile getirilmektedir. Eskiden bayramların vazgeçilmez ürünü iken son yıllarda misafir ağırlama, belirli günlerde ikram ve hediyeleşme geleneğinin bir parçası haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bafra nokulu, mutfak kültürü, coğrafi işaret

ISBN : 978-625-6283-09-1

GEOGRAPHICAL INDICATIONS AND A TASTE IN TURKISH CULINARY CULTURE: BAFRA NOKULU

ABSTRAC

The kitchen is an area of experience where people bring together various products and transform them into value. At the same time, the kitchen has offered the opportunity to host the recipes kneaded with labour, the crops harvested with many difficulties and the hands that transform them into a beautiful work with skill. In the variety of dishes and the choice of their names, the culture of that region is effective and determinative in addition to the local elements and local qualities. Recently, we see that local, natural and organic products are more preferred in people's eating habits. In line with these habits, villages and local cuisine products, which have important effects on Turkish culinary culture, have come to the fore. In our study, Bafra nokulu, which is one of the examples of traditional Turkish culinary culture and known as 'dessert without sherbet' in the region, is discussed in this context, and information about the production, consumption and other cultural characteristics of Bafra nokulu as well as its geographical indication is given. Bafra district of Samsun is one of the prominent districts with its fertile lands, diversity of agricultural activities and vibrant commercial life. It has a rich cultural heritage with its pita, noodle, clotted Turkish delight, ice cream, festivals and festivals, historical and architectural monuments. In the study, firstly, a literature review on Bafra nokul was conducted and secondary sources were used, as well as an interview was conducted with the owner of a historical business in Bafra district, who has been interested in this business for thirteen years and tries to keep this culture alive. In nokul, the traditional product of Bafra, the dough is thinly rolled out, margarine is not used, walnuts and grapes are used as filling ingredients, and features such as disintegrating in the mouth while eating are prominent details. It is stated that nokul has been known in the centre and surrounding villages of Bafran since ancient times and has a history of approximately one hundred and fifty years. While it used to be an indispensable product of festivals in the past, in recent years it has become a part of the tradition of hosting guests, offering treats and gifts on certain days.

Key words: Bafra nokulu, culinary culture, geographical indication

1. GİRİŞ

Mutfak insanların beslenmesinde ve yaşamını devam ettirmesinde önemli bir aracıdır. Deneyimlerini gösterdiği veya unutulmaya yüz tutmuş gıdaların gün yüzüne çıktığı pencerelerdir. Günümüz beslenme anlayışı günden güne değişim göstermektedir. Son zamanlarda yöresellik, organik ve doğallık kavramlarını sıkça duymaktayız. Beslenme anlayışı da bu ekoller etrafında toplanmaya başlamıştır.

Samsun Karadeniz bölgesinin incisi olarak bilinmektedir. Ilıman iklimi, kendine has coğrafi özellikleriyle ve en önemlisi deniziyle insanın içini ısıtmaktadır. Bafra, Samsun ilinin büyük ilçelerinden biridir. Kızılırmak'ın biriktirdiği birikinti ovasının üzerine kurulmuş doğasıyla, kuş cenneti olma özelliğiyle ziyaretçileri kendine hayran bırakmaktadır. Özellikle kuşlara ilgi duyan fotoğrafçıların bol bol fotoğraf çektikleri uğrak noktalardan biri olmuştur. Lezzetleri ile de dikkatleri üzerine çeken Bafra, coğrafi işaretleri ürünleri pide, nokul, kaymaklı lokum ve dondurmadır.

Nokul kelimesi "nukl" sözcüğünden gelmektedir. Sözlüklerde 'Mayalı hamurun içine ceviz, fındık,

ISBN : 978-625-6283-09-1

susam, üzüm konularak yapılan bir çeşit çörek aynı nitelik ve içeriğe sahip olan, şekerli ya da şekersiz bir çeşit çörek.' 'Mayalı hamurdan, içine ceviz, kuru üzüm, fındık, susam, kıyma vb. gibi katıklar konularak pişirilen, bayram günleri çocuklara ve eşe dosta ikram edilen bir tür çörek; içli çörek.' şeklinde açıklanmaktadır (Özdemir, 2021: 97).

"Mehmet Kanar, Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü isimli yapıtında nükûl kelimesinin Arapça "çerez" anlamında kullanıldığını söyler ve Süheyl ü Nevbahar'da "*Süciden içüben nukuldan yidi/Sunup havz içinde elini yudu*" geçen beytinde çerez anlamına geldiğini ifade etmektedir" (Özdemir, 2021: 97).

Nokul, genelde çörek olarak izah edilmesine karşın Samsun civarında bu anlamıyla hafızalarda yer almamakta, daha çok "şerbetsiz tatlı" olarak tarif edilmekte ve öyle bilinmektedir. Lakin nokulun "çerez" şeklinde söylenen anlamına uygun olarak tüketilen bir yiyecek olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü nokul, çay veya türlü soğuk içecekler ile birlikte tüketilmektedir. Bafra'da olmasa da Samsun'un merkezi yerlerinde kelimenin birincil anlamı nokul mu yoksa lokul mu olduğu konusunda tereddütler olabilmektedir. Kelimenin birincil anlamı nokul/nukul olmasına rağmen Anadolu dilinde kelime başlarında sıklıkla karşılaştığımız "l, n" değişiminden ötürü yakın bölgelerde her iki şekliyle söylenmektedir (Özdemir, 2021).

Nokulun en belirgin özelliğinin margarin kullanmadan ve iç malzeme olarak ceviz, üzümle yapılıp ince açılarak pişirilmesidir. Yerken ağızda dağılan hamuru Bafra nokulunun en önemli özelliklerinden biridir. Sıklıkla bayramlarda, düğünlerde yapılan bu şerbetsiz tatlı eskisi kadar yapılmayıp, misafirlere çay, kahve vb. yanında ikram edilmektedir.

Araştırmada öncelikle Bafra nokulu ile ilgili literatür taraması yapılmış ve ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra, Bafra ilçesinde bulunan ve on üç yıldır bu işle ilgilenen tarihi bir işletme sahibi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Kendisinden alınan bilgiler çalışmaya eklenmiştir. Türk Mutfak kültürünün bir parçası olduğunu düşündüğümüz Bafra Nokulunun yapılışı ile ilgili ayrıntılı bilgilerden önce Türk Mutfak kültürü hakkında genel bir bilgi verilmesinin faydalı olacağı şüphesizdir.

2. TÜRK MUTFAK KÜLTÜRÜ

Orta Asya'dan Anadolu'ya göçen Türkler, tarihsel geçmişleri nedeniyle zengin bir kültüre sahiptirler. Orta Asya göçebe insanının et ve mayalanmış süt ürünlerini kullanmaları, Mezopotamya'nın tahılları, Akdeniz çevresinin sebze ve meyveleri, Güney Asya'nın baharatı ile birlikte kullanılarak zengin bir Türk yemek kültürünün oluşmasında etkili olmuştur (Güler, 2010: 25).

Türkler göç sırasında gidecekleri yere kendine ait geleneksel yapılarını da beraberinde götürmüşlerdir. Anadolu'da yerleşim kurarken, henüz bilmedikleri yemek kültürleri ile karşılaşmışlardır. Uzun yıllar sürecinde çeşitli kavmi gruplar, farklı uluslardan insanlar ile bir arada yaşamış olmaları, Türk Mutfak kültürünün çeşitlenmesinde etkili olmuştur (Demirgül, 2018).
Yemek alanında ustalaşan kesime göre Türk Mutfağı, günümüzde Çin ve Fransız mutfaklarının

ISBN : 978-625-6283-09-1

da arasında bulunduğu dünyanın en iyi mutfakları içinde yerini almıştır. Türk Mutfağının dünyanın en iyi mutfaklar içinde olmasının en önemli nedeni Orta Asya'ya göç ettikten sonra Anadolu'ya yerleşirken hem göçebe hem de yerleşik hayatı birlikte yaşamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Göçebe olmanın verdiği pratiklik, elverişlilik ile yerleşik yaşamın sunduğu çeşitli araç-gereçler, besinleri saklama yöntemleri vb. uygulamalar mutfak alt yapısının güçlü olmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda öteki uluslardan farklı verimli bir yemek kültürü ve damak algısı oluşmuştur (Demirgül, 2018).

Osmanlı mutfak kültürünün oluşmasında etkili olan belirli maddeler vardır: Bunlar; Orta Asya bölgesindeki mutfak temelinin et ve süt ürünlerine dayalı olması, Arap ve İran kültürüyle etkileşimde olması, Anadolu'da yetişen mahsul ve ürünlerin çeşitliliği son olarak ise İslam dininin etkisidir (Kızıldemir, vd. , 2014).

'Türk Mutfağı tarih boyunca en parlak dönemini Osmanlı İmparatorluğu zamanında yaşamıştır. O dönemde, Osmanlı Sarayına ziyarete gelen yabancı devlet mensupları Türk yemeklerinden çok etkilenerek kendi aşçılarını yetişmesi için Türk aşçılarının yanına göndermişlerdir.' (Demirgül, 2018: 114).

Osmanlı'da mutfak saray ve halk mutfağı şeklinde iki biçimde olmuştur. Böyle olmasında çeşitli sosyal- ekonomik farklılıklar olabilmektedir. Saray mutfağına baktığımızda ürün çeşitliliği daha fazla iken halk mutfağı daha gösterişsiz bir yapıya sahiptir (Güler, 2010).

Türk mutfağının genel hatları itibariyle kendisine özgü özellikleri vardır. Bunlardan şöyle bahsedebiliriz (Kızıldemir, vd. , 2014):

- Türk yemekleri çoğunlukla tarım ve et içeren besin gruplarından oluşur.
- Yemekler yörelere göre farklılık gösterir.
- Yemeklerin çeşitliliğinde geleneksel yapı, dinin etkisi baş gösterir.
- Ekmeksiz sofra düşünülmez.
- Türk mutfağında taze meyve, meyve kuruları yemeklerde sıklıkla kullanılır.
- Dünyadaki bilinen mutfakların aksine Türk mutfağında sos kullanılmaz bunun yerinde yemeğin suları değerlendirilir.
- Genellikle şeker kullanılmaz. Şeker ihtiyacı pekmezle sağlanır.
- Tahıl tüketimine talep fazladır.
- Türkler tarafından bulunan ve dünyaya sunulan ve vücudumuz için oldukça faydalı olan yoğurt, gerek tek başına gerekse çorba, yemeklerde kullanılmaktadır.
- Ekmeğe düşkünlük her ne kadar fazla olsa da hamur işleri çok tüketilir.
- Türk mutfağında damak algısına, lezzete verilen önem yemeğin nasıl sunulduğunun önüne geçer. Bu konu ile ilgili çalışmalara verilen önem de yadsınamaz derecede artmaktadır (Kasar, 2021).

3. COĞRAFİ İŞARET

ISBN : 978-625-6283-09-1

Türk Patent Enstitüsü (TPE)'nün tanımına göre, Coğrafi işaret, tüketiciler için ürünün kaynağını, karakteristik özelliklerini ve ürünün söz konusu karakteristik özellikleri ile coğrafi alan arasındaki bağlantıyı gösteren ve garanti eden kalite işaretidir (TPE, 2024).

En kısa tanımıyla coğrafi işaret, ürünün kendine has özelliği ile belirli ülke, şehre ait özelliklerle özleşen markalama sürecidir. Bu süreç içinde marka haline getirilmek istenen ürünle aslında hedeflenen, çiftçiye ve üretene destek olmak, gelecek kuşaklara değerlerimizi düzgün bir şekilde ulaştırarak ürünlerin kalitesinden ödün vermemeye çalışmaktadır. Böylelikle şehirlerin, ülkelerin gerek maddi kazanç gerekse ruhsal olarak coğrafi işaretin ne kadar önemli olduğunu vurgulayabiliriz (Şahin, 2013).

Ciddi emeklerle üretilen ve yerelliği korumayı amaçlayan ürünlerle, üretilen yer arasında önemli ilişki vardır. Haksız kazançların önüne geçmek ve mahsullerin imitasyonlarından korumak adına hem ülkemizde hem de çeşitli ülkelerde yasal tertipler yapılabilmektedir. 1990'lı yıllarda Avrupa'da çıkan deli dana hastalığı ile insanların et yemesinde önemli azalmalar meydana gelirken, bireylerin beslenme düzenini olumsuz etkilemiştir. İnsanlar bu durum karşısında, yerelliğini koruyan yöresel besinlere yönelmek durumunda kalmıştır (Şahin ve Meral, 2012)
Ayrıca coğrafi işaret tescili olan ürünlerin yerelde üretilmesi, üreten kişiler aracılılığıyla katma değer sağlayarak bölgenin kalkınmasında ciddi olanaklar sağlayarak üreticinin daha fazla kazanmasını desteklemiş olur (Doğan, 2015).

Coğrafi işaret referansları imgeleşme ve ürünün yöreye aitliği bakımından tescil çalışmalarını da öne çıkarmıştır (Özdemir, 2020) Bu çalışmalarla, eserin işaretli ürün hale gelmesi şehirlerin marka kimliği oluşumuna ciddi katkılar sunmaktadır. Ayrıca bölgelerin isimleri duyurulmuş olduğundan yerli ve yabancı turistlerin dikkatini çekerek, bölge ekonomisine de katkıları yadsınamaz hale gelecektir. Geleneksel ürünlerin ön plana çıktığı şu zamanlarda, unutulmaya yüz tutan ürünlerin hatırlanması, gelenek ve göreneklerin yaşatılmaya devam edilmek istenmesi beraberinde, merak duygusunu ve doğal olarak nesillerin öğrenme isteğini açığa çıkarmış olacaktır. Büyüklerimizden kalan tariflerin, reçetelerin nefes alması sağlanarak gelecek kuşaklara umut ışığı olmasına, Bafra nokulu gibi tescil edilen ürün ve daha birçok ürünlerin desteği ile olmaktadır.

"Yerelliğin (yerelin) dünya ile buluşması, sloganıyla tanıtılan coğrafi işaretler, doğrudan kültür ekonomisi, dolayısıyla da kültür turizmi ile ilgili bir tescil sistemidir" (Özdemir,2020: 98). Bu anlamda Bafra nokulu 06.11.2017 tarihinde Mahreç adıyla Coğrafi İşaret olarak tescil edilmiştir. Tescil ettiren Samsun Büyükşehir Belediyesidir.

3.1 Coğrafi İşaret Tescilinin Yerel ve Geleneksel Ürünler Açısından Önemi

Türkiye'de tescil uygulamalarının asli işlevi geleneğin korunması değildir. Kültürel ekonomik bir bakış açısıyla tecrübe alanı yaratma, muhteva oluşturma ve maddi kazanç sağlama hedeflenmektedir. Marka kültürü ürünün, üretimden tüketime ve üreticiden tüketiciye ölçünlü şekilde ulaşmasını sağlayarak kendine özgü kültürel ekonomik bir alan oluşturmasını sağlar. Aynı zamanda bir ürünün imgeleşmesi ve marka haline getirilmesi, pazarlanmasını ve katma değerini artırarak çok daha fazla gelir elde edilecektir. Ürünün imgeleşmesinde deneyimin, tadımın çok büyük etkisi vardır. Bir ürünün imge haline gelmesi, ürünle ilgili reklamın veya

ISBN : 978-625-6283-09-1

tanıtımın yapılmasını da kolaylaştırmış olacaktır. Bu da beraberinde yerel ekonomiyi canlandırarak, bölge pazarına ciddi yarar sağlayacaktır. Marka, sade ve gösterişsiz içeriklerin, ambalajlanarak, belgelenerek, yeniden sunulması ve pazarlanmasında işlevsel bir yol olarak piyasasının oluşturulmasıdır (Özdemir, 2020).

Sanayi devrimiyle birlikte üretimde gerçekleşen markalaşma kültürünün gelişmesi, yerel ve geleneksel olan ürünlerin de değersizleşmesine neden olmuştur. Ancak son yıllarda bir dönem aşağılanan-ötekileştirilen burun kıvrılan el yapımı ürünler; marka, patent ve coğrafi işaretleme ile eski önemine kavuşmuş ve değerli hale gelmiştir. Bu çerçevede önemli olan ürünlerin yöresel niteliklerinin korunmasıdır. Bundan dolayıdır ki, esas olan ürünü satandan daha fazla ürünü yapan yani bu geleneğin yaşamasını sağlayan ustanın önemsenmesidir. (Özdemir, 2020: 98).

Televizyon reklamlarında, çeşitli ambalajlarda bazı firmalar gerek isim olarak gerekse jenerik müzik olarak 'Greek Yogurt' ismini kullanıyor (Tanrıkulu, 2007). Bu da markaların tescil edilmediğinde oluşan istismarı açıkça gözler önüne sermektedir.

Günümüz dünyasında övünmek yetmiyor, en nihayetinde sahipsiz kalan her şeye sahiplenen birileri çıkıyor (Tanrıkulu, 2007: 179). Bu yüzden ürüne sahip çıkmak, gerekli yerlere başvuru yaparak marka ve imge haline getirmek çok önemlidir.

4. BAFRA NOKULU

4.1 Nokulun Yapılışı

Her geleneksel ürünlerde olduğu gibi Bafra noklulunun da yapılışı farklılık gösterebilmektedir. Ancak yörede nokulun canlandırılmasında önemli etkileri olan, bu işi on üç yıldır yapan tarihi bir işletmenin kullanmakta olduğu tarif hakkında bilgi verilir. Bir tepsi nokul için kullanılan malzemeler; Bir su bardağından biraz fazla yoğurt, bir kâse sıvıyağ, bir buçuk kâse su, bir yemek kaşığı kuru maya, bir tatlı kaşığı tuz. İçinde kullanılmak üzere ise 600 gram ceviz içi, 400-450 gram kuru üzüm, iki avuç toz şeker. Şeker, maya ile ıslanır. Mayanın kabarması beklenir. Ardından bu karışımın üzerine kalan malzemeler ilave edilerek karıştırılır. Üzerine un ilave edilir. Unun belli bir ölçüsü yoktur. Hamur kulak memesi yumuşaklığında olana kadar un eklenir. Hamur mayalandırılmaya bırakılır. Yaklaşık 10-15 bekletilen hamurdan 2-3 adet hamur bezesi oluşturulur. Bu bezelere 'zıval' denir. Bu hamur bezeleri tezgâh üzerinde bir buçuk metre kadar açılarak, üzerine sıvıyağ, ceviz içi, toz şeker ve üzüm serpiştirilir. Yassı rulo haline getirilir. Her yufka için bu işlem iki defa tekrarlanır. Rulo haline getirilen hamurlar, 7-8 cm kesilerek fırın tepsisine yerleştirilir. Üzerlerine yumurta sarısı sürülür. 170 derecede üzerleri kızana kadar 30-35 dk kadar pişirilir (Özdemir, 2020).

Yörede bulunan Araştırmacı yazara göre hamurun ince açılması, yendiğinde ağızda dağılması, ceviz içi ve üzümle yapılması ve üzerine bal veya pekmez sürülmesi Bafra nokulunun orijinal özellikleridir. Yörede yaşayan başka bir kişinin ifadesine göre, köylülerin ellerindeki malzeme doğrultusunda üzüm, fındık, ceviz, sıvı yağ ve tereyağı kullandıklarını ve bunları taş fırınlarda pişirdiklerini belirtmiştir (Özdemir, 2020).

İşletme sahibi ile yaptığımız görüşmede şunları aktarmıştır; kendisi ile beraber iki kadın girişimci 2010 yılında kendilerinin ismini verdikleri işletmeyi kurmuşlardır. İşletmenin isminin anlamı, Hititlerin dört bin yıl önce Bafra'da bulunan barajın üst kısmına kurdukları şehrin adıdır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Daha sonra işletmeden ayrılan arkadaşları olmuştur ve işletme sahibi yoluna tek başına devam etmiştir. Halen daha işletme Bafra'da varlığını sürdürmektedir.

Bafra'da nokulu sadece üzümlü, sadece fındıklı veya cevizli de yiyebilirsiniz. Ama esas olan karışım halinde yapılandır. Bafra nokulunun en önemli özelliği hamurunun 'kıyır kıyır' olmasıdır. Yerken ağızda dağılan yapısı onun ne kadar ince açılarak, zahmet verilerek güzel olduğunu göstermektedir. Nokulun kg fiyatı: 300 TL'dir. (2023)

Aslen Bafra'lı olan ve daha önce halk eğitim merkezi müdürlüğü yapmış araştırmacı yazarın bir makalede verdiği söyleyişe baktığımızda nokulu, dedelerinin, nenelerinin bildiğini, kendilerinin de büyüklerinden öğrendiğini söylemiştir. Burada verilen ifadeye baktığımızda bu yöresel yiyeceğin ilçede en az iki yüzyıllık bir sürede bilindiğini ve hatta öncesinin olabileceğini çıkartmaktayız. Fakat elde belge, kayıt vb. Olmadığı için ifadeler daha çok telaffuzda kalmaktadır. Evliya Çelebi'nin 'Seyahatnamesi'nde' nokula yer verilmemesi, seyyahın ilçede kısa süre içinde kalıp, ileri gelenlerle görüşüp oradan ayrılmasına bağlanmaktadır.

4.2 Nokulun Yayılışı

Nokulun yayılışından önce çıkış noktasına bakmak gerekir. Nokul ile ilgili başka bir çalışmada, kaynak kişilere nokulun nasıl yayıldığı sorusu sorulmuş ve yazarın ifadelerine göre; aslında nokulun ilk köylerde yaygınlaşmaya başladığını daha sonra ilçelerde görüldüğünü söylemiştir. Eskiden Ramazan ve Kurban Bayramlarında insanların evlerinin önündeki taş fırınlarda pişirilerek tüketilirmiş. Hatta o zamanlar nokul yapılmayan ev bulunmazmış. Yöresel ürünlerin hammadde ihtiyacı genellikle yörede yetişen ürünlerden sağlanır. Ancak Bafra nokulunda kullanılan kuru üzüm burada yetişmemektedir. Eskiden ticaret hayatının hareketli olduğunu ve kuru üzümlerin hazırlığının kolay olduğunu söylemektedir. Yine aynı çalışmada kendisine soru yöneltilen bir kişi, nokulun köylerde yaygın olduğunu ifade etmektedir.

Bafra, 1923 yılında yapılan mübadele öncesi Rumların yaşadığı coğrafi yerlerden biridir. Bir zamanlar Yunanistan'dan atalarını ziyarete gelen Rumlar nokulu gördüklerinde 'Aa nokul' diyerek tepki verdiklerini, hatta atalarının da nokul yaptıklarını söylemiştir. Bafra'dan Yunanistan'a giden Türklerin de hediye olarak nokul götürdüklerini ve nokulu tanıdıklarını belirtmişlerdir. Köylerde istisnasız her evde yapıldığını, öncelikle kırsalda yaşayan insanların daha sonra şehirde ikamet eden kişilerin yaptığı bilinmektedir.

2010'lu yıllarda Bafra halk eğitim merkezi müdürlüğü yapan kişinin çabaları ile nokulu öğretmek, yaymak amaçlı kurslar düzenlenir. Usta öğreticilik belgesi alınmasını sağlar. Bununla da yetinmeyip üç kadın girişimcinin birlikte kaymaklı lokum ve nokul evi açmalarını söyler. Kursları yaygınlaştırarak, nokulun daha çok kişilere duyurulmasında önemli rol oynamaktadır araştırmacı yazar. Bu yiyeceğin gelecek kuşaklara aktarılıp Türkiye'ye, daha sonra dünyaya tanıtılması gerektiği düşüncesinden hareketle https://www.okuluretimi.com" adında internet sitesi kurmuşlardır. Site vasıtası ile ürettikleri nokulları pazarlamaya başlamışlardır. Okul ayrıca 20.10.2020 tarihinde Türk Patent ve Marka Kurumu'ndan "Zühre'nin Nokulları" adıyla patent almıştır (Özdemir,2020).

Nokul Bafra'da ortaya çıkmış ve Sinop'ta yaygınlaşmıştır. Sinop'ta üretilen nokul farklıdır. Hamuru kalın açılır ve yerken ağızda dağılmaz. Yöreler birbirine yakın olsa da aslında her iki ürünün birbirinden ne kadar farklı olduğunu görmekteyiz. Sinop noklunun daha kalın kesilerek üzerine susam atılıp börek gibi pişirilmesi, orijinal nokul olarak görülmemektedir. Bafra nokulu

ISBN : 978-625-6283-09-1

ise ‘şerbetsiz bir tatlı’olarak bilinir ve börek gibi hazırlanmaz.

Samsun Büyükşehir Belediyesi, Türk Patent ve Marka Kurumu’na başvurarak 06.11.2017 tarihinde “Bafra Nokulu” adıyla mahreç işaretli coğrafi ürün belgesi almıştır (Özdemir,2020:102).

İlçeye tekrar canlılık katmak, nokulun yaygınlaşmasını sağlamak için nokul üretimi Samsun’da da üretilmeye başlanmıştır. Samsun’da pastanelerde, fırınlarda nokul satışının yapıldığını görebiliriz. Nokul, Samsun merkezde orijinal ismi Bafra nokulu olarak bilinmektedir. Burada üretilen nokulların, Bafra nokulundan farklı olduğu söylenmektedir. Gerek hamuru gerekse büyüklük açısından bu özellikler dikkat çekmektedir. Bafra noklunun duyurulmasında, tanıtılmasında Samsun Büyükşehir Belediyesinin katkısı yadsınamaz. Coğrafi işaret başvuru sürecini bizzat belediye yapmıştır. Ancak Samsun valiliği ve Samsun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünce 2011 yılında hazırlanan kitapçığın Bafra ile ilgili bölümünde, nokulun Bafra tatlıları arasında yer alması, içine ceviz üzüm konulması ve hamurunun ince açılması haricinde başka bir bilginin olmaması bilgi eksikliği olarak dikkat çekmektedir.

4.3 Sosyal Hayattaki Yeri

Farklı çalışmadan alınan bilgilerdeki kaynak kişilere göre nokulun, bayramlarda her evde pişirildiğini söyleyebiliriz. Nokulun bir börek olmayıp ‘şerbetsiz tatlı’ olduğunu da vurgulamıştık. Bunu şu şekilde yorumlayabiliriz. Türkler misafirperverliği önemseyen bir millet olduğu için, ziyarete gelen kişileri ikramsız göndermemek, tanınan ve bilinen nesiller boyu adet olmuş lezzetleri yaparak ikramda bulunmak eve gelen insanlara hürmeti göstermektedir. Eldeki ürünlerin azlığı, evde ne varsa yapılıp pişirildiği o yokluk dönemi tatlısı olduğu yapılan çalışmada da vurgulanmıştır.

Nokul, Türklerin beslenme sistemine de uygundur. Hamur işi seven bir millet olarak Bafra’da doğan nokulun sevilerek tüketildiğini söyleyebiliriz. Eskiden daha az sıklıkla yapılan nokulun, 2010 yılından itibaren giderek yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Çeşitli toplantılarda, evlere ziyaretlere gidilirken hediye olarak götürüldüğü için hem ekonomik hem de sosyo-kültürel hayatta yerini severek almıştır. Özel günlerin dışında hane sahiplerinin evlerinde tüketmek için nokul aldıklarını hatta ürettiklerini söyleyebilmemiz mümkündür. Bu durum nokulun giderek popüleritesinin artmasına sebep olmaktadır. Eskiden sadece dini bayramlarda hazırlanan nokulun yöresel yiyeceğe sahip çıkılması, üzerinde durulup tanıtılması gibi nedenlerle kültürel bir imge haline gelmiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Bafra nokulunun yapılışı, tarihi boyutu, yayılışı ve sosyo-kültürel hayattaki etkileri coğrafi işaretler ışığında daha önce yapılan araştırmalardan esinlenerek ele alınmıştır. Samsun ilinin konumu, iklimi ve yöresel lezzetleri ile insanları cezbeden bir yapısı vardır. Bafra Samsun’un en büyük ilçelerinden biridir ve önemli değerler barındırır. Mutfak kültürü ürünü olan nokul, kentin bir imgesi haline gelmesi onun gelecek kuşaklara aktarılmasını, nesiller boyu unutulmamasına yol açmaktadır. Marka, kent oluşum politikaları son zamanlarda dikkat çeken bir konu haline gelmiştir. Bir ürünün markalaşması, yöredeki ekonomik, sosyal hayatı olumlu yönde etkilediği için çok önemlidir. Ayrıca yöresel değerler ekonomiye kazandırılarak pazar payına ciddi katkılar sağlamaktadır. Yöredeki işletme bu konuda güzel işler yapmaktadır. Coğrafi işaret tescili, bir ürünün tanıtılmasında pozitif katkılar sağlamaktadır. Ülkemizde

ISBN : 978-625-6283-09-1

kültürel değerlerin korunması, başarıya ulaşmada önemli etkendir.

KAYNAKÇA

Güler, S. Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 26, Nisan, 2010.

Demirgül, F. Çadırdan Saraya Türk Mutfağı, Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, Temmuz, 2018.

Kızıldemir, Ö. Öztürk, E. Sarıışık, M. Türk Mutfak Kültürünün Tarihsel Gelişiminde Yaşanan Değişimler, AİBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 3, Sayfa 191-210, 2014.

Kasar, H. Türk Mutfak Kültürü Evreleri ve Mutfak Sentezinin İncelenmesi, Journal of Humanities and Tourism Research, 2021.

Özdemir, C. Bir kent imgesi olarak Bafra nokulu, Sayı: 81; 93-120, Aralık 2021.

Özdemir, M. Coğrafi İşaretler ve Mutfak Kültüründe Bir İmge: Espiye pidesi, Avrasya Uluslararası Araştırma dergisi, Aralık, 15,12, 2020.

Tanrıkulu, M. Türkiye'de Coğrafi İşaretlerin Tespiti ve Tescil Edilmesinin Önemi, Uluslararası Sosyal bilimler,2007.

Şahin, G. Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Vize (Kırklareli'nin) Coğrafi İşaretleri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 15, Sayfa 23-37, 2013.

Şahin, A. , Maral, Y. Türkiye'de Coğrafi İşaretleme ve Yöresel Ürünler, Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, Sayı 5, Sayfa 88-92, 2012.

Doğan, B. Coğrafi İşaret Korumasının Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Önemi, E-Journal of New World Sciences Academy, Nisan, 2015.

URL-1 https://samsun.bel.tr/icerik/bafra
(Erişim tarihi: 07.12.2023)

URL-2 https://tr.wikipedia.org/wiki/Bafra
(Erişim tarihi: 07.12.2023)

URL-3 https://www.turkpatent.gov.tr/cografi-isaret
(Erişim tarihi: 07.12.2023)

Dipnot: 14 Aralık 2023 tarihinde Bafra'da bulunan ve nokul üreten yerel bir işletme ile görüşülme yapılmıştır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Görsel 1. Nokulun üzerine yumurta sarısı sürülüyor.

Görsel 2. Nokullar kesilip tepsiye diziliyor.

Görsel 3. Taze yapılmış nokul.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Görsel 4. İşletmede ürünlerin sergilendiği stant.

Görsel 5. İşletmenin ürettiği nokul ve kaymaklı lokumlar.

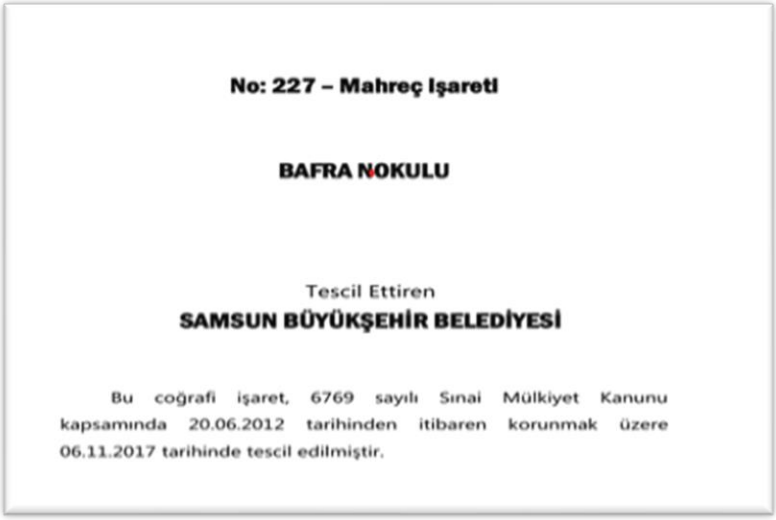

No: 227 – Mahreç Işareti

BAFRA NOKULU

Tescil Ettiren
SAMSUN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Bu coğrafi işaret, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında 20.06.2012 tarihinden itibaren korunmak üzere 06.11.2017 tarihinde tescil edilmiştir.

Görsel 6. Bafra Nokulu mahreç işareti belgesi.

ISBN : 978-625-6283-09-1

EN UZUN YAŞAM DÖNEMİ OLARAK YETİŞKİNLİK VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Dr. Fadime ŞIK

fadimenihal@gmail.com,

Adana , Turkey,

ORCİD: ID/0009-0005-8381-7909

ÖZET

İnsan yaşamı birçok evreden oluşmaktadır. Bunlar bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak isimlendirilmiştir. Bu yaşam evrelerinden en uzun olanı yetişkinlik dönemi olup neredeyse ortalama bir insan ömrünün üçte ikisini kapsamaktadır. Yetişkinlik dönemi genel olarak 20'li yaşlarda başlayıp 65 yaşına kadar (20-65) devam eder. Psikologlar yetişkinliği kendi içinde çeşitli özellikleri açısından üç dönemde incelemektedirler. Genel olarak ilk yetişkinlik, orta yetişkinlik ve son yetişkinlik olarak sınıflandırılan yetişkinlik dönemi insanın birçok önemli karar aldığı ve bunların sonuçlarını gördüğü, hayatına yön verdiği; iş, meslek, eş seçimi yaptığı ayrıca yeni bir nesli yetiştirme ve topluma kazandırma sorumluluğu gibi kritik süreçlerin yaşandığı bir yaşam evresidir.

Bu bildiride genel olarak yetişkinlik üç dönemde, belirli yaş aralıklarında ele alınıp bu dönemlerin psikolojik özellikleri üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı ise bireyin yetişkinlik döneminin özelliklerini bilmesi ve kritik dönemler hakkında bilgi sahibi olması bu süreci daha olumlu şekilde planlayıp değerlendirebilmesine katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Yetişkinlik, ilk yetişkinlik, orta yetişkinlik, son yetişkinlik.

ADULTHOOD AS THE LONGEST LIFE PERIOD AND ITS GENERAL CHARACTERISTICS

ABSRACT

Human life consists of many stages. These are named as infancy, childhood, youth, adulthood and old age. The longest of these life stages is adulthood, covering almost two-thirds of an average human life. Adulthood generally starts in the 20s and continues until the 50s (20-59).

ISBN : 978-625-6283-09-1

Psychologists examine adulthood in terms of its various characteristics in three periods. Adulthood, which is generally classified as early adulthood, middle adulthood and late adulthood, is a period in which people make many important decisions, see the consequences of these, and direct their lives; It is a phase of life where critical processes such as choosing a job, profession, spouse and the responsibility of raising a new generation and reintegrating them into society are experienced.

In this paper, adulthood will be discussed generally in three periods, in certain age ranges, and the psychological characteristics of these periods will be emphasized. The purpose of the study is to contribute to the individual's ability to know the characteristics of adulthood and to have information about critical periods and to plan and evaluate this process in a more positive way.

Key Words: Adulthood, early adulthood, middle adulthood, late adulthood.

Giriş

Yetişkin kelimesinin anlamı Türk Dil Kurumunun sözlüklerinde "Olgunlaşmış", "Evlenme çağına gelmiş (kimse).", "Beden, ruh ve duygu bakımlarından olgunluğa erişmiş olan (kimse).", "Kanunların belirttiği belli bir yaşı aşmış, toplumsal sorumluluklarını bilme durumunda olan genç." olarak tanımlanmaktadır (Tdk, 2024)[50]. Tanımların genel ifadesinin yetişkin denilince belli bir olgunluğa gelmiş, belli sorumluluklar alabilen; beden, ruh ve duygu bakımından da olgunluğa erişmiş, gençlik yaşlarını geçmiş yetişkin olarak belirtilen yaşa ulaşmış kişi kastedildiği görülmektedir. Burada kullanılan olgunluk kavramı; beden, ruh ve duygusal boyutta olgunlaşma oldukça genel bir ifade olup sınırlarını belirlemek oldukça güçtür. Bu bağlamda bakıldığında yetişkinliğin sınırlarını belirlemenin gerek fiziksel ve psikolojik olgunluk gerekse yaşsal olgunluk bakımından zor olduğudur. Bu konuda bir anlaşma olduğunu söylemekte güçtür (Onur, 2021, s.51). Ancak yetişkinlik 18 yaşında başlayıp 65 yaşına kadar süren uzun bir zamanı içine almaktadır (Aktu, 2016, s. 165; Kayıklık, 2003, s. 36). Gelişim psikolojisinde en uzun gelişim dönemidir. İnsanın yaşamıyla ilgili çok ciddi kararlar verip sonuçlarını da tecrübe ettiği uzunca bir zamanı kapsar. Bu bağlamda bildiri de genel bir bakış

[50] [50] Bu bildiri, Fadime Şık tarafından "Yetişkinlerde Dindarlığın Yalnızlık, Huzur ve Mutlulukla İlişkisi (Adana Örneği)" başlıklı Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılan Doktora tezinden üretilmiştir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

açısıyla konu ele alınacak ve yetişkinlik; ilk yetişkinlik (18-39), orta yetişkinlik (40-59), son yetişkinlik (60-65) olarak gruplandırılacaktır.

İlk Yetişkinlik

Ergenlik ya da gençlik olarak tanımlanan yaşam evresinden sonra ilk yetişkinlik (18-39) başlar. Yetişkinlik yılları yalnızca biyolojik bir durum olmayıp aynı zamanda bilişsel, psiko-sosyal ve kültüreldir. Bu açıdan kültürden kültüre, toplumdan topluma hatta aynı toplumda kentli ve kırsal bölgede yetişkinlik kriterleri ve özellikleri değişim gösterebilmektedir (Arnett, 2003, s. 74; Atak & Çok, 2010, s. 46). Yetişkinliğin başlangıcı toplumdan topluma değişmekle birlikte birçok toplumda öğrenimi tamamlamak, tam zamanlı bir işe girmek, evlenmek, karar verebilecek ve sorumluluk alabilecek yaşa gelmek olarak kabul edilmektedir. Özellikle son yıllarda kolektif toplumun yerini sanayi toplumunun alması; kırsal bölgelerden göçlerle kent yaşamının artması, bireylerin öğrenim sürelerinin uzaması gibi faktörler ilk yetişkinden beklenen bazı davranışların beklenen zamanda değil de daha ileri yaşlarda gerçekleşmesine neden olmaktadır. Örneğin toplumdaki öğrenim süresi eskiden 18'li yaşlarda lise ile tamamlanırken şimdi 20'li yaşlara üniversitelerde lisans eğitimi hatta lisansüstü eğitime kadar devam etmektedir. Bu durum da bireyin iş bulup çalışması, kendi kararlarını verebilmesi, verdiği kararların sorumluluğunu taşıyabilmesi, evlenip yuva kurması, ebeveyn olup yeni bir birey yetiştirmesi gibi ilk yetişkinden beklenen davranışları da daha ileri yaşlara ötelemektedir.

İlk yetişkinliğin genel özelliği deneyim ve arayış olup gelişimin bu evresindeki bireyin iş, medenî durum, nasıl bir kişi olacağı gibi konularda arayışı sürmektedir. Bu yaşam evresindeki birey fiziksel gelişimlerinin doruğunda olup; güç, enerji ve dayanıklılığı en üst düzeyde; duygusal ve bedensel fonksiyonları tam anlamıyla gelişmiştir (Yavuzer, 2020, s. 26-28; Cüceloğlu, 2006, s. 364). İlk yetişkinlik dönemindeki bireyden ailen ayrılıp kendine ait bir evde yaşama, bir işte çalışma, ana-baba olma, çocuk bakabilme, evinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılama, ailesini ve evini yönetebilme, evinin her şeyiyle ilgilenme gibi rolleri gerçekleştirmesi beklenmektedir. Nitekim ilk yetişkinlikte hem sosyal hem de psikolojik gelişim özellikleri beklenmekte bu dönemdeki bireyden özellikle iki psikolojik belirleyici "ayrılma ve bireyselleşmeyi tamamlama" beklenmektedir (Arnett, 2003, s. 70; Atak ve diğerleri, 2016, s. 208-209; Yoğurtçu, 2009, s. 40).

Orta Yetişkinlik

ISBN : 978-625-6283-09-1

İlk yetişkinlikten sonra orta yetişkinlik dönemi başlar. Burada orta yetişkinliği 35'li yaşlardan başlatanlar olduğu gibi 40'lı yaşlardan başlatıp 65 yaşa kadar devam ettiği görüşünde olanlarda vardır. Ancak burada 40-50'li yaşların sonu orta yetişkinlik olarak kabul edilmektedir. Orta yetişkinlik evresi ile ilgili iki farklı görüş vardır. Birinci görüş bireyin kişilik özelliklerinde herhangi bir farklılık olmadığı yönündeyken ikinci görüşe göre birey kişiliği önceki döneme göre tam zıt bir yönde şekillenmektedir (Kayıklık, 2003, s. 40-41). Mesela Yavuzer'e göre ilk yetişkinlikte dışa dönük olan birey orta yetişkinlikte içe dönük bir kişiliğe bürünür (Yavuzer, 2020, s. 29). Bu dönemdeki değişimler biyopsikososyal birçok yönde kendini gösterir. Bireyin biyolojik kapasitesi bir önceki yaşam evresine göre düşüş gösterse de sahip olunan enerji kişisel olarak tatmin edici ve sosyal olarak değerli bir yaşam için yeterlidir. Bu çağdaki birey sadece kendinden değil hem başkalarının çalışmalarından hem de mevcut genç yetişkin kuşağın gelişiminden de sorumludur (Levinson, 1986, s. 5-6; Yavuzer, 2020, s. 44-45). O, bundan önceki yaptıklarını değerlendirir, verdiği kararların sonuçlarını görür ve birey hedef ve gayesine ulaşmışsa bu evreyi mutlu, huzurlu geçirirken; ulaşamamış ise bunalıma girebilir, huzursuzluklar deneyimleyebilir (Kayıklık, 2003, s. 37-38). Bu süreçte birey eksikleri telafi ederek hayatını yeniden yapılandırabileceği gibi hedeflere ulaşılamaması bireyin orta yaş krizine girmesine neden olabilir. Yaparel'e göre bu dönem "yaşam yapısı"nda önemli değişiklikler gerektiren ayrıca bilincin gelişimine katkı sağlayan "krizler" ve problemler yaşandığı bir dönemdir (Yaparel, 1987b, s. 2). Bu aşamada bireyin duyduğu hoşnutsuzluk onu bundan önceki yaşamında yapmadığı davranışlara yöneltebilir; sigara, alkol gibi kötü alışkanlıklara yönelebileceği gibi dindarsa dinden uzaklaşabilir yahut önceden dine mesafeli ise dindar bir yaşama yönelebilir. Bu bağlamda orta yetişkinlik insan için oldukça önemli ve kritik bir yaşam evresidir

Son Yetişkinlik

Orta yetişkinliği son yetişkinlik izler. 60-65 yaş aralığını kapsayan son yetişkinlikte birey eski fiziksel gücünde değildir. Bu dönem biyolojik ve fiziksel yönde geri dönüşün başladığı bir dönemdir. Eski kuvveti olmayan birey sağlık problemleriyle de mücadele etmek zorundadır. Biyolojik olarak eksiye giden birey yaşam tecrübesi konusunda zirvededir. Bu durum "Genç bilebilse, yaşlı yapabilse" diye halk deyimi güzel bir şekilde ifade eder (Şentürk, 1995, s. 79). Bu süreçte sevdiklerinin de acı kaybını yaşayan birey gittikçe yaşlanmakta, bedensel ve zihinsel faaliyetleri zayıflamaktadır. Bu durumda birey ya çökkünlük hissedip bunalıma girer yahut kendi varlığını ve benliğini kendisinden daha üstün ve sürekli bir düzenle uyum göstererek

ISBN : 978-625-6283-09-1

benlik kaynaşmasını sağlar (Cüceloğlu, 2006, s. 364-366). İnsanın yaşamın acı veren ve aciz bırakan, hayatını yeniden sorguladığı, yaşama dair birçok soru sorduğu bir dönemdir. Bu dönemde aile bireyleriyle kurulan sağlıklı ilişkiler son yetişkinin yaşamı anlamlandırmasına katkı sağlar.

Sonuç

- İnsan yaşamı biyolojik, fizyolojik ve psikolojik gelişmelerin yaşandığı belirli evrelere ayrılmıştır.
- Bu evrelerden en uzun olanı yetişkinlik evresidir.
- Yetişkinlik dönemi kendi içinde üç evrede ele alınır. Bunlar; ilk yetişkinlik, orta yetişkinlik ve son yetişkinliktir.
- Gençlik yıllarının ardından gelen ilk yetişkinlik biyolojik olarak gücün en yüksek olduğu, yaşamla ilgili önemli kararların alındığı, hayatına dair iş, eş seçiminin yapıldığı, bir aile kurulduğu ve ailenin ihtiyaçlarının karşılandığı en üretken olunan dönemdir.
- Orta yetişkinlik ilk yetişkinliğin ardından gelir. Bu dönemde biyolojik güç genel anlamda bireyin ihtiyacını karşılar. İlk yetişkinlikte verilen kararların, yapılan çalışmaların sonuçlarının görülmeye başladığı bir dönemdir. İstediği sonuçlara ulaşmayan birey kişiliğinin tam aksi davranışlara yönelebilir.
- Orta yetişkinliği son yetişkinlik takip eder. Birey bu evrede biyolojik olarak güçten düşmüş, günlük bedensel faaliyetlerini yaparken zorlanmakta, sağlık problemleri yaşamaktadır. Sevdiklerinin kaybı ise onu psikolojik olarak üzüntüye, kaygı ve endişe bozukluğuna sevk edebilir. Bu süreçte aile bağları önem arz etmektedir.

Kaynakça

Arnett, J. J. (2003). Conceptions of the transition to adulthood among emerging adults in american ethnic groups. *In Exploring Cultural Conceptions of the Transition to Adulthood, New Directions for Child and Adolescent Development (Eds J Arnett, N Galambos)*, 63-75.

Atak, H., & Çok, F. (2010). İnsan yaşamında yeni bir dönem: Beliren yetişkinlik. *Çocukluk ve Ergenlik Ruh Sağlığı Dergisi, 17*(1), 39-50.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Atak, H., Tatlı, C., Çokamay, G., Büyükpabuşcu, H., & Çok, F. (2016). Yetişkinliğe Geçiş: Türkiye'de Demografik Ölçütler Bağlamında Kuramsal Bir Gözden Geçirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 8*(3), 204-227.

Şentürk, H. (1995). Dinî gelişim psikolojisi. *Diyanet İlmî Dergi, 31*(4), 63-82.

Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve davranışı.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kayıklık, H. (2003). *Orta yaş ve yaşlılıkta dinsel eğilimler.* Adana : Baki Kitabevi.

Levinson, D. J. (1986). A conception of adult development. *American Psychologist, 41*(1), 3-13.

Onur, B. (2021). *Gelişim psikolojisi.* Ankara: İmge Kitabevi.

Şentürk, H. (1995). Dinî gelişim psikolojisi. *Diyanet İlmî Dergi, 31*(4), 63-82.

Tdk, sozluk.gov, erişim: 1.05.2024 https://sozluk.gov.tr<

Yaparel, R. (1987b). *Yirmi-kırk yaş arası kişilerde dini hayat ile psiko-sosyal uyum arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Yavuzer, H. (2020). *Mutlu yaşlanmak.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yoğurtçu, F. (2009, Haziran). Yetişkinlerde dindarlık ve ruh sağlığı Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

ISBN : 978-625-6283-09-1

ÜZÜNTÜDEN KURTULMA YOLLARI (Yakub b. İshak el-Kindî)

Dr. Fadime ŞIK

fadimenihal@gmail.com,

Adana , Turkey,

ORCİD: ID/0009-0005-8381-7909

ÖZET

İnsanlık tarihi uzun bir geçmişe sahip olsa da insanları meşgul eden konuların bir tekerrürden ibaret olduğu okudukça araştırıldıkça görülmektedir. Kişiler değişse de insanlığı meşgul eden konular güncelliğini korumakta her doğan yeni bireyle tekrar yaşanmaktadır. Günümüz insanı da her çağda olduğu gibi üzüntü, acı, sıkıntılardan uzaklaşıp mutluluğa ulaşmayı hedeflemektedir. Değişen yaşam şartları, gelişen teknolojik imkânlar, artan refah seviyeleri insanların üzüntü ve kederlerini bitirmeye yetmemiş bilakis yeniliklerle birlikte insanların yeni yeni üzülme sebepleri ortaya çıkmıştır. Birçok bilim dalı insanları sıkıntı ve dertlerinden uzaklaştırıp mutluluğa ulaştırmayı hedeflemektedir. Ancak günümüzde geçmişle kıyaslandığında ortalama bir insanın yaşam standardının belki de geçmişte yaşayan bir kraldan bile iyi olmasına rağmen yeterince mutlu olduğu; üzüntü ve keder yaşamadığını söylemek oldukça zordur.

Üzüntüden kurtulma konusunda ilk İslâm filozofu olarak bilinen Yakub b. İshak el Kindî tarafından yazılan "Risâle fi'l bîle li-defi'l-ahzân" eseri günümüzde önemini hala korumakta; üzüntüden kurtulma ve yaşamda huzura erme konusunda önemli bilgiler vermektedir. Bu bildiri de bireyin hayatta karşılaştığı sıkıntı, dert, acı karşısında duygusal anlamda kişide oluşan üzüntüden nasıl kurtulabileceği Kindî'nin risalesi üzerinden genel bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üzüntü, Kindî, psikoloji.

ABSTRACT

Even though human history has a long history, it is seen as we read and research that the issues that occupy people are a repetition. Even though people change, the issues that occupy humanity remain current and are experienced again with every new individual born. Today's people, as in every age, aim to get away from sadness, pain and troubles and reach happiness. Changing

ISBN : 978-625-6283-09-1

living conditions, developing technological opportunities, and increasing welfare levels were not enough to end people's sadness and grief, on the contrary, with innovations, new reasons for people's sadness have emerged. Many branches of science aim to take people away from their troubles and troubles and bring them to happiness. However, today, compared to the past, the average person's standard of living is perhaps even better than that of a king living in the past, but he is happy enough; It is very difficult to say that he does not experience sadness and grief.

Yakub b., known as the first Islamic philosopher on getting rid of sadness. The work "Risâle fi'l bîle li-defi'l-ahzân" written by İshak el Kindî still maintains its importance today; It provides important information about getting rid of sadness and finding peace in life. In this paper, how an individual can get rid of the emotional sadness that occurs in the face of trouble, trouble and pain he encounters in life is evaluated from a general perspective through Kindi's treatise.
Key Words: Sadness, Kindi, psychology.

Giriş

Üzüntü, sözlükte “olması istenilmeyen olaylardan doğan ruh tedirginliği” (Ağakay, 1969, s.767) anlamına gelir. Kindî’ye göre üzüntü (el-huzn), sevilen şeylerin elden gitmesinden ya da amaçlanan şeylerin gerçekleşmemesinden doğan psişik (ruhsal) bir acıdır (el-Kindî, 2019, s. 51).

Üzüntü ve sevinç, ruhta bir arada ve sürekli olmayan zıt duygulardır (el-Kindî, 2019, s. 55). İnsanın duygusal anlamda sevdiği ve sevmediği şeyler onun yaratılışından ayrılmaz bir unsur olmayıp alışkanlık haline getirmesiyle, onu çokça yapmasıyla ilgilidir. İnsan seveceği ve kaybettiğinde üzüleceği şeyleri seçerken elinden gidebilecek olan maddi şeylerden değil de aklî şeylerden seçerse ve bunu alışkanlık haline getirirse üzülmeyecektir (s.59).

Kindî ruhla bedeni birbirinden ayırır. Ona göre ruh ebedî; beden fânidir. İnsanın ruhsal anlamda iyileşmesi, ruhsal hastalıklardan kurtulması birey için bedenin yararlarını gözetmekten çok daha önemli bir görevdir. Nitekim insanı insan yapan bedeni değil ruhudur. Dünya da her varlığın bir cisimsel yönü vardır. Beden de insanın cismani yönüdür. Ancak varlıklar âleminde insanın canlılığı ruhu sayesinde olur. İnsanın bedeni, ruhların fiillerini gerçekleştirmede kullandıkları araçlardır. Ruh insanın kişiliğini oluşturur. Ruh iyileşirse, eğitilirse beden de iyileşir. Ruhu iyileştirebilmek için küçük küçük alıştırmalar yapmalı sonrasında daha ağır olan

ISBN : 978-625-6283-09-1

işlere yönelmeliyiz. Ona göre ruhu iyileştirmek bedeni iyileştirmekten daha kolaydır (s. 61). Üzüntü ruhsal bir durum olduğu ruhu sıkıntılı bir hale düşürdüğü için ondan kurtulmanın çarelerine bakmak gerekir.

Kindî'ye Göre Üzüntüyü Yenmenin Başlıca Yolları

1. Kişiyi üzen olay ya kendinin yaptığı yahut da başkasının yaptığı bir işten, bir nedenden sudur etmektedir. Eğer kişinin yaptığı bir iş ise kişi o işi yapmaktan vazgeçmelidir. Kişi üzülmek istemediği halde kendini üzecek bir davranış yapıyorsa; o işi yapmaktan kaçınmak elinde olduğu halde kendini üzecek işi yapıyor demektir. Bu durum ise akıl almaz, aklı başında birinin yapacağı bir iş değildir. Şayet kişiye üzüntü veren hal başkasının yaptığı bir davranış ise iki durum vardır. Birincisi o davranışı engellemek, ikincisi engelleyememek. Eğer o davranışı önlemek elinde ise kişi onu bertaraf etmeli ve onun sebep olacağı üzüntüden kurtulmalıdır. İkinci durum yani o davranışı engellememiz mümkün değilse üzüntünün sebebi vuku bulmadan üzülmemeliyiz. Nitekim üzüntü sebebini engellemek elinde olan güç, onun gerçekleşerek kişiyi üzmesine engel olabilir ya da kişinin onu üzeceğini düşündüğü hal gerçekleşmeyecek, korktuğu şey olmayacaktır. Bu sebeptendir ki üzüntünün sebebi gerçekleşmeden önce gerçekleşeceğini düşünüp üzülmek belki de hiç olmayacak bir olayın olacağını düşünüp kişinin kendini gereksiz yere üzmesi anlamına gelir; bu durumda kişi başkası yüzünden değil kendi eliyle kendini üzmüş olur. Böyle davranıp kendine üzüntü çektiren kişi bile isteye kendine kötülük etmiş, zarar vermiş olur. Ancak kişi kendine böyle bir kötülüğü reva görmemeli, buna müsaade etmemelidir. Ayrıca kişi üzüntüyü engelleyemeyecek ve ne yaparsa yapsın o üzüntüyü yaşayacaksa üzüntüye neden olan olay gerçekleştiğinde üzülmek kâfîdir. Daha o olay gerçekleşmeden evvel üzülmek onun gerçekleşmesine engel olmayacaktır. Dolayısıyla vuku bulmamış bir olay için öncesinden üzülmek bireyin kendine zulmetmesi, acı çektirmesidir. Ayrıca üzüntüye sebep olacak olayı engellemek mümkün olmadığı zamanlarda kişi dünya da her şeyin geçici ve sonlu olduğunu hatırlamalı, bu üzüntünün de bir süre sonra son bulacağını bilmeli ve o şekilde düşünerek üzüntünün süresini kısaltmanın yollarını bulmaya çalışmalıdır (el-Kindî, 2019, s. 63-65).

2. Üzüntüden kurtulmanın bir diğer yolu da o üzüntüyü yaşayan ilk insan olmadığımızı bilmeli; başkalarının başına da daha önce geldiğini, gelecekte de benzer durumu başkalarının da yaşayacağını düşünüp kişi kendini teselli etmelidir. Zira daha önce de yaşadığı üzüntüler olmuştur. Hiçbiri sonsuz olmayıp zamanla azalmış, yok olup gitmiştir. Bu yaşanılan üzüntünün de etkisinin hep aynı olmayacağını zamanla azalacağını ilk andaki kadar üzüntü yaşamayacağını kişi kendine telkin etmeli ve üzüntüsünü hafifletmelidir (el-Kindî, 2019, s. 67).

ISBN : 978-625-6283-09-1

3. İnsan neden üzüntü çeker? Diye düşündüğümüzde kişi ya bir şey kaybetmiştir ya da ulaşmak istediği şeyden mahrum kalmış ona ulaşamamıştır. Bu durum toplumda birçok insan için yaşanmış ve yaşanmakta olan bir hal olsa da o insanlar bu üzüntüleri aşmış, onlara keder veren bu olaylardan sonra mutlu olabilmiştir. Örneğin, evladını kaybeden (ölen) veya hiç evlat sahibi olamayan bir kimse toplumda kendi durumunda olan birçok kişinin olduğunu düşünmelidir. Öyle insanlar vardır ki hiç çocuğu olmadığı halde gönlü rahattır; yine öyle insanlar vardır ki çocuğunu kaybettiği halde yaşamdan bir teselli bulabilmiştir. Aynı durum dünyanın bütün maddi nimetleri ve bireyin arzu ve istekleri için geçerlidir. Mesela servetini kaybetmekten üzüntü yaşayan bir insanı düşündüğümüzde birçok insan hayatı boyunca hiç böyle bir servete sahip olmamış ve nitekim bundan dolayı üzüntü duymamışlardır. Bu örnek gösteriyor ki insan üzüntü sebeplerini kendi ortaya koymaktadır. Zira üzüntü kötü bir duygudur; insan böyle âdi bir duyguyu kendine reva görmemelidir. Çünkü insan akıllı bir varlık olup kendi için iyi şeyler yapması beklenir (el-Kindî, 2019, s. 70-71).

4. İnsan yaşarken çok çeşitli acı, üzücü olayları tecrübe eder. Bu yaşamın kaçınılmaz bir sonucudur. Eğer insan yaşamak, hayatta kalmak istiyorsa başına gelecek musibetlere de katlanmak durumundadır. Kişi hem yaşamak isteyip hem de benim başıma hiç musibet gelmesin diyorsa böyle bir yaşam mümkün değildir. Bu durum eşyanın tabiatına aykırıdır (el-Kindî, 2019, s. 72-73).

5. İnsan hayatında maddî ve manevî kazanımlar elde eder. İnsanın elde ettiği maddî kazanımlar (servet, mevki, makam vb.) bütün insanlar için müşterek olup kişi bunlara diğerlerinden daha yakın olması başka insanların bu imkân ve olanaklara layık olmadığı anlamına gelmez. Bu şeyleri insan elinde tutuğu sürece onundur. Ancak zaman içinde bunları elinde tutamayabilir. Başkalarının eline geçebilir. Zira kimsenin ortak olamayacağı, yalnızca kişinin elinde tutabileceği kazançlar vardır ki bunlar manevî hayırlar, değerlerdir. Esas kaybettiğimizde üzülmemiz gereken bunlardır. Lakin öyle insanlar vardır ki diğerlerinin tabiî olarak ulaşabilecekleri imkân ve olanakları elde edemesinler diye kedere boğulur. Bu kişi hasetçidir. Hâlbuki haset, kıskançlık insanı manen kirletir. Kişiyi kötü, hastalıklı bir ruh haline sokar. Bu haset, kıskançlık ister düşmana karşı ister dosta karşı olsun her iki durumda da aşağılık bir duygudur, insanı aşağıya çeken bir duygudur. Kişi kendine bu duyguyu yakıştırmamalıdır (el-Kindî, 2019, s. 73).

6. Dünya da elde edilen her türlü maddî imkân bize emanettir. Zaman olur emanet bizden alınırsa neden alındı deme, buna üzülme hakkımız yoktur. Emaneti veren istediği zamanda alır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Bize düşen emanet bizdeyken ona şükretmeliyiz; geri alındığında emaneti sahibi aldı diye üzülmemeliyiz (el-Kindî, 2019, s. 75).

7. Kişi kayıplarına ve elinden gidenlere üzülüyorsa; kaybettiğinde üzüleceğini bildiği şeylere sahip olmak için yoğun çaba harcıyorsa burada ciddi bir çelişki vardır. İnsan yaşamını sürdürebilmesi için bazı maddî olanaklara ihtiyaç duyar. Ancak bunu abartmamalıdır. Kişinin beklentileri ne kadar makul ve az olursa kaybettiği, elinden giden şeyler o derece az olur ve kişi daha az üzüntü yaşar. İnsanlar ihtiyaçları olmadığı halde gereksiz birçok şeye sahip olmak, onları elinde bulundurmak ister. Hâlbuki bu kadar maddî şeyin elde edilmesi yorgunluğa, kaybedilmesiyse acıya, ulaşılamaması özleme yol açar (el-Kindî, 2019, s. 81). İnsan maddî istek ve arzularını sınırlı tutar ve onlara aşırı bağlanmazsa; onların yaşam amacı değil araç olduğunu fark ederse onları kaybettiğinde yahut elinden çıktığında veyahut sahip olamadığında derin üzüntüler yaşamaz.

8. İnsanın dünyada elde ettiği hissi faydalar kabilinden şeyleri kaybetmek sanıldığı gibi kötü bir şey değildir. Esasında bunlardan ötürü üzülmek kötüdür. Bu acılar zorunlu olmayıp kişi kendini kontrol edebilirse bunlara üzülmez. İnsan akıllı bir varlıktır. Aklını kullanmalı üzülmek zorunda olmadığı ve aklını kullanarak kendini kontrol ettiğinde üzülmeyeceği şeylere de üzülmemelidir. Burada ölüm örnek verilebilir. Kişi öldüğünde yok olmaz dünyasını değiştirir. Öbür dünyaya gider. Belki (Kindî'ye göre daha iyi) ölümden sonraki hayatı dünyadakinden daha iyidir. Bu yüzden bu hâle üzülmek gereksizdir (el-Kindî, 2019, s. 97-99).

9. Kişi yaşamda bazı kayıplar yaşayabilir ancak elinde mevcut olan şeylerle kendini teselli etmeli, kayıpları için üzülmek yerine sahip olduklarının değerini bilmeli ve onlarla olmaktan sevinç duymalıdır.

10. İnsan maddî bir ziyan yaşadı ve bu yüzden de üzüntü yaşıyor ise üzüntüsünden kurtulmak için olaya bir de şu açıdan bakmalıdır. Kişi maddî kazanç elde ettikten sonra bazı musibetler yaşayabileceği beklentisinde olur. Bu durum onu endişeli, kaygılı bir ruh haline sokar. O maddî imkânın elinde olmaması kişinin onun varlığından kaynaklanacak üzüntüleri de yaşamamasını sağlar.

Değerlendirme

Kindî İslâm düşünce tarihinin önemli isimlerinden olup ilk İslâm filozofu olarak bilinmektedir (Kaya, 2002). Eski dönemlerde ilim insanları tek bir alanda çalışmaz pek çok alanda uzmanlaşırlardı. Kindî de başta ilâhiyat ve edebiyat olmak üzere teorik ve pratik bilgi dallarının hepsiyle ilgilenen, felsefeden tıbba, matematikten astronomiye, optikten meteorolojiye, psikolojiden ahlâka ve kimyadan mûsikiye varıncaya kadar her alanda eser vererek kendinden

ISBN : 978-625-6283-09-1

sonraki nesillere zengin bir ilim ve felsefe literatürü miras bırakan ansiklopedik bir filozoftur (Kaya, 2002). Yukarıda incelediğimiz eseri psikoloji alanında bir eser olup tarihin derinliklerinden, geçmişten günümüze insanı olumsuz etkileyen üzüntü duygusuyla nasıl baş edebileceğimizi en ince detaylarıyla bize anlatmıştır. Burada Kindî'nin bizlere tavsiye ettiği üzüntüden kurtulma yolları günümüzdeki metodlarla paralellik göstermekle birlikte farklılık arz eden iki husus dikkatimizi çekmiştir. Birincisi özellikle ruha, ruhsal olana yapılan vurgu; ikincisi ise maddenin ve maddesel şeylerin değersizliğidir. Bu iki husus günümüzle oldukça tezat teşkil etmekte olup insanlar her geçen gün maddenin hem müptelası hem de esiri olmaktadır. Hal böyle olunca maddesel şeylerin kaybı, elden gidişi kişilerin belki de en çok üzüntü yaşadıkları konu olmaktadır. Burada Kindî'ye kulak vermeli ve gerçekte sahibi olunamayan, sadece emanetçisi olunabilecek maddi şeylere gereğinden fazla bağlanmamalı, değer verilmemelidir..

Kaynakça

Ağakay, M. (1969). *Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

el-Kindi, Y. b. (2019). *Üzüntüden kurtulma yolları* (Mustafa Çağrıcı, Çev.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kaya, M. (2002). KİNDÎ, Ya'kūb b. İshak 26.04.2024 tarihinde https://islamansiklopedisi.org.tr/kindi-yakub-b-ishak adresinden erişildi.

ISBN : 978-625-6283-09-1

AFET VE YER SEÇİMİ KARARLARI

Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ[1], Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMUR[2]

[1]Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,

ORCID: 0000-0001-9869-4159

[2]Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,

ORCID: 0000-0002-1735-7132

ÖZET

Afet genel tanımıyla farklı şekillerde meydana gelen ve insanı can ve mal kayıplarına uğratabilecek riskleri oluşturan olaylar bütününe denmektedir. Afetler insan kaynaklı ya da doğal afetler olmak üzere iki şekilde sınıflandırılabilir. İnsan kaynaklı afetler; savaş, terör, ulaşım kazaları gibi ve doğal afetler ise yangın, sel, deprem gibi meydana geldiği takdirde hayatın normal akışını bozacak ve kısıtlayacak durumların bütünüdür. Temeli insan ve insan yaşamına değinen bu kavram geçmişten günümüze çok farklı şekillerde karşımıza çıkmış ve gerekli önlemlerin yeterince alınmamasından dolayı büyük kayıplara neden olmuş ve olmaya devam etmektedir. Meydana gelen afetlerin birçoğu uzmanlar ve gelişen teknoloji sayesinde saptanmış ve öngörülmüş olsa da özellikle ülkemizde afet politikalarının uygulanma noktasındaki yetersizlikleri telafi edilemez yıkımlara ve kayıplara sebep olmuştur. Bu noktada yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve yerel halkın afet yönetimi konusundaki alınacak kararlarda birlik ve beraberliği oldukça önemlidir. Bu sebepten halkın bilinçlendirilmesi ve alınan önlemlerin yetersiz kaldığı noktalarda nasıl davranması gerektiği afete hazırlık ve afet anında oldukça kritik sonuçlar doğurabilmektedir.

İnsanların yaşam alanları olan ve büyük nüfusları içerisinde barındıran kentler afetlerden en çok etkilenen mekânsal alanlardır. Sosyo-kültürel, ekonomik, fiziksel ve psikolojik olarak insanların üzerinde baskı oluşturan afetlerin önüne geçilebilmesindeki en önemli faktör planlı kentlerdir. Kentlerin yer seçim kriterlerine uygun yapılaşması halinde sağlıklı bir çevre, dayanıklı konut alanları, eşitlikçi kentli hakları, düzenli ve kurallı kentsel kullanım alanları oluşturulması olası bir afet riskine karşı en az hasarla kurtulma politikaları doğrultusunda planlanması hedeflenmektedir. Bu çalışmada afetlerin oluşum nedenlerinden, alınabilecek önlemler doğrultusunda izlenecek yollardan ve kentlerin afetlere karşı düzenli, sağlıklı ve güvenli planlamasında yer seçim kriterlerinin önemine dikkat çekmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet Yönetimi, Yer Seçimi Kriterleri

1.AFET

7269 Sayılı Kanun ve ilgili yönetmeliklerinde de tanımlandığı gibi; “Afetler”, “doğrudan veya dolaylı olarak insanlar ve insan yerleşmeleri üzerinde fiziksel, ekonomik, sosyal ve çevresel kayıplara neden olan, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen doğal, teknolojik veya insan kökenli olayların sonuçlarıdır” (Tercan, 2011: 485; Ergünay, 2007:1).

ISBN : 978-625-6283-09-1

Afetler, doğal yapıları, yapay yapıları ve normal yaşamı tahrip etme potansiyeline sahip olaylardır (McDonald, 2003). Deprem, sel, heyelan, kasırga, kuraklık, tsunami ve volkanik olaylar doğal afetlere; savaş, göç, terör, ulaşım kazaları, yangınlar ve şiddet olayları da insan kaynaklı afetlere örnek olarak verilebilir. Deprem, fırtına ve salgın gibi afetler kısa sürede meydana gelirken, kuraklık, doğal kaynakların tükenmesi, kontrolsüz kentleşme, iklim değişikliği, ekonomik çöküş ve politik sorunlar gibi afetlerin oluşması geniş bir zamana yayılmaktadır (Twigg, 2015).

Afet, birçok kurum ve kurulusun koordineli bir biçimde görev almasını gerektiren ve insan hakları için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar meydana getiren, normal yasamı ve insan aktivitelerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplumları veya insan topluluklarını etkileyen doğal, teknolojik ve insan kökenli olaylara denilmektedir. Bu olaylar içinde deprem, sel-taşkın, volkan püskürmeleri gibi doğanın normal bir işlevi olarak gerçekleşenler "doğal tehlike" olarak nitelendirilir ve "afet" niteliğini kazanması için insan can ve malının kaybına neden olması gerekir (Sahin ve Sipahioglu, 2002: 15).

2.AFET TÜRLERİ

Bir afetin büyüklüğü ise insanlar açısından neden olduğu can, ekonomik ve kültürel kayıplarla ölçülmekte. Diğer bir deyişle afet, merkezinde insan olan sosyal, ekonomik teknik ve siyasal boyutlar olan bir olgudur. Afetleri yalnız bilimsel olarak anlamaya ve açıklamaya çalışmak bu sorunu gömmek için yeterli değildir. Afetlerden dolayı oluşan zarar ve kayıplar azaltmak için belli bir sistem dâhilinde, her türlü kaygıdan uzak işbirliği, bilgi ve beceri paylaşımın sağlayarak, doğru çözümler üretilmelidir.

Doğal Afetler: Dünyada süre gelen doğa olayları, insanların yaşamını önemli ölçüde etkilediğinde doğal afet olarak nitelendirilir. Bu kapsamda deprem, buzlanma, çamur akıntısı, çekirge istilaları, çığlar, çölleşme, deniz ve göl su seviye değişimleri, deprem, dolu, don, fırtına kabarması, heyelanlar, hortumlar, kaya düşmesi, kuraklık, orman ve al yangınlar, rüzgâr, toz, kum, yağmur, kar ve kış fırtınalar, seller, ani sel ve su baskınlar, sıcak ve soğuk hava dalgalar, sis ve düşük görüş mesafesi, tarımsal zararlılar, toprak kayması, tsunami, yıldırım, zemin çökmesi, salgın, vb. gibi sayılabilir (JICA, 2008).

Diğer bir deyişle, doğal afetler, toplumun sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel faaliyetlerini önemli ölçüde aksatan, can ve mal kayıplarına neden olan doğa olaylarıdır. Sel ve fırtınalar, hortum, orman yangıları, sıcak hava dalgaları, hava kirliliği, kimyasal ve nükleer serpintiler, asit yağışlar, çığlar, deniz ve göl su seviye yükselmeleri, yıldırım, kuraklık, dolu ve don olayı gibi meteorolojik ve meteoroloji karakterli doğal afetler olarak adlandırılır (JICA, 2008).

Afetler aynı zamanda toplumun sadece kendi imkânları ile üstesinden gelebilmesinin mümkün olmadığı, çevre ve toplumda büyük kayıplara yol açan ve toplumun faaliyetlerini ciddi manada kesintiye uğratan durumlardır. Birleşmiş Milletler Afet Yardım Komisyonu Bürosunca 1974 yılında hazırlanan "Türkiye'de Acil Yardım Teşkilatları" başlıklı raporda Türkiye'de meydana gelen doğa kaynaklı afetler: depremler, toprak kaymaları, kaya düşmeleri, su baskınları, çığ düşmeleri şeklinde sıralanmıştır (Ertürkmen 2006).

İnsan Kaynaklı Afetler: Asit yağışları, ateşli silahlar ile taciz; ayaklanma, boykot, grev vb. toplumsal olaylar; bina içi kimyasal kazalar; bina, tünel ve maden çökmeleri; biyolojik saldırı, bomba tehdidi; cephane, maden, bina, boru hattı patlamalar; çöplerin toplanamaması, duman, elektrik, su ve gaz kesintileri, dikkatsizlik sonucu endüstriyel kazalar, ev ve bina yangıları; gaz

ISBN : 978-625-6283-09-1

ve kimyasal kaçaklar; gıda zehirlenmesi, göçmen istilası, hava kirliliği, hayvan ve bitkilerde salgın hastalıklar; savaşlar; iş kazaları, işgal; pilotajdan kaynaklanan kara, deniz, hava ve demiryolu kazaları; keskin nişancı tacizi, kış seyahatleri, kıtlık ve açlık; küresel iklim değişikliği ve sınma; ormansızlaşma, radyasyon, radyolojik kazalar, rehin alma, sabotaj, salgın hastalıklar, savaş hali, sibernetik saldılar şüpheli paket ve mektuplar; tehlikeli maddeler, terör, toksik atıklar ve benzerleridir (JICA, 2008).

3.KENTSEL YER SEÇİM KRİTERLERİ

Yaşamsal tüm gereksinimlerin toprak üzerinde yer seçmek zorunda olması, yer seçimi sürecinde düzenin, nizamın ya da kuralların belirlenmesini gerektirmektedir. Çağlar boyunca toplumların, doğayı anlama ve anlamlandırma biçimleri, keşifleri, icatları, teknik, ekonomik, sosyal birikimleri ile doğanın sunduğu olanaklar doğrultusunda mekânsal düzenlemeleri değişmiş ve çeşitlenmiştir.

İnsanın yaşam alanını güvenli kılma güdüsü mağaralarda yaşadığı eski çağlardan beri önemli olmuştur. Antik Çağ'da ızgara yapıda planlanan yerleşim alanları, yüksek ve korunaklı tepelerde inşa edilen akropolisler ve kimi zaman çıkmaz sokaklarıyla düşman saldırılarına karşı önlem alabilmek için düzenlenen organik kent modelleri veya Ortaçağ'ın sembolü kale kentler oluşturulmuştur.

Şekil 1. TIMGAD Antik Şehri (Cezayir)

ISBN : 978-625-6283-09-1

Şekil 2. Dik Yamaç Yerleşimleri

İklim şartlarına uygun, hayvan ve bitki yetiştirmek için elverişli, salgın hastalıkların olmadığı ve suyun bol olduğu alanlarda ilk yerleşmelerin ortaya çıktığı görülmektedir. İlk yerleşimlerin;

- Mısır'da Nil Nehri,
- Mezopotamya'da Fırat-Dicle,
- Hindistan'da Ganj Nehri,
- Çin'de Sarı Nehir çevrelerinde yer seçtiği gözlemlenmiştir.

Erken dönem Sümer Kentleri (M.Ö. 4000-M.Ö.2000) Güney Mezopotamya'nın suyolları boyunca gelişmiştir. Sümer Dönemi'nde bölgenin önemli kentleri arasında; Ur, Uruk, Kiş, Lagaş, Nippu gibi şehirler vardır. Akkad döneminde Agade, Babil Dönemi'nde Babylon (Babil) ve Asur Dönemi'nde Ninova gibi kentler ön plana çıkar. Kentlerin surlarla çevrili olduğu ve kent içinde, merkezde yerleştirilmiş bir tapınak yer aldığı görülmektedir. Sümer kentlerinde yüksek yerlere kurulan tapınakları Ziggurat gibi.

ISBN : 978-625-6283-09-1

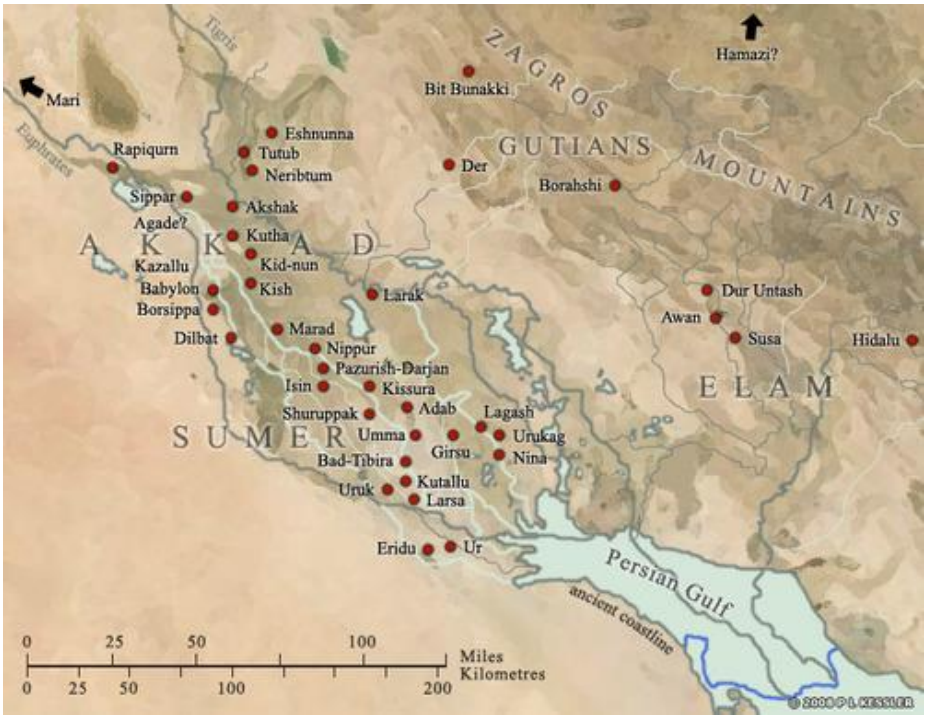

Şekil 3. Antik Dönem Yerleşik Alanları

Bu dönemde karışık dini inanışlar hâkimdir. Bu yapı sosyal ve ekonomik hayat üzerinde büyük bir güvenlik unsurudur. Kentler bu dönemde her türlü felaketten korunmak amacıyla tanrılara tanrıçalara atfedilmiştir. Örneğin; Afrodit'in kenti Afrodisyas, Zeugma, Bergama, Aspendos bunlardan birkaçıdır.

Şekil 4. Surlarla Çevrili Bir Kent

Antik Yunan

Doğadaki her olayı ayrı bir Tanrı'nın varlığına bağlayan mitolojinin ötesine geçerek, her şeyin nedenini, doğanın kendisinde aranmaya başlayan bir dönem gelişir. Bu dönemde batı kültürünün, özellikle pozitif bilimlerin ilk adımları Miletos'ta (Aydın-Didim) atılmıştır. Thales,

ISBN : 978-625-6283-09-1

Anaximandros, Anximenes gibi doğa filozofları, tarihçi ve coğrafyacı olan Hekataios, kent plancısı Hippodamos Felsefi düşünce akımıyla demokrasinin yaratıcılarıdır. İonia kentleriyle Mitolojik bakış açısından sıyrılan sorgulama dönemi başlar. Geometrik yapılar aracılığıyla eşitliği sağlamaya çalışan sistemli düzeneğin en temel örneği Milet'in planını yapan Hippodamos'tur (M.Ö.6yy). Anadolu'daki Piriene, İtalya'daki Lokroi, Makedonya'daki Olintos, Rodos ve Mısır'daki İskenderiye Izgara Kent Modeli üzerine kurulmuş kentlerdendir. Urartu kenti Zernaki Tepe (MÖ 8.yy) ve Filistin kenti Megiddo'nun Asur katmanlarında uygulandığını da biliyoruz.

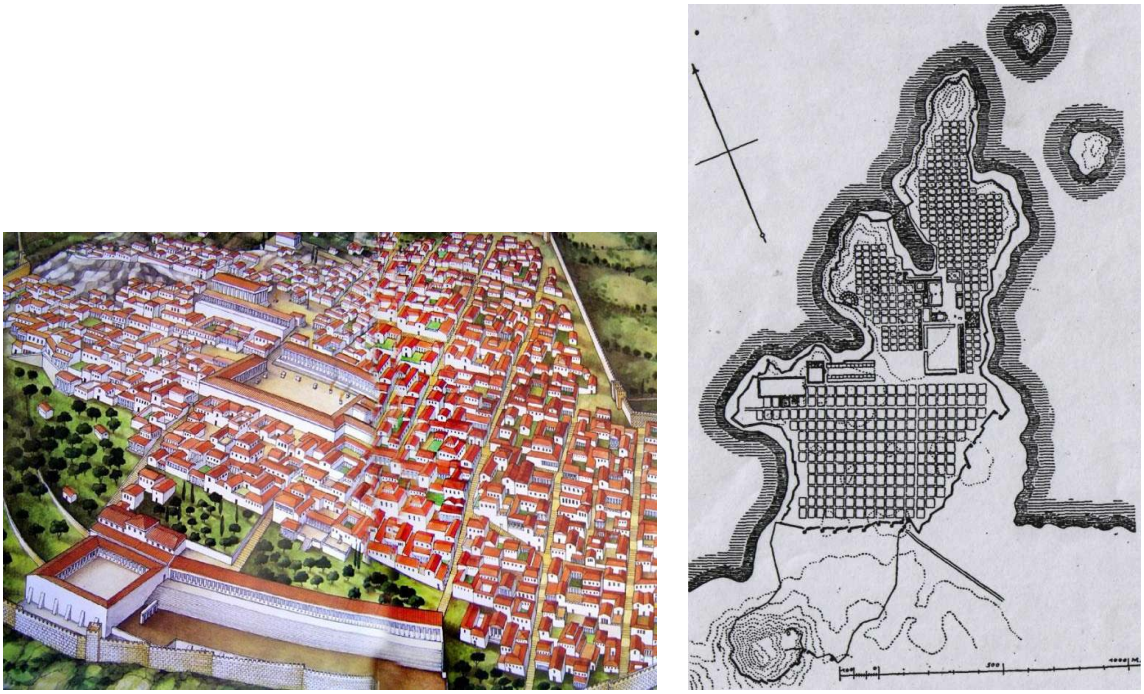

Şekil 5. Grider Yapılaşmış Kent

Her alanda olduğu gibi insanların bir arada sağlıklı ve huzurlu bir şekilde yaşayabilmeleri için de bir takım kurallara ihtiyaç vardır. İnsanların oluşturdukları ve yaşamlarını sürdürdükleri kentsel mekânların imar alanında da belli bir düzenin olması, insanlığın geleceği açısından çok önemlidir. Belli bir düzenin olmadığı yerde kargaşa hâkim olur. Bireylerin yerleşmeleri keyfi ve düzensiz olduğu takdirde çarpık ve sağlıksız bir kentleşme yaratılarak kamu düzeni, kamu sağlığı, kamu güvenliği tehlikeye girer. Bu yüzünden günümüz kentlerinde planlama kriterlerine uyulması kent ve kentli hakları bakımından oldukça önemlidir.

Kentsel planlama; "bugünün verileriyle geleceğe yönelik olasılıkları belirlemek, sorunları çözmeye yönelik müdahalelerde bulunmak, hedefler koymak ve hedeflere ne zaman, hangi araç ve yöntemlerle ulaşılabileceğini" belirlemektir (Kalabalık, 2011: 46-47).

Fiziksel, toplumsal, ekonomik ve çevresel açıdan mevcut durumdaki yerleşim alanının düzeltilmesi, biçimlendirilmesi, olduğundan daha iyi bir duruma getirilmesi amacıyla yapılan bir dizi araştırma, yerinde gözlem ve inceleme ışığında hazırlanan plan, proje ve rapor işlemleri bu sürecin temel aşamalarıdır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

4.YER SEÇİMİ KARARLARI

Karar ve politika oluşturma süreci "siyasal iktidarı oluşturan öğelerden ve siyasal sürece etki eden değer sistemleri, sosyoekonomik koşullar, psikolojik unsurlar gibi etmenlerden ve baskı-çıkar gruplarının eylemlerinden etkilenmesi kaçınılmazdır" (Keleş, 2004: 168).

Plan çizimi ve işlevlerin yer seçimi süreci teknik bilgi birikiminin yanı sıra davranışsal bir eylemdir. Bu aşamada planlama sürecinde uyulması gereken ilkeler ve özellikleri önem kazanmaktadır.

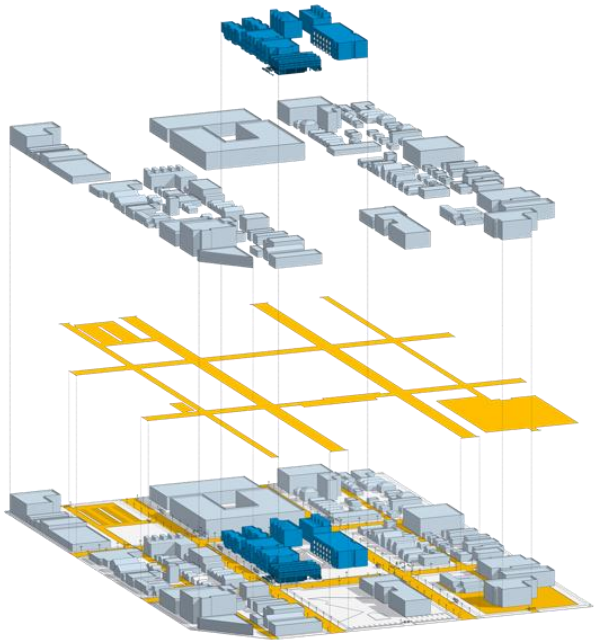

Şekil 6. Kentsel Mekân Oluşum Şeması

Her yerleşim alanının kendine özgü bir doğal, yapay, sosyal ve tarihi çevresi bulunmaktadır. Bu özgün ve karmaşık yapı, yerleşim alanlarının kimliğini yansıtmaktadır. Kimlik kentli yaşam biçimidir. Kentsel planlama sürecinin temel anahtarı kentli yaşam biçimidir.

Kentsel kimliği somutlaştıran unsurlar ise konut alanları, toplanma alanları, dinlenme, eğlenme ve çalışma alanları ile bunlar arasındaki bağlantıları sağlayan ulaşım türleridir. Kentsel yaşam alanlarının sağlıklı, düzenli ve karmaşadan uzak bir biçimde planlanmasından yerel yönetim birimleri sorumludur.

Dolayısıyla yerel yönetimlerin kent planlaması sürecindeki temel amacı yaşamsal çevreyi oluşturan bu bileşenlerin yer seçiminde; kamu yararı, kamu güvenliği ve sağlığı ilkeleri doğrultusunda karar vermektir (Mengi, 2012: 173-174).

4.1.Yerleşilebilirlik Analizi

Etkili ve doğru bir yer seçimi ancak, yeterli, sağlıklı ve en önemlisi nesnel bir bilgi birikimiyle elde edilebilmektedir. Kent planlaması sürecinde, kentsel gelişme ve büyüme yönlerinin doğru analiz edilmemesi, yerleşilebilirlik analizlerinin ekonomik ve toplumsal açıdan uygulanabilirliklerinin sorgulanmaması, dolayısıyla, planlama etiği ve amacı dışında alınan

ISBN : 978-625-6283-09-1

eylem ve kararlar, doğa olaylarının afete dönüşümüne yol açmakta ve afetlerin sonuçlarını etkilemektedir. Hâlbuki çevrenin, yıkımlara karşı; korunmalı biçimde oluşturulması, düzenlenmesi kent planlamasının ana amaçlarından biridir.

Planlama sürecinde, yerleşim alanlarında alınması gereken önlemler ve afet yönetiminde dikkat edilmesi gereken hususları:

1. Tümüyle ya da kısmi olarak gelişmenin kısıtlanacağı alanlar tanımlanmalı,

2. Yüksek düzeyde risk taşıyan alanlarda nüfus ve ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşması önlenmeli,

3. Bölgesel ve yerel ulaşım, haberleşme ve enerji temin sistemleri oluşturulmalı,

4. Bölgesel ve yerel düzeyde olağanüstü hal, kriz ve/veya afet ve risk yönetimi merkezleri planlanmalı,

5. Olağanüstü hal/kriz ve/veya afet yönetimi eylem planı oluşturulmalı,

6. Yapılarda dayanıklılık sağlanmalı,

7. Kentli bilinçlendirme eğitimleri yapılmalı,

8. Akıllı kent modeliyle yapısal tüm veriler coğrafi bilgi sistemi içinde düzenlenmeli,

9. Afet riskinin yüksek olduğu yerleşim alanlarında olası afetlere dayanıksız, çok duyarlı yapılarda yaşayan ve başka bir yerde barındırılmasına olanak bulunmayan halkın korunması konusunda **kentsel dönüşüm projeleri** ivedilikle uygulanmalıdır.

4.2.Eşik Analizi

Planların hazırlanması sürecinde yerleşilebilir alanların belirlenmesi amacıyla, kurum ve kuruluşlardan alana ilişkin toplanan doğal ve fiziki bilgilerin, alana özgü yapılan etütler ile diğer tüm veriler birlikte değerlendirilmek suretiyle, gerek duyulan ölçeklerde hâlihazır haritalar üzerinde üst üste çakıştırılması ile eşik analizi hazırlanır.

Eşik analizinde; topografik, jeolojik-jeoteknik, hidrojeolojik yapı özellikleri ile arazi kullanımı, tarım ve orman alanları, içme suyu havzaları, sit ve diğer koruma alanları, hassas alanlar, kıyı, altyapı, doğal ve fiziki veriler ile afet tehlikeleri analiz edilerek bir arada değerlendirilir.

İmar planlarının hazırlanması sürecinde eşik analizinin yapılması zorunlu olup, plan kararlarının oluşturulmasında temel plan altlığı olarak kullanılır.

5.SONUÇ

Küreselleşme politikalarına bağlı olarak kentlerin, daha güvenli, daha sağlıklı, daha yaşanılabilir, daha adaletli olması, kıt kaynakların sürdürülebilirliği ve verimli kullanımı, dolayısıyla çevre konusunda bilinçlenme, uluslararası bir kalkınma politikası haline gelmiştir

Küresel karmaşık sorunlar olarak adlandırılan; iklim değişikliğinden, biyolojik çeşitliliğin azalmasına, ozon tabakasının incelmesinden, artan ölüm ve bağımlılık oranlarına kadar bugün yaşanan doğayı ve dolayısıyla insanlığı tehdit eden tüm sosyal, ekonomik ve kentsel sorunlar, çevre duyarlılığı ve bilincinden kopuk kültürel sürecin ve kalkınma politikalarının bir yansımasıdır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Doğal çevreyi dikkate almayan salt ekonomik odaklı kalkınma politikaları, doğa olaylarının canlılığı tehdit eden birer risk haline gelmesi sonucunu yaratmakta ve doğal kaynakların ve döngülerin (hava, su ve karbon döngüsü gibi) kendini yenileyebilmesine olanak tanımamaktadır.

KAYNAKÇA

AFAD, (2014). "Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü", T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. Ankara.

Binali, T. (2011). Afet Bölgelerinde Yeniden Yerleştirme Politikaları, Planlamanın dünü, Bugünü, Yarını: Planlamada Yeni Söylem Arayışları. *2. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu*, s. 485-497. Yay. Haz. Ayda Eraydın vd., Matsa Basımevi. Ankara.

Binali, T. (2018). Türkiye"De Afet Politikaları ve Kentsel Dönüşüm. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 3(5), 102-120.

Ekşi, A. (2016). "Afet Yönetiminde Temel Etik İlkeler ve İkilemler", Bütünleşik Afet Yönetimi, (Karaman, Z. T. Ve Altay, A. Ed.) s.75-100, İlkem Yayınları. İzmir.

Ergünay, O. (2007). Türkiye"nin Afet Profili, *TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Mattek Matbaacılık. Ankara.

Ertürkmen C., 2006. Afet Yönetimi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı, Ankara.

Işık Ö. ve Gündoğdu O. (2017). "1999'dan Günümüze Afet Yönetiminin Ülkemizdeki Gelişimi", Disiplinlerarası Afet Yönetimi Araştırmaları, (Karaman, Z. T., Sancakdar, O., Kaya, İ. Ed.) Birleşik Matbaacılık Yayınları. İzmir.

Kadıoğlu, M. (2005). Afete Hazırlık ve Afet Bilinci Eğitiminde Verilen Mesajların Standardizasyonu. Deprem Sempozyumu Kocaeli 24-25 Mart 2005. Kocaeli Üniversitesi, Veziroğlu Kampusu Yer ve Uzay Bilimleri Araştırma Merkezi, Kocaeli.

Kadıoğlu, M. (2008). Modern, Bütünleşik Afet Yönetimin Temel İlkeleri; (Kadıoğlu, M. ve Özdamar, E. Ed.), "Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri", JICA Türkiye Ofisi Yayınları. Ankara.

Kadıoğlu, M. Ve Özdamar, E. (Ed.) (2008). Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri, T.C. İçişleri Bakanlığı Japonya Uluslararası İş birliği Ajansı (JICA) Yayınları. Ankara.

Karaman Z. T., Sancakdar, O. ve Kaya, S. İ. (ed.), (2017). Disiplinlerarası Afet Yönetimi Araştırmaları, Birleşik Matbaacılık, İzmir.

Karaman, Z. T. (2016). "Afet Yönetimine Giriş ve Türkiye'de Örgütlenme", Bütünleşik Afet Yönetimi, (Karaman, Z. T., Altay, A. Ed.) s.1-36. İlkem Yayınları. İzmir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

Keleş, R. (1993). "Increasing Efficiency in Disaster Management", Paper presented to the U.N. Interregional Seminar on Disaster Management, Jakarta, Indonesia.

Keleş, R. (2002). "Doğu Karadeniz'de Doğayı Doğal Olmayan Afetlerden Korumak", Atabarı, (8), 18-19.

Keleş, R. (2013). "Disaster Policy and Management in Turkey", 2013 Van Earthquake Symposium, 23-27 October, Van.

Keleş, R. (2018). Kentleşme Politikası, İmge Yayınları, Ankara, (16. Basım).

McDonald, R. (2003) Introduction to natural and man-made disasters and their effects on buildings. Oxford: Elsevier.

Mızrak, S. (2018). Eğitim, Afet Eğitimi ve Afete Dirençli Toplum, MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(1), 56-67.

Şengün, H. (2014). "Yerel Özerklik Bağlamında Türkiye'de Değişen Afet Yönetimi Yapısı",5. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu, 21-23 Kasım 2014, Ankara.

Twigg, J. (2015). Disaster risk reduction. Good practice review 9. (New edition). United Kingdom. Humanitarian Policy Group. Overseas Development Institute. https://kmu.ac.ir/Images/UserFiles/891/file/Disaster%20Risk%20Reduction.pdf adresinden 05.03.2024 tarihinde alınmıştır.

ISBN : 978-625-6283-09-1

İSLAM KENTLERİNİN MEKÂNSAL YAPISININ SOSYO-EKONOMİK YAŞAMA ETKİSİ

Doç. Dr. Seçil Gül MEYDAN YILDIZ[1], Yüksek Şehir ve Bölge Plancısı Hüsne TEMUR[2]

[1]Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,

, ORCID: 0000-0001-9869-4159

[2]Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi,

ORCID: 0000-0002-1735-7132

ÖZET

İnsanlığın varoluşundan beri yaşam tarzları, toplum özellikleri, beslenme-barınma ihtiyaçlarını karşılama yöntemleri birbirlerinden çok farklılık göstermiştir. Başta göçebe bir yaşam süren insanlar tarımın bulunmasıyla yerleşik hayata geçiş yapmış ve kentleşmeler böylelikle ortaya çıkmaya başlanmıştır. Yerleşik hayata geçen bu insanların sayısının zamanla artmasıyla mekânsal yapılar ve alanlar artmış, sosyal hayat oluşmuş ve toplumsal ilişkilerin korunması, düzenin sağlanması ve sürdürülmesi adına kentlerde; siyasi, ekonomik, askeri, kültürel ve dini özellikler türemiştir. Kentsel mekânlardaki yapılaşmaların temelini oluşturan din kavramı kentsel kimliği oluşturma ve kentin gelişimini yönlendirme konusunda büyük rol oynamıştır.

İslam'ın ortaya çıkmasıyla kentlerin İslam dinini algılama ve uygulama yönleriyle kurulmaya başlanması değişik ve özgün bir kent anlayışını beraberinde getirmiştir. İslam kentleri Müslümanların idealleri çevresinde günlük yaşamlarından ayrılmadan planlanmıştır. İslam kentlerinin hem fiziksel hem de manevi özelliklerinin merkezi olan büyük bir camide toplandığını ve cami çevresindeki kalıcı çarşı, medrese, saray ve külliye gibi yapıların bulunduğunu, özellikle İslam toplumunun farklı özelliklerinin etkisiyle diğer kentlerden ayrılan bir İslam kenti tipolojisi kabul edildiği görülmektedir. Bu çalışmada İslam kentlerinin özellikleri, kent kimliğinin şekillenmesi ve kentsel mekânların sosyo-ekonomik yaşam üzerinde ki etkilerini açıklamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Kentleri, Kent Modelleri, Sosyo-Ekonomik Yaşam

1.İslam Kentlerinin Oluşumu

Tarih boyunca birçok farklı uygarlığın, farklı yaşayış tarzlarını yansıtan ve döneme ait izler taşıyan kentsel mekânlar, farklılaşan toplum yapısına karşın günümüze kadar değişimlere ve dönüşümlere maruz kalmıştır. Kentlerin oluşumu antik döneme kadar dayanan, toplumun sosyal, kültürel, siyasi, askeri, ekonomik ve dini normlarını içeren ve bu normların ışığında şekillenen mekânlardır. Kentlerin bu yapısal temellerinin şekillenmesine başlıca neden olan en önemli etmenlerden birisi din faktörüdür. Din başlı başına toplumların davranışlarını soyut ve somut olarak etkilemiştir. Bunun yanı sıra dinin sembolik göstergeleri kent kimliğinin oluşmasında büyük roller oynamıştır. Bir şehir inşa edilirken, şehrin binaları ve fiziki yapısı, her yönüyle o toplumun inançlarının, âdetlerinin ve toplumsal örgütleniş biçiminin bir yansıması olarak belirir.

ISBN : 978-625-6283-09-1

İslamiyet'ten önce çadır altında yaşayan, yerleşik bir hayatları olmayan Bedevi Arapları kabileler halinde yaşamaktaydı ve her kabilenin kendine özgü inançları ve putları vardı (Abdin, 2010: 5). İslam tarih sahnesine çıktığında ise eski dünyada yayılırken gerçekte orijinal türde bir mekân anlayışını da beraberinde getirmiştir. İnsanlar nasıl ideal bir hayat tasavvur ediyorlarsa etraflarını da ona göre düzenlerler. İslam şehirleri de Müslümanların ideal ve faziletli hayattan ne anladıklarının, kendi etraflarında gerçekleştirmek için yaşadıkları ortamı buna göre düzenleme çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve farklılaşmıştır (Micon, 1992: 13).

Antik dünyanın haritasını birbirine katarak alışılmamış türden bir araya getirilmiş olan yığınlar, Müslümanlar tarafından kurulan şehirlerde yeniden yoğurulmuştur. Bunun için İslam Tarihinin ilk yüz yılları, hızlı ve yaygın bir şehirleşme hareketine sahne olmuştur. Irak'ta Basra ve Kufe, Mısır'da Fustat gibi şehirler kurulurken, Doğuda Nişâbur, Merv, Semerkant ve Buhara gibi kalabalık nüfusları barındıran bir dizi şehir kurulup gelişmiştir (Demirci, 2003: 131).

Çoğunluğu nehir havzalarında ve ticaret güzergâhlarında kurulan ve kalabalık kitleleri çeken bu şehirler, özellikle Abbâsîler devrinden itibaren görülmemiş bir iktisadi canlılığa ve sosyal hareketliliğe sahne olmaktaydı. Bu canlılık içinde Müslümanlar daha çok şehirlerde yaşayan ve ticaretle uğraşan şehirli bir unsur olarak fethedilen ülkelerin İslamlaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Neticede, göçebe topluluklar, peşi peşine yerleşik hayata geçmişler ve kısa zaman sonra yüz binleri bulan nüfusu ile bu şehirlerde ortak bir Müslüman kimlik kazanmışlardır (Lombard, 1983: 19).

Kuşkusuz bu gelişmeler tarihsel şartların bir dayatması değil, bilakis İslam'ın şehre bakışı ve şehirli kimliği ile doğrudan ilişkilidir. İslam tarihinde sözünü ettiğimiz şehirleşme hareketinin sâiklerini anlamak için öncelikle İslam'ın şehir hayatına, toplumsal yaşantıya ve medeniyete bakışını anlamak gerekir (Micon, 1992: 13-50).

İslam Medine, Mekke, Basra, Kûfe, Şam, Fustat ve diğer şehirlerde oldukça medenileşmiş bir Müslüman toplumu temsil eder. Bu şehirli toplum sanatla, ticaretle, felsefeyle uğraşarak camilerde kurdukları ilim halkalarında, yaygın bir bilgilenme faaliyeti içinde oldukları görülür. Tarihsel olarak İslam, bir şehirleşme hareketine öncülük etmiş, bu şehirlerde eski göçebe ve köylü toplulukları Müslümanlaştırırken aynı zamanda şehirlileştirmiş ve kurduğu medeniyet de bu şehirlerde olgunlaşarak gelişmiştir diyebiliriz (Miquel,1991:103).

Bugünkü gördüğümüz ve mazisi İslam'ın parlak dönemlerine ait İslam şehirleri, klasik anlamda İslamî yerleşim modeli ve sosyal organizasyonlar gibi pek çok boyutları ile İslam şehirlerinin özelliklerini genellikle yansıtmazlar.

2.İslam Kentleri Kent Modelleri

İslam şehri kavramı ile orta çağda Yakındoğu Arap-İslam toplumlarında 7. yüzyılda İslamiyet'in doğuşu ile ortaya çıkan kendine özgü sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal yeni yaşam düzeni ve medeni kurumların mekânsal yaşamlarının biçimlendirildiği kent modeli anlatılır. İslam şehirlerinin temel işlevleri sanayi öncesi ya da orta çağ batı kentlerinde olduğu gibi dinsel, Kültürel, ekonomik, yönetsel ya da siyasal ve askeri fonksiyonlarına dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle; İslam şehirleri ekonomik, kültürel ve dinsel faktörler gibi üç temel üzerinde gelişmiştir. İslam şehirlerinin gelişme biçimi ya da modelleri incelendiğinde; Orta çağ batı kentleri gibi doğal gelişen kare formlu kentler ile önceden hazır hale getirilmiş

ISBN : 978-625-6283-09-1

olan bir plana göre gelişen dairesel biçimde olan kentler olmak üzere temelde iki farklı kentsel gelişim gösterdiği söylenebilir (Özcan, 2005: 26-28).

Can (1992), İslam kentlerinin karakteristik özelliklerinin fiziki yapılarında gözlemlenebileceğini ifade eder. Bu yapıları ise sırasıyla cami ve *darü'l imara* (hükümet konağı), çarşılar, mahalleler, konutlar, surlar, hamamlar ve diğer yapılar olarak belirtir. Analizinde İslam kentlerinde belediyelerin bulunmadığından başlayarak, bu kentlerde merkezi bir imar faaliyeti olmamasını ancak kent planlarının genelde yerel halkın toplumsal ve kültürel koşulları tarafından belirlendiğini yazar.

Yıldız (2011), İslam kentlerinin hem fiziksel hem de manevi özelliklerinin merkezi olan büyük bir camide toplandığını ve cami çevresindeki kalıcı çarşı, medrese, saray ve külliye gibi yapıların bulunduğunu belirterek, özellikle İslam toplumunun farklı özelliklerinin etkisiyle diğer kentlerden ayrılan bir İslam kenti tipolojisini kabul eder.

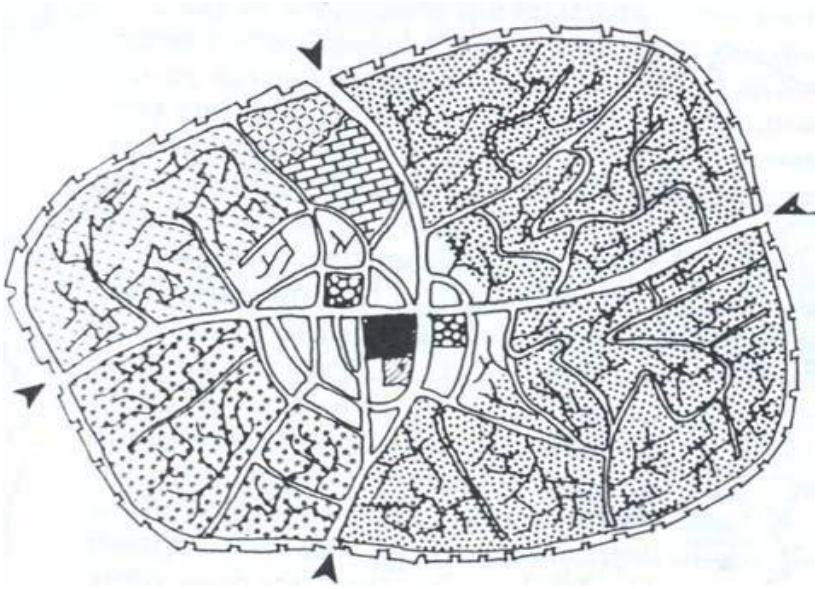

Şekil 7. İslam Kent Modeli

Medine şehri, yüzyıllar boyunca Müslümanlar tarafından örnek alınmış; bu durum, kurulan ilk İslam şehir kurucularının Medine Şehri'nden aldıkları ilham olarak görülmüş ve Medine Şehri'nin İslâm şehirciliği için bir model teşkil ettiği de söylenebilir. Arap Yarımadası'nın dışında da Müslümanlar tarafından fethedilen ya da yeni kurulan şehirler de hangi şartlarda ve hangi kültürde olursa olsun zamanla Medine şehrine benzemeye başlamıştır (Demirci, 2003: 134).

ISBN : 978-625-6283-09-1

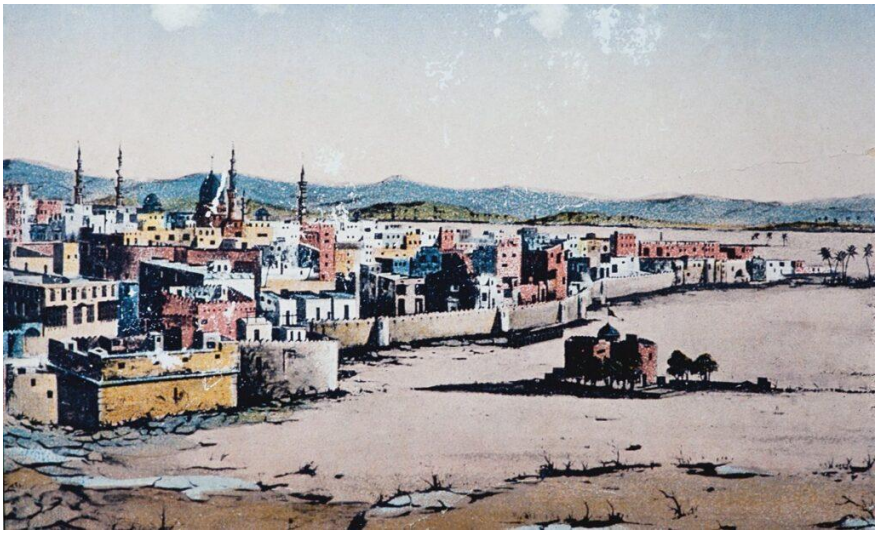

Şekil 8. İslamiyet Öncesi Medine

Bütün İslâm şehirlerinde Medine şehrinden etkilenildiğini görmek mümkündür. Bu etkileşime bakıldığında; başta cami mimarisinden ve caminin o dönemdeki yüklendiği misyonlara kadar tüm yönleriyle taklit edilmeye çalışıldığı görülür. Özellikle İslâm'ın ilk üç yüzyılı boyunca Müslüman şehirlerinde caminin; sosyal, kültürel, ekonomik, askerî ve siyasi amaçlar konusunda çok yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Demirci, 2003: 134).

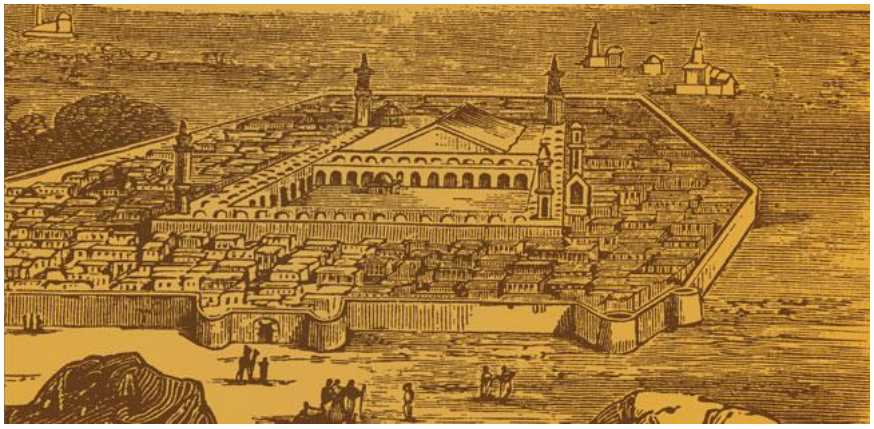

Şekil 9. İslam Medeniyetinde Medine Kenti

3.İslam Kentlerinde Sosyo-Ekonomik Yaşam

İslam Tarihinin ilk yüzyıllarında hızlı ve yaygın bir şehirleşme hareketi görülmüştür. Müslümanlar tarafından Atlantik'ten Çin Seddi'ne kadarki alanda sayıları 20'ye varan şehirler kurulmuştur. Irak'ta; Basra ve Kufe, Mısır'da; Fustat gibi şehirler kurulurken, Doğuda; Buhara, Semerkant, Merv ve Nişâbur, gibi kalabalık nüfusları barındıran birçok şehir kurulmuştur. İslam'ın savaşçı unsurlarının hemen sonrasında geliştirdiği bu şehir kültürü ile birlikte Antik dünyanın hızla İslamlaştığı görülmüştür (Demirci, 2003: 131).

İslam şehirlerinin bir kent meydanı ve halkın günlük faaliyetlerini sürdürdüğü bir agorası yoktur, fakat genel olarak cuma günleri, insanların toplanacağı merkezi bir Cuma Camisi bulunur. Merkez camiler hem dinin hem de sosyal yaşamın boyutlarını tamamlayan bir merkez konumundadır. Fakat burada merkezi oluşturan mekânsal unsur, hayatın da merkezi unsurunu teşkil eden dindir. İslam kentinde din o kadar hayatın merkezindedir ki, din ve dünya işleri

ISBN : 978-625-6283-09-1

arasında ayrıma pek fırsat kalmaz. İslam şehirlerinde; camiyle birlikte inşa edilen medresenin yanında, halkın eğitimine önem verilmekteydi. Bu kentlerde halkın eğitimi için camiye düzenli dersler konulur ve mahkemeler de buralarda kurulmaktaydı (İnalcık, 1995: 249).

Ticaret bölgesinde dinî kimlik günlük hayata müdahale etmez; Müslümanlar ve gayr-ı müslimler birbirine karışmıştır; sadece yiyecek maddesi satan dükkânlar ayrıdır. Yerleşim bölgelerinde halk, kurallara bağlıdır; kendi dinlerinin ibadetlerini kendi toplumlarında veya özel mahallelerinde yerine getirirlerdi. Kural gereği her dinî topluluk, yerleşim bölgesinde kendilerine ait özel bir yere ve mezarlığa sahiptir. Mahalleler, bir mescit, kilise veya sinagogun etrafında gelişir. Yunanlılara, Ermenilere veya Yahudilere ait özel yerler vardır. Müslüman mahallelerinin gayr-ı müslimlerinkinden ayrılmasına hususî bir özen gösterilir. Şeriat, gayr-ı müslimlerin kendi dinlerine ait ibadetlerini, Müslümanların duyup görebilecekleri yerlerde yapmalarını yasaklar. Bununla birlikte Müslümanlar kendi ibadetlerini açıktan açığa yapmak için özel bir gayret göstermekteydiler ki, bu da İslam'ı propaganda etmenin en etkili yoluydu (İnalcık, 2004: 319).

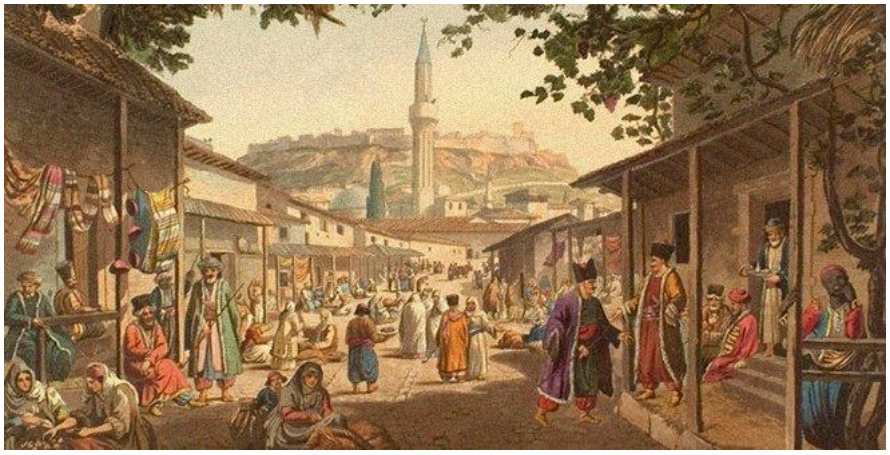

Şekil 10. İslam Kentinde Günlük Yaşam

Farklı sosyo-ekonomik yapıdaki kültürler arasındaki siyasal sınır bölgelerinde, karşılıklı işlenmiş ya da işlenmemiş ürün-meta alışverişleri için geçici ortak mekân arayışlarının yattığı söylenebilir. Fakat sosyal ve ekonomik gelişim sürecinde; başlangıçta geçici olarak kurulan pazar ya da panayırlar, taşıdıkları ticaret etkinlikleri ya da potansiyeline göre devlet eliyle kurulan veya kurdurulan kamusal hizmet yapılarıyla yakın çevresi için sosyal, ekonomik, kültürel ve demografik çekim merkezleri olarak kentsel yerleşme niteliği kazanmış ve Anadolu'nun bölgesel ticaret merkezleri haline gelmiştir (Özcan: 2006, 35).

İslâm şehirlerinin plansız yapıları arasında en dikkat çekici olan durum, şehrin merkezinde bulunan ve bütün mimari ihtişamıyla şehri kontrol altında tutan camilerdir. İslam şehirlerinin hemen hemen hepsi şehrin en merkezi konumundaki "Ulu Cami" etrafında kurulmuşlar ve şehirler cami etrafında doğal olarak zamanla büyümüşlerdir. Bu haliyle İslam şehri, merkezdeki kutsal mekândan neşet eden tek bir çatıyla kaplanmış gibidir. İslâm kentlerinde cami, dini ibadet alanı olarak değil, aynı zamanda sarayı, medreseyi, mahalleleri ve çarşıyı doğal bir şekilde birbirine bağlama görevi de görür. Toplumun idare edilip yönlendirilmesinde ve diğer kurumlarla doğal olarak bağ kurması nedeniyle de camiler İslam şehirlerinde çok önemli görevler üstlenir. Cami; sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik faaliyetleri kapsayarak gündelik yaşamın merkezine yerini alır ve gündelik yaşamı yönlendirir. Cami etrafında insanların

ISBN : 978-625-6283-09-1

bütünleşmesini sağlayarak şehrin birliğini sağlama gibi önemli fonksiyonları ile de öne çıkar. Böylelikle İslâm'da yer alan tevhit anlayışının gündelik yaşamda uygulanabilir olmasında rol oynar (Demirci, 2003: 137).

SONUÇ

Toplum özelikleri, insanların barınma ihtiyacını giderme şekli veya beslenme şekilleri insanlığın varoluşundan beri değişiklik göstermektedir. İnsanoğlu tarımsal faaliyetlerle birlikte göçebe hayattan çıkarak yerleşik hayata geçiş yapmıştır. Böylece barınma alanları sayısı ve buna bağlı olarak mekânsal yapıların sayısı da artmıştır. Bu duruma bağlı olarak da sosyal hayat oluşmuştur. Kentlerde sosyal hayatla birlikte kültürel, ekonomik, dini ve siyasi özellikler de belirginleşmeye başlamıştır. Kentteki yapılaşmanın temelini din kavramı oluştururken aynı zamanda kent kimliğini de oluşturmuştur. İslam'ın ortaya çıkışıyla birlikte kentler; İslam dinini algılama ve uygulamaya yönelik kurulmuştur. Bu durumda kentlerin mekânsal yapısı gerek sosyal gerekse ekonomik yaşamı şekillendirmiştir.

KAYNAKÇA

Abdin, T. (2010). A Historic Perspective of The Architecture of The Islamic World with Special Reference to Cairo, 15.03.2024 tarihinde http://www.academia.edu/396379/A_historic_perspective_of_the_architecture_of_the_Islamic_world_with_special_reference_to_Cairo adresinden alındı.

Demirci, M. (2003). İslam'da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri, İstem, (2), 129-146. İstanbul.

İnalcık, H. (1995). "Bir İslam Şehri", İslam Tetkikleri Dergisi, 9, İstanbul.

İnalcık, H., ve Arı, B. (2005). Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 3(6), 27-56.

Lombard, M. (1983). İlk Zafer Yıllarında İslâm, trc: İsmet Özel, 119. İstanbul.

Michon, J. L. (1992). Dinî Kurumlar. RB Serjeant, çev. Elif Topçugil, 13-50.

Miquel, A. (1991). İslam ve Medeniyeti. C. I, Çev. A. Fidan, H. Menteş. 103. Birleşik. Ankara.

Özcan, K. (2006). "Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme".

Özcan, K., (2005). "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Modelleri", Doktora tezi, Konya.

Yıldız, Ş. (2011). What Does Make a City Islamic? International Journal of Business and Social Science, 2(8), 199-201.